

T.C
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ BİLİM DALI

1960-1975 YILLARI ARASINDA SOL BASINDA TÜRK-ABD
İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Tülay ARPA

Danışman
Prof.Dr.Ayfer ÖZÇELİK

Denizli, 2005

T.C
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ BİLİM DALI

1960-1975 YILLARI ARASINDA SOL BASINDA TÜRK-ABD
İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Tülay ARPA

Danışman
Prof.Dr.Ayfer ÖZÇELİK

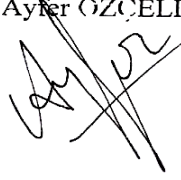
Denizli, 2005

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu çalışma Tarih Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı'nda jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Ayfer ÖZCELİK

Jüri

Yard.Doç.Dr. Veysi AKIN

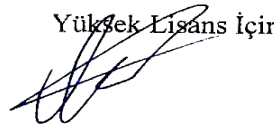
Yüksek Lisans İçin

Jüri

Yard.Doç.Dr. Mithat AYDIN

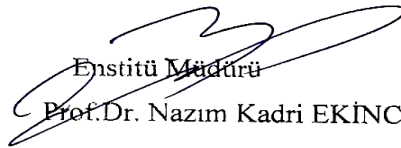
Yüksek Lisans İçin

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
29.12.2025 tarih ve 2813... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü

Prof.Dr. Nazım Kadri EKİNCİ

ÖZET

Türkiye ve Amerika arasındaki ilişkiler 1960’larda solcu yazarlar tarafından sorgulanmaya başlamıştır. Bu eleştirilerin başlamasında Türk Amerikan ilişkilerinde yaşanan olumsuzluklar kadar oluşan yeni politik kültürün de etkisi olmuştur. 1961 Anayasasının getirdiği kısmi özgürlükler sayesinde, Türkiye’nin iç siyasi hayatında yeni bir dönemi açılırken, Türk dış politikası da sorgulanmaya başlamıştır. Bu eleştirilerin başlamasında oluşan yeni politik kültürün yanında Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan olumsuzlukların da payı olmuştur. Sol basında yapılan tartışmalar, genelde Türkiye’nin dış politikası özelde Türkiye- Amerikan ilişkileri konusuna farklı bir bakış açısı getirmiştir. Öyle ki, 10 yıl öncesinde Türkiye-Amerikan ilişkilerinin bilinmeyen bir çok yönü açıklığa kavuşmuş ve geleneksel Türk dış politikası tartışmaya açılmıştır.

Bu dönemde sol akımların gelişmesi, Türkiye-Amerika ilişkilerinin sorgulanmasının başlatırken, bu tartışmalar sol grupların iç politikada seslerini daha fazla duyurmalarını sağlamıştır. Çünkü sol basında ele alınan konulardan bir çoğu Kıbrıs meselesi’nde olduğu gibi Türk halkının milli hassasiyetinin en yoğun olduğu konulardı. Bu gruplar Türkiye’nin Amerika’dan bağlarını koparmadıkça hiçbir ulusal davasında başarılı olamayacağını savunmuşlardır. Solcu yazarlara göre, ikili anlaşmalar ve askeri, ekonomik yardımlar Türkiye’nin dış politikasında hareket özgürlüğünü engelliyordu. Askeri üsler ise, Türkiye’yi beklenmedik bir savaşın içine sokma tehlikesini taşıyordu. Solcu yazarlar yazılarında, Türk hükümetlerini bu tehlikelere karşı uyarılmışlardır. Aşırı sol yazarların incelemelerinde Sovyetler Birliği, ABD’ye alternatif olarak görülürken, ılımlı sol yazarlar, Atatürkçü dış politika yani bütün devletlerle eşit mesafede ilişkiler kurulması üzerinde yoğunlaşmışlardır.

Tülay ARPA

ABSTRACT

The beginning of very serious critical analysis in various aspects on relations between Turkey and the US was initiated in 1960's. Thanks to freedoms which 1961 Constitution brought about, a new chapter in Turkish domestic political life has begun and in parallel of this development, Turkish foreign policy has been scrutinized carefully. In this respect, it could be argued that Turkish leftist writers and intellectuals have begun to analyze Turkish stance and her foreign policy regarding the US critically in this period. In the early stage of critically analyzing Turkish-American relations, some negative developments and relatively newly experienced political culture in this relationship had also played very substantial role in the beginning of discussion. The discussion made by the leftist media has led to different point of view on Turkish foreign policy in general and also Turkish-American relations in particular. In such that the some dimensions of Turkish-American relations, which has not been known publicly in that time, have been noticed and in this respect traditional Turkish foreign policy has been debated.

In this period, while the development of left currents has initiated the critically study of Turkish-American relations, the discussions on Turkish-American relations has led to greater voice and role by left groups in domestic politics. Because many of the topics such as Cypriot issue, discussed by the left media were top sensitive issues in which Turkish people followed closely. The leftist groups claimed that Turkey could not be successful in any of her national matters as long as she would break off her relations with the U.S. According to leftist writers, mutual agreements and military, economic assistances have hindered Turkey's freedom of action in her foreign policy. On the other hand American military bases have potentially risked Turkey to take part in any unexpected war. Therefore, leftist writers had warned Turkish government this potential threat in their columns. While ultra leftist writers have had considered SSCB as an alternative power against the U.S in their studies, moderate leftist writers focused on Kemalist foreign policy, which required equal distance to all countries.

Tülay ARPA

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR.....	VII
ÖNSÖZ.....	IX
GİRİŞ.....	1
1.Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri Ve Gelişimi.....	1
1.1.1945-1960 Yılları Arasında Türk-Amerikan İlişkileri.....	5
1.2. Truman Doktrini	7
2.Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası	11

BİRİNCİ BÖLÜM

27 MAYIS DARBESİ, AMERİKA VE SOSYALİZM

1.1.27 Mayıs Darbesi Ve Amerika İle İlişkiler	14
1.1.1.Darbe öncesi Amerika ile İlişkiler.....	14
1.1.2.27 Mayıs darbesinin geri planındaki Amerikan etkisine ilişkin iddialar	16
1.1.3.27 Mayıs darbesi'nden sonra Türk-Amerikan ilişkileri	19
1.2.1960'dan Sonraki Sosyalist Hareket Ve Amerika.....	23
1.2.1.27 Mayıs'tan sonra Türk solunun gelişimi.....	26
1.2.2.1960 sonrası sol akımlar ve anti-empyralist görüşleri.....	26
1.2.2.1. Sol akımlar	27
1.2.2.1.1.YÖN Hareketi.....	28
1.2.2.1.2. Türkiye İşçi Partisi	29
1.2.2.1.3. Milli Demokratik Devrim Harekatı (MDD).....	32
1.2.3.1960'lı Yıllarda Sol Basın.....	34
1.2.3.1. Sol gazeteler ve dergiler	37
1.2.3.1.1.Yön Dergisi	38

1.2.3.1.2. Devrim Gazetesi	41
1.2.3.1.3. Ant Dergisi.....	41
1.2.3.1.4. Emek Dergisi	42
1.2.3.1.5. Türk Solu Dergisi.....	42
1.2.3.1.6. Aydınlık dergisi ve diğeri.....	42
1.2.4.Amerika İle İlişkilerin Solun Gündemine Girmesi	43
1.2.5.Sol Ve Emperyalizmle Mücadele.....	48

İKİNCİ BÖLÜM

1960-1975 YILLARI ARASINDA TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNDE SOL BASIN: OLAYLAR, ELEŞTİRİLER ÇÖZÜMLER

2.1.Küba Bunalımı	60
2.1.1.Füzelerin kaldırılması ve sol basın.....	64
2.2.Türkiye'deki Amerikan Üsleri Sorunu.....	71
2.2.1.U-2 olayı.	75
2.2.2.Amerikan üslerinin Türk solunda aldığı tepkiler.....	76
2.2.3.Üslerde görevli Amerikan personellerinin yarattığı tartışmalar.....	83
2.3. Kıbrıs Krizi Ve Sol Basında Yansımaları.....	85
2.3.1.Kıbrıs sorununun gelişimi ve Amerika.	85
2.3.2.Johnson mektubu ve sol basında yankıları	89
2.3.3.Acheson planı.....	96
2.3.4.ABD'nin yeni başbakan aradığı iddiaları.....	98
2.3.5.1967 krizi ve müdahale yanlısı yazılar.....	100
2.3.6.Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Askeri Harekatı ve Amerikan Ambargosu.....	103
2.3.6.1. Ambargo kararı ve Türk iç-dış politikasına yansımaları.....	105
2.3.7.Kıbrıs Sorununun Sol Basında Yarattığı Tartışmalar.....	109
2.3.7.1.Amerikanın Kıbrıs politikasına yönelik eleştiriler.....	111
2.3.7.2.Kıbrıs sorunundan hareketle genel Türk dış politikasının değerlendirilmesi.....	115

2.4. Haşhaş Sorunu.....	122
2.4.1.12 Mart ihtilali'nde haşhaşın rolü.....	127

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1965-1975 YILLARI ARASINDA AMERİKA İLE

İLİŞKİLERDE DIŞ POLİTİKA DEĞİŞİKLİĞİ VE SOL

BASIN

3.1. Amerika İle İlişkilerde Politika Değişikliği:Nedenler, Aşamalar, Sonuçlar	134
3.2.68 Kuşağı Ve Amerika'ya Karşı Anti-Emperyalist Eylemler.....	136
3.2.1.Gelişen anti-Amerikancılık.....	136
3.2.2.Amerika'ya karşıtı sol eylemler.....	138
3.2.2.1.Amerikan 6. filosu'nun Türk limanlarını ziyaretine karşı eylemler.....	141
3.2.2.2. Commer olayı.....	147
3.3. NATO Karşıtı Görüşler	150
3.4. Demirel Hükümeti ve Amerika İle İlişkiler.....	161
3.5. Türk Dış Politikası Ve Amerika İle İlişkilerin Yönü Konusunda Türk Solunun Görüşleri.....	165
3.6. Çok Yönlü Dış Politika Ve Sovyetlerle Yakınlaşma.....	166
3.7.Demirel Hükümeti'nin Amerika Politikasının Sol Yazarlarca Değerlendirilmesi.....	169
3.8. 12 Mart Öncesi Tahminler, Yorumlar.....	171

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN SOL BASINDA
TARTIŞMA YARATAN DİĞER BOYUTLARI

4.1. İkili Anlaşmaların İç Yüzü Tartışmaları.....	178
4.2. Türkiye Sol'unun Bağımsızlık İle İlgili Görüş Ve Eleştirileri.....	187
4.3. Sol'un CHP'nin Amerika İle İlgili Politikasına Yönelik Eleştirileri....	190
4.4. Sol Basında ABD'nin Ekonomik Emperyalizmi.....	193
4.4.1. Yardımların amacı ve Türkiye ekonomisi üzerine etkileri hakkındaki düşünceler.....	199
4.4.2. Amerikan yardımlarının Türk dış politikası üzerine Etkileri.....	201
4.4.3. Amerikan yardımlarının Türk yöneticilerce algılanışı üzerine eleştiriler.....	206
4.5. İçimizdeki Amerika: Uzmanlar ve Barış Gönüllüleri.....	208
4.6. Sol Kesim Gözüyle Egemen Sınıflar Ve Amerika İttifakı	213
4.7. Kültürel Emperyalizm.....	215
4.8. CIA (Amerikan Merkezi İstihbarat Ajansı).....	220
4.9. Amerikancı Politikanın Eleştirisi.....	221
SONUÇ	225
KAYNAKÇA	232
ÖZGEÇMİŞ	241

KISALTMALAR

- ABD : Amerika Birleşik Devletleri
AID : Amerikan Yardım Kurulu
AP : Adalet Partisi
AÜÖB: Ankara Üniversitesi Öğrenci Birliği
AÜSBF: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
BM : Birleşmiş Milletler
C : Cilt
CENTO: Merkezi Andlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization)
CHP : Cumhuriyet Halk Partisi
CIA : Merkezi Haber Alma Örgütü
Çev : Çeviren
DEV_GENÇ: Devrimci Gençlik Federasyonu
DİSK : Devrimci İşçi Sendikaları
DÖB :Devrimci Öğrenci Birliği
DP : Demokrat Parti
FKF : Fikir Kulüpleri Konfederasyonu
HÜÖB: Hacettepe Öğrenci Birliği
İTÜ : İstanbul Üniversitesi
MDD : Milli Demokratik Devrim
MP : Millet Partisi
NATO: Kuzey Atlantik İttifakı
ODTÜ : Ortadoğu Teknik Üniversitesi
PAÜ : Pamukkale Üniversitesi
S : Sayı
s : Sayfa
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TKP : Türkiye Komünist Partisi
TİP : Türkiye İşçi Partisi

- TMGT :Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı
TMTF :Türkiye Milli Talebe Federasyonu
TÖS : Türkiye Öğretmenler Sendikası
TSK :Türk Silahlı Kuvvetleri
YTP :Yeni Türkiye Partisi
yy : Yüzyıl

ÖNSÖZ

Türkiye ile ABD arasındaki geçmişi 18.yüzyıla kadar götürülebilecek ilişkilerin temellerinin 20.yüzyılın ilk döneminde derinleşmeye başladığı söylenebilir. Ancak, 1947 yılından başlamak üzere başta askeri ve güvenlik diplomasisi alanlarında kurumsallaşma eğilimi gösteren Türk-ABD ilişkilerinin boyutları, uluslararası ilişkilerde Amerikan yanlısı politikaları ile dikkati çeken Demokrat Partinin iktidarda olduğu 1950'lerde birkaç aydın hariç kimsenin yeterince sorgulamadığı bir konuydu. Ancak 1961 Anayasası'nın getirdiği sivil ve siyasi özgürlükler ortamı, basın için, özellikle de sol basın için, güncel dış politika konularına ilişkin tartışmalarında görüşlerini ifade etmek, hükümetin izlediği politikaları eleştirmek için elverişli ortam yaratmıştır. Bu bağlamda Türk basını uluslararası ilişkilerde konu Amerikanın politikaları olunca popüler bir bakış açısıyla Amerikan karşıtlığı bir tutum içinde değerlendirmelerini yapmaktaydı. Gerçekten de 1961 Anayasası'nın göreceli özgürlük ortamında, özellikle de Kıbrıs sorunu ve bu doğrultuda Amerika'nın konuya bakışını yansıtan Johnson mektubu gibi Türk kamuoyunda tepki yaratan konular eklenince, sol basın muhalif çizgisini iyice belirginleştirmiştir. 1960'lı yıllarda sol basındaki tartışmaların temel kalkış noktasını, Amerika'ya yönelik Türk dış politikası ile Amerika'yla NATO gibi çeşitli uluslararası platformlarda tesis edilen ittifak ilişkisi ve bu ülke ile yaşanan hayal kırıklıkları, ekonomik ve askeri ilişkiler oluşturmuştur.

Türk-Amerikan ilişkilerinin, 1950'lerden beri Türk dış politikasını en belirleyici eksenini olmasından dolayı bu konuda yapılmış çalışmaların sayısı oldukça fazladır. Ancak, Türk-Amerikan ilişkileri üzerine yapılan çalışmaların büyük bölümünün, iki ülke arasındaki askeri, siyasi ve ekonomik ilişkiler üzerinde yoğunlaştığı ifade edilebilir. Oysa iç politik gelişmelerin Türk-Amerikan ilişkileri ile etkileşimini içeren çalışmaların sayısı azdır. 1960-1975 dönemi Türk iç ve dış siyasi tarihinde hareketliliğin ve değişimlerin yoğun yaşandığı bir dönem olduğu dikkate alındığında bu dönem; Türk dış politikasında Amerika'ya eş zamanlı olarak hem güven ve hem de güvensizliklerin etkisiyle birlikte başka ittifak arayışlarına yönelme

eğilimlerinin her ikisinin de bir arada yaşandığı bir döneme işaret etmektedir. Bu dönem aynı zamanda Türk iç politikamızda ise darbelerin yaşandığı ve 1961 Anayasası ile gelen özgürlük ortamında radikal akımların güç kazandığı ve hatta TBMM’de temsil edilmeye başlandığı ve 1960’lardan sonra sol eğilimli siyasi akımların siyasal arenada güçlü şekilde boy göstermeye başladıkları bir dönemdir. Bu itibarla bu dönemde iç ve dış politikadaki değişimlerin birbirini etkilediği gözlenmektedir. Türk-Amerikan ilişkilerinin de bu iç siyasi gelişmeler etrafında incelenmesi önem arz etmektedir.

Bu çalışma, bir siyasal tarih çalışmasından çok Türkiye’deki sol akımların Türk-Amerikan ilişkileri’ndeki tutumlarını basın yoluyla nasıl aktardıkları ve hangi yönlerde etkide bulduklarının, nasıl yorumlar getirdiklerinin analitik bir bakış açısıyla incelenmesidir. Bu araştırmanın amacı, Türkiye’deki sol akımların gelişmesine paralel olarak sayıları artan sol basın organlarının Türk-Amerikan ilişkilerini nasıl değerlendirdiğini ve ortaya çıkan gelişmelerin Türk- Amerikan ilişkilerinde ne gibi olumsuz-olumlu etkilerinin olduğunu analitik bir çerçevede ortaya koymaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde, 27 Mayıs 1960 darbesi öncesi ve sonrasıyla Amerika ile ilişkiler çevresinde incelenmiştir. Darbeden sonra gelişen sol akımların yine Türk-ABD ilişkileri’ndeki yeri ele alınmıştır. İkinci Bölümde 1960-1975 arasında Türkiye ve ABD arasında gelişen önemli olaylara sol basının değerlendirmeleri verilmiştir. Bu olaylar içinde en fazla üzerinde durulan Kıbrıs olmuştur. Üçüncü bölümde, ikinci bölümde incelenen olayların Türk dış politikası ve Amerika ile ilişkilerin yönünü nasıl belirlediği ve bu yeni yönelimlerde sol basının rolü incelenmiştir. Dördüncü bölümde ise sol basında ABD-Türkiye ilişkilerinin sol basında en çok tartışma yaratan konuları tek tek ele alınmıştır.

Çalışmada, Türk-Amerikan ilişkilerine yönelik sol aydınların kanaatleri incelenirken, Türk hükümetlerinin Amerika’ya yönelik dış politik uygulamalarına sol basın tarafından yöneltilen eleştirilerin arka planındaki temel eğilimlerin nedenlerine ışık tutulmaya çalışılmıştır. Türkiye’deki hükümetlerin dış politika anlayışı ile sol gruplar arasındaki farklılıklar ortaya koyularak, dönemin iktidarlarına yöneltilen eleştirilerin hangi konuları kapsadığı ve iktidarlar üzerinde hangi ölçülerde sınırlayıcı bir etki oluşturdukları ortaya konmuştur.

Öte yandan çalışma genelinde Türk dış politikasındaki Amerika ile ilişkilerdeki gelişmeler, iç politikada kökleşmeye başlayan sol akımlarla birlikte incelenirken, bu doğrultuda Türkiye siyasetinde sosyalist mücadele ile anti-emperyalist mücadele arasındaki bağ, sol yazarların ifadeleriyle ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu araştırmada, sol basının Türk-Amerikan ilişkileri konusunu, kamuoyunun diğer kesimlerinin ilgi duydukları ve tartıştıkları bir konu durumuna getirilmesinde payları ne olmuştur? Anti-amerikancılık akımının oluşmasında sol basının rolü nedir? gibi soruların cevapları aranmıştır.

Sol basının Türk-ABD ilişkilerinin gelişimine getirdikleri yorumlar ve eleştiriler, bu döneme damgasını vuran önemli olaylar perspektifinde ele alınmıştır. Sol yazarların kanaatlerinin yönü ve bu kanaatlerde 15 yıl içinde değişiklikler olup olmadığı saptanmaya çalışılmıştır. Türk-Amerikan ilişkilerini ilgilendiren bir konuda farklı yazarların yazılarından örnekler verilerek, karşılaştırma olanağı oluşturulmaya çaba gösterilmiştir. Sosyalist yazar ve politikacıların Türkiye'nin Amerika ile olan ittifak ilişkisini nasıl algıladıkları, Amerika ile ilgili yaşanan olaylara bakış tarzı, ve emperyalizmle mücadele metotları gazete ve dergiler incelenerek araştırılmıştır. Gazeteler ve dergiler, tarih sırasına göre taranmış ve bu süreçten sonra anılan dergi ve gazeteler konularına ayrılarak yazılmıştır

Sol basının Türk-Amerikan ilişkiler konusundaki kanaatleri ve eleştirilerini ortaya konulurken, Cumhuriyet gazetesine sol akımı temsil eden bir fikir gazetesi olması nedeniyle ağırlık verilmiştir. Cumhuriyet gazetesinin güncel dış politika haberleri yanında bu haberlere ilişkin yorum sütunları ele alınmıştır. Diğer taraftan sola yakın olmaları ve sayfalarını solcu yazarlara açmış olmalarından dolayı Milliyet ve Ulus gazetelerinden de yararlanılmıştır. Kurtuluş, Emek, Devrim gibi gazetelerinin ise yayın dönemlerindeki Türk-Amerikan ilişkilerindeki olaylarla ilgili değerlendirmelerine başvurulmuştur. Sol dergilerden Türk Solu, Yön, Aydınlık Sosyalist ve Ant dergileri ağırlıklı olarak incelenmiştir. Bu dergilerin seçilmesindeki temel amaç, dönemin sol akımlarındaki bölünmeleri temsil eden yayın organları olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu dergilerin sosyalizm anlayışı temelde olmasa bile izlenecek stratejide farklılaşmaktadır. Ayrıca bu dergiler, çeşitli sol akımların görüşlerini yansıtmalarının yanında dönemin olaylarına geniş yer vermeleri ve tirajları bakımından da dikkate alınması gereken yayın organları olmalarından dolayı

önemlidirler. Öyle ki, bu dergilerin tirajlarına günümüzde bile bir çok dergi sahip değildir.

Bu dergiler incelenirken, temsil ettikleri sol düşüncenin temsilcilerinin kanaatlerine daha geniş yer verilirken, zaman zaman da dergide yazılar yazan dergi kadrosu dışında aydın ve politikacıların yazıları da incelenmiştir. Ant Dergisinde, TİP Genel Başkanı sıfatıyla aktif siyaset içinde olan M.Ali Aybar'ın, Yön dergisinde Doğan Avcıoğlu'nun yazılarına daha ağırlıklı değinilmiştir.

Bu çalışmamı yapmama sebep olan Danışman hocam Sayın Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK ve çalışmam sırasında gerekli hassasiyeti gösteren çalışma arkadaşlarıma, gazete ve dergilere ulaşmamada bana kolaylık gösteren Milli Kütüphane çalışanlarına teşekkürlerimi borç bilirim.

Tülay ARPA

GİRİŞ

Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihsel temelleri, Türkiye'nin 18. yüzyılda başlayan batılılaşma çabalarının, Amerika'nın 20.yüzyılın başlarından itibaren devam ettirdiği yayılcı dış politikası ile birleşmesi olarak açıklanabilir. Amerika'nın bu politikasının başladığı dönem, süreç içerisinde kördüğümüne dönüşecek olan iki devlet arasındaki müttefiklik ilişkisinin başladığı zaman dilimine de işaret etmektedir. Bu çerçevede, Türk yöneticiler için, ABD ile ilişkiler, Osmanlı döneminden beri devam eden bir nevi batılılaşma çabalarının bir uzantısı olarak algılanırken, bazı kesimler Amerika ile ilişkileri sürekli olarak bir bağımlılık ilişkisi olarak değerlendirmiştir.

Kimi çevrelerce bir bakıma uyduculuk modeli olarak da tanımlanan batıcılığın Türk toplumunu bağımlı duruma getirdiği ifade edilmektedir. Sözelimi Niyazi Berkes'e göre, Osmanlı İmparatorluğu, Batı uyduculuğu politikası ile kendini Batının karşısına öyle koymuştur ki, Batı onun karşısında emperyalizm denen güç olmuştur¹. Bu durumdan bütün Batı emperyalizmine karşı bağımsızlık savaşı vermeden kurtulmak mümkün olamayacaktı. Bu bağlamda Amerika açısından hegemonya, Türkiye açısından ise batılılaşma kavramları etrafında şekillenen Türkiye-Amerikan ilişkileri, karşılıklılık esasına dayanmayan müttefiklik ilişkisinin, büyük (patron) devlet ile küçük (uydu) devlet ilişkisinin özelliklerini yansıtan özelliğe sahiptir. Türk-Amerikan ilişkilerinin 1960'lı yıllarda ön plana çıkan ve tenkit edilen bu niteliği, birden oluşmamıştır. Osmanlı Devleti'ne dayanan tarihsel temelleri mevcuttur. İlk sınavını 1960'larda vermeye başlayan bu ittifak için 1960-1975 dönemi ise ders alınabilecek olayların yoğun olduğu bir dönem olmasıyla önemlidir.

1.Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihsel kökenleri ve gelişimi

Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasındaki ilk temaslar Osmanlı Devletinin zayıflamaya başladığı döneme denk düşer. Bu dönemde göze çarpan temel özellik, bu ilişkinin başlamasında Osmanlı Devletinin çekingen ve ihtiyatlı, ABD'nin ise hevesli ve atak davranmasıdır. Ayrıca ABD, ilişkilerin

¹ Berkes, Niyazi. (1975).Türk Düşününde Batı Sorunu, Ankara: Bilgi yayınevi, s175-185

başladığı dönemde Osmanlı pazarında tutunabilmek için Osmanlı Devleti'ne karşı yumuşak ve dostane bir tavır takınmıştır².

Ancak ilişkiler, 19.yüzyıl ve 20.yüzyılın başlarında, ABD'nin kendini dünya meselelerinden soyutlama amacı güden izolasyonist dış politikası sebebiyle siyasi olmaktan çok, misyonerlik faaliyetleri ve ticaret (kuş üzümü, tütün, afyon gibi tarım ürünleri) ile sınırlı kalmıştı. Amerikalı tacirlerin Türk mallarına ilgisi fazlaydı. İki ülke arasında ticaret hacmi 1830 tarihli ticaret ve seyrüsefer antlaşmasından sonra artmıştır. Dış politikayı ticaret temeline oturttuklarından kazanç sağlamak için çok kolay riske girebilen ABD yöneticileri, bir yandan da güçlendirdikleri donanmaları sayesinde bu risklerin yol açabileceği olumsuz sonuçları en alt düzeyde tutma başarısını da göstereceklerdir. Buna karşılık, ABD'nin aksine köklü tarihinden kaynaklanan tecrübeyle anlık değil uzun dönemli fayda sağlayabilecek dış ilişkilerden yana olan Osmanlı Devleti, bölgeye yeni giren ve yeterince tanımadığı ABD ile müzakere masasına oturmayı bile başlangıçta kaçınılması gereken bir risk olarak değerlendirse de³, ABD ile 1830 tarihinde bir ticaret ve seyrüsefer antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşmanın birinci maddesiyle, Amerikan tüccarları ve ticaret gemilerine “en çok müsaadeye sahip devlet” devlet” statüsü verildi. Buna göre, Amerikan tacirlerinden, diğer devletlerin tacirlerinden alınandan daha fazla gümrük vergisi talep edilmeyecekti. Ayrıca ticaret amaçlı gelen Amerikalılara müdahale edilmeyecekti. Dördüncü maddesi ile de, Osmanlı ülkesinde bulunan Amerikan vatandaşlarına kapitülasyon ayrıcalıklarından faydalanma hakkı verilmekteydi. Bu anlaşmada gizli olan madde ise, ABD'nin Osmanlı Devleti için savaş gemileri yapımını ve Osmanlı'nın da buna karşılık Amerika'ya deve göndermesini de içermekteydi. Gizli maddede, Osmanlı Devletinin talep ettiği zaman, İstanbul'daki Amerikan maslahatgüzarı ile temasa geçerek ve fiyat konusunu belirleyerek Amerika'da gemi yaptırabileceği kabul edilmekteydi⁴. Zaten Osmanlı devlet adamları ABD'den gemi satın alınmasını uzun süredir istemekteydiler⁵. Gizli madde Amerikan Senatosu'nca çeşitli gerekçeler gösterilerek onaylanmamasına rağmen

² Erhan, Çağrı (2001). Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri, Ankara İmge Kitabevi, s.94

³ Erhan, Çağrı (2001):a.g.e. s.72

⁴ Armaoğlu, Fahir (1991). Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.3-4

⁵ Kurat, Nimet Akdes, Türkiye ile Amerika Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Vesikaları (1967). Tarih Araştırmaları, C.V, s.288

Washington yönetimi Osmanlı Devleti'ne Amerikan yapımı gemiler ve denizcilik malzemesi satışına soğuk bakmamıştır⁶.

19.yüzyılın sonuna kadar Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki ticaret hacmi Osmanlı Devleti lehine gelişmekteydi. ABD Osmanlı Devletinin ihracat yaptığı ülkeler arasında ilk sıralarda yer almaktaydı. 25 yıllık bir süre için yapılan 1830 anlaşmasının ardından 1862 yılında ticaret konusunda ayrıntılı düzenlemeler içeren yeni bir anlaşma imzalanmıştı. Bu anlaşmanın ikinci maddesiyle, ABD vatandaşlarının Osmanlı Devletinin her yerinde alım-satım yapabileceği kabul edilmişti. Babıali bu anlaşmayla ABD'ye verilen ayrıcalıkların tek taraflı olmasını engellemek için karşılıklılık ilkesini anlaşma maddelerine aldirmıştı. Bu konunun düzenlendiği on dokuzuncu maddeye göre, Osmanlı Devleti'nin vatandaşları, ABD'ye mal satmak üzere mal göturdüklerinde, ABD'nin "en ziyade müsaadeye mahzar millet" statüsü tanıdığı devletlerin vatandaşlarının haklarından yararlanacaklardı⁷.

II. Abdülhamit dönemine kadar ABD'nin Osmanlı Devleti ile ilişkilerinde siyasi çıkar elde etmek gibi bir niyeti yoktu. ABD ilk kez Filipinleri işgali sırasında çıkan isyanda Müslümanları yatıştırmak için II. Abdülhamit'ten arabuluculuk yapmasını istemişti.

Osmanlı Devleti ile Amerika arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesine paralel olarak aynı dönemde Osmanlı topraklarında misyonerlik faaliyetleri de görülmeye başlamıştı. Amerikalı misyonerlerin anlayışına göre "misyoner faaliyetleri açısından Türkiye Asya'nın anahtarı" özelliğini taşıyordu⁸. Amerikan misyonerlerinin aralarında Osmanlı Devletinin de bulunduğu birçok bölgede yürüttükleri faaliyetler, Amerikalıların dünya ölçeğinde ticari çıkar sağlamaları için gerekli alt yapının oluşmasına da yardımcı olmuştur. Amerikan misyonerleri Protestanlığa geçmelerini sağladıkları halklara, Amerikan yaşantısının ve Amerikan tipi demokrasinin faydalarının öğreterek, Amerikansever bir kitle yaratmışlardı. ABD yönetimleri için bu Amerikansever kitlenin en etkin kullanabileceği alan ticaret olmuştur⁹.

⁶ Erhan, Çağrı (1999). 1830 Osmanlı-Amerikan Gizli Antlaşması'nın Gizli Maddesi ve Sonuçları, Ankara: TTK Basımevi, s.465

⁷ Erhan, Çağrı. (1999).a.g.e. s.169

⁸ **Akın, Veysi Amerika'da İlk Türk Lobisi: Türk Teavün Cemiyeti, s.457**

⁹ Erhan, Çağrı. (2001).a.g.e. s.83-84

Amerikan misyonerleri özellikle Ermenilerle ilgili gelişmeleri ve Osmanlı Devleti'nin Ermeni isyanlarının bastırılmasına yönelik aldıkları önlemleri Amerikan kamuoyuna aktararak, olumsuz bir Türk imajı yaratıyorlardı. 1878 Berlin Anlaşmasından sonra ortaya çıkan Ermeni sorunu, Osmanlı-ABD ilişkilerinde sorunlar yarattığı gibi Cumhuriyet döneminde de Türk-Amerikan ilişkilerine yansımıştı.

Amerika tarafından 1909'da maden imtiyazları karşılığında Osmanlı topraklarında bir demiryolu ağının yapılmasını öngören Chester projesi ortaya atılmıştı. Türkkaya Ataöv'e göre, Amerika bu proje ile bağımsızlık savaşı verdiğimiz günlerde de, bugün de olduğu gibi madenlerimize sahip çıkma yolları aramış, yatırım vaatleriyle topraklarımıza askerini sokmayı denemişti. Ne var ki Osmanlı imparatorluğu'nun en zayıf zamanında bile ele geçiremediği Türkiye'de, Cumhuriyet döneminde söz sahibi olmuştu¹⁰.

Misyonerlik ve ticari faaliyetler dışında iki devlet arasındaki ilk siyasi ilişkiler, I. Dünya Savaşı'ndan sonra başlamıştır. Osmanlı devleti, ABD'nin 1917'de Almanya'ya savaş ilan etmesinin ardından ABD ile diplomatik ilişkilerini kesmişti. Wilson'un barış konusundaki fikirlerini oluşturduğu Wilson ilkelerinin 12. maddesinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun durumu ele alınmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Türklerin çoğunlukta olduğu bölgelerde egemenliğinin tanınması, azınlıklara özerklik verilmesi ve Çanakkale Boğazı'nın devamlı olarak bütün devletlerin gemilerine açık olması Wilson'un 14 ilkesi içinde yer almaktaydı. Bu madde ile ABD, Osmanlı imparatorluğunun parçalanmasını peşinen kabul etmişti.

Bazı Osmanlı Aydınları tarafından kurulan Wilson Prensipleri Cemiyeti'nde, Wilson ilkelerinin uygulanması ve Amerikan mandası görüşü ağırlık kazanmıştı¹¹. Atatürk Nutuk'ta bu konuya değinmiş ve Kurtuluş Savaşı'nda Amerikan mandası isteyen kişilerin propagandalarının, kayıtsız şartsız tam bağımsızlığın önündeki en büyük engellerden biri olduğunu belirtmiştir. Mütareke döneminde Ankara'nın Amerika siyasetinde Misak-ı Milli ilkeleri belirleyici olmuştur¹² Ayrıca bu dönemde Amerikan hükümeti'nin Türkiye'ye karşı tutumunun, müttefiklerine oranla, çok daha

¹⁰ Ataöv, Türkkaya. (1969). Dünya-Amerika-Türkiye, Ankara: Aydınlık Yayınevi, s.155

¹¹ Dünya Savaşı'ndan sonra manda fikrine kendini kaptıran aydınların başında Halide Edip Adıvar geliyordu. Bknz. Enginün, İnci (1994). Amerika ve Halide Edip Adıvar, 500 Yılında Amerika, s.47

¹² Akın, Veysi Amerika'da İlk Türk Lobisi: Türk Teavün Cemiyeti, s.462

objektif ve anlayışlı olduğuna kuşku yoktur. Örneğin, Yunanlıların Anadolu'daki zulümlerini incelemek üzere Amerikan Yüksek Komiseri Bristol'un başkanlığındaki heyetin raporu gerçekleri ortaya sermişti. Öte yandan Amerikan hükümeti'nin, Türkiye'nin durumunu yakından incelemek üzere Anadolu'ya gönderdiği King-Crane heyeti Türkler için olumlu izlenimler edinmişti. Kuşkusuz ABD'nin bu ilgisinin temelinde, bir yandan Ermeni sorununun verilerini ve öteki müttefiklerin Anadolu'daki emellerini öğrenmek, öte yandan kimi Türklerin "Amerikan mandası" isteklerinin niteliğini ve özellikle Türk ulusal kurtuluş hareketi'nin amaçları ile onun liderlerini değerlendirmek arzusu yatıyordu¹³. Amerika, Sevr anlaşmasındaki nüfuz bölgeleri politikasına karşı çıkararak, kendi ekonomik çıkarları için Türkiye'nin rekabete açık bir alan olarak kalmasını istemişti.

Kurtuluş Savaşından sonra toplanan Lozan Konferansında ise, Amerikan heyetinin tutumu Türk çıkarlarına taban tabana zıttı. Amerikan çıkarlarını kollamak için gönderilen heyet, kapitülasyonların kaldırılmasına karşıydı. Türkiye'deki eğitim, misyonerlik ve benzeri çıkarlarının korunmasını isteyen heyet, ayrıca özel teşebbüs için kesintisiz fırsat özgürlüğü peşindeydi. Boğazlarda kendi için geçiş serbestliği ve zarara uğramış Amerikalılar için tazminat verilmesini istiyordu¹⁴. Lozan'daki talepler, Amerika'nın Türkiye'ye bakışının ilk göstergeleri olmuştur. Lozan'dan sonra ABD ile Türkiye arasında 6 Ağustos 1923'te anlaşma imzalanmıştır. Ancak bu anlaşma Amerikan Senatosunda kapitülasyonlar kaldırılmadığı ve Ermeni meselesine değinilmediği için onaylanmamıştır. 17 Şubat 1927'te Türkiye ile Amerika arasında diplomatik ilişkiler başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise, uluslararası gelişmeler etrafında Türkiye'nin dış politikasında Amerika'nın ağırlığı artmıştır. Öyle ki, 1960 sonrasında eleştirilerin hedefi olan Türkiye-Amerika ittifakının temelleri bu yıllarda atılmıştır.

1.1.1945-1960 yılları arasında Türk-Amerikan ilişkileri

Amerika'nın izolasyonizm politikası, 1945 sonrasında yerini karşılıklı bağımlılığı da içeren bir dünyaya açılma sürecine bırakmıştır. Savaş ertesinde başlayan dönemde, Amerikan politikasına bir yanda Wilson'un evrenselciliği ile

¹³Soysal, İsmail (Nisan 1977). Türk- Amerikan Siyasal İlişkilerinin Ana Çizgileri, Belleten, Ankara: Türk Tarih Kurumu, Sayı.162, s.258

¹⁴ Ataöv, Türkkaya. (8 Nisan 1969). Türk Amerikan İlişkileri Hep Kötüydü, Türk Solu, Sayı.73, s.10

bağdaştırılan “New Deal” ilkeleri, bir yandan da realist geleneğin askeri-endüstriyel kompleksçe desteklenen soğuk savaş ve NATO’nun oluşturulması ile güçlenen jeopolitik kavramları biçim vermiştir¹⁵.

Bugünkü Türk-Amerikan ilişkileri de, Amerikan dış politikasındaki bu değişimler ve İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra oluşan yeni uluslararası düzende meydana gelen gelişmeler etrafında şekillenmiştir. İkinci Dünya Savaşı’ndan 1970’lere kadar, uluslararası ilişkiler, ABD ve Sovyetler Birliği’nin uluslararası arenada etki kurmak için gösterdikleri çabaların ürünüydü. Bu uluslararası yapıyı oluşturan faktörleri şu noktalarda toplamak mümkündür:

I- İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra milletler arası politikanın yapısı değişmiştir. Birleşik Amerika savaştan sonra Monroe doktrinini terk ederek bir dünya devleti olmuş ve milletlerarası politikada birinci plana geçmiştir. Sovyet Rusya’nın da milletlerarası politikada hakim rol oynamasıyla ikili bir yapı ortaya çıkmıştır.

II- İlk defa olarak milletlerarası münasebetlere doktrin ve ideoloji unsuru girmiştir. Uluslararası mücadelenin konusu farklı dünya görüşlerinin çatışması ve liberal düzen ile sosyalist düzenin mücadelesi haline gelmiştir.

III- İkinci Dünya Savaşı’nın en mühim neticelerinden biri de, milletlerarası politikanın alanının genişlemesidir. Sömürgeciliğin tasfiyesi, milletlerarası politikaya “Üçüncü Dünya” veya “Bağlantısızlar bloğu” denen yeni bir bloğun girmesi neticesini vermiştir¹⁶.

Türk dış politikası da bu uluslararası gelişmeler çerçevesinde şekillenmiştir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Sovyetler Birliği, yayılma politikasının belirtisi olarak, Türkiye’den boğazlarda üs ve Türk-Sovyet sınırlarının değiştirilmesini istemiştir. Türkiye, Sovyetler’in bu isteklerine karşı İngiltere ve Amerika’nın desteğini kazanmaya çalışmıştır. Ancak Amerikan yöneticileri hala uluslararası işbirliği konusunda umutlu olduklarından önceleri meseleye ilgisiz kalmışlardır. Sovyetler Birliği ile savaş sonrası işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla toplanan Potsdam Konferansında ele alınan konulardan biri de boğazlar olmuştur. Dönemin Amerikan Başkanı Truman, Sovyetler Birliği’nin Türkiye’den toprak isteklerini, iki

¹⁵ Bostanoğlu, Burcu. (1999). Türk- ABD İlişkilerinin Politikası, Ankara: İmge Kitabevi, s.94

¹⁶ Armoğlu, Fahir. (1993). 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980, İstanbul: İş Bankası Yayınları, s.419

devlet arasında çözülmesi gereken bir sorun olarak ele alırken, boğazlar meselesinin Amerika'yı ilgilendirdiğini söyleyerek düzenlenecek yeni rejime Amerika Birleşik Devletleri'nin de katılması gerektiğini ifade etmiştir.

Ancak ABD, 1946 yılından itibaren Sovyetlerin toprak talepleri karşısında tutumunu değiştirmiş, Sovyetler Birliği'nin bölgede kontrol ve etkisini artırmasına karşı duyarlı olmuştur¹⁷. Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye karşı tutum değişikliğinin ilk belirtisi, vefat eden bir Türk diplomatın cenazesinin Amerikan savaş gemisi Missouri ile İstanbul'a getirilmesi olmuştur. 7 Ağustos 1946'da da Sovyetlerin verdiği bir notayla boğazların kontrolünü ellerinde tutmak istediklerini resmen açıklamaları üzerine, Amerika bir nota ile Sovyetleri uyarmıştır. Amerika boğazların statüsünde değişiklik yapma fikrini böylece geride bırakarak, bu boğazların Türkiye'nin egemenliğine bırakılmasını istemiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen veya bazı sol yazarlara göre suni olarak geliştirilen bu Sovyet tehdidi, Türk-Amerika ittifakının ortak paydası olmuştur. Sovyetlerin boğazlar konusundaki tavrı ve toprak talebi ittifakın Türkiye açısından dayanak noktası olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin uzun zamandan beri arzuladığı Batı dünyasının bir parçası olma isteği, ABD ile ittifakın temelinde yatan nedenlerden biridir. ABD için de Türkiye, Sovyetlere karşı güvenlik politikasında ve gelecek bir saldırıda savunma ve Ortadoğu'ya müdahale planlarında önemliydi¹⁸.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sistemin en güçlü devleti olarak ortaya çıkan ABD ve SSCB arasında çıkar çatışmalarının su yüzüne çıkması, ABD'nin dış politika anlayışında bir değişikliğinin ifadesi olan ve Türkiye ile de ittifakının temelini atan Truman Doktrininin ilanını beraberinde getirmişti.

1.2. Truman doktrini

Sovyetlerin yayılma çabalarına giriştiği istikametler İngiltere'nin geleneksel çıkar alanları olmasına rağmen Rusya'ya karşı koyabilecek tek güç Amerika'ydı. İngiltere 1947 Şubatında dönemin Amerikan hükümetine, biri Türkiye ve Yunanistan hakkında olmak üzere iki memorandum vermiştir. Bu memoralarda, Türkiye'nin Batı savunması için ehemmiyeti belirtilerek Türkiye'ye hem askeri ve

¹⁷ Arı, Tayyar. (1992). Basra Körfezinde Güç Dengesi 1978-1991, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, s.57

¹⁸ Fırat, Gökçe. (24 Ocak 2005). Amerikancılık, Türk Solu, Sayı.74

ekonomik yardım yapılması gerektiği, İngiltere'nin bu yardımları yapamayacağı ve dolayısıyla sorumluluğun Amerika'ya düştüğü belirtilmiştir¹⁹. Bu ABD açısından İngiltere'nin sorumluluklarını devralmak ve SSCB'ye karşı politika oluşturmak için fırsattı. Zira, Türkiye ve Yunanistan'ı Sovyetler Birliği karşısında yalnız bırakamazdı. İşte 1947'de Truman Doktrini'nin ilanı ile ABD'nin Türkiye ile ilişkilerinin temel çerçevesi çizilmiştir. Bu doktrin ABD dış politikası'nda yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Amerika Truman Doktrini ile ilk kez barış zamanında diğer ülkelerin sorunlarına müdahale etmiştir. Bu doktrin Amerika dış politikasının etkinliğini belirleyen bir strateji çizmekteydi. Bu bakımdan bazı değerlendirmelerde, Amerika'nın dünya gücü olmasının kapısını bir bakıma Türkiye ve Yunanistan açmıştır, denilmektedir²⁰. Truman Doktrini'nin açıklanmasından sonra gazetecilere bir demeç veren dönemin Başbakanı Recep Peker, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye yardımda bulunmayı kabul etmesinde yalnız Türkiye'nin kuvvetlenmesi fikrinin değil, dünya barışına hizmet etmek gibi asil bir anlayışın payı olduğunu söylemiştir. Öte yandan Türk basını da, Truman Doktrini'ni, Amerika Birleşik Devletleri'nin yalnızlık politikasını bir tarafa iterek hür dünya'nın kaderine karşı ilgisiz kalamayacağını yalnız sözle değil, aynı zamanda davranışları ile de göstermeye başladığı ve Amerikan yöneticilerinin Atlantik'in güvenliğine giden yolun Türkiye ve Yunanistan'dan geçtiğini açıkça anladıkları biçiminde yorumlamıştır²¹.

Truman doktrini ile ABD'nin Türkiye'ye ekonomik yardım sağlamaya başladığı andan itibaren bazı Türk politikacı ve yazarlar ise, Türkiye'nin Amerikalılar tarafından kendi çıkarları için kullanılabilceği, diğer bir ifadeyle sömürülebileceği yolunda endişelerini ifade etmişlerdir. Nitekim 1947 Yardım Anlaşmasının bazı maddeleri bu eleştirileri kuvvetlendirmekteydi. Diğer taraftan da Amerikan yardımı arkasında gizli olarak mevcut olduğu düşünülen şartlar, o dönemin sol görüşlü yazarların kapitülasyonların uyandırıldığı yolunda eleştiri

¹⁹ Ülman, A.Haluk. (1967).Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947, AÜSBF Dergisi, No,1, s.93-94

²⁰ Ambrosa, Stephen E. (1992).Dünyaya Açılım, 1938'den Günümüze Amerikan Dış Politikası, Çev.Rucihan Tul, Ankara:Dış Politika Enstitüsü Yayınları.

²¹ Gönlübol, Mehmet. vd, (1996).Olaylarla Türk Dış Politikası, Ankara: Siyasal Kitabevi, s.213

yapmalarına yol açmaktaydı²². Onlara göre, Truman Doktrin Amerikan emperyalizminin yeni koşullara uygun açıklamasıydı.

Bazı sol yazarlar, Truman Doktrini'nin ilanının arkasında yatan Sovyet tehdidinin Amerika tarafından abartıldığı kanısındaydılar. Sözelimi Türkkaya Ataöv, soğuk savaşı, Sovyetler Birliği'nin değil, Amerika'nın bilerek ve isteyerek çıkardığını iddia ederek, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki Amerikan politikasını şu şekilde değerlendirmiştir: "1890'lardan beri izlenen genişleme politikası bir takım "doktrinler", "sorumluluklar", "Amerika'ya düşen görev" ve "hür dünyanın ideolojisi" gibi yaftalarla gizlenmiştir²³." Yine aynı yazara göre, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bütün dünyanın Sovyet tehlikesinden, Truman Doktrini'nin sertliği, Marshall Planı'nın bonkörlüğü ve NATO'nun gücü sayesinde kurtulduğu görüşü yanlış bir efsaneydi²⁴.

Ayrıca, sol yazarlar, Sovyet tehdidinin ideolojik bir tehdit değil, siyasi bir tehdit olduğunu ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan kapitalizm-komünizm çekişmesinde Türkiye'nin Batı saflarına katılmasının anti-komünizm bir hava estirilerek sağlandığını savunmuşlardır. Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı sonrasında belirginleşen zengin-yoksul uçurumunda zengin kesimin doğal olarak korkacağı ideoloji komünizmdi ve komünist Rusya Türkiye'yi tehdit ediyordu. Bu nedenle de, bu tehdiye karşı kapitalist Batının desteğinin sağlanması özellikle bu sınıf için yaşamsal önem taşımaktaydı. Şu halde, başta ABD olmak üzere batılı devletlerle bütünleşmenin sınıfsal-ideolojik bir yönü de vardı²⁵. Yine sol kesime göre, Türkiye de yaratılan anti-komünizm cereyanı ile ABD'nin ekonomik ve ulusal çıkarları arasında bir bağ bulunmaktaydı. ABD, uluslararası ilişkilerde güç ögesini yanında yapısal öğelere de önem vermiş, ideolojisi ve kurumları aracılığıyla hegemonyasını oluşturmuştu.

Sol yazarlar Truman Doktrini'ne atıfta bulunurken, söz konusu doktrini yardım boyutundan ziyade bu ideolojik boyutuyla değerlendirmişlerdir. Örneğin, Sosyalist Barikat dergisi; ABD'nin mutlak hegemonyasını sürdürürken "Truman Doktrini" çerçevesinde hareket ederek, savaş dönemi ile sonrasında prestiji

²² Uslu, Nasuh. (2000a).Türk-Amerikan İlişkileri, Ankara:21.Yüzyıl Yayınları, s.103

²³ Ataöv, Türkkaya. (8 Nisan 1969).Türk-Amerikan İlişkileri Hep Kötüydü, Türk Solu, Sayı.73, s.10

²⁴ Ataöv, Türkkaya:a.g.e.,s.21

²⁵ Yetkin, Çetin. (1995).Türkiye'de Askeri Darbeler Ve Amerika, Ankara: Ümit Yayıncılık, s.14-15

yükselmiş bulunan sosyalizmin alt edilmesini amaçlandığını belirtiyordu²⁶. Öte yandan YÖN dergisine göre, Amerika kendi görüşünü ve siyasi anlayışını yaymak için kendi toplumu ile arasında benzerlik kurarak, ideolojik savunma bölgesini mümkün olduğu kadar geniş tutmak istiyordu. Dergiye göre, zaten Türkiye’de sosyalizmin mücadele ettiği zihniyet ile Amerikan düşünce tarzı arasında ideolojik bir yakınlık bulunmaktaydı²⁷.

Sol yazarlardan bir kısmı Sovyet tehdidinin abartıldığını ve Türkiye’nin Amerika ile ittifakının anti-komünizm gölgesinde gerçekleştiğini savunarak, bu ittifakın ideolojik yönü üzerinde dururken, bir kısmı ise Türkiye’nin Amerika ile ittifakının İkinci Dünya Savaşı sonrası şartlarında zorunluluk olduğunu kabul ediyorlardı. Onlara göre, ekonomik durumunu düzeltmek ve Sovyetlere karşı savunma gücünü artırmak için Amerika’ya yanaşmak o dönemin koşullarında zorunluydu²⁸. YÖN dergisi’nde; Amerika ile ittifakın o dönemin şartlarında önceleri zorunluluk olduğu kabul edilirken, diğer yandan da Amerika’nın daha sonraları şartların çok değişmesine rağmen nüfuzunda en küçük bir eksilmeye bile tahammül edemediği ve Türk hükümetlerinin davranışlarının da Amerika’nın bu hareket tarzına destek olduğu değerlendirilmiştir²⁹. Türkiye, bu dönemde kendine bir dış politika ve ekonomi felsefesi üretememiş, Amerika’ya her iki alanda da bağlı olmuştur ve Amerika’nın koyduğu sınırları aşamamıştır. Aşmaya çalıştığı anda da, Amerika’nın sert diplomatik tepkilerine maruz kalmıştır. Amerika Türkiye’nin politikalarını değiştirmek için ise bazen yardımlar, bazen de tehditler ileri sürmüştür. Bu ittifakın bu şekilde Amerika’nın istediği yönde geliştiğini söyleyen yazar Çetin Yetkin, Amerika bize destek verirken ne istediğini ise, 1946’dan beri ülkemizde siyasal ve ekonomik anlamda olup bitenler olarak belirtmiştir³⁰.

Truman doktrini ile gelen yardımların aksine, Marshall planı içinde Türkiye’ye küçük bir yer ayrılmıştı. Hatta Marshall yardımlarının Türkiye’ye verilmesine başlangıçta Amerikalı uzmanlar karşı çıkmıştı. Uzmanların bu tutumu Türk kamuoyunda endişeyle karşılanmıştı. Türkiye’yi ekonomik alanda yalnız

²⁶ Sosyalist Barikat. (Ekim 2002). Küresel Güç Olarak Amerika, Sayı.6, s.1

²⁷ Yön. (15 Ocak 1965). Hegomanya Tartışması, Sayı.94

²⁸ Ulman, Haluk. (13 Haziran 1962). Dış Politikamızın Değişkenleri, Yön, Sayı.29, s.14; Avcıoğlu, Doğan. (31 Ekim 1962). Füze Üsleri, Yön, Sayı.46, s.3

²⁹ Yön. (10 Şubat 1965). Sayı.92

³⁰ Çetin, Yetkin. (1995):a.g.e.,s.12

bırakan ABD'nin ileride siyasal olarak da yalnız bırakabileceği dile getirilmeye başlamıştı³¹. Ancak 4 Temmuz 1948'de imzalanan Ekonomik İşbirliği Anlaşmasıyla, verilmeye başlanan Marshall yardımları bu kez kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştı. Siyasi yelpazenin her kesiminden birçok aydın, anlaşmanın kapitülasyonları andırdığını ve ABD'ye tam bir teslimiyet içerdiğini yazmaktaydı. Mehmet Ali Aybar, ABD'nin Türkiye'yi sömürgeleştirmek istediğini yazarken, sağcı Yeni Sabah gazetesinde de benzer yorumlar yer almaktaydı³².

Nitekim Türkiye'nin güvenlik endişesi ve ekonomik yardımların artırılması gibi faktörler Türkiye'nin NATO'ya girmesindeki temel etkenler olmuşlardır. Türkiye'nin ittifaka katılması ilk başta "sınırlı coğrafi alan" savıyla engellenmişse de, İtalya ile Fransa'nın ittifaka katılması bu savı çürütmüştür. Türkiye o dönemler Doğu Akdeniz bölgesinde bir savunma sisteminin kurulması çabalarına hız vererek, Batılı devletlerin dikkatini çekmeye çalışmıştı. Bu konu DP hükümet programında da yer almıştı³³. Türkiye'nin NATO'ya katılma mücadelesi, günümüzde Avrupa Birliği'ne üyelik mücadelesiyle benzerlik göstermektedir. AB üyeliğinin engellenmesi için bugün açıkça olmasa bile örtülü olarak öne sürülen sav ise kültürel farklılıklardır. O yıllarda da kamuoyunun, NATO üyeliğini desteklemesinde Batı zenginliğinin ve geleneğinin cazibesi vardı. Hatta bu uğurda ilk defa Cumhuriyet tarihinde Misak-ı Milli sınırları dışına asker gönderilmişti. Bugün Avrupa Birliği üyeliğinin desteklenmesinde de aynı cazibe rol oynamaktadır. Ancak Türkiye'nin NATO'ya alınması Türk kamuoyundaki bu istek ve Türk hükümetinin dostane tutumunun sonucu değil, Amerikanın çıkarları öyle gerektirdiği içindi.

2. Genel hatlarıyla Amerikan dış politikası

ABD'nin en önemli dış politika amacı, güvenliğini sağlamak, prestij ve gücünü artırmak olmuştur. Amerikan dış politikasında "Amerika için iyi olan, özgürlük için de iyidir." tezi hakimdir. Amerika'nın 1960'lardaki amacı, Akdeniz'in güvenliğini sağlamak ve Sovyetleri çevrelemektir. ABD'nin de geçmişten gelen ve geleceğe yönelen üç temel politikası Türk-Amerikan ilişkilerindeki Amerikan davranışını açıklamaya faydalı olabilir:

³¹ Oran, Baskın: a.g.e., s.540

³² Oran, Baskın: a.g.e., s.541

³³ Arar, İsmail (1968). Hükümet Programları, 1920-1965, İstanbul: Burçak Yayınevi, s.277

I- Merkezi hegemon konumunu korumak.

II-Buna uygun bir yeni dünya düzeni oluşturmak.

III-Bu iki amacı önleyebilecek bir başka yeni hegoman gücün ortaya çıkmasını engellemek³⁴.

Siyasi eleştirmen Mathaniel Peffer'e göre, Amerika dış siyasetinin temelleri Monreo doktrini, denizlerin serbestîsi ve open-door (açık kapı) ilkesidir. Monreo doktrini, Amerikan dış siyasetinde 1817–1825 yılları arasında revaç bulmuş ve 1898'e kadar da devam etmiştir. Yirminci asrın başlarından itibaren uygulanan açık kapı politikası ise, Asya'da ticari imtiyazlar alma esasına dayanmaktadır. Amerikan dış politikasının temel taşlarından biri ve Amerika'nın geleneksel genişleme politikası olan açık kapı siyaseti'nin anlamı, Amerika'nın çıkarlarının olduğu yerde var olmasıdır. Amerika'nın dünya işleriyle ilgilenmeye, sorumluluklar yüklenmeye İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başladığı kanısı yanlıştır. Türkkaya Ataöv bu durumu Amerika'nın daha önceleri diğer kıtalardaki yayılmalarını, Filipinleri alışı, Çin'i açık kapı ilan edişini, tüm Asya pazarlarına girişini, Avrupa devletlerini ekonomik sultası altına alışı örnek vererek izah etmekteydi³⁵.

Sol yazarlar, Sovyet tehdidinin Amerika'nın hegemonyasını sürdürmesinde bahane olduğunu savunurken, Amerikan emperyalizminin sistemli şekilde kararlaştırıldığı zaman, ne Sovyetler Birliği'nin, ne de tüm Doğu bloğunun olmadığına dikkat çekmişlerdir. Amerika için o dönemlerde sosyalist ve komünist rejimlere karşı durmak söz konusu değildi. Amerika için emperyalizm bir yaşama ve varlığını koruma meselesiydi³⁶. Bu siyaset Amerika'nın dış politikasında krediler, borçlar ve yardım adı altında sürdürülmüştür. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika dış politikasını silah ve dolar üzerine oturtmuş ve dünya meselelerinde yüzde 100 sorumluluğu üzerine almıştır.³⁷

Amerika uluslararası ilişkilerde primus inter pares imajını yansıtan, yani ortak fikirlerin ve ortak çıkar inancının yattığı bir karşılıklılık esasının geçerli olduğu

³⁴ Çeçen, Anıl, ABD Süper Güç Olarak Kalabilir mi?, Avrasya Dosyası, ABD Özel Sayısı, C.6, Sayı.2, s.235

³⁵ Forum (13 Eylül 1968).Sayı.347

³⁶ Kemal, Mehmet. (29 Ekim 1968). Amerikan Emperyalizmi, Ant, Sayı.96, s.11; Tansağ, Haluk .(18 Nisan 1967). Ant, Sayı.16, s.13,

³⁷ Balcı, Ergün. (28 Aralık 1963).Kennedy'in Ölümüne Kadar Amerika Dış Siyaseti., Cumhuriyet, s.2

görünümünü sunmaya çalışan fikir ve ideolojik temellere ağırlık veren bir hegemonya oluşturarak, Avrupa'dan Asya'ya kadar uzanan bir dünyanın liderliğini ele geçirmiştir³⁸. Amerika, NATO gibi güvenlik ittifakları ile hegoman olduğu ülkeleri kendi güvenlik ve ekonomik çıkarlarının korunmasında kullanırken bunu devletlerin kendi iradeleriyle katılmalarını sağlayarak yapmıştır. 1945'lerden sonra Amerika'nın bu hegemon sisteminde Türkiye de katılımcı güçtür. Türkiye, Amerikan hegemonik sisteminde kendi iradesiyle kendi çıkarları için bir ortaklık gözleyerek yer almışsa da³⁹, Türkiye'nin geleneksel dış politikasının dev aktörlerle tek başına flört etme riskini üstlenmeye tahammül gösteremeyeceği de bir gerçektir⁴⁰.

Nitekim, dünyada yaşanan baş döndürücü değişime karşılık değişmeyen bir gerçek var ki; o da global güçler ile küçük ve orta boy devletler arasındaki etkileşimin veya gelişmiş ileri sanayi ülkeleri ile gelişmekte olan veya azgelişmiş yoksul ülkeler arasındaki ilişkilerin daha çok birinciler yararına işlemekte oluşudur⁴¹. Mihri Belli'ye göre, eşit olmayan güçler arasındaki ittifaklar, eşit koşullar altında yapılmış olsalar bile, çok kez eşitsizliği maskelerler⁴². Eski Amerikan Başkanlarından George Washington'un 1796 yılında siyasetten çekilirken yaptığı veda konuşmasında söylediği şu sözler, küçük ülkelerin Amerika gibi büyük devletlerle kurdukları ilişkilerin doğasını açıklamaktadır. "Başka bir ülkeye sevgi ve nefret beslemeyi adet edinen milletler köleleşirler, kendi çıkarlarını unuturlar... Büyük bir ülkeyle ilişki kuran zayıf bir millet onun uydusu olmaktan kurtulamaz. Yabancı entrikaların aleti durumundaki kişiler, güvenini kazandıkları halkı aldatarak onun çıkarlarını başkasına teslim etmesini sağlarken, bunlara karşı çıkan yurtseverler şüpheli duruma düşebilirler⁴³." Bu sözlerin ilerdeki bölümlerde de incelenecek olan Türk solu'nun Türk-Amerikan ilişkileri konusunda 1960'lardan beri ifade ettikleriyle ortak noktaları mevcuttur. Ancak şunu söyleyebiliriz ki; ister bir Amerika Başkanı'nın, ister bir sosyalist yazarın ağzından çıkmış olsun, bu sözler bir uluslararası politika gerçeğidirler.

³⁸ Bostancıoğlu, Burcu: a.g.e. s.232

³⁹ Bostancıoğlu, Burcu: a.g.e. s. s.337

⁴⁰ Can Baydarol (29 Mart 2004). Zaman

⁴¹ Arı, Tayyar. (1994). Global Politika Ve Güney Asya, İstanbul: Alfa Yayınları, s.7

⁴² Belli, Mihri. (1 Nisan 1969) NATO Savaş Tuzağıdır, Türk Solu, Sayı.72

⁴³ Yalçın, Soner. (2004). Bay Pipo, İstanbul: Doğan Kitapçılık, s.77

BİRİNCİ BÖLÜM

27 MAYIS ASKERİ DARBESİ, AMERİKA VE SOSYALİZM

1.1.27 Mayıs Darbesi Ve Amerika İle İlişkiler

1.1.1. Darbe öncesi Amerika ile ilişkiler

Soğuk Savaş dönemi'nde dünya genelinde hissedilen Sovyet korkusu, Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen Amerikan nüfuzuna gerekli zemin hazırlamıştır. Bu doğrultuda Türkiye ile ABD arasında, potansiyel komünizm tehdidi ikili ilişkilerde karşılıklı koz olarak kullanılmıştır. Türkiye, bu tehlikeyi kullanarak daha çok yardım almaya, ABD ise Türkiye'yi kendi çıkarlarına göre yapılandırmaya ve Türkiye üzerinde etkisini artırmaya çalışmıştır. Türkiye'nin 1960'ların ortalarına kadar dış politikası, Soğuk Savaş algılaması ve Amerika'nın merkezci konumu etrafında şekillenmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türk-Amerikan münasebetleri iki döneme ayrılır. Bunlardan biri, 1945-1960 dönemi olup, iki ülke arasında münasebetler sarsıntısız bir dayanışma gösterir. 1960'lardan itibaren Türk- Amerikan ilişkilerinde inişler, çıkışlar, krizler dönemidir⁴⁴.

1950'lerde Menderes hükümeti'nin kalkınma çabalarına bağlı olarak Amerikan yardımına ihtiyaç duyulması, Türkiye'nin ABD'nin hegemonik sistemi içine daha fazla girmesine neden olmuştur. Bu durum DP iktidarı döneminde, DP iktidarı ve CHP muhalefetinin tam bir uyum içinde olduğu ulusal bir politika niteliği kazanmıştı. Tefik Çavdar, bu politikanın değişmez öğelerini şöyle sıralamıştır: Solun her türüne karşı olmak, Sovyet karşıtı bir tutum izlemek, ABD'nin politik çizgisini kayıtsız, şartsız izlemek⁴⁵. Bu dönemde Türkiye'de sol'a karşı artan baskılar, sol görüşlü yazarlar tarafından ABD'yle iyi ilişkiler kurma arzusuna bağlanmıştır.

Türk diplomasisinin esasını, her fırsatta ABD ittifak sistemine bağlılığını göstermek ve "küçük Amerika" olmak arzusu oluşturmuştur. 1950'li yıllarda gazete sayfalarını da Amerika'ya övgüler doldurmaya başlamıştır. Sol görüşlü olduğu düşünülen yazarlar dahi yazılarında, Amerika'nın emperyalist bir devlet olmadığı ve başka devletlere yardım siyasetinin insani gayelerle yapıldığı, amacın sadece dünya

⁴⁴ Armaoğlu, Fahir (1991) Belgelerle Türk- Amerikan Münasebetleri, Ankara: TTK Yayınları, s.277

⁴⁵ Çavdar, Tefik. (2000). Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995, Ankara:İmge Kitabevi, s.34

barışını korumak olduğu konusunda yazılar yazmışlardır. Hatta dönemin milletvekillerinden biri konuşmasında eski Amerikan başkanlarından Roosevelt'ten peygamber gibi temiz ve kusursuz bir insan olarak bahsetmiştir. 1950'lerde artan bu Amerikan hayranlığını ve küçük Amerika olmak arzusunu Uğur Mumcu şöyle ifade etmiştir: “Amerika siyaseti ile şarkısıyla, giyimi ve kuşamı ile toplumu esir almıştı. Burjuvazi bütün içgüdüleri, kompleksleri ve özelemleriyle Amerika'ya teslim olmaya hazırды⁴⁶.”

Dönemin Türk yöneticileri de Amerikan hayranı olarak görülmüşlerdir. Bu dönemde “Amerikancı” iddiaları en fazla dönemin başbakanı Menderes için ortaya atılmıştır. İnönü döneminde başlayan ve Menderes hükümeti döneminde artan Amerika'ya dönük politikalar, Türkiye'nin Amerika'nın etki alanına daha fazla girmesine neden olmuştur. Doğan Avcıoğlu, “kraldan fazla kralcı” davranan politikacı olarak tanımladığı Menderes'in dış politikası hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır: “...Birkaç dolar fazla koparmak için taviz veren Demokrat Parti devrinin politikacıları, dış politikamızı ciddi bir itiraza uğratmadan, tehlikeli istikametlere sürüklenme imkanı bulabilmişlerdi⁴⁷.” İleri dergisine göre de, 1950'de Menderes TBMM'den karar çıkartma gereği duymadan, Türkiye'yi Kore Savaşına sokarak, 1853'te Kırım Savaşı'na girerken Reşit Paşa'nın, 1914'te Birinci Dünya Savaşı'na girerken Enver Paşa'nın oldu-bitti politikasını devralmış oluyordu. İnönü ise savaşa girme kararına değil yalnızca usule itiraz etmişti⁴⁸.

1950'li yıllarda Amerika ve Türkiye, ittifakın getirdiği kazançlardan memnundular. ABD, açısından Türkiye, Batı çıkarlarını Yakın ve Ortadoğu'da istekle yerine getiren oldukça faydalı bir müttefiktir. Türkiye de ABD'yi güvenlik ve gelişmesini garanti altına alan bir unsur olarak görmekteydi⁴⁹. Ancak Türkiye'nin Amerika'nın Ortadoğu'nun savunulmasıyla ilgili projelerine tam destek vererek, Bağdat Paktına üye olması, Arap dünyasından uzaklaşmasına neden olmuştu. Türkiye Arap ülkeleri ve Üçüncü Dünya Devletleri nezdinde Batı ve Amerikan çıkarlarının temsilcisi olarak görülüyordu. 1950'li yılların sonlarına kadar Türk-

⁴⁶ Mumcu, Uğur. (2002) Bütün yazıları: Amerika Küsmesin, Ankara:Uğur Mumcu Vakfı Yayınları, s.39

⁴⁷ Avcıoğlu, Doğan. (31 Ekim 1962). Füze Üsleri, Yön, Sayı.46, s.3

⁴⁸ İleri Dergisi (Eylül-Ekim 2002).Sayı.12, s.56

⁴⁹ Uslu, Nasuh (2001a):a.g.e., s.102

Amerikan ilişkileri ortak çıkar görüntüsü ve ittifak şemsiyesi altında uyum içinde gelişmişti.

Milliyet gazetesi'nde Cüneyt Akalın, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye ile diplomatik yazışmalarını açıkladığı, Dışişleri Bakanlığı'na derlenen "Foreign Relations of the USA" (ABD'nin Dış İlişkileri) adlı yayındaki belgeler ışığında, ABD hükümeti'nin ise 27 Mayıs öncesi Menderes hükümeti'ne karşı tavrını ve muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisi'ne nasıl baktığını değerlendirmiştir. Bu belgelerde, ABD'nin Menderes hükümeti ile yakın ilişkisini sonuna kadar sürdürdüğü ve bu ilişkide siyasal ve askeri planda bir sorun olmamakla birlikte, ekonomik planda sorunlar olduğu ortaya çıkmıştır. ABD, Menderes'in ekonomik politikasına kuşku ile bakmıştır. Ayrıca ABD hükümeti, Menderes'i sonuna kadar desteklemekle birlikte, siyasal ortamın gerginleşmesinden, Menderes'in muhalefete karşı sert tavrından kaygı duymuştur⁵⁰. Amerika'nın bu kaygıları Menderes hükümetinin Sovyetler Birliği ile yakınlaşma yönündeki tutumları ile birleşince Menderes için tehlike sinyalleri çalmaya başlamıştı. Nitekim 1960'daki darbe Menderes'in sonunu hazırladığı gibi Türk iç ve dış siyaseti için yeni gelişmelere ve iddialara gebe olmuştu.

1.1.2. 27 Mayıs darbesinin geri planındaki Amerikan etkisine ilişkin iddialar

Yakın dönem Türk siyasal tarihinde iç politik gelişmelerde olduğu kadar dış politik gelişmelerde de esaslı etkileri olan 27 Mayıs darbesi siyaset bilimi literatüründe, iç ve dış politikaya yansımaları ile birlikte incelenmiştir. Bu darbenin dış politikaya etkileri ya da darbe olmadan önce dış dinamiklerin anılan darbe girişiminin geri planındaki etkileri ağırlıklı olarak inceleme konusu olmuştur. Bu nedenle 27 Mayıs öncesinde yaşanan özellikle Amerika ile ilişkilerdeki pürüzler ve Amerika'nın dünyanın diğer yerlerindeki benzer girişimleri bu darbede Amerikan etkisinin var olduğuna dair yaygın iddiaları doğurmuştur. Örneğin dönemin etkili gazetelerinden olan Ulus gazetesinde yayımlanan "CIA-Amerikan İstihbarat Ajansı" başlıklı yazı dizisinde, Amerika'nın iç politikaya müdahalesi ile ilgili yazılan şu satırlar konunun daha iyi anlaşılması açısından önem taşımaktadır: "Komünist kışkırtmaların aralıksız devam ettiği bir dünyada ABD kısa vadeli neticelerle

⁵⁰ Akalın, Cüneyt. (27 Mayıs 1999). Milliyet.

yetinemez. Stratejik önemi olan ülkelerde işbaşına komünist aleyhtarı rejimlerin gelmesini istemek ve bunun için çalışmak Amerika için iyidir⁵¹.” YÖN dergisi de, Amerika’nın, Latin Amerika ülkelerindeki hükümet darbelerinde rol oynadığını, bu ülkenin hangi devletle münasebete girse orda bir takım hükümet darbeleri olduğunu yazmıştı⁵². Bu iddialar oldukça genelleştirici bir karakter taşısa da bazı açılardan doğru olarak kabul edilmişlerdir. Nitekim Türkiye’deki sol aydınlara göre, ABD’nin bu askeri müdahaleleri ideolojik hegemonyasını genişletirken, müttefiklerin bağımlılığını, tüm faaliyetlerinde onun ölçütlerine uyumunu, politikalarını yeniden tanımlamalarını beraberinde getirmişti⁵³.

ABD'nin Türkiye'deki askeri darbelerdeki rolü ile ilgili olarak iki uç görüş bulunmaktadır. Bir görüşe göre; Türk Silahlı Kuvvetleri, diğer üçüncü dünya ülkelerinde olduğu gibi, Batılı devletler (özellikle ABD) adına hareket eden bir mekanizmadır. Türk Silahlı Kuvvetleri, Türkiye'yi Batılı kapitalist devletlere bağlı tutmanın bir aracı olarak durmaktadır. Diğer görüşe göre ise; Türk Silahlı Kuvvetleri, ulusal problemlerin üstesinden gelebilmek için, ulusun faydasına olmak üzere müdahalelerde bulunur. Dolayısıyla, Türkiye'deki askeri darbelerde ABD'nin bir rolü yoktur. Bu iki görüşün herhangi birini belgelere dayalı olarak doğrulamak veya yalanlamak mümkün değildir. Türkiye'deki askeri darbelerin ABD ile ilişkisini anlamada iki yol izlenebilir: Birincisi, askeri darbe yönetimleri ile ABD yönetimleri arasındaki ilişkilerin nasıl geliştiğini bakmak; ikincisi, askeri darbelerin öncesi ve sonrasındaki şartları inceleyerek, bu şartların Türk Amerikan ilişkilerine yansımalarını ortaya koymaktır⁵⁴.

1960 öncesinde ABD Türkiye’de yaşanan gelişmelerin hepsinden CIA vasıtasıyla haberdardı. Türkiye’deki iç istikrarsızlıklar ordu dışında Amerika’yı da endişelendiriyordu. Aksi takdirde durumdan Sovyetler Birliği faydalanabilirdi. Ancak Amerika ile Türkiye’deki askeri otoriteler arasındaki bu ortak endişe darbedeki Amerika etkisini açıklamaya yeterli değildir. Asıl önemli olan ve iddiaların kaynağını oluşturan dış politikadaki çözümlerdi. Yine bazı iddialara

⁵¹ Yetkin, Çetin. (1995): a.g.e. s.74

⁵² Tanyol, Cahit. (9 Temmuz 1965).Tehlike Çanı, Yön, Sayı.119, s.16

⁵³ Parlar, Suat. (Temmuz-Ağustos 2004).Emperyalizm Tekelci Kapitalizmden Bağımsız Kavranamaz. Bilinç Ve Eylem, Sayı.1, s.5

⁵⁴ Gönen Ramazan.vd, (2000a).Türkiye’ nin Dış Politika Gündemi: Kimlik- Demokrasi Ve Güvenlik, İstanbul: Liberte Yayınları, s.44-45

göre, F.Rüştü Zorlu ve Menderes iktidarlarının son dönemlerinde sadece Amerika'ya dayanmak politikasından vazgeçerek, dış siyasa değişikliğine gitmeleri 27 Mayıs'ın dış, diğer bir ifadeyle ABD ayaklı temelini oluşturur. Öte yandan 27 Mayıs darbesinin gerçekleştiği tarihteki Menderes hükümetinin SSCB'ye yönelik tavır değişikliği önemlidir. Zira bu ülkeye diplomatik ziyaretler ve görüşmeler planlanmıştı. Ayrıca Menderes'in Türkiye'ye biçilen küçük imalat ve tarıma dayalı sanayi ülkesi pozisyonunu aşarak, sanayileşme politikasına yönelmesinden de Amerika hoşnut olmadığı ifade edilmektedir.

İşte bu gelişmeler doğrultusunda Türkiye'deki Menderes hükümetinden Amerika'nın hoşnutsuzluğu, darbe sonrası gelişmelerle birlikte ele alındığında, darbeye Amerika ve CIA'nın rolü olduğu iddialarının dile getirilmesine neden olmuştur. 27 Mayıs darbesi sol yazarlar tarafından "Türk demokrasi tarihine damgasını vurmuş, cesur ve ilerici bir hareket" olarak anılsa da⁵⁵, solun içinden bazı kesimler bu darbenin ABD ile ilişkisi konusunda baştan beri şüpheli olmuşlardır. 27 Mayıs'ı doğuran dar anlamdaki nedenlerin son on yıllık kötü, Türk ulusunu isteklerini bilmezden gelen idarenin tutumunun yanında dış sebepleri de olduğu dile getirilmiştir⁵⁶. Ancak, Türkiye özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan beri, maruz kaldığı birçok yönlendirme operasyonu gibi 1960 darbesi'ni de gerçek boyutlarıyla değerlendirememiştir. 1960 darbesinde Amerika faktörü ve yeni anayasanın sola açık olması yeteri kadar irdelenmemiştir. 1961 anayasanın, toplumsal bir talep olmamasına ve darbecilerin daha önce aklından bile geçmemesine rağmen, neden sola açık olduğu ve ABD'nin o tarihte tek süper güç olmasına ve her istediğini, herkese yaptırabilecek güçte olmasına ve halkın büyük bölümünün tepkisine rağmen, Menderes ve arkadaşlarının bir avuç subay tarafından nasıl idam edildiği sorgulanmamıştır⁵⁷. Ancak darbeye Amerika'nın rolü olup olmadığından ziyade rolünün ne kadar olduğu sorusu özellikle sol basında Menderes hükümetinin ve darbe sonrasında kurulan askeri hükümetin politikalarından hareketle cevaplanmaya çalışılmıştır.

⁵⁵ Tunçkanat, Haydar. (1996).27 Mayıs 1960 Devrimi: Diktadan Demokrasiye, İstanbul: Çağdaş Yayınları, s.467

⁵⁶ Sevinç, Afif. (9 Ocak 1961).27 Mayıs Üzerine, Cumhuriyet, s.5

⁵⁷ www.yenisafak.com/diziler/mkaynak.20.Haziran.2005. saat.21.00

Hikmet Kıvılcımlı, 27 Mayıs'taki Amerika etkisini açıklamak için, Menderes'in hangi politikalarının Amerika'yı kızdırdığını şöyle yazıyordu. "Silahlı kuvvetlerin şahdamarı içinde NATO kılığı ile yerleşip komutan olmuş, Amerikan sermayesi Menderes'i tüketmiştir. Amerika yeni kartlarla oynamak istiyordu ve bunu Menderes de sezmişti. Amerika'ya nispet Khrushchev'i Ankara'ya çağırmişti ve kendisi de Moskova'ya gidecekti." Kıvılcımlı Türkiye'nin bu davranışlarının Amerika'yı niye tedirgin ettiğini ise şöyle açıklıyordu: "Amerika, kendi lastik tekerlekleri için asfalt yolların yapımına para, malzeme ve uzman yollamıştı. Kendi kullanmadığı silahları Türkiye'ye hibe etmişti. Bunları bozunca onaracak tamirhaneleri yaptırmak üzere Sınaî Kalkınma Bankası'nı kurduğunu. Gelmiş, Türkiye'yi sevabına savunmak için, üsleri yerleştirmişti. Daha ne isteniyordu? Bütün bu yardımlara karşılık, Menderes iktidara geldiği günden beri ağzına almadığı "içte ve dıştaki siyaset bezirganlarının Türkiye'yi istiklalinden saptırmak istediklerini" söyledi. Bu sözleri söyleyenin ve yardımlara nankörlük yapanın cezası verilmeliydi⁵⁸." Kıvılcımlı'ya göre, 27 Mayıs'ta CIA olaylarda aktif yada pasif kalarak rol oynamıştı⁵⁹. YÖN dergisi, ABD'nin ve CIA'nın, 27 Mayıs darbesini önceden bildiği, ancak Menderes'i haberdar etmediği iddiasına da yer vermiştir⁶⁰. 1960 darbesi'nden sonra, İçişleri Bakanlığı'na giden subayların bakanlığın bütün evraklarının kontrol edildiği odada çalışan Amerikalıları gördükleri ifade edilmekteydi. Ancak Amerika'yla temas yapıldığı iddialarını darbeyi gerçekleştiren subaylar sürekli yalanlamışlardır⁶¹.

27 Mayıs darbesi'nde Amerika'nın doğrudan rolü olduğuna dair somut deliller mevcut değilse de, Amerika'nın gelişmeleri memnunlukla karşıladığını söyleyebiliriz. Bu iddiaların doğruluğunu objektif bir şekilde değerlendirebilmek için darbeden sonra gelişen Türk-Amerikan ilişkilerine göz atmak gerekir.

1.1.3. 27 Mayıs darbesi'nden sonra Türk-Amerikan ilişkileri

Türkiye'de çeşitli zaman aralıklarında gerçekleştirilen askeri darbelerin hiç birinin Türk-Amerikan ilişkilerinin kurumsal temellerini kesintiye uğratmadığı söylenebilir. Aksine Türk-Amerikan ilişkilerinin askeri rejimler döneminde daha iyi

⁵⁸ Kıvılcımlı, Hikmet. (1995).Sosyalist Gazete Yazıları, İstanbul:Derleniş Yayınları , s.16

⁵⁹ Kıvılcımlı, Hikmet. (1995).a.g.e., s. 33

⁶⁰ Yön. (6 Ağustos 1965) CIA'nın Yetkisinde Türkiye ve Ortadoğu, Yön, Sayı.123, s.4

⁶¹ Baykam, Bedri. (1994). 27 Mayıs İlk Aşkımızdı, Ankara: Ümit Yayıncılık, s.189

geliştiği yaygın olarak kabul görmektedir. Zira geleneksel olarak Türk-Amerikan ilişkilerinin askeri ve güvenlik bürokrasisi çerçevesinde şekillendiği dikkate alındığında, ABD için Türkiye-Amerika ilişkilerinde önemli olan hususun Türkiye'nin Batı ittifakı içindeki rolünün sürekliliğinin sağlanması olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda Amerika açısından Türk-Amerikan ilişkilerinde Türk iç ve dış politikasında istikrarlı bir statükonun korunması önem taşıyan bir unsurdur. Şayet Türkiye'nin Batı yanlısı tutumunun, hem NATO içindeki hem de bölgedeki rolünün istikrarlı şekilde devamını kesintiye uğratabilecek bir gelişme varsa, Türkiye'de demokrasiyi geriye götürecektir müdahalelerin yapılması, ABD açısından önemli değildir. 27 Mayıs darbesi de ABD'nin Türkiye ile olan ilişkilerinin krize girmesine neden olmamıştır. Böylece ABD 1960 askeri darbesini desteklemesi de, Türkiye'de gelişen iç istikrarsızlıklardan Sovyetler Birliği'nin istifade edebileceğinden duyduğu endişenin sonucu olarak düşünülmektedir⁶². Ayrıca Çetin Yetkin, ABD'nin askeri rejimlerle daha iyi ilişkiler içinde olmasını, subayların Amerikan eğitiminden geçmiş olmaları ve dünyayı Amerika'nın gözüyle görmeye koşullandırılmış bulunmalarına bağlamaktadır⁶³.

27 Mayıs darbesi'nden sonra Türk-Amerikan ilişkilerinde bir değişiklik olmamıştır. Askeri hükümetin Amerika'ya bağlılık politikasına sadık kalacağı devrimin ilk günü yayınladıkları bildiri de teyit edilmiştir. Devrimi yapanlar bu bildiri de şöyle demişlerdir: "...İttifaklarımıza ve taahhütlerimize sadığız. NATO ve CENTO'ya bağlıyız." Bu Amerika'da memnurluk yaratmıştır. Milli Birlik Komitesi yönetiminin programında bu açıklamanın yanında, dış ilişkilerde Arap ülkeleri ve bağlantısızları da kapsayacak şekilde bir çeşitlendirmeden söz edilmiş ve anlaşmalardaki eşitlik ilkesine dikkat çekilmiştir. Ancak sol basındaki yazılarda zaman zaman bildiri deki ilk cümleye dikkat çekilirken, darbe sonunda Türk-Amerikan ilişkilerinde bir değişiklik olmadığı vurgulanırken bu ikinci nokta yadsınılmıştır. Esasen, bildiri de dış ilişkilerde çok yönlülükten ve eşitlik ilkesinden söz edilmesi Türk dış politikasında radikal bir değişim işareti olmasa da, önemli bir gelişmeydi.

⁶² Gönen, Ramazan vd .(2000a):a.g.e. s. 98-103

⁶³ Yetkin, Çetin .(1995).a.g.e. s.76

Nitekim Milli Birlik komitesi Başkanı Cemal Gürsel'in Türkiye'nin Amerika'ya karşı düşmanca tavır takınmayacağını ve Amerika ile olan ilişkilerin karşılıklı bir anlayış düzeni içinde yürüteceklerini bildirmesinden sonra Amerika teminatını almıştı. Nevzat Üstün, 27 Mayıs'tan sonra Amerika'nın durumunu pastırma yemiş bir farenin doygunluğu benzetmesiyle şöyle açıklıyordu: "CENTO'ları yerli yerindeydi. NATO'nun bir taşı bile oynayacak değildi. Barış gönüllüleri köylere kadar sokulup, kendileri için propaganda yapıyorlardı. Amerika tek bir şeyden korkmuş olabilirdi. Bu da 27 Mayıs'cılarının kendisinin haberi olmadan sırtlarını bir doktrine dayamış olmaları." Yazara göre, Türkiye'de 27 Mayıs'tan sonraki dönemde Amerika'nın yaptığı işler arasında Türkiye'yi yeniden bir uyku dönemine sokma çabası da vardı⁶⁴.

Sol yazarlar 27 Mayıs ve ABD ilişkisini ele alırken, ABD'nin hoş karşılamadığı, DP iktidarının bazı girişimlerinden bu askeri yönetim sırasında vazgeçildiği ve ABD'nin DP'den esirgediği yardımları 27 Mayıs'cılara yaptığı üzerinde durmuşlardır⁶⁵. Menderes'in sanayileşmede Amerika'nın çizdiği sınırı aşması, yardımların kısılmasına sebep olurken, 1960 ihtilalinden sonra Türkiye'ye yardım ve kredi hususunda Amerika oldukça bonkör davranmıştır⁶⁶. Askeri yardım 1959-1960 döneminde 92 milyon dolardan 1960-1961 döneminde 86 milyon dolara düşerken, 1961-1962 döneminde 156 milyon dolara yükselmişti⁶⁷. 27 Mayıs'ta Amerikan etkisi iddialarında sol yazarların gerekçe olarak kullandıkları argümanlardan biri de bu yardımdır. Darbeden bir hafta sonra 52 milyon lira yardım bir anlaşma ile askeri yönetime verilmiştir. Bir yandan ihtilalciler Menderes hükümetini ikili gizli anlaşmalar ile Türkiye'nin topraklarının bir kısmını yabancı bir devletin egemenliğine bırakmak suçu ile yüce divanda yargılarken, diğer yandan Amerika da hem ihtilâli destekliyor hem de yardımda bulunuyordu. Cumhuriyet gazetesinde Kayhan Sağlamer ise "...Nüfusuna nispetle fazla ordu besleyen ve her zaman Batı'nın yanında olan Türkiye, iktisadi yardıma fazlasıyla layıktır. Türkiye'ye

⁶⁴ Üstün, Nevzat. (1968).Türkiye'deki Amerika, İstanbul: Var Yayınları, s.23-32

⁶⁵ Yetkin, Çetin. (1995).a.g.e. s.47.

⁶⁶ Cumhuriyet. (17 Ocak 1961). s.1

⁶⁷ Şahinbaş, Faruk (1968). Türkiye-ABD İlişkileri Konferans Notları, Dış İşleri Akademisi, s.24

iktisadi yardıma karar verilmesi, 27 Mayıs sonrası Türkiye'ye güvenin delilidir⁶⁸." diyerek bu yardıma diğer sol yazarlardan farklı yaklaşmıştır:

Darbe hükümeti'nin Türkiye'nin Amerika'ya karşı bağlılığında değişikliğe gidememesinde yardım ihtiyacı önemli rol oynamıştı. 1960 askeri darbesi ile emekliye ayrılarak tasfiye edilen subayların maaşlarının ödenmesi ve artan askeri harcamaların karşılanması için ABD yardımı Türkiye için daha gerekli hale gelmişti. Yine de askeri liderler, Amerika üstlerinin durumu ile ilgili konuların tanzim edilmesini ve ikili anlaşmaların tekrar görüşülmesini istemişlerdi. Askeri liderler Türkiye'deki Amerikan personelinin statüsü konusunda da DP liderlerinden daha az lütfekar olabilmişlerdir⁶⁹. Fakat askeri yönetim Amerikan görevlilerinin statülerinin belirlenmesini Türk yetkililere bırakılması konusunda isteklerini Amerika'ya kabul ettirememişti.

1960 darbesi'nden sonra 7000'e yakın subayın emekliye ayrılmıştı. Sol yazarlara göre, bu tasfiyede hiçbir objektif ölçü gözetilmemiş olup, amaç, Amerika ve NATO standardını gerçekleştirmektir. 27 Mayıs'tan sonra subaylardan ve öğretim üyelerinden tasfiye edilenlerin çoğunluğunun solcu veya sola yakın oldukları iddia edilmektedir. ABD'nin bu tasfiyelerdeki etkinliği ve amacı sol kesim yazarlar tarafından yıllarca dile getirilmiştir. 27 Mayıs darbesi'nin, sol düşmanı olduğu solcu yazarlar tarafından sık sık dile getirilse de, tasfiye edilenler arasında sağ görüşlülerinde bulunduğu unutulmamalıdır. 27 Mayıs darbesi sağ bir iktidara karşı gerçekleştirilmiş, bu iktidar mensupları sanık sandalyesine oturtulup yargılanmışsa da, gerek basında gerekse akademik çevrelerde sol kesime karşı Amerikan etkisiyle yapıldığı düşünülen tasfiye hususunu Çetin Yetkin şöyle yorumlamıştır: "12 Mart ve 12 Eylül dönemlerinde, Türkiye'nin gerek iç, gerek dış siyasası, ABD ve NATO isteklerine göre biçimlendirilmiştir. Bu aşamada önemli olan bu siyasaları Türkiye'de uygulamaya geçirecek olan subayların, 27 Mayıs yönetiminin emekliye ayırtmadığı ve hatta bir üst rütbeye yükselttiği subaylar arasından çıkmasıdır." Çetin Yetkin'in iddiasıyla, 27 Mayıs'ın gerçekleştirdiği bu subay tasfiyesi ABD ve

⁶⁸ Sağlamer, Kayhan. (3 Kasım 1962). NATO Türkiye'ye Nasıl Ve Niçin Yardım Ediyor?, s.3

⁶⁹ Harris, George S. (1972).Troubled Alliance: Turkish-American Problems İn Historical Perspective 1945-1971, Washington: American Enterprise İnstitute, s.85; Ulus .(18 Kasım 1960).

NATO'nun isteği üzerine yapılmış bulunmaktaydı. Devrik DP iktidarı istese idi bile bunu gerçekleştiremezdi⁷⁰.

ABD, müdahaleden sonra sivil hükümetin kurumasından da memnun olmuştu. Çünkü Türkiye, Ortadoğu savunmasının kalesiydi ve Türk ordusu ise Sovyet niyetlerini frenleyen en büyük kuvvetti. Demokrat hükümetler, Türkiye'yi Amerika'ya yaklaştırdı. Türkiye'de askeri iktidarın idareyi sivil bir hükümete devretmesi Amerika için iç açıcı bir sürpriz olmuştu⁷¹.

Kısacası ABD'nin 27 Mayıs darbesi'ndeki rolü ve düşünceleri, Türkiye'nin siyasi hayatı içinde çok tartışılan bir konu olmuştur. ABD'nin doğrudan olmasa da dolaylı olarak, müdahaledeki rolü, bazı araştırmacılar tarafından müdahaleden yıllar sonra bir kısmı gün ışığına çıkarılan Amerika Dışişleri Bakanlığı'nın ve CIA'nın hazırladıkları gizli raporlarla bir miktar açıklığa kavuşmuştur. Günümüzde dahi tartışmaları yapılan, Türkiye'deki darbelerde Amerikan etkisi iddialarına karşılık bir gerçek vardır ki; o da 1960 darbesi sonrası ortamın sol grupların lehine gelişmiş olmasıdır. 27 Mayıs muhtırası sonrasında askeri yönetimin dış politikası Türk-Amerikan ilişkilerinde bir değişiklik getirmese de, oluşan siyasi atmosfer ABD ile ilişkilerde değişikliklere yol açacak nitelikte olmuştu.

1.2. 1960'dan Sonraki Sosyalist Hareket Ve Amerika

27 Mayıs sonrası dönemde en önemli gelişmelerden birisi de, sol fikirlerin su üstüne çıkması, teşkilatlanması ve harekete geçmiş olmasıdır. Daha önce kapalı kapılar ardında, salonlarda konuşulan sosyalizm, ihtilal sonrasında kamuoyu önüne daha serbestçe çıkmış, gazete ve dergilerde savunulmuştur. Darbe ile gelen hükümet üyeleri de, Türkiye'nin sorunlarını çözme uğruna yeni düşünceleri açıkça tartışmada önderlik etme sorumluluğunu göstermişlerdi. Bu tartışmalara katılmak, düşünce üretmek aydınlar için bir yurtseverlik ve sorunlara çözüm arama çabası olarak görülüyordu⁷².

Sol basında 27 Mayıs darbesinde ABD ve CIA'nın doğrudan olmasa bile dolaylı olarak rolü olduğu iddia edilirken, Türkiye'de 1960 sonrası sol akımların

⁷⁰ Yetkin, Çetin. (1995).a.g.e., s.30

⁷¹ Çamlıbel, Leyla. (6 Şubat 1962). Washington'dan Mektup: Türkiye ve Dünya Meseleleri Üzerine, s.3

⁷² Ataöv, Türkkaya. (7 Mart 1962). Türk Sosyalizmine Doğru, Yön, Sayı.12, s.14; Yön .(24 Ocak 1962). Sayı.6, s.1

gelişmesi ile bu iddia arasındaki çelişki yeteri kadar sorgulanmamıştır. Sadece Hikmet Kıvılcımlı, solun 1960'dan sonra gelişimine farklı bir açıdan yaklaşmış ve bunun yine bir Amerikan oyunu olduğunu yazmıştır: “27 Mayıs’tan sonra egemen politika sosyalizme resmen icazet vermiştir. Her köşe başında sosyalistler türetip, onları birbirine düşürmek, sonra karşılıklarına geçerek alay etmek için bunu yaptı. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra CIA, bu planla çok partililiği Türkiye’ye soktu⁷³.”

Dış politikaya doktriner veya ideolojik görüşlerin girmesi, dünya olaylarının ve Türkiye’nin uluslararası alandaki siyasetinin bu açıdan ele alınması, ancak 1961 anayasasının tanıdığı kısmi özgürlükler sayesinde mümkün olmuştur. Çünkü 1945’den sonra dış politika sorunlarının tartışılması, mevcut partilerin ideolojik çerçevesini aşmayan bir nitelik göstermişti. 1960 ihtilaline değin partilerin ideolojik yapıları sınırlı bir çerçeve içinde kaldığından, dış politikada birbirinden farklı görüşler ortaya çıkmamış, bu politikanın doktriner açıdan ele alınması ve eleştirilmesi söz konusu olmamıştı⁷⁴.

Bir yandan 1961 anayasası’nın serbest siyasi tartışma yapılabilmesi için uygun ortam sağlaması, diğer yandan ABD’nin Kıbrıs konusunda takındığı olumsuz tavır, Türkiye’deki ABD personelinin davranışları sol gruplar için yaratılan özgürlük ortamında dış politikayı ve ABD ile ilişkileri eleştirmek ve tartışmaya açmak için elverişli koşulları yaratmıştır. Genel olarak dış politika bu dönemde radikal sol gruplar açısından siyasi etkilerini artırmaları için iyi bir araç olma görevi görmekteydi. 1960’lı yıllarda ortaya çıkan Amerika ve NATO karşıtlığı ile seslerini Türk halkına daha kuvvetli duyuran sol grupların tezleri, Amerika’nın Türkiye’de idarenin her kısmına nüfuz ettiği, NATO’yu ve ikili anlaşmaları kullanarak Türkiye’nin iç ve dış siyasetine hakim olduğu şeklindeydi⁷⁵.

1.2.1. 27 Mayıs’tan sonra Türk solu’nun gelişimi.

Bir ideolojik ve siyasi program olarak sol, Kıta Avrupa’sı Aydınlanması’ndan doğmuş ve 1789 Fransız Devrimi’nin ilkelerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Solun çıkış noktası, insanın akıl gücü, insan doğasının değiştirilebilirliği ve insanın eylem

⁷³ Kıvılcımlı, Hikmet. (1995).a.g.e., s.170

⁷⁴ Gönlübol, Mehmet. vd, (1996).a.g.e., s.494

⁷⁵ Uslu Nasuh. (2000a):a.g.e., s.62; Boran, Behice. (1970).Türkiye’de Sosyalizmin Sorunları, İstanbul:Tekin Yayınevi, s.267-268; Aybar, Mehmet Ali.(1968).Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm, Seçmeler:1945-1967, Ankara:Gerçek Yayınevi. s.388,402,417,462,465,498

yoluyla kendini geliştirebileceği, yetkinleştirebileceği ve dünyayı iyi yönde değiştirebileceği inancıdır⁷⁶. 1960'lı yıllar, milli kurtuluş hareketleri ve sosyalizmin dünyada uygulama alanı bulduğu yıllardır⁷⁷. Bu durum, 1961 anayasasıyla gelen yeni ortama bağlı olarak Türkiye'de de gelişmiştir.

Türkiye'de 1940–1945 döneminde sadece sorunların bilimsel olarak incelenmesi şeklinde beliren sosyalist akım⁷⁸, 1960'lı yıllarda iç ve dış politikadaki hatalı uygulamaları, mevcut düzeni eleştirmek ve fikir üretmek şeklinde gelişmiştir. Türkiye'de sol akımlar için 1960 farklı bir dönemi açmıştır. Böylece 1950–1960 arasındaki on yıllık dönem sol hareketler bakımından duraklama devresi olurken, 27 Mayıs'ın açtığı dönem yeni bir politik kültürün, siyasal üst yapının oluşumuna tekabül eder. 27 Mayıs'tan sonra sosyal sınıflar da farklı siyasi parti ve eğilimler olarak Türk siyasetinde yer almışlardı. 1960 sonrasında devrimci hareket önderleri, 1950'lere göre daha rahat ve aktif davranabilmişlerdir. Gençliğin ve aydınların politikleşmesinden, tabu konuların tartışılmasına dek pek çok yenilik bu dönemde gerçekleşmiştir. Sol aydınlar ilk kez bu dönemde geniş çevrelere seslenme olanağını bulmuşlar, dünyayı yorumlama ve onu değiştirme yöntem ve araçları üzerinde kafa yormuşlardır⁷⁹. 2004 tarihli Türk Solu dergisinin yorumuna göre 27 Mayıs'ı Türk Solu'nun tarihsel mirası içine katan şey, onun temel dayanağının Türk devrimciliği ve Atatürkçülükten kaynaklanmasıydı⁸⁰.

Solcu terimi, Türkiye'de Türkiye İşçi Partisi'nin 1961'de kuruluşundan sonra komünistleri, sosyalistleri, sosyal demokratları ve kemalistlerin bir bölümünü kapsayan terim olarak kullanılmaya başlamıştır. Bu anlayışa göre, kalkınma sorununda devletçiliği benimsemek; askeri, siyasi, diplomatik bakımdan Amerika'dan bağımsızlığı savunmak, sanat ve edebiyatta halkçı-gerçekçi, kültürel bakımdan Batıcı-Aydınlanmacı olmak solcu olmanın ölçütleri gibiydi⁸¹. 1960'larda solcu terimi okumuş kesim arasında olumluluk sıfatı ifade etmeye başlamıştı. Soldaki hareketlilik, solculuğun birçok kişiye göre “popüler bir sıfat, ait olunması gereken bir

⁷⁶ Tuncay, Mete. (1991). Türkiye'de Sol akımlar I, İstanbul: BDS Yayınları, s.18

⁷⁷ Hilav, Selahattin. (9-16 Nisan 1963). Az gelişmiş ülkelerde Sosyalizme Giden Yol, Sosyal Adalet, Sayı.4, s.8

⁷⁸ Boran, Behice:a.g.e., s.58

⁷⁹ Aydınoğlu, Ergün. (1992).Eleştirisel Bir Tarih Denemesi: Türk Solu 1960-1971, İstanbul: Belge Yayınları, s.19-20

⁸⁰ Yurdakul, Erkin. (8 Ocak 2004) Türk Solu Geleneği, Türk Solu Dergisi, Sayı.1

⁸¹ Özgürlük Dünyası. (Haziran 2001), Sayı.111

grup, savunulması gereken bir dava” olarak algılanmasına neden olmuştu⁸². Bu sempatiye paralel olarak sol aydınların Türk kamuoyunu etkileme güçleri de 1950’li yıllara kıyasla artmıştır. Sıtkı Coşkun, “1940 ve 1950’lerin kültürü, 1960 ve 1970’lerin politik yaşamı, Türkiye’de sosyalistlerin varlığı, onların sözü ve söyledikleri yok sayılarak kavranamaz.” diyerek bu etkiyi değerlendirmiştir⁸³.

Ancak Atilla İlhan, 27 Mayıs’tan sonra oluşan sol akımların bir olumluluk ifade etmediği görüşündeydi: “ ...Bazıları 27 Mayıs rüzgârıyla darbeci bir hareketi sosyalizm diye alıyorlar, bazıları Latin Amerika türünden gerilla hareketlerini sosyalizmi getirecek eylem olarak görüyorlardı. Bazıları Stalin’den müdevver diktacı bürokrat sosyalizmi örgütlerken, bazıları İnönü’den kalan üst yapı solculuğunun türküsünü çağırıyorlardı⁸⁴.”

1960’lı yılların ikinci yarısından itibaren Türkiye’de sol kitleselleşmiş ve daha etkin bir konuma gelmiştir. 1970 sonrası sol hareket, 1970 öncesinin Türkiye İşçi Partisi, YÖN Dergisi ve Milli Demokratik Devrim hareketlerinin etkisinde kalarak şekillenmesine rağmen, teorik olarak bunların gerisine düşmüş olması ve silahlı eylemlere girişmesi açısından onlardan tamamen farklılaşmıştır. Seslerini 1960’lı yılların sol hareketlerinden farklı olarak, şiddet eylemleriyle duyurmaya çalışmışlardır⁸⁵.

1.2.2. 1960 sonrası sol akımlar ve anti-emperyalist görüşleri

1960’lı yılların bu ilk döneminde (1961–1965), Türkiye sol hareketinde iki eğilim öne çıkmış durumdaydı. Biri, TİP içinde esas olarak Aybar’ın savunduğu “parlamentarist-popülist sosyalizm” çizgisi, diğeri ise YÖN dergisinde, Doğan Avcıoğlu ve çevresinin savunduğu ve ideolojik temelleri esas olarak 1930’lu yıllarda Kadrocular tarafından atılan milliyetçi-devrimci sol Kemalizm çizgisi idi. 1960’lı yılların başlarında Türkiye sol hareketinde beliren bu ayırım, ileriki yıllarda Aybar’ın yönetimindeki TİP çizgisi ile Doğan Avcıoğlu’nun yönetimindeki YÖN çizgisi arasında çatışmalara dönüşmüştür. Sol harekette öne çıkan bu iki akım arasında öncülük, devrimcilik ve iktidar sorunlarında başlayan tartışma, gelecekte yaşanacak

⁸² Akbaş, Vahap. (Haziran-Temmuz- Ağustos 2005). Bizim Külliye, Sayı.24, s.28

⁸³ Coşkun, Sıtkı, vd. (1995). Türkiye’de Siyasal Gelişmeler, İstanbul: Alan Yayınları, s.155

⁸⁴ İlhan, Atilla (1970).Hangi Sol, Anılar-Acılar, Ankara: Bilgi Yayınları, s.7

⁸⁵ Mengüç, Yusuf Kenan. (1998).Türkiye Sol Hareketinde Yasadışı Örgütlenmeler ve İdeolojide Ayırışma .(Basılmamış master tezi) Ankara:Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.54

daha derin tartışmaların habercisi, sosyalist devrim ve milli demokratik devrim saflaşmasının da bir ön girişiydi⁸⁶.

1.2.2.1. Sol akımlar

27 Mayıs darbesi, Türk solu'nun kendi iç gelişimini sağlayabilmesinin ve Türkiye'nin gerçekleri üzerinde sosyalist incelemelerde bulunabilmesinin kapısını açmıştı. 1961'den sonra sol akımların giderek gelişme fırsatının doğduğu bu süreçte, ortaya çıkan Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve küçük-burjuva milliyetçisi YÖN Hareketi, Milli Demokratik Devrim (MDD) hareketleri arasındaki ayrışmalar, Türkiye'nin sorunlarıyla mücadele tarzı ve sosyalizme geçiş aşamaları üzerinde olmuştu. Soldaki bu parçalanma, fikir adamlarının Türkiye'nin problemlerinin özümlemesi konusunda aynı görüşte olmadıklarının gün ışığına çıkması ile anlaşılmıştı⁸⁷. Marksist kökenli sol hareket içinde "Türkiye devriminin karakteri" sorununun belki de en yoğun ve en kapsamlı biçimde (teorik çerçevede) tartışıldığı dönem, 1965–1971 dönemidir. YÖN'cüler, devrim sorununu, ulusal bağımsızlık ve ulusal kalkınma sorunu olarak koyarken, TİP sosyalist devrimi ve bilimsel sosyalizmi savunuyordu. Soldaki bölünmelerin temel nedeni, yeterli teorik çalışma yapılmadan, sosyalist eylemin başlamış olmasıdır. Dönemin Milliyet gazetesi yazarlarından Metin Toker'e göre, Türkiye'de sol görüşlerin tartışılmaya başlaması ile İşçi Partisi hareketi aynı tarihlere rastlamıştır ve sosyalist teori ve meseleler etraflıca tartışılmadan eylemin başlaması, karşılaşılan sorunların çözümünde güçlük yaratmıştı⁸⁸. 1960'lı yıllarda sol akımlar içinde sosyalizm ve bilimsel sosyalizm farkı aydınlanmamışsa da, Türkiye'de sosyalizmi savunanların gerçek maksadını gösteren tek bir ipucu vardı: Amerikan aleyhtarlığı, NATO düşmanlığı⁸⁹. Bir tarafta Türkiye Komünist Partisi (TKP) kökenli kadrolar (Hikmet Kıvılcımlı, Mihri Belli), diğer yanda yeniler (Mehmet Ali Aybar, Doğan Avcıoğlu) diye ifade edilen kadrolar vardır. Kıvılcımlı ise, Türkiye'de son 40 yıllık sosyalist eylem kadrolarını 4 sosyalist kuşak olarak sınıflandırmıştır. Bunlar:

1-En eski Sosyalistler (Şefik Hüsni Değmer-Hikmet Kıvılcımlı)

2-Eski Sosyalistler (Nazım Hikmet Ran-Reşat Fuat Baraner)

⁸⁶ www.marksist.com. (16.Temmuz.2005-sa.20.10)

⁸⁷ Yön. (20 Ekim1964). Türkiye'de Politika Çıkmazları, Sayı.83

⁸⁸ Toker, Metin. (1971).Solda Ve Sağda Vuruşanlar, Ankara: Akis Yayınları, s.202-203

⁸⁹ Toker, Metin:a.g.e. s.76

3-Yeni Sosyalistler (Mihri Belli-Mehmet Ali Aybar)

4-En yeni Sosyalistler-1960 sonrası- (Vecdi Erdoğan-Doğu Perinçek)⁹⁰

1.2.2.1.1. YÖN hareketi

YÖN hareketi, TİP ile aynı tarihlerde ortaya çıkan sol eğilim olmasına rağmen, TİP hareketine karşıt bir akım olarak belirmişti⁹¹. Doğan Avcıoğlu'nun YÖN Dergisi çerçevesinde yürüttüğü bu akım, 21 Ekim 1969'da çıkan haftalık "Devrim" gazetesi ile daha çok belirginleşmişti. YÖN hareketi "sol Kemalizm" olarak da adlandırılmakta ve diğer sol kesimlerce de "küçük burjuva milliyetçisi" şeklinde tanımlanmaktaydı. YÖN, bilimsel sosyalizmi değil, "siyasal bağımsızlık", "ulusal ekonomi", "sosyal adalet" kavramları ile açıklamaya çalıştığı kendine özgü sosyalizmi savunmuştur.

Doğan Avcıoğlu "YÖN" ile toplumu kendine özgü bir sol düzen içine sokmak hedefindeydi. Avcıoğlu, kimi yazarlar tarafından, Türk solu'nun Atatürkçülük ve yeniden Kuva-i Milliye davası içinde, Batıdan topyekün kopuş görevine işaret ederek, güçlü bir anti-emperyalist mücadeleye önderlik eden eşsiz bir öğretmen olarak tanımlanmıştır⁹². YÖN verdiği savaşa "sosyalist mücadele" değil, "anti-emperyalist, anti-feodal mücadele" etiketini yapıştırmıştır⁹³. YÖN hareketi, sosyalizmi tartışma gündemine getirmesi, anti-emperyalizm yolundaki çabaları ve iktidarın iç ve dış politikalarına dikkat çekmesi ile 1960'lı yıllara damgasını vurmuştur. Türk halkının çok çetin iktisadi, siyasi ve sosyal meseleler ortasında kendisini bütün özlemlerine kavuşturacak bir yön aramakta olduğuna inanan YÖN hareketi, ciddi bir iktisadi ve sosyal buhran yaşandığına, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşamadığına dikkat çekiyordu. Batılılaşmayı sağlamak, hızlı bir kalkınma ve üretim seviyesini yükseltmek için planlı bir devletçiliğin hayata geçirilmesinin zorunluluğuna vurgu yapıyordu. Bütün bunların gerçekleşmesi ise, aydın, yazar, öğretmen, politikacı, yöneticilerin bir araya gelmesi ve mücadele etmesi ile mümkündü. YÖN'cülere göre, bu bir araya geliş, YÖN çatısı altında olabilirdi⁹⁴. YÖN'cülere göre, Türkiye'de bilinçsiz işçi sınıfının devrimci eyleme öncülük etmesi

⁹⁰ Kıvılcımlı, Hikmet. (1978). Opurtunizm nedir? Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması, Demokratik Zorlama, İstanbul: Derleniş Yayınları,s.283

⁹¹ Toker, Metin:a.g.e. s.35-36

⁹² Yurdakul, Erkin. (8 Ocak 2004).Türk Solu Geleneği, Türk Solu, Sayı.1

⁹³ Toker, Metin:a.g.e., s.35

⁹⁴ Alpat, İnönü. (1998). Popüler Türk Solu Sözlüğü, Ankara, s.365

olanaksızdı. Bu grubun iktidara gelmek için inandığı yöntem, hiçbir zaman açıkça ifade edilmemiş olsa da, askerî bir eylemdi⁹⁵. YÖN, toplumun tüm anti emperyalist ve anti feodal kesimlerini içeren ve temsil eden milli demokrasinin kuruluşunu, sosyalizmin kuruluşu için temel aşamalardan biri olarak değerlendiriyordu. Bu anlamda kurgulanan sosyalist inşanın ulusal ve sınıfsal olmak üzere iki yönü bulunmaktaydı. İlki kökü dışarıda tekelci burjuvazinin tasfiyesi ve ulusalcı güçlerle bağımsız bir ekonominin kurulması, ikincisi ise kapitalizmin ve milli çıkarlarla çatışan burjuvazinin sınıfsal çıkarlarını ortaya koyarak, işçi-köylü ittifakının toplumdaki rolünü güçlendirmektir⁹⁶.

1.2.2.1.2. Türkiye İşçi Partisi

Sosyalizm düşüncesinin Türkiye'nin siyasal yaşamına girmesinde büyük katkıları olan Türkiye İşçi Partisi (TİP), on iki sendikacı tarafından kurulmuştur. TİP, 1925'ten itibaren büyük ölçüde yeraltında faaliyet gösteren Türk marksizminin ilk defa, ciddi bir siyasi örgüt olarak yer üstüne çıkması olayıdır. Bilimsel sosyalizmi programına almıştır⁹⁷. 1961'de kurulan ve aşırı sol grupların temsilcisi konuma gelen Türkiye İşçi Partisi, özellikle Mehmet Ali Aybar'ın Genel Başkan olmasından sonra büyük bir değişim geçirmiş ve mevcut siyasi rejimden memnun olmayan işçilerin, entelektüellerin, öğrencilerin desteğini kazanmıştı. TİP, mecliste sahip olduğu milletvekili sayısının çok ötesinde Türk siyasi hayatını etkilemişti⁹⁸. TİP kurucusu sendikacıların Amerikan eğitiminden geçtikleri, aralarında ajanlar olduğu yönünde soldan gelen eleştiriler varsa da⁹⁹, TİP'in Türk solu'na ve Türkiye'deki iç ve dış politik kültürün oluşmasına katkıları olduğu genel olarak kabul edilmiştir.

TİP, 10 Ekim 1965'de yapılan milletvekili genel seçimlerinde 15 milletvekili çıkararak, TBMM'de temsil edilmişti. TİP Amerika'ya karşı ilk radikal eleştirileri başlatmıştır. İlk kez bir siyasal parti ittifaklara karşı olduğunu açıklamıştır. Ancak TİP'in programında, NATO ve ABD ile ikili anlaşmalara açıkça ve isim vererek karşı çıkılmamıştır. Bunun nedeni, henüz dış politika konularının tabu olmaktan çıkmamış olması ve partinin kapatılma tehlikesi gösterilmiştir. Ancak partinin bu

⁹⁵ Kongar, Emre. (2000). 21. Yüzyılda Türkiye, İstanbul: Remzi Kitabevi, s.168

⁹⁶ Yön. (14 Mayıs 1965). Halkçı Devletçi Devrimci ve Milliyetçi Kalkınma Yolu, Sayı:111, s. 9

⁹⁷ Küçük, Yalçın. (1987).Türkiye Üzerine Tezler, Ankara: Tekin Yayınevi, s.554

⁹⁸ Aydınoglu, Ergün:a.g.e. s.62

⁹⁹ Aydınoglu, Ergun.:a.g.e. s..47

konularda 1964'ten sonra daha açık tavır aldığı görülmektedir¹⁰⁰. TİP genel politikasını ABD'ye bağımlı siyasi iktidarların anti-demokratik uygulamalarına karşı çıkmak, emekçileri savunmak, bilgilendirmek, uyarmak şeklinde izah etmiştir. TİP dış politikasını Atatürkçü dış politika anlayışına dayandırma çabası içinde olmuştur.

TİP'e göre, sosyalist mücadele ile anti-emperyalist mücadele birlikte yürütülmelidir. Çünkü ekonomik bağımsızlık olmadıkça siyasal bağımsızlıktan da söz edilemez. Ekonomik bağımsızlık ise, ancak sosyalizm ile elde edilir. Kurtuluş Savaşında anti-emperyalist mücadele ile sosyalizm için mücadele ile birlikte yürütülmediği için, siyasal bağımsızlığımız tekrar yitirilmişti¹⁰¹. TİP, ulusal bağımsızlığın sermayeden kopmadan ve emekçi mücadelesi olmadan gerçekleşmesinin mümkün olamayacağı görüşündeydi. TİP'cilere göre, TİP hareketi Kurtuluş Savaşı'ndaki Kuva-i Milliye ruhunun bir devamıydı. Türk Solu dergisinin 2004 yılındaki sayısında Aybar ve ekibinin mücadelesi hakkında şunlar yazılmıştır: "TİP genel başkanı Aybar'ın fikirlerinin toplumda itibar bulmasına ve TİP'in hızla örgütlenmesine imkân veren şey yine onun sosyalizm fikriyle beraber ısrarla ulusal bağımsızlık, ulusa özgü mücadele ve Kuva-i Milliye fikirlerini işlemiş olmasıdır. Elbette sermayenin Batıya endeksli çıkarlarını parlamentodan bastırabilmenin imkanı yoktu ama emekçilerin mücadelesi bu sayede halka yansıyabildi. Bu sayede başta ABD işbirlikçiliği olmak üzere Türk halkının üzerinde oynanan parlamenter oyunlar gözler önüne serilebildi¹⁰²." TİP'in görüş ve politikaları, Öncü, Vatan Gazeteleri, Sosyal Adalet, Ant ve TİP Haberleri Dergileri'nde dile getirilmiştir.

1965 seçimlerinden sonra TİP ile YÖN arasındaki anti-emperyalist ittifak temeli üzerinde ABD emperyalizmine karşı cephede ortak mücadele fikri, yerini kendi içinde eleştirilere bırakmıştı. YÖN, "sosyalizm olmadıkça ne milliyetçi olunur, ne Amerika yurttan atılır" yaklaşımıyla hareket eden TİP'i güçleri dağıtmakla suçluyordu. YÖN'cülere göre, TİP yönetimi, ABD karşısındaki anti-emperyalist çizgisini terk etmişti¹⁰³.

¹⁰⁰ Fırat, Melek M. (1997). 1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu, Ankara: Siyasal Kitabevi, s.101

¹⁰¹ Yetkin, Çetin. (1970). Solda Bölünmeler, 1960-1970, Tartışmalar, Nedenler, Çözüm Önerileri, Ankara: Toplum Yayınevi., s.17

¹⁰² Yurdakul, Erkin. (8 Ocak 2004) Türk Solu Geleneği, Türk Solu Dergisi, Sayı.1

¹⁰³ Sosyalizm Ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, s.2072

TİP içinde de tartışmaların gündeme gelmesi ile yol ayrımı yaşanmaya başlamıştı. Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'ya müdahalesini "işgal" olarak niteleyen TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar partiyle ters düşmüştü. Aybar'ın "güler yüzlü sosyalizm" gibi, ılımlı bir sosyalizm yaklaşımı da bu ayrışmanın başlangıcını oluşturmuştu. TİP içindeki ayrışmalar seçimlerde partinin oy oranını ve milletvekili sayısını düşürünce, Mehmet Ali Aybar 1970'te istifa etmiş ve TİP genel başkanlığına Behice Boran getirilmişti.

TİP'in 1966'da yapılan ikinci kongresinden sonra, TİP içinde demokratik devrimciler diye bilinen Reşat Fuat Baraner ve Mihri Belli grubuna mensup kadroların CIA ajanı suçlamasıyla partiden ihraçları gündeme gelmişti. CIA ajanı olarak suçlananlar da kendilerini suçlayan parti yönetimini, "karşı devrime hizmet etmekle", Sosyalist Devrimci parti yöneticilerinden Behice Boran'ı "muhabirlikle", Sadun Aren'i de "Amerikalılarla ilişki kurmakla" suçlamışlardı. 1966'dan sonra Türk Solu, Mihri Belli'nin teorisini ve öncülüğünü yaptığı Milli Demokratik Devrim (MDD) ve Behice Boran ve Sadun Aren'in öncülüğünü yaptığı Sosyalist Devrim stratejileri çevresinde ikiye bölünmüştü.

Demokratik devrimciler, 1967 Kasımında "Türk Solu" dergisini çıkarmışlardı. Dergi, Türkiye'deki sol geleneğin mirasçısı olduğunu belirtiyor ve solda güç birliğini sağlayacak platformun dergisi olma amacını taşıyordu. Dolayısıyla, başlangıçta bu dergiyi, Hikmet Kıvılcımlı gibi, sosyalist hareket içinde ağırlığı olan ve mevcut TİP yönetiminin siyasal çizgisini doğru bulmayan eski kuşaktan komünistler destekleyecekti. Öte yandan, MDD'ciliğe karşı TİP'te "sosyalist devrim" tezini savunanlar ise, Türkiye'de burjuva demokratik devrimin çoktan tamamlandığını, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal bakımdan sömürge ya da yarı-sömürge bir ülke olmadığını söylüyorlardı.¹⁰⁴. Bu dönemde TİP içinde "sosyalist devrim" tezini özellikle yükselten Behice Boran-Sadun Aren-Nihat Sargın grubu, "Emek Sosyalist Dergi'yi" çıkaracaklardır

1.2.2.1.3. Milli Demokratik Devrim Hareketi (MDD)

¹⁰⁴ www.marksist.com. (16 Temmuz 2005-saat:20.10).

Milli Demokratik Devrim tezi, 1951 TKP tevkifatında yakalanıp, 7 yıl hapse mahkum olan ve gençlik arasında “eski tüfek” adıyla anılan Mihri Belli’ye aitti. Mihri Belli bu tezini TİP yönetimi ile muhalif olmaya başladığı dönemlerde şekillendirmiştir¹⁰⁵. MDD hareketinde emperyalizmin kovularak, ulusal bağımsızlığın sağlanması ve demokratik devrimin tamamlanması savunuluyordu. Hareketin yayın organı Aydınlık dergisinin yorumuna göre, Milli Demokratik Devrim mücadelesi, milli sınıfların emperyalizme karşı mücadelesiydi¹⁰⁶. Diğer sol akımlarla kıyaslandığında daha radikal bir anti-emperyalizm anlayışına sahipti. TİP, teoride daha keskin, eylemde edilgin anlamında teslimiyetçi iken MDD, bunun tersi bir görünüm almıştı¹⁰⁷. Anti-emperyalist bilincin gelişmesi ve gençliğin radikal anti-emperyalist eylemlerinde MDD hareketinin büyük rolü olmuştu.

Milli Demokratik Devrimcilerin anti-emperyalist görüşleri şöyle özetlenebilir: “Türkiye feodalizmin ve Amerikan emperyalizminin denetiminde olduğundan, önce anti-emperyalist mücadele verilmeliydi. Acil olan emperyalizmin tasfiyesiydi. Anti-emperyalist mücadele milli olmalıydı. İşçi sınıfından başka diğer milli güçler de katılmalıydı. Yalnız, toprak ağaları ve yabancılarla işbirliği yapan kapitalistler bu birliğin dışında bırakılmalıydı. Sosyalizme bu mücadele verilmeden geçilemezdi. Türkiye’deki tezat onun içerideki gerici güçleriyle bütün ilerici güçler arasındaki çatışmadır. Burjuva ile proterya arasındaki değildir. Bu nedenle sosyalist mücadele milli demokratik mücadeleden sonra yapılacaktır. Toplumun sosyalist kuruluş aşamasına getirecek olan Millî ve demokratik nitelikte bir devrimdi¹⁰⁸.” Mihri Belli ile aynı çevre içinde yer alan Mahir Çayan ve Doğu Perinçek de MDD tezini savunmaktaydı. Mahir Çayan’ın önderliğindeki grup, 1970 sonrasında emperyalizmin IV. bunalım döneminin başladığını, Türkiye’nin emperyalizmin yeni sömürge olduğunu ve egemen sınıfların oligarşik bir ittifak oluşturduğunu kabul ederek; devletin "sömürge tipi faşist" bir karakter taşıdığı saptamasını yapıyorlardı. Nitekim Mahir Çayan’a göre, proleter devrimcilerin görevi, sosyalist devrim çığlıkları atmak değil, bütün ulusun bilinçli sözcüsü olarak milli cephe’nin başına geçip, Amerikan

¹⁰⁵ Yılmaz, Mehmet. (1991).THKP/Cephe Eleştirisi, Ankara, s.49

¹⁰⁶ Aydınlık. (Kasım 1968). Sayı.1, s.26

¹⁰⁷ Belge, Murat (1989). Sosyalizm, Türkiye Ve Gelecek, İstanbul: Birikim Yayınları, s.43

¹⁰⁸ Kongar, Emre. (2000):a.g.e. s.168; Sosyalizm Ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, s.2144-2145; Dönüşüm (15 Aralık 1966).s.3

postalları altında ezilen milli bağımsızlık bayrağını yükselterek milli devrimi yapmaktı¹⁰⁹.

Ancak MDD hareketini emperyalizmin bir oyunu olarak değerlendiren Emek dergisi yazarı, MDD hareketinin burjuvazinin sosyalizm içindeki kolu olduğunu ve emperyalizmin değirmenine su taşıdığını yazmıştı¹¹⁰. Emek dergisi MDD'cilerin sosyalizm ve bağımsızlık mücadelesini şu şekilde eleştirmiştir: "...milli burjuvaziye ürkütmemek için sosyalist sloganlar atmaktan kaçınmak, yerli malları haftası düzenlemek, Amerikan çikleti yerine sakız çiğnemeyi devrimci eylem olarak tanımlamak, devrimcilik ve sosyalizmle değil, olsa olsa soytarılıkla bağdaşır..."¹¹¹

MDD'ciler Türk Solu, Aydınlık, İşçi-Köylü gazete ve dergileri ile görüşlerini iletmişlerdir. Sosyalist Aydınlık Dergisi'nde anlaşmazlık ortaya çıkması üzerine bölünme yaşanmış ve Doğu Perinçek önderliğinde Proleter Devrimci Aydınlık Dergisi'ni (PDA) yayınlanmaya başlamıştır.

İşte 1965-70 dönemi bu görüş ve hareketler çerçevesinde Türkiye Solu'nun tarihinde gerek kitlelilik, gerekse politik etkinlik yönüyle farklı bir dönemdir. Bunda gençlik örgütlerinin büyük payı vardır. TİP'in gençlik örgütü FKF, 1969 yılında Milli Demokratik Devrimcilerin eline geçince Dev-Genç (Devrimci Gençlik Federasyonu) oluşmuştur¹¹². Sol'un radikalleşmesi Dev-Genç öncülüğünde gerçekleşmiştir. Dev-Genç anti-emperyalist sokak gösterilerinde rol oynamıştı. "Dev-Genç" aşırı sol ihtilâlcî metotlarla örgütlenmiş; üniversite, akademi ve yüksekokullarda işgal konseyleri kurmuş, özellikle Amerika ile ilgili bildirimler, demeçler yayınlarak, basın ve gençliğin ilgisini çekmeyi başarmıştır¹¹³. Dev-Genç'in emperyalizm karşıtı sloganlarında şu temalar işleniyordu: Askeri gücümüzün büyük bir kısmı NATO'nun elindedir ve NATO'daki askeri gücümüz geri çekilmelidir. NATO dolayısıyla Amerika'nın Rusya ile girişeceği bir savaşta Türkiye ilk hedeflerden biri olacaktır. Türkiye bağımsızlığını yitirmiştir. Bağımsızlığın kazanılması için Amerikan emperyalizmine karşı mücadele edilmelidir.

¹⁰⁹ Çayan, Mahir. (Ocak 1970). Sağ Sapma, Devrimci Pratik Ve Teori, Aydınlık, Sayı.15, s.208

¹¹⁰ Emek. (13 Nisan 1970). Sayı.25, s.4

¹¹¹ Özkol, Sedat. (29 Aralık 1969). Emek, Sayı.18

¹¹² Emek. (9 Şubat 1970). Sayı.21, s.14

¹¹³ Özgen, M.İhsan. (1989). Türkiye'de Şiddet Hareketleri Kaynakları ve Hedefleri, Ankara: Yeni Forum Yayıncılık, s.13

1960'ların sonunda ise sosyalist hareketin temel grupları ve yayın organları şunlardır:

1-Mihri Belli ve Hikmet Kıvılcımlı'nın önderliğindeki Türk Solu ve Aydınlık çevresinde toplanan eski tüfekler.

2-Mehmet Ali Aybar, Kemal Nebioğlu, Tarık Ziya Ekinci'nin bulunduğu "parlamentarist" solcular.

3-Behice Boran ve Sadun Aren'in başı çektiği "Emek" dergisi çevresi.

4-Ant dergisi çevresindeki Fethi Naci, Doğan Özgüden ve diğerleri¹¹⁴.

1.2.3. 1960'lı yıllarda sol basın

İç ve dış politikada basın en önemli baskı grubudur. Kamuoyunu oluşturan en önemli etmendir. Basın bir yandan kamuoyu oluşturma gibi işlev görürken, diğer yandan da oluşmuş olan görüşleri sergiler¹¹⁵. Basının önemi, haber kaynağı olması yanında dış politika konularında kamuoyu ve yöneticiler arasında aracı olmasından kaynaklanır. Basının kamuoyunun sesini duyurma fonksiyonu aynı zamanda sistemin bir çeşit emniyet sübabı niteliğindedir. Çünkü halktan gelen tepkiler saptanarak, devlet aygıtının sorumlu birimlerine iletilir¹¹⁶.

Ancak basının kamuoyunu harekete geçirmede rolü olsa da, tek başına dış politikada kamuoyunu etkileyerek hükümet politikalarını değiştirmek, belirli eylem seçeneklerini yaşama geçirmek ya da toplumun tavırlarını derinden etkileyerek bunu dış politika konularına kanalize etme gücü nispeten daha azdır. Basının dış politika etkinliğinden kastedilen, kamuoyunun dış politika üzerindeki etkinliğidir ve basının da kamuoyunu harekete geçirme yeteneğidir¹¹⁷. Basın sadece dış politika ile ilgili Türk kamuoyunda düşünce, değer ve tutumların oluşmasına katkıda bulunmuştur ve karar vericiler üzerinde etkileyici ve sınırlayıcı bir kurumsal çerçeve olmuştur.

Sol basının bir baskı grubu aracı olarak siyaset sahnesinde yer alması ise 1960'lı yıllara denk düşer. 27 Mayıs'tan sonradır ki, sosyalizm ilk defa kanun çerçevesinde, meşru bir fikir akımı ve politik bir hareket olarak ortaya çıkmak ve

¹¹⁴ Çavdar, Tefrik:a.g.e. s.197

¹¹⁵ Yıldırım, Kenan. (1997).Basın- İktidar İlişkileri (Basılmamış Master tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.19

¹¹⁶ Akarcalı, Sezer. (Ocak- Haziran 1989). Basının Görevleri ve Basın Özgürlüğü, ASBF Dergisi, Ankara, s.268

¹¹⁷Yürüten, Hülya. (1986).Türk Basınında Batı Ülkelerine İlişkin Dış Politika Yaklaşımlarının Karşılaştırmalı İncelenmesi. (Basılmamış Master Tezi) İstanbul: İ.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.24

kendisini ifade etmek fırsatını bulmuştur. Sosyalist hareket bir tarafta Türkiye İşçi Partisi ile yasal politik bir örgütlenme şeklinde, diğer taraftan da gazete sütunlarında ve dergilerde görüşleri dile getirilen bir fikir akımı olarak belirmiştir¹¹⁸.

Sosyalizmin gelişmesi ile akım önderleri basın araçları ile düşünce ve kanılarını yayarak kamuoyu yaratmışlardır. Bu kamuoyu yaratıcıları içinde gazeteci ve yazarlar dışında politikacılar, eğitimciler, sendikacılar ve sol önderler yer almıştır. Dış politikanın saptanması ve yürütülmesinde olumlu etkiler daha çok örgütlenmiş gruplar ve kanaat önderleri tarafından oluşturulmuştur¹¹⁹. Ancak basın araçlarını ellerinde bulduran grupların haberleri kendi algılamalarına, ideolojik bakış açılarına ve çıkarlarına göre yayınladıkları unutulmamalıdır.

1960'dan sonra sol kanat, gerek elde etmiş olduğu özgürlükler, gerekse uluslararası konjonktürde yaşanan gelişmelere bağlı olarak, Türk iç ve dış politikası için çözüm ve fikir üretme arayışına girişmiş ve Türkiye'nin iç ve dış politika sorunlarında eleştiri ve muhalefet dönemi başlamıştır.

Dış politikayı tartışma gündemine getiren ilkyazı 15 Aralık 1960'da Forum dergisinde yayınlanmıştır. "Dış Politikamız Üzerine" başlığını taşıyan yazıda, uluslararası sistemin yeni yapılanması içinde Türkiye'nin yeri tartışmaya açılıyordu. Yeni yönetimin dış politikasının amacının tarafsız devletlerle sıkı bağlar kurmak ve Batı dünyası içinde kalmakla beraber komünist ülkelere karşı daha gerçekçi bir politika izlemek olması gerektiği belirtiliyordu¹²⁰. Ancak bu yazıya Fahir Armaoğlu, Mehmet Gönlübol ve diğer bazı yazarlar yine aynı dergide tepkilerini dile getirmişlerdi¹²¹. Forum dergisinde başlayan bu tartışmalar diğer dergilerde de sürdürülmüştür. Türkiye'de dış politika konularının tartışılmaya başlamasını sağlayan içerdeki çözülme (plüralizm), dışarıdaki çözümlerle paralellik içindeydi¹²². Nitekim 1960-1975 döneminde Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan gelişmelerin

¹¹⁸ Boran, Behice:a.g.e. s.58

¹¹⁹ Gönlübol, Mehmet. (1993).Uluslararası Politika, İlkeler, Kavramlar, Kurumlar, Ankara:Atilla Kitabevi, s.242

¹²⁰ Fırat, Melek M:a.g.e., s.40; Forum (15 Aralık 1960). s.5

¹²¹ Forum. (15 Şubat 1962), s.5

¹²² Kürkçüoğlu, Ömer. (Ocak-Aralık 1980). Dış Politika Nedir?, Türkiye'de Dünü ve Bugünü, AÜSBF Dergisi,C.35, No:1-4, s.325

yoğunluğu ve 1960 öncesi ile kıyaslandığında farklı görünümü basındaki dış politika kanaatlerinin artmasına yol açmıştır.

Ayrıca 1960'lı yıllarda toplum, basın-yayın araçlarıyla yapılan telkinlere açık hale gelmiştir. Çünkü o yıllarda halkın tek haber kaynağı gazete ve dergilerdi. Milli şuuru yüksek olan Türk toplumu için en rahatsız edici husus, ulusal onuru zedeleyecek olaylardı. Sol basın organları, bu durumu iyi kullanarak yani dış politikayı, iç politikada malzeme yaparak etkinliklerini artırmışlardı. Bunu yaparken halkın aydınlanmasındaki katkıları inkar edilemez. Sağ basının geleneksel ve hükümet taraftarı habercilik anlayışının dışına çoğu kez çıkamadığı durumlarda sol basın bu sınırları zorlamıştır. Sol basın organları olmasaydı, bir çok dış politika gerçeği belki sadece birkaç politikacı ve aydının zihinlerinde kalacak ve belki de kamuoyu 1950'li yıllardaki Amerikan hayranlığını sürdürecekti. Çünkü o yıllar sol gazete ve dergiler 200 bin tirajla geniş bir kesime görüşlerini iletiyorlardı.

Ancak 1960–1964 yıllarında dış politika tartışılmaya başlansa da, yazılar değerlendirmeden öteye geçememiştir. 1964 sonrasında kıyaslandığında daha ılımlı bir Amerika aleyhtarlığı vardır. Türkiye ve Amerika arasında yaşanan gelişmeler daha yüzeysel ele alınmıştır. Nitekim bu dönemde yaşanan Küba krizi ve U–2 olayı 1964'ten sonra yaşansalardı, yankıları daha farklı olabilirdi. 1964'e kadar günlük Türk basınında dış politikaya eğilen belli başlı sütun sahipleri, çoklukla iç politikanın üstünlüğü karşısında yöneticilerin de fazla ilgi ve dikkatini çekmeyen, mevcut resmi dış politikaya paralel yönde görüş ifade etmişlerdir¹²³. Sol basında Cumhuriyet gazetesi kısmen bu eğilimin dışına taşabilmişti

1960–1975 döneminde Türk-Amerikan ilişkilerinde gelişmeler, 1960 öncesi ile kıyaslandığında farklı görünüm arz etmekteydi. Bu farklılık ve yoğunlaşma basındaki dış politika ile ilgili yorumların artmasına yol açmıştı. Kıbrıs olaylarının had safhaya ulaştığı 1964 yılında ise Türkiye'de gerçek anlamda dış politika tartışmaları açılmıştı. Daha eleştirel ve cesurca yaklaşım sergilenmişti. Basında Amerikan yanlısı fikirler ile sol aydınların ve bazı sağ görüşlü yazarların da zamanla savunduğu Amerikan karşıtı fikirler olmak üzere iki farklı eğilim belirmişti. Johnson mektubu ise bu katılığı artırmıştı. 1960'lı yılların ortalarına gelindiğinde özellikle sol

¹²³ Sezer, Duygu. (1972).Kamuoyu Ve Dış Politika, Ankara: SBF Yayınları, s.219.

kanattaki gazete ve siyasi dergi sayfalarında ABD'yi eleştirmeyen hemen hemen hiçbir yazı yoktur. Asıl konu farklı da olsa bir şekilde Amerika'ya eleştirisel boyutta bir şekilde atıfta bulunulmaktaydı.

1.2.3.1. Sol gazeteler ve dergiler

Türk-Amerikan ilişkileri tartışması, Cumhuriyet, Milliyet ve Akşam gazetelerinde derinliğine ve sıklıkla yer almıştı. Bu gazeteler köşe yazılarında 1960-1975 yılları arasında iki devlet arasındaki gelişmeleri, haber boyutuyla birlikte tartışma ve kanaat ifade etme şeklinde vermişlerdir. Gazete yazarları bu sütunlarda, hem Türk dış politikası ve ABD ile ilişkiler hakkında kamuoyunu yönlendirmişler, hem de birbirlerine mesajlar vermişler, hem de hükümetleri Amerika'ya yönelik tutumlarında eleştirmişlerdir.

Gazeteler içinde dış politika haberlerine yorum ve tartışmalarına daha geniş yer veren ve Türk basınında sol kimliğiyle bütünleşmiş olan Cumhuriyet gazetesiydi. Milliyet ve Akşam gazeteleri de genel eğilimleri sol olarak bilinen yazarlara sütunlarını açmışlardı¹²⁴. Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinde dış politika konularında ağırlığı olan, siyasette faal rol oynayan ve sol kesime yatkın insanlar yazılar yazmışlardır. Cumhuriyet'te İlhan Selçuk "Pencere", Kayhan Sağlamer (1968'te ayrılır. 1968'ten sonra Mehmet Barlas yazmıştır.) "Dünyada Bugün", Ecvet Güresin "Günün Notları", Nadir Nadi "Başyazı" sütunlarındaki Türk-Amerikan ilişkileri ile ilgili yazılarında, olaylar hakkında eleştiri, tahmin ve yorumlara yer vermiş ve yöneticilere tavsiyelerde bulunmuşlardı. Milliyet gazetesinde Çetin Altan 1965 yılına kadar "Taş", Abdi İpekçi ise "Durum" sütununda, dış politika ve Amerika'nın Türkiye'ye yönelik politikaları hakkında yazılar yazmışlardı. Çetin Altan 1965'den sonra Akşam gazetesine geçmiştir. Bu gazeteler dış politika tartışmalarına girişen kendi dışındaki güç merkezlerinin kanaatlerini ileterek tartışma zincirinin halkalarını bu merkezlerdeki tartışmalara takmışlardı¹²⁵. Gazeteler yanında haftalık siyasi dergiler de dış politika konularına özellikle de ABD ile ilişkilere geniş yer vermekteydiler.

1960 sonrası Türk basın tarihinde sosyalist dergilerin de sayıca fazla olduğu yıllardır. Bu dergilerin tirajlarına bugün bile hiçbir dergi sahip değildir. 1960'lı

¹²⁴ Sezer, Duygu:a.g.e. s.108

¹²⁵ Sezer, Duygu:a.g.e.s.313

yılların siyasi hayatına damgasını vuran bu siyasi dergiler, iç ve dış politika konularını daha akademik düzlemde ele almışlardı. Bu dönemin dergiciliği, haberden çok yoruma yer vermiş, emperyalist mücadelede yer tutmaya çalışmış ve politik hedefleri doğrultusunda kamuoyuna seslenme ve harekete geçirme işlevi yüklenmişlerdi. Ancak bu dergiler temsil ettikleri akım içindeki ayrışmalar nedeniyle fazla uzun ömürlü olamamışlardı. Türkiye’de sosyalist dergilerin en önemli ayırım noktalarının başında, devrim stratejisi gelmekteydi¹²⁶. YÖN, Türk Solu ve Ant dergileri sol kesimin en çok ses getiren dergileri olmuşlardı. Daha sonra sol akımlar içindeki ayrışmaya bağlı olarak zamanla Emek, Proleter Devrimci Aydınlik, Sosyalist gibi yeni dergiler yayınlanmaya başlamıştır. 12 Mart 1971 muhtırası’ndan sonra da bu dergilerin birçoğu kapatılmıştı.

1.2.3.1.1.YÖN dergisi

YÖN, Doğan Avcıoğlu’nun 1961’de Mümtaz Soysal ve Cemal Reşit Eyüboğlu ile kurduğu sol içerikli dergidir YÖN dergisinin ilk sayısı 20 Aralık 1961’de yayınlanmıştır. İlk sayısı içlerinde TİP ileri gelenlerinin de bulunduğu 150 kişinin imzasını taşıyan bir bildiriye içermiştir. Haftalık dergi ve 24 sayfa olarak Ankara’da yayınlanmış ve 30 Haziran 1967’ye kadar yayın hayatını sürdürmüştür. YÖN, 1960’lı yıllara damgasını vuran ve en uzun ömürlü olan sol dergidir. YÖN dergisi, sol yazar ve politikacıları’nın kamuoyuna açık ilk tartışma alanı olması, sosyalizmi tartışma gündemine getirmesi, anti-emperyalist tutumu ve hükümeti iç ve dış politikalarında eleştirmesi ile 1960’lı yıllara damgasını vurmuştur. Türk solunun teorisini geliştirmede YÖN dergisi ve Avcıoğlu’nun katkıları yadsınamaz. YÖN dergisini diğer sol dergilerden ayıran özellik, temsil ettiği sol akımın bizzat bu dergi çerçevesinde gelişmiş ve hareketin adıyla özdeşleşmiş olmasıdır ki; bu hareket Türkiye’de 1960’lı yıllarda egemen olan bir siyasal çizginin ifadesidir. Benzerleri arasında 1930’lı yılların Kadro’su, 1950’li yılların Forum’u, 1980’li yılların Yeni Gündem’i örnek verilebilir. Ülkenin genel politik atmosferini ve tüm kesimleriyle solu etkilemiş bir yayın organıydı¹²⁷. Türkiye ulusal solcularının daha en başından itibaren, Türkiye özelinde ortaya koyduğu fikirlerin, sadece Türkiye ile sınırlı

¹²⁶ Somer, Kenan .(26 Ocak 1970).Açıklığa Doğru, Emek, Sayı.20

¹²⁷ Aydınöğlu, Ergün.:a.g.e., s.38.

olmadığını görüyoruz. Özellikle Kadro Dergisi ile, başlayan, YÖN ile devam eden fikirsel gelişim Türk sol düşünce hayatı için önemli olmuştur.

Doğan Avcıoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, İlhan Selçuk, İlhami Soysal, Sadun Aren, Niyazi Berkes, Mehmet Kemal, İbrahim Çamlı, Fethi Naci, Nimet Arzık, Yaşar Kemal, Muzaffer Erdost, Türkkaya Ataöv, Cahit Tanyol, İdris Küçükömer, Muammer Aksoy derginin yazarları arasındaydı. YÖN ve TİP arasında sürüp giden çatışmalara karşın, dergi yine de TİP yazarlarına sayfalarını açmıştı¹²⁸. YÖN dergisinin 1960'lı yıllarda güçlü kılan bir diğer özelliği de, dergide yer alan konuların öznelliği idi. Bağımsızlık, emperyalizm, petrol sorunu, hegemonya, ABD ve NATO ittifakı, uydu devlet, dış yardım, egemen sınıflar kavramları Türk basınında ilk defa bu kadar geniş yer bulmuştur. Türk siyasetinde dış politika alanında tabu konuların tartışıldığı, Amerika'nın Türk kamuoyunun gündemine düştüğü 1960'lı yılların politik kültüründe belirleyici rolü YÖN oynamıştır. YÖN dergisinde yazılan 867 dış politika konusundan, 181'ini Amerika ile ilgili yazılar oluşturmuştur. YÖN dergisinde Sovyetler ve Üçüncü Dünya ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi yönünde yazılar yazılmış ve bu dış politika çizgisi Atatürk dönemi dış politikasına bağlanarak, tarihsel bir temele oturtulmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin yaşadığı büyük sorunların toplumsal ve tarihsel temellerine inilerek ve kökten devrimci dönüşümlerle anti-emperyalist mücadele içinde halledilebileceği ısrarla savunulmuştur. Böylece de gelebilecek suçlamalar önlenmeye çalışılmıştı¹²⁹. 1960'lı yılların ortalarına kadar YÖN dergisindeki yazılarda, Amerika'dan çok Türkiye'nin geleneksel dış politikası eleştirilirken, sonraki yıllar Amerika'nın Türkiye politikası da yoğunlukla ele alınmıştır. YÖN, Amerika'ya eleştirisel yaklaşan yazılarıyla bir ilki gerçekleştirmiş ve dış dünyada da dikkate alınan bir dergi olmuştur. Bu dönemde solun kendi gündemi ile ülkenin siyasal gündemi arasında bütünlük vardı. O yıllardaki sol dergilerin sütunlarındaki yazılar, panellerdeki ve TİP kongrelerindeki tartışmalar, sloganlar ülke siyasal ortamının organik birer elemanı konumundaydılar¹³⁰. YÖN'ün ele aldığı bu konular, zamanla sağ basının ve

¹²⁸ Sezer, Duygu:a.g.e.,s.15

¹²⁹ Fırat, Melek M:a.g.e., s.104; Yurdakul, Erkin .(8 Ocak 2004) Türk Solu Geleneği, Türk Solu Dergisi, Sayı.1.

¹³⁰ Aydınöğlu, Ergün:a.g.e., s. 52

politikacıların da gündemine girebilmişlerdir. YÖN dergisinin diğer bir özelliği de, ABD gizli planı olduğu söylenen bilgilere de zaman zaman yer vermesidir.

YÖN dergisi, sol değerlerin oluşmasında ve kamuoyunun sosyalizmle tanışmasında da büyük katkı sağlamıştır. Dergi, bir tür “Kemalist sosyalizm” anlayışının savunuculuğunu yapmıştır. YÖN, kafasında bir Türkiye projesiyle yayın yapıyordu. İçte ve dıştaki olayları bu proje açısından yorumluyordu. Avcıoğlu’na göre toplumsal sorunların çözümü anayasal güvenceler dışında devrimci bir kalkınma yolundan geçmeliydi. Bu kalkınma yolu emperyalizm destekli kapitalizmden uzak bir yönde olmalıydı¹³¹. Her ne kadar Hikmet Kıvılcımlı, YÖN’cülerini, emperyalizm ve kapitalizmi farklı sanmalarına rağmen kapitalizmin dostu olmadıklarını ispatlamak için emperyalizmin düşmanı olduklarını somut açıklamalarla göstermeye çalışmalarını tutarsızlık olarak değerlendirmişse de¹³² YÖN, Türkiye’nin ve emperyalizmin gerçeğinin kavranması için önemli bir teorik miras bırakmıştır

Sosyalistlerin milliyetçilik ve ikinci kurtuluş savaşı sloganı ilk kez YÖN dergisinde ortaya atılmıştır¹³³. Sosyalizm açısından doğruluğu tartışma konusu olsa da, derginin özellikle sola milliyetçiliği aşılama konusunda oldukça başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Türk Solu dergisi 2004 yılındaki sayısında, YÖN dergisinin çizgisi şöyle değerlendirilmiştir: “Doğan Avcıoğlu, Atatürkçülüğün sahte biçimlerinden ayrılıp halk içinde ifade ettiği Kuva-i Milliye’ci özün dikkate alınmasına işaret etmiş, batıcılığın ölü toprağını atarak onun ezilen ulus milliyetçiliğini ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte sosyalizmi de ithal ve taklit hastalığından arındırarak Türkiye’de ulusal mücadele açısından yorumlamıştır¹³⁴.”

Kısaca YÖN dergisinin, Türkiye’deki anti-emperyalist, anti-amerikan ve sosyalist mücadelede önemli bir yeri vardır. 1960’lı yılların Türk fikir ve siyasi hayatını yansıtan ayna gibidir. YÖN dergisinin çizgisi, bazı ufak değişikliklerle, derginin 1967’de yayın hayatına son vermesinden 2 yıl sonra yayınlanan Devrim gazetesinde devam ettirilmiştir.

¹³¹ Avcıoğlu, Doğan. (Mayıs 1966).27 Mayıs, Yön, Sayı:165, s3.

¹³² Kıvılcımlı, Hikmet. (1970). 27 Mayıs ve YÖN Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi, İstanbul: Ant Yayınları, s.144

¹³³ Soysal, İlhami. (29 Temmuz 1966). Eğri Oturalım Doğru Konuşalım, Yön, Sayı.169

¹³⁴ Yurdakul, Erkin. (8 Ocak 2004) Türk Solu Geleneği, Türk Solu Dergisi, Sayı.1.

1.2.3.1.2.Devrim gazetesi

Doğan Avcıoğlu, 21 Ekim 1969'da Devrim gazetesini yayınlamıştı. Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk, Hasan Cemal, Nimet Azık, Doğan. Avcıoğlu, Çetin Altan, Uluç Gürkan, Uğur Mumcu gibi isimler Devrim gazetesinde yazmışlardı. Devrim gazetesinde de, kitlelere “Bağımsızlık için savaş”, “Emperyalizme karşı savaş”, “Haydi ikinci Kurtuluş savaşını başlatalım.” sloganları altında seslenilmişti¹³⁵.

YÖN ve Devrim gazetesinde hedeflenen Türkiye düzenine ulaşma yolu asker-sivil aydın kesimin gerçekleştireceği bir "cunta"da görülmekteydi. Devrim, 12 Mart 1971 askeri müdahalesinden sonra bile yayın hayatına bir süre devam edebilmiştir. Avcıoğlu askeri cunta içinde yer aldığı gerekçesiyle 12 Mart döneminde tutuklanarak orduyu isyana teşvik iddiasıyla sıkıyönetim mahkemesinde yargılanmıştır.

1.2.3.1.3. Ant dergisi

30 Ocak 1967'de yayımlanan Ant dergisi de, 1960'lı yıllara damgasını vuran sol bir yayın organı kimliğindeydi. 16 sayfalık bir dergi olarak İstanbul'da yayınlanmaya başlanmış ve yayını 21 Nisan 1970'e dek 178 sayı sürmüştür. Ant, ilk sayısından başlayarak, bir bölümü daha önce YÖN'ü desteklemiş ve katkıda bulunmuş, seçkin bir yazar grubunu çevresinde toplamıştır. Ant'ın kurucuları Doğan Özgüden, Yaşar Kemal, YÖN bildirisinin imzacısı da olan gazeteci Fethi Naci'ydi. Çetin Altan, Aziz Nesin ve Abidin Dino'nun da yazıları dergide zaman zaman yer almaktaydı.

Ant dergisi başlangıçta TİP'in sesini duyurmak amacındaysa da, sonraları Aybar'ın karşısında yer almıştır. Ant sol ideolojiyi diğerlerine göre daha bilimsel işlemiştir. Ant dergisinin çizgisi şöyle özetlenebilir: Devrim kesintisizdir. Asıl amaç sosyalizmdir ama devrimin çeşitli aşamaları olabilir¹³⁶. 20 bin tirajlı Ant dergisi, iç ve dış siyasi, ekonomik gelişmeleri Marksist ideoloji çerçevesinde değerlendirmiştir. 1969'da TİP içinde görüş ayrılıkları başlayınca Emek ve Tüm gibi dergiler ortaya çıkmıştır.

1.2.3.1.4. Emek dergisi

¹³⁵ Toker, Metin:a.g.e. s. 35-36

¹³⁶ Yekin, Çetin .(1970):a.g.e. s.19-20

Emek dergisi, 1969 Mayıs'ında TİP içinde Aybar'a karşı başlayan muhalefet sonunda yayınlanmaya başlamıştır. Emek dergisinde Kenan Somer, Sedat Özkol, Behice Boran, Kurthan Fişek, Sadun Aren, M. Kutlay, Atilla Sönmez, zaman zaman da Uğur Mumcu yazılar yazmıştır.

1.2.3.1.5. Türk solu dergisi

Sol hareket içinde ayrı bir grup olarak ortaya çıkan "Milli Demokratik Devrimciler" 17 Kasım 1967'de Türk Solu dergisini yayınlamışlardır. MDD yayın organlarında Hikmet Kıvılcımlı, Mihri Belli, Erdoğan Başar, Reşat Fuat Balkaner, Aziz Nesin, Asım Bezirci yer alır. YÖN hareketinde yer almış kişiler de Türk Solu dergisinde toplanmışlardır. İlhami Soysal, İlhan Selçuk, Dünder Seyhan'ın da yazıları Türk Solu dergisinde yer almıştır. Bu dergide, "tam bağımsız ve demokratik Türkiye" için emperyalizme ve onun işbirlikçilerine karşı devrimci dayanışma öngörülüyordu. Metin Toker'e göre, Türk Solu dergisinin taktiği şuydu: "Türkiye'nin emperyalist işgali altında olduğu, işbirlikçiler ve feodalite tarafından sömürüldüğü edebiyatını kendimize bayrak yapalım"¹³⁷.

Türk Solu Dergisinin anti-emperyalist mücadele hakkındaki görüşleri Mart 1968 tarihli sayısında şöyle özetlenmişti: "Anti-emperyalist mücadele sosyalizm-kapitalizm mücadelesi değildir. Bu mücadele Türk vatanın sevenle vatan satıcısı arasındaki mücadeledir. Başta işçi ve aydın devrimci gençlik sosyalist olsun ortanın solu olsun TİP'li, CHP'li, AP'li, MP'li olsun Türk'üm diyen her vatandaşın milli haysiyetimizle bağdaşmayan bu acı gerçek karşısında ya istiklal ya ölüm şiarının etrafında saf tutması gerekir"¹³⁸. 25 bin tirajlı derginin ömrü 126 sayı sürmüştür.

1.2.3.1.6. Aydınlik dergisi ve diğerleri

Türk Solu dergisinin uzantısı olan Aydınlik dergisi, MDD hareketi içindeki ayrışmadan sonra, 1970'de Doğu Perinçek ve arkadaşlarının çıkardığı "Proleter Devrimci Aydınlik" ve yazı işleri müdürlüğünü Vahap Erdoğan'ın yaptığı, Mihri Belli'nin çıkardığı, "Aydınlik Sosyalist Dergi" biçiminde ikiye bölünmüştür. 1974'te yine Aydınlik adıyla haftalık periyotla çıkmaya devam etmiştir¹³⁹.

¹³⁷ Toker, Metin:a.g.e., s. 62

¹³⁸ Türk Solu .(10 Mart 1968).Abdülhamit'in Hayaleti Taksim Meydanında, Sayı. 17

¹³⁹ Çavdar, Tefvik:a.g.e. s.197; Aydınlik . (5 Temmuz 2004). Sayı.500

“Aydınlık Dergisi” ve “Sosyalist Teori Dergisi” ideolojik tartışmalarda önemli rol oynamışlardı. Mahir Çayan, Münir Aktolga ve Yusuf Küpeli'nin, Aydınlık Sosyalist Dergi'den ayrılması sonucunda Kurtuluş gazetesi yayınlanmaya başlamıştı. YÖN dergisi'nden kopan yazarların, TİP çevresindeki sosyalistlerle birleşmesiyle 19 Mart 1963'te “Sosyal Adalet” dergisi yayınlanmıştı¹⁴⁰. Sosyal Adalet dergisi yazarları ise, M. Ali Aybar, Sadun Aren, Türkkaya Ataöv, Şaban Erik, Doğan Özgüden, Aziz Nesin, Rifat Ilgazdır. Kıvılcımlı'nın 1967 yılında çıkarttığı “Sosyalist” adlı dergi ise 6 ay sonra kapanıp, 1970'de tekrar yayına başlamıştı.

1.2.4. Amerika ile ilişkilerin solun gündemine girmesi

Genel olarak dış politika radikal sol gruplar açısından siyasi etkilerini artırmaları için iyi bir araç olma görevi görmekteydi. 1960'lı yıllarda Amerika ve NATO karşıtlığıyla ortaya çıktıklarında seslerini Türk halkına daha fazla duyurabilmişlerdir¹⁴¹. Ancak Amerika ile ilgili eleştiriler 1960'lı yıllardan önce de yok değildi. 1945-1960 arası dönemde 1960 sonrası için çok anlamlı ve önemli bir oluşum, Amerika'nın Türkiye'nin bağımsızlığı açısından tehlikesini bazı aydınların o zamandan sezmiş olmalarıdır. Mesela, Mehmet Ali Aybar yayınladığı haftalık gazetesinde, Truman doktrini ilan edildikten sonra ve 1947 yardım anlaşması imzalanmadan önce Amerikan yardımının milli bağımsızlığımıza gölge düşüreceğini açıklamıştı¹⁴². 1950'de iktidarın Kore Savaşı'na katılma kararı üzerine, Türk Barışseverler Derneği bu kararın Amerika'nın etkisiyle alındığını ve Amerikan yararına bir karar olduğunu ifade etmişlerdi¹⁴³. Ancak bu görüşler, iç ve dış siyasi ortamın etkisiyle o dönemde kamuoyunda fazla yankı bulmamışlardı.

1950'li yıllarda DP'nin Amerika'ya dönük politikaları, 1947'de başlayan süreci perçinleyince toplumsal muhalefet yükselmeye başlamıştı. Bu muhalefet içinde sol kesim henüz etkili bir güç değildir ve sadece olaylara seyirci kalabilmiştir. Aslında Osmanlının son döneminden itibaren Türkiye'de var olan sol, bu yıllarda yeterince örgütlenmiş değildi. Sol kesim bu durumu, Amerika'nın sosyalist sisteme karşı başlattığı soğuk savaş sürecinde Türkiye'de “küçük Amerika” arzusu

¹⁴⁰ Yön. (13 Ağustos 1965).Sosyal Adalet Dergisi Ve TİP, Sayı.142,s. 7

¹⁴¹Uslu, Nasuh. (2000a):a.g.e. s.62; Aybar, Mehmet Ali. (1968). s.388,402,417,462,465,498; Boran Behice:a.g.e. s.267-268

¹⁴² Boran, Behice:a.g.e. s. 44

¹⁴³ Boran, Behice:a.g.e. s. 44

belirirken, sol'un pasifize edilmesine bağlamaktadır. Sol hareket 1961 Anayasasının getirdiği özgürlüklerle örgütlenme gelişme şansını elde ettikten sonra, kitleselleşmiş ve Türkiye devriminin Marksist-Leninist çizgide olması yönünde söylemler ve eylemler geliştirmiştir.

Çetin Altan, Türkiye'nin 1950'li yıllardaki Amerika karşısında pasif konumunu, tartışma ortamının yokluğuna bağlamış ve Türkiye'nin bu konuları daha önce tartışmak imkanlarına kavuşturamamasını büyük bir hata olarak değerlendirmiştir: "...Türkiye'de Amerika'yı beğenmeyen onu tenkit eden ve hatalarını teker teker ispat edenler de seslerini çıkarsalardı, böyle özgürlük olsaydı en azından Amerika'nın kendisi Yunanistan'a verdiği önem kadar bize de önem verecekti...Bu özgürlüğü elimizden alanlar bizi Amerika'nın müttefiki değil kuklası yapmışlardır¹⁴⁴." Türkiye'deki bu ABD lehtarlığı özellikle sosyalist solun ve daha sonraki yıllarda İslamcı görüşlerin Türk siyasetinde seslerinin yükselmesine yol açmıştır. Hatta bu sesler o kadar etkili olmuştur ki CHP'yi ortanın soluna çekmişti¹⁴⁵.

1960-1975 döneminde Türkiye'de sol düşüncenin gelişmesine paralel olarak, dış politikada da solun etkisi daha fazla hissedilmeye başlamıştı. Türk dış politikası sol ideoloji etrafında yeniden yorumlanmış ve tartışmaya açılmıştır. Tartışmaların odağında Amerika ve NATO yer almıştı. Bunda tarihinde ilk defa bir sosyalist parti'nin (TİP) seçimle meclise girmesinin de payı vardı. Türkiye'de siyasal anlamda çoğulculuğun ve sivil toplum örgütlerinin gelişmesinde Türk-Amerikan ilişkilerinin dolaylı bir katkısı olmuştu. Kıbrıs sorunu'na kadar Türk-Amerikan ilişkileri bütün boyutları ile açığa çıkmadığından ve ABD'nin Türk dış politikasında "somut" bir zararı görülmediğinden birçok kişi tarafından, sol çevrelerin zaman zaman yaptığı eleştiriler ön yargılarına bağlanmıştı. Bu yüzden de fazla dikkate alınmamışlardı¹⁴⁶. ABD'nin uluslararası politika konularında Türkiye aleyhine tutum takınması sonucu, Türkiye'de Amerikan karşıtı akımlar güçlenmiş ve hükümetleri ve politikaları şiddetle eleştirmeye başlamışlardı. Türk dış politikasının ve uluslararası politika olaylarının Türkiye'de kamuoyunun dikkatini giderek daha fazla çektiği bir sırada Amerika Vietnam savaşına aktif olarak katılmaya başlamıştı. Khruchev'in

¹⁴⁴ Altan, Çetin. (17 Haziran 1964). Gözümüz Açılıyor mu? Milliyet, s.2.

¹⁴⁵ Gönen, Ramazan. vd, (2000a): a.g.e. s. 91

¹⁴⁶ Gönlübol, Mehmet. vd, (1996):a.g.e. s. 494

1956'da bir dış politika ilkesi olarak savunduğu “barış içinde yan yana yaşama” tezi Türk kamuoyunda alabildiğine tartışılarak, bundan Türk-Sovyet ilişkilerinin geliştirilmesi yönünde sonuçlar çıkarılmaya başlanmıştı. Türk ekonomisinin düzeltilmesi için “doğulu devletlerle daha sıkı ekonomik ilişkilere girişilmesi gerektiği” inancı alabildiğine yaygınlaşmıştı. İşte böyle bir ortamda radikal sol çevrelerin Türk dış politikası konusundaki görüşleri önemli bir “test” den geçme olanağına sahip olmuştu¹⁴⁷.

1960'lı yıllarda sol basında da başlayan tartışmaların kalkış noktası, Amerika'ya yönelik Türk dış politikası, Amerika'yla ekonomik ve askeri ilişkilerimiz, yaşanan hayal kırıklıkları olmuştu. Ayrıca Türk dış politikası'ndaki patron-uydu devlet ilişkisinin ana çizgileri özetlenmişti. Radikal kesim Türkiye'nin dış politikasını ve ABD'yle ilişkilerini basın aracılığıyla sorguluyordu. Sol basın, Türkiye'deki Amerika'nın sömürü yolları ve dış politikamıza koyduğu ipotek üzerinde son derece yoğun bir propaganda kampanyası sürdürmekteydi. Türkiye topraklarındaki Amerikan üsleri, bu üslerdeki Amerikan personelinin davranışları, üslere Türk yetkililerin bile giremeyişleri, NATO'nun Türk savunma ve güvenlik sisteminde açtığı gedikler, Türkiye'de bulunan Amerikan kontrolündeki yabancı şirketlerin Türk ekonomisine hegemonyası ve sömürüsü Amerika'nın eğitim yoluyla kültürel emperyalizm faaliyetleri vb. gibi konular sol basının bu dönemde sürdürdüğü propaganda faaliyetlerinin başlıca konuları olmuştur. Türk Amerikan ilişkilerinde özellikle Kıbrıs sorunu kapsamında Johnson mektubunun yarattığı Amerikan ve NATO karşıtı eğilimler, dış politikada yaşanan bu sorunların iç politik düzlemde doğrudan yandaşlarını belirginleştirmekte gecikmemiştir¹⁴⁸. Türkiye'nin uluslararası sistemde Batı üyeliği dışında kimlik geliştirememesi sol basının vurguladığı noktalardan biriydi. Türkiye'nin ulusal çıkarını NATO ve ABD ittifakı üyeliği ile özdeş tanımlaması eleştirilmiştir. Sol basında Türkiye'nin ABD'den bağımsız hareket etmesi ve alternatif politikalara yönelmesi doğrultusunda yazılar yazılmıştı. Bu yolla sol basın Türk yöneticileri üzerinde etkileyici ve sınırlayıcı bir kurumsal çerçeve olmuştur. ABD'nin sıcak bakmadığı toplumsal ve siyasal

¹⁴⁷ Gönübol, Mehmet. vd, (1996).a.g.e.,s.494- 495

¹⁴⁸ Özdemir, Hikmet. (1986). Kalkınmada Bir Strateji Arayışı, Yön Hareketi, Ankara: Bilgi Yayınevi, s.44-45.

oluşumların güç kazandığı ve hükümet kararlarını etkilediği bu dönemlerde, Türk-Amerikan ilişkilerinde olumsuz gelişmeler yaşanmıştı. Sol kesimin oluşturduğu ABD karşıtı grupların etkisiyle Türk dış politikası yapıcılar ABD ile ilişkiler ve Türkiye'nin doğu bloğu ülkeleriyle ilişkilerinin geliştirilmesi yönünde daha çok baskı altında kalmaktaydılar¹⁴⁹.

1960'lı yıllar, sol kesimin deyişiyle “Amerikan dostluğunun gerçek yüzü”nün ortaya çıktığı yıllar olmuştur. Türk Solu dergisine göre, Amerikan dostluğu bir çıkarıcılık oyunuydu. Bu oyunda kaybedilen Türkiye'nin özgürlüğü ve kalkınma davasıydı¹⁵⁰. Bazı yazarlar ise, Amerika'nın dostluk maskesi altına gizlenmiş ihanetlerinin ortaya çıkmasının yeni olmadığını belirterek, Amerika'nın Lozan'da bile Türk hükümetine karşı çıkararak kapitülasyonların sürüp gitmesini istemiş olduğunu sürekli hatırlatmışlardır¹⁵¹. Mehmet Ali Aybar, 1965 Türkiye'sini “1947'de başlayan süreçlerle Amerikan hakimiyetine bütün devlet kurumları, ekonomik ve sosyal faaliyetleri ile girmiş” olarak tanımlamaktaydı. Bu durumun Truman Doktrini ve Marshall Planına bağlı ikili yardım antlaşmaları ile başladığını yardım heyetleri içinde bulunan ajanlar ve Türkiye'deki büyük sermaye çevreleri ve toprak ağaları sayesinde ilerlediğini söylemekteydi. Türkiye'nin milli menfaatlerimizi göz önünde tutarak, tam bağımsız şekilde davranmasının türlü vesilelerle engellendiğini belirten Aybar, delil olarak Kıbrıs buhranı ve Petrol meselesini göstermişti¹⁵². YÖN dergisi ise, Amerikan ittifakının Türkiye'nin bağımsızlığını engellemesi yanında, ittifakın tek taraflı çıkar ve yarar çerçevesinde işlediği üzerinde durmuştur. YÖN dergisinin bu konuyla ilgili olarak 157. sayısında aktardığı Amerikalı bir yetkilinin şu sözleri dikkat çekicidir: “...ortaklığımıza olan katkınız bizim aldığımız kararları desteklemekten ibarettir. Sizin o kararların alınmasında rolünüz olamaz...”¹⁵³ Solun gözünde, Türkiye'nin dış politikası savunma politikası ve silahlı kuvvetlerinin stratejisi Amerikanın dış politikasına savunma politikasına ve strateji planlarına bağlanmıştı¹⁵⁴.

¹⁴⁹ Gönen, Ramazan vd, (2000a):a.g.e.,s. 94

¹⁵⁰ Türk Solu. (28 Ocak 1969). Ulusal Bağımsızlık-Anti-emperyalist Mücadele, Sayı.61, s.10

¹⁵¹ Ataöv, Türkkaya:a.g.e. s. 169

¹⁵² Aybar, Mehmet Ali. (1968):a.g.e. s.396

¹⁵³ Avcıoğlu, Doğan. (1969). Türkiye'nin Düzeni, Ankara: Bilgi Yayınevi, s.948

¹⁵⁴ Uslu, Nasuh. (2000a):a.g.e.,s.38; Millet Meclisi Tutanak Dergisi. (24 şubat 1966). Dönem 2, Ot.1, C.4, s. 469-470

Amerika karşıtlığı artık TİP'in tekeline çıkmış Amerika'yı eleştiren yazılar ve yayınlar artmıştı. YÖN, Ant, Devrim, Cumhuriyet ve Türk Solu gibi sol görüşlü gazete ve dergiler bu konuya sayfalarını açmışlardı. Amerikalı yazar G. Harris, basındaki bu yönelimi Türk basınında TİP'e sempati duyanların çoğunlukta olmalarına bağlayarak ve bunların Amerikan emperyalizmi konusu üzerinde mübalağaya kaçmalarının Türkiye için bir takım rahatsızlıklara neden olduğuna işaret ederek değerlendirmiştir¹⁵⁵.

Sol basında, ABD ve Türk hükümetlerinin politikalarına yöneltilen eleştirilerin yanı sıra, sağ basının bir kısmına da, ABD etkisinde oldukları ve ABD'den parasal yardım aldıkları suçlamaları yapılmıştır. Sol basının en çok suçladığı dergiler olan Durum ve Yedi Günde Bir dergileri, NATO ve Amerikan Mobil şirketinin sözcülüğünü yapmakla itham edilmişlerdi. Amerika'nın, Amerikan uydulugunu politika edinmiş yayın organları dışında partilere ve solculukla mücadele için kurulan derneklere de para aktardığı iddia edilmiştir¹⁵⁶. Amerika'nın Türkiye'de anti-amerikancılığın karşısında olan sağ düşüncedeki grupları takdir eden bir görünüm çizdiği ve dolayısıyla Türkiye solu tarafından reddedilen Amerika'nın Türkiye sağ tarafından kabul gördüğü yazılmıştır¹⁵⁷. Fakat aynı zamanda sol içindeki çeşitli gruplar da birbirlerini "emperyalizm ajanlığı ve burjuvaziyle işbirliği" ile suçlamaktaydılar.

Sosyalistlerin bu Amerikan karşıtı tutumu bazı sağ gruplar tarafından Amerikalıları çıkartıp yerine Rusları davet etme şeklinde yorumlansa da, sol basın Türk kamuoyunda Amerika ile ilgili düşünce değer ve tutumların oluşmasına katkıda bulunmuştur. Sol kalemler ve liderler, dış politikada yeni ve eleştirisel bakışlar geliştirerek, Türkiye'nin Amerikan uykusundan uyanmasına katkıda bulunmuşlardır. ABD ve NATO karşıtı yazılar incelendiğinde göze çarpan ilk özellik bunların milliyetçi bir üslup taşımasıdır. Sol bu sıralarda Türk kamuoyunda Amerikan karşıtı eğilimlerin güçlenmesine yol açan bir milli davayı, Kıbrıs sorununu ve Türkiye'nin

¹⁵⁵ Harris, George S:a.g.e.,s.129

¹⁵⁶ Yön. (13 Ağustos 1965). Sayı.124, s. 6; . Selçuk, İlhan. (17 Aralık 1968).Bir, İki, Üç, Dört, Üstünü Ört, Cumhuriyet, s.2.

¹⁵⁷ Turkish Time. (15 Ağustos 2003). İlişkilerde Düğüm Noktası, s. 19

bağımsızlığının kısıtlanmasını iyi değerlendirerek, kamuoyunu kendi lehine çevirmeye çalışmıştır¹⁵⁸.

Ancak sol basında aşırı soyutlamalara düşülüp olayların somut gerçeklerine fazla yer ayrılmamıştır. Sorunlara nasıl karşı konulacağı açıklanmamış, çözüm şeklinde sadece soyut sloganlar gösterilmiştir. Sol grupların yaptıkları eleştirilerinde doğruları genelde cesurca ifade etmelerine rağmen yorumlarında zaman zaman tarafsızlık ve objektiflik unsurlarından uzaklaşmışlardı. Türk-Amerikan ilişkileri çalışmasında Nasuh Uslu, sol görüşlü yazarların suçlamalarının ideolojik kaynaklı, slogana dayalı, abartılmış ve gerçekleri yansıtmayan görüşler olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Nasuh Uslu'ya göre Amerika ve NATO ile ilişkiyi savunan bazı sol ve liberal eğilimli yazarlar da iyi niyetle benzer uyarılarda bulunmaktaydılar. Sıradan halk da Kıbrıs konusunda yaşanan hayal kırıklığının da etkisiyle radikal grupların iddialarının doğru olabileceğinden endişe duymaktaydı. Somut olaylar sol görüşlü yazarların iddialarını doğruluyor görününce, Türk kamuoyu Amerika'ya daha temkinli yaklaşıma başlamıştı¹⁵⁹. Türk solunun gündemini Amerika ile ilişkiler oluşturmuştu. Ancak Türk kamuoyunda Amerikan aleyhtarlığı yaratmadaki bu çabaları birçok basın organının kapatılmasına ve sol yazarların hapse atılmasına giden yolu açmıştır. 12 Mart 1971 muhtırası sonrasında sol basın organları kapatılıp gazeteci ve yazarlar tutuklandığından, sol basın ülke politikasını etkileme gücünü de kaybetmiştir. Bundan sonraki yıllarda da, Amerika ülke gündemindeki yerini her zaman korumuşsa da, hiçbir dönemde Amerika Türk basınında bahsettiğimiz dönemdeki kadar yoğunlukla yer almamıştır.

1.2.5. Sol basın ve emperyalizmle mücadele

1960'dan sonra oluşan iç ve dış şartlar Türkiye'de sol grupların anti-amerikancı ve anti-emperyalist mücadelesi için gerekli iç siyasal ortamı hazırlamıştı. Sol literatürde emperyalizm ile kastedilen Amerika olmuştur. Dolayısıyla Amerikan karşıtlığı, Amerika ile özdeşleştirilen "emperyalizmle" mücadele fenomenini de beraberinde getirmişti. Emperyalizm kavramı sol yazarlarca Amerika ile birlikte ele alınırken, zaman zaman diğer batılı devletleri ve kapitalizm kavramını anlatmak için de kullanılmıştır. YÖN dergisi yazarı Fethi Naci, emperyalizmi kapitalizmin özel bir

¹⁵⁸ Fırat, Melek M:a.g.e., s.255

¹⁵⁹ Uslu, Nasuh. (2000a):a.g.e.,s.38

tarihi safhası, tekelci, çürüten ve can çekişme dönemine giren kapitalizm olarak tanımlamıştır¹⁶⁰. Sol yazarlara göre, “emperyalizme karşı çıkmak, Amerika’ya karşı çıkmaktı¹⁶¹.” Türk Solu dergisi yazarı Şevki Akşit, Türkiye’de uzmanları, silahları ve füzeleriyle Amerika’nın, emperyalizmin misafiri olduğunu yazmıştı. Aynı yazara göre, Amerikan emperyalizminin bütün dünyadaki bu misafirliğine son verildiği anda emperyalizm de sistem olarak Amerika’daki misafirliğine son verecektir¹⁶².

1960 sonrasında anti-emperyalist akımın gelişmesine elverişli bir ortamı hazırlayan şartları Aydınlık dergisi şöyle açıklıyordu: “Her şeyden önce emperyalizmin egemen olduğu Türkiye’de menfaati yarı sömürge, yarı feodal yapıyla çelişen milli sınıflar vardır. Bunlar içinde emperyalizmle keskin bir çelişme içinde bulunan işçi sınıfı vardır. Bunun tabii sonucu, Türkiye’de sosyalist bir birikimin bulunmasıdır. Ayrıca 1960’da işbirlikçi iktidarı deviren küçük burjuvazinin sivil-asker, aydın kesimi tutarlı bir anti-emperyalist çizgiye sahip olmamakla beraber menfaati icabı emperyalizm zıddı eğilimlere sahiptir. Bu zümre sosyalist hareket karşısında giderek daha demokratik bir tavır takınmıştır¹⁶³.” Bu şartlar Amerika’nın politikaları ile birleşince anti-emperyalizm geniş bir yayılma zemini bulmuştur.

Bir yandan SSCB’nin savunduğu barış içinde bir arada yaşama tezi, diğer yandan ABD aleyhtarı hareketlere sağladığı destek Türkiye’de gelişen sol muhalefetin dış etkenleri olarak gösterilebilir¹⁶⁴. Sol çevreler iç ve dış faktörlerin yarattığı ortamda “emperyalizmle savaş” bayrağı altında Amerikan hegemonyasına karşı çıkmışlardır. TİP, o zamana kadar birer milli mesele olarak ele alınan ve üzerinde herhangi farklı görüş bulunamayacağı kabul edilen olaylara emperyalizm faktörü açısından özellikle Türk-Amerikan ilişkileri açısından bakılması yeniliğini getirmiştir¹⁶⁵. Bu mücadelelerini bazen gazete ve dergilerdeki köşe yazılarında, bazen mitinglerde emperyalizmin ve Amerika’nın Türkiye’deki varlık alanını çizerek yürütmüşlerdir.

¹⁶⁰ Naci, Fethi. (19 Mart 1965).Yeni Sömürgecilik Nedir?, Sayı.103.

¹⁶¹ Aydınlık. (Aralık 1968). Sayı. 2, s. 92

¹⁶² Akşit, Şevki. (21 Ocak 1969).Commer Olaylarının Düşündürdükleri, Türk Solu, Sayı.62,s.15

¹⁶³ Aydınlık.(Aralık 1968). Sayı. 2, s.92

¹⁶⁴ Özdemir, Hikmet (1993).1960’lar Türkiye’sinde Sol Kemalizm: Yön Hareketi, İstanbul: İz Yayıncılık, s.45

¹⁶⁵ Çamlı, İbrahim:a.g.e.s. 51

Sol yazarların Amerika'nın Türkiye'deki hegomonik egemenliği konusundaki düşünceleri şöyleydi: Amerika'nın topraklarımıza sokulmasının sosyalizm düşmanlığıyla gerçekleşmiş ve Türkiye'nin milli mücadele yıllarında verdiği anti-emperyalist savaş, 1950'lerden sonra emperyalizm ile ittifak boyutuna dönüşmüştü. Oysa geri kalmış bir ülke için emperyalist bir ülkeyle yakın ilişki kurmak, emperyalizmin sömürü alanı olmak demektir¹⁶⁶. Cumhuriyet gazetesinin yorumuna göre ise, Milli Kurtuluş Meclisi emperyalist bayrakların dalgalandığı bir CENTO Merkezi olmuştu¹⁶⁷. Sol kesime göre, Türkiye içinde bulunduğu bu düzene son vermeliydi. Bunun için halk aydınlatılmalı ve gerçekler anlatılmalıydı. Türkkaya Ataöv'e göre, emperyalizmle mücadele sosyalistlerin temel göreviydi: "Türk halkına kendini bekleyen tehlikeleri anlatmak görevimizdir. Halkımız savaş tehlikesinin en çok onun omuzlarına yükleneceğini bilsin. Düşecek bombaların onun başında patlayacağını anlasın. Onlar da aktif olarak emperyalizm ve Amerika'yı kapı dışarı etsinler¹⁶⁸." Bir sosyalist olarak Nevzat Üstün'ün de Ataöv ile benzer görüşü vurgulamıştı: "Bugün yurtseverlerin ortak bir görevi vardır. Sömürücüyü emperyalizmi Türkiye'ye sokmamak, girmişleri dışarı atmak. Bütün aydınların, işçilerin, köylülerin tek düşüncesi bu olmalıdır. Bu bizim büyük davamızdır... Önce politik yollarla, mitinglerle, daha olmazsa kovarak Amerikalıyı evine göndermeliyiz"¹⁶⁹ Türk Solu dergisi de, Amerikan emperyalizmine karşı olan mücadelenin temeli olarak bütün milli sınıf ve tabakaları işçi sınıfının önderliğinde bir milli kurtuluş hareketine sokabilmeyi hedefliyordu¹⁷⁰.

Türkiye içindeki Amerika'yla mücadelede MDD'yi savunanlar, TİP ve CHP'nin bir kanadı oybirliği içindeydi. Aralarında görüş farklarına rağmen "emperyalizmle savaş" hepsinin birleştiği ortak noktaydı. Ancak emperyalizmle savaş soyut bir slogandı¹⁷¹. Türkiye'de devrimci olmanın ilk şartının bağımsızlıktan yana olmaya bağlandığı¹⁷², bu dönemde sol kesimlerce Amerika'ya karşı direnme

¹⁶⁶ Kıvılcımlı, Hikmet. (1970). 27 Mayıs Ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi, İstanbul:Ant Yayınları, s.144; Türk Solu. (11 Şubat 1969). 6. Filoya Karşı Direnelim!, Sayı. 65, yıl.2,s. 6

¹⁶⁷ Cumhuriyet. (25 Nisan 1971). s. 1

¹⁶⁸ Ataöv, Türkkaya:a.g.e. s.7-8

¹⁶⁹ Üstün, Nevzat:a.g.e.,s. 16

¹⁷⁰ Türk Solu. (23 Aralık 1969).Sayı. 110, s. 14

¹⁷¹ Devrim. (3 Şubat 1970). Amerikan Emperyalizminin Ortadoğu planları, s. 5

¹⁷² Ataöv, Türkkaya:a.g.e.,s.294

kampanyası açılmıştı. 10 Temmuz 1966'da TİP'in Mersin il kongresinde ilk defa olarak Amerika'ya karşı pasif direnme kampanyası açan Aybar, CHP iktidarının imzaladığı ikili anlaşmalar ile egemenlik haklarımızda ilk gediği açtığını, düşmanın dostça yardım maskesiyle içimize girdiğini ve iç işlerimize karıştığını söylemişti. Aybar'a göre, sol kesimin mücadelesi Türkiye'nin ikinci kurtuluş savaşı olacaktı. Mehmet Ali Aybar, Kıbrıs davasının da, kalkınma ve ilerleme davasının da, milli güvenliğin de Kurtuluş Savaşı Türkiye'sinin anti-emperyalist milli politikasına dönülmesine bağlı olduğunu açıklamıştı¹⁷³. Aybar'ın 1967'de yaptığı başka bir konuşma sol kesimin anti-emperyalist mücadelesinin stratejisinin esaslarını özetler niteliktedir: “Düşman Amerika'dır. Amerika geldiği yoldan gidecektir. Yurdumuzda vazifeli her Amerikalıyı kin ve nefret çemberi içine alacağız. Bu çember gittikçe daralacaktır. Tıpkı bir akrebin etrafındaki ateş çemberi gibi. İkili anlaşmaların feshedilmesi, NATO'dan çıkmamız için anayasanın bize tanıdığı bütün imkânları kullanmalıyız¹⁷⁴.” Ancak TİP'cilere göre, Türkiye ile Amerika arasındaki anlaşmaların yürürlükten kaldırılması, Amerika ile dostluğumuzu devam ettiremeyeceğimiz manasına gelmiyordu. Uğur Mumcu'ya göre, sosyalistlerin bu mücadelesi Türkiye'de yanlış anlaşılmıştı. 1965'lerde sol kesim “Amerikan üsleri ve ikili anlaşmalar” diye ortaya çıkınca, solculara “Amerika gitsin de Rusya mı gelsin” karşılığı verilmişti¹⁷⁵.

Türkkaya Ataöv ise, Aybar'ın yukarıdaki görüşüne benzer görüşe sahip yani Amerika ile dostluğun Atatürkçü dış politika çerçevesinde devamını isteyen bazı sol yazarların aksine, Amerika ile sürdürülen uzun ortaklığın sona erdirilmesi ve Türkiye'yi Amerika'nın ileri karakolu durumuna sokan NATO'dan çıkılması gerektiği görüşündeydi¹⁷⁶. Bu düşünce anti-emperyalizmle mücadelede özellikle aşırı sol grupların büyük bir çoğunluğunda ortak olan noktaydı.

Sol yazarlarca emperyalizmle mücadele, sosyalizm için mücadelenin bir aracı idi. Amerika'nın geldiği yoldan yurdumuzu terk etmek zorunda bırakılacağına ve , ikinci kurtuluş savaşının da halkla omuz omuza kazanılacağına işaret eden Aybar, bu milli kurtuluş hareketine sosyalist bir öz kazandırılması gerektiğini belirtmiştir.

¹⁷³ Aybar, Mehmet, Ali. (1968):a.g.e.,s.462

¹⁷⁴ Çavdar, Tevfik:a.g.e. s.188

¹⁷⁵ Mumcu, Uğur:a.g.e.,s.29

¹⁷⁶ Ataöv, Türkkaya:a.g.e.,s. 295

Aybar, milli kurtuluş hareketine sosyalist bir öz kazandırılmazsa, Amerika'ya aracılık edenlerin onun desteğiyle milli kurtuluş mücadelesini kolayca yozlaştıracakları düşüncesinde idi¹⁷⁷. Sol yazarların yorumlarında, emperyalizme karşı sosyalist devrim tek çözüm yolu olarak görülüyordu. Onlara göre, emperyalizmle mücadele anti-kapitalist özünden arındırılırsa bu kavramın içi boşalacak ve bu iş de Amerika'ya yarayacaktı. Anti-emperyalist mücadeleye kesin öncelik tanımak, siyasi bağımsızlıkla ekonomik bağımsızlığın birbirinden ayrılabilir şeyler olduğunu kabul etmek sonucunu doğururdu. Bu nedenle ikisi birlikte yürütülmeliydi¹⁷⁸. Emek dergisindeki bir yazıda, 6.filoya, üslere, NATO'ya, yabancı sermayeye karşı yapılan mücadelenin emperyalizme değil, mevcut siyasi iktidara karşı mücadele olduğunu, emperyalizmin ancak sosyalist devrimle birlikte yada sosyalist devrimden sonra kovulacağı hususuna değinilmişti¹⁷⁹. Sol yazarların büyük çoğunluğu tarafından savunulan bu düşünceler, anti-emperyalist mücadelenin anti-kapitalist mücadeleyle birlikte yürütülmek istendiğini göstermekteydi.

Ancak sosyalizm için mücadele ve emperyalizmle mücadele denklemi içinde hangisine öncelik verileceği konusunda görüşler, sol akımlar arasında farklılık gösterdiği gibi, aynı sol hareket içinde olan yazarlar arasında da farklılık göstermiştir. Nitekim Fethi Naci YÖN dergisinde, sosyalist mücadelenin emperyalizmle mücadele ile birlikte yürütülmesi gerektiği belirtirken, yine aynı dergide imzasız çıkan başka bir yazıda ise, emperyalizmle mücadeleye öncelik verilmesi gerektiği vurgulanmıştı: “Bugünkü mücadele satılmışlarla, satılmamışlar arasındaki mücadeledir. Emperyalizm'e olan bağımlı ilişkiler düzelmedikçe hiçbir meseleye çözüm yolu bulunamaz. Bu sebeple sosyalizm yarının meselesidir. Bugünün meselesi emperyalizmle mücadeledir. Bu mücadele bütün milliyetçilerin geniş bir cephede toplanmasını gerektirir¹⁸⁰.” Türk Solu dergisine göre de, anti-emperyalist mücadele sosyalizm-kapitalizm mücadelesi değil, Türk vatanın sevenle vatan satıcısı arasındaki mücadeleydi. Başta işçi ve aydın, devrimci gençlik, sosyalist olsun, ortanın solu olsun, TİP'li, CHP'li, AP'li, MP'li olsun Türk'üm diyen her

¹⁷⁷ Aybar, Mehmet, Ali. (1968):a.g.e. s.463

¹⁷⁸ Kutlay, M. (16 Mart 1970). Emek, Sayı.23, s. 6; Emek. (15 Aralık 1969). Sayı.17, s. 8; Naci, Fethi. (17 Ocak 1967). Anti-emperyalist Mücadele Ve Sosyalizm, Ant, Sayı.3

¹⁷⁹ Emek. (12 Ocak 1970). Sayı.19, s. 4

¹⁸⁰ Yön. (13 Ağustos 1965). Sayı.124, s.7

vatandaşın milli haysiyetimizle bağdaşmayan bu acı gerçek karşısında ya istiklal ya ölüm şiarının etrafında saf tutması gerekirdi¹⁸¹. Oysa Nihat Behram'a göre, Türkiye'de anti-emperyalist mücadele esasında küçük bir azınlık dışında ulusun tümünün katıldığı, ulusal düzeyde bir mücadeleyi değil, emperyalizmle bütünleşmiş iç kapitalizmi de hedef alan sınıfsal düzeyde bir mücadeleyi içerirdi. Bu durum, anti-emperyalist mücadelenin sosyalizm için mücadeleden ayrılamayacağını ve bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm mücadelesinin bir bütün olarak ele alınması gereğini kanıtlamaktaydı¹⁸².

Şunu diyebiliriz ki; anti-emperyalist mücadele söylemi sosyalistlerin, sosyalizm için mücadelelerinde işlerini kolaylaştırmıştır. Bu söylemin amaç için bir araç olarak kullanıldığını söylemek yanlış olmasa gerek. Amerika'nın Kıbrıs sorunu vb. konulardaki tutumunun Türk kamuoyunda yarattığı tepkinin bu amaç için kullanılması da eklenince, solun 1960'lı yıllarda yaşadığı parlak günlerini oluşturan sebepleri daha objektif değerlendirebiliriz. Türkiye'de o yıllarda sol gazete ve dergilerin bugün bile hiçbir derginin ulaşamadığı tirajlarında, sosyalist mücadelenin anti-emperyalist, anti-amerikan mücadele ile birlikte ele alınmasının payı vardır.

Amerikan emperyalizminin etki ve nüfuzundan kurtulmak, sosyalistler için diğer meselelerin çözümü için de temel şart olarak görülüyordu. Amerikan emperyalizmiyle mücadele aynı zamanda Türkiye'deki emperyalizmle işbirliği yapan yerli ajanlarının Türk halkının kaderinde söz sahibi olmaktan çıkarılmasını ve Amerikancı kesimin yarattığı bozuk düzenle mücadeleyi gerekli kılmaktaydı. Sol yazarlarca, Amerikancı kesimle mücadele Amerika'ya başlatılan direnme kampanyasının bir parçası olarak düşünülmüştür.

Sol kesimlerin anti-emperyalist mücadelesi, emperyalizm bütün çıplaklığıyla ortaya konulması, çok yanlı propaganda ve ajitasyon yapılarak, emperyalizmin ülkedeki öz güçlerini zayıflatacak eylemler yolu ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır¹⁸³. Türkiye'de emperyalizm ile mücadele bazı soyut kavramlar etrafında ya da protestolar şeklinde gelişmiştir. Ancak emperyalizmin kovulmasının ABD üslerini kuşatıp, protesto gösterileri veya yerli malı haftaları düzenleyerek değil işçi

¹⁸¹ Türk Solu. (10 Mart 1968). Abdülhamit'in Hayaleti Taksim Meydanında, Sayı. 17

¹⁸² Behram, Nihat. 1977). Sol Kendini Anlatıyor, İstanbul: May Yayınları, s. 69-78.

¹⁸³ Kılıç, Zeki .(30 Mart 1970). Emek, Sayı. 24

sınıfının iktidara gelmesi ile olacağını söyleyen Emek dergisi yazarı solun diğer kesimlerinin emperyalizmle mücadele metotlarını eleştirmişti¹⁸⁴. Sedat Özkol'un şu yorumu, ise solun emperyalizmle bu mücadele yöntemlerine solun kendi içinden gelen bir iç tenkit veya öneri olarak düşünülebilir: “Amerikan emperyalizmine karşı mücadele edenler bilimsel sosyalizme sırt çevirip, statik formül, donmuş kalıplar putlaştırılmış sloganlarla yetinirlerse küçük burjuva ideologlarının etkisi altına girerler¹⁸⁵.”

Sosyalistlerin içinde bulunduğu dağınıklık mücadelelerinde istedikleri başarıya ulaşmalarını engellemiştir. Ancak sol kesimlerin anti-emperyalist mücadelesinin, o yıllarda Türkiye açısından olumlu yanları da mevcuttu. Solun bu mücadelesi ile kamuoyu, emperyalizm ve Amerika gerçekliği ile tanışmıştı. Türk yöneticiler Amerika'ya karşı daha bağımsız, Amerika ise Türkiye'ye karşı bazı davranışlarında daha temkinli davranmaya başlamıştı. Filo ziyaretlerinin ve Amerikan personelinin sayısının azaltılması vb. Türk kamuoyunda sol hareketle birlikte artan ABD ve NATO karşıtlığının iki önemli sonucu olmuştur. Bunlardan ilki, Türkiye'de merkez sağ ve solda yer alan kişi ve siyasal kurumların da, ABD ve NATO karşıtı tutum benimsemeleriydi. 1965 sonrasında NATO ve Amerikan taraftarlığı milliyetçilikle uyuşmaz hale gelmişti ve 1965 öncesinde ABD ve NATO'ya karşı olmak nasıl “vatan hainliği” damgasının vurulmasına yeterli bir gerekçe oluşturduysa, 1965'ten sonra da ABD ve NATO'yla ilişkilerde statükonun korunmasını savunmak aynı sonucu doğuruyordu. İkinci önemli sonucu ise, Türk hükümetinin ABD ile ilişkileri gözden geçirmek zorunluluğunu duymasıydı¹⁸⁶.

Türk Solu dergisinde, sosyalistlerin yürüttükleri bu kamuoyunu uyarma ve aydınlatma kampanyası sonucunda Amerika'ya karşı Türk hükümetinin ve Türk kamuoyunun direnmesi, sessizliğini ve pasif konumunu terk etmesi sosyalistler için bir başarı olarak kabul edilmiştir: “Bugün ABD dışında bir Türkiye'den söz edilebiliyorsa, bu Amerikan emperyalizmine karşı vaziyet almış ve aldığı bu vaziyeti emekçi yığınlarına aktarma çabasında olan vatanseverler sayesinde vardır¹⁸⁷.”

¹⁸⁴ Kutlay, M.(15 Aralık 1969). Emek, Sayı.17, s. 8

¹⁸⁵ Özkol, Sedat. (15 Aralık 1969). Emek, Sayı.17, s. 6

¹⁸⁶ Fırat, Melek M:a.g.e. s.256

¹⁸⁷ Türk Solu. (11 Şubat 1969).6. Filoya Karşı Direnelim!, Sayı. 65, s. 6

Yaşar Kemal ise, Amerika'nın Türkiye'deki hegemonyasının sol grupların anti-emperyalist mücadelesi ile bir gün sonlanacağına olan inancını şöyle ifade etmişti: “Dost gibi geldiniz bir ihanet belgesi olarak yüreğimize girdiniz. Türkiye’de uşaklar yarattınız. Sizden ve sizin uşaklarınızdan yurdumuzu kurtarmak için hazırlanıyoruz. Zafere ulaştığımız zaman çektiğimiz acıları unutacağız. Ama kuşaklar boyunca Amerika’yı andığımız zaman içimizde bir acı tiksinti olacak!”¹⁸⁸”

1960–1975 dönemi Türkiye'nin dış siyasetini sosyalistlerin bu mücadelesi etrafında incelediğimiz zaman ne derece başarılı olup, olmadıkları görülebilir. Anti-emperyalist mücadele özellikle Kıbrıs sorununda yoğunluğunu artırarak, 1971 darbesine kadar sürmüştür.

¹⁸⁸ Kemal, Yaşar .(17 Ocak 1967).Amerikan Yazarlarına Açık Mektup, Ant, Sayı 3, s. 11

İKİNCİ BÖLÜM

1960-1975 YILLARI ARASINDA TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNDE SOL BASIN: OLAYLAR, ELEŞTİRİLER VE ÇÖZÜMLER

Türkiye 1960'lardan itibaren dış politikasında daha aktif bir davranış göstermiştir. 1960-1975 döneminde Türk dış politika tarihine damgasını varan önemli olaylar yaşanırken, iç politikada da önemli siyasi gelişmeler vuku buluyordu.. 1960 ve 1971 darbelerinin yanı sıra dış politika açısından en önemli gelişme daha önce de belirttiğimiz gibi, ideolojik solun Türk siyasal sahnesine aktif olarak girmesiydi. 1960'lardan sonra sol Türkiye ve dünya'daki dönüşümden etkilenmiş olarak siyaset sahnesine yeniden çıkmıştı.

1960'lı yılların ortalarında dünyadaki hareketler ise şunlardı: Batı Avrupa'da komünist hareketlerde belirgin bir duraklama yaşanırken, "üçüncü dünya" bir güç olarak çıkmaya başlamıştı. Çin devrimi sonuçlanmış ve Küba devrimi yaşanmıştı. Vietnam devrimi zafer kazanmıştı. Dünyanın her köşesinde ulusal kurtuluş mücadeleleri yükselişe geçmişti. Dünyadaki bu hareketlere ve Türk solu'nun gelişmesine paralel olarak Türkiye'de de başta Karl Marks ve Lenin olmak üzere bir çok düşünür ve devlet adamlarının eserleri Türkçe'ye çevrilirken, Türkiye'nin dış politikası da bu kuramsal düşüncelerin etkisi altında yeni yorumlara tabi tutulmaya başlamıştı. Lenin'in fikirlerinden esinlenerek "kapitalizm" ile "emperyalizm"i eş anlamda kullanan, bütün kapitalistlerin emperyalist olduklarını savunan radikal solcular, Türk dış politikası ile ilgili eleştirilerini özellikle NATO ve Amerika'nın dış politikalarına karşı yöneltmişlerdi¹⁸⁹. Bu bölümde Türkiye'nin Amerika ile ilişkileri bu iç gelişmeler etrafında incelenmeye çalışılacaktır. Döneme damgasını vuran ve Amerika'yla doğrudan yada dolaylı ilgisi bulunan olayların sol kesim tarafından nasıl değerlendirildiği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1960-1975 arası dönemde Türkiye'nin iç siyasetinde sol grupların ağırlığının hissedilmesiyle başlayan hareketlilik, Türk dış politikasına da yansımıştır. Bu dönem Türk dış politikasında hareketlilik ve çok yönlülüğün yaşandığı ve bağımsız dış

¹⁸⁹ Gönlübol, Mehmet vd, (1996):a.g.e.,s.494

politika eğilimlerinin arttığı bir dönem olmuştur. 12 Mart generallerinin “sosyal uyamış iktisadi gelişmeyi aşmıştır” diye tanımladığı bir noktaya ulaşan sosyal hareketlenme özellikle 1960 sonrasının karakterini belirlemiştir. 1960’lı yıllar klasik sömürgecilikten farklı olarak, yeni-sömürgecilik olarak tanımlanan bir sürecin de başladığı bir dönemdir. Şüphesiz Türkiye devrimci hareketinin en devrimci damarının tam bu yıllarda doğması da rastlantı değildi¹⁹⁰.

1960–1975 arası dönemde Türk dış politikası ve ABD ile ilişkileri belirleyen unsurları şöyle özetleyebiliriz.

1-Türkiye’nin iç ve dış politikasının temel hedefleri arasında yer alan ekonomik gelişme ve kalkınma amacı ve bu amaca yönelik ABD den yardım alması iki devlet arasındaki ilişkileri etkilemiştir.

2-Türkiye’nin bulunduğu jeopolitik konum bu dönemde, önceki dönemlerden daha fazla ön plana çıkarak, onun ABD için önemini artırmıştır. 1970’lerden sonra Sovyet tehdidinin azalmasıyla düşüş olsa da belirleyiciliğini hiç kaybetmemiştir.

3-ABD ile ilişkileri belirleyen unsurlardan bir diğeri de, yıllardan beri devam eden batılılaşma arzusu olmuştur. ABD ile ittifak kurmak bu amaçta en önemli basamaktır.

4-Kominizle mücadele etmek arzusu ve Sovyet tehdidi de ABD ile ilişkileri belirlemiştir.

5-Bütün bunlara karşılık, iki devlet arasındaki ilişkileri özellikle olumsuz yönde etkileyen belirleyicilerden en önemlisi Kıbrıs sorunu olmuştur. Kıbrıs sorunu ABD ile ilişkileri ve Türk dış politikasını tartışmaya açmıştır.

İç ve dış politikaların birbirini etkilediği bu dönem, uluslararası arenadaki değişikliklerden soyutlanarak açıklanamaz. 1960’lı yıllarda uluslararası ilişkilerdeki gelişmeler, Türkiye’deki iç politik gelişmelerle birleşince Türkiye dış politikasında yeni bir dönem açmıştır.

1960-1975 arası dönemdeki uluslararası gelişmeler ise şöyle özetlenebilir: 1960’ların ortalarından itibaren iki kutuplu yapı giderek yumuşamaya doğru yol alıyordu. Nixon ile Berjnew arasında yapılan görüşmelerden sonraki gelişmeler, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki uluslararası ilişkilerin özelliğini teşkil eden

¹⁹⁰ Seyhan, M. (Haziran 2003).Geçmişten Bugüne Yeni-Sömürgeci Yapı ve Türkiye’nin Sınıf İlişkileri-II, Sosyalist Barikat, Sayı.13.

bloklaşma döneminin artık geride kaldığını ve iki devletin aralarındaki ilişkilere yeni bir düzen verirken, etraflarına toplanmış ülkelere karşı tutumlarını da değiştirdiklerini göstermekteydi¹⁹¹. Detant (yumuşama) sistemi, Morton Kaplan'a göre Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'nde birtakım müspet değişmelerin olduğu varsayımına dayanmaktaydı. Nitekim Sovyetler Birliği artık daha açık ve daha az müdahaleci bir devlet konumuna girerken, Amerika Birleşik Devletleri ise uluslararası statükonun savunulmasına yönelik eski muhafazakarlığını terk etmekteydi¹⁹². Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasındaki rekabet devam etmekte fakat çatışmaya varacak niteliğe dönüşmemekteydi. İki süper devlet arasındaki güç farkı da gün geçtikçe azalmaktaydı¹⁹³.

Yine 1960'lı yılların en önemli özelliklerinden biri o ana kadar devam eden Amerikan üstünlüğünün sona erdiği değerlendirmesidir. Mesela Soner Yalçın ABD'nin uluslararası politikadaki ağırlığını kaybettiğini şöyle açıklıyordu: "ABD telaş içindeydi, dünya elinin altından kaymaya başlamıştı. BM'deki ağırlığını her geçen gün kaybediyordu. Dünyanın her köşesinde "Yankee go home" afişleri asılmıştı. Hâkimiyetini ret eden üçüncü. dünya devletleri liderleri CIA tarafından tasfiye ediliyordu. Türkiye de bundan nasibini almıştı¹⁹⁴."

Wietnam savaşından alınan dersle Nixon artık dünyanın polisliğini tek başına üstlenmeme kararı almıştır. Üçüncü dünya ülkelerinin kendi kendine yardımını öngören "self-help" tezi vurgulanmıştır. Sovyetler ve Amerika arasındaki yumuşama sonucunda silahların kontrolü için birçok anlaşma imzalanmıştır¹⁹⁵. ABD Başkanı Nixon, dünya diplomasisi ve ekonomisini sarsan iki büyük açıklama yapmıştı. İlki, Çin'i ziyaret edeceğini, ikincisi doların değerinin serbest dalgalanabileceğini açıklamasıydı. Bu iki olay birbirinin sebep ve sonuçlarıydı. Çin, Amerika için mükemmel bir pazar ve Sovyetler'in Asya politikasında bir denge unsuru idi. Bu

¹⁹¹ Esmer, Ahmet Şükrü. (6 Ağustos 1972). İlişkilerde Yeni Düzen, Cumhuriyet, s.2.

¹⁹² Akarşlan, Dr.Mediha. (1994).Değişen Dünya Dengeleri,Rusya Federasyonu:Yakın Çevre Politikası ve Türk Cumhuriyetleri, Bursa:Ezgi Kitabevi, s.18; Kaplan, Morton.(1969). Variants on six Models of he International System , James N.Roscnav ed.International Politics and Foreign Policy, New York:The Free Pres, s.300

¹⁹³ Akarşlan, Mediha:a.g.e. s.20

¹⁹⁴ Yalçın, Soner: a.g.e. s.116

¹⁹⁵ Graw, Mc. (1988). İnternational Relations:The Global Condition İn Late Twentieth Century, Hill Publishing Company, s.118

yeni stratejide Vietnamlar Savaşı'nın sonuçlarının da etkisi vardı¹⁹⁶. Artık dünyanın rakipsiz iki süper devleti, gerek Çin ve gerekse Japonya'nın politika sahnesinde ağırlıklarını daha çok duyurmaları ile otoritelerini kaybetmekte ve ikili denge yerini dördüncü dengeye terk etme eğilimi göstermekteydi. Uluslararası ortama “üçüncü dünya” denilen yeni bir unsur katılmıştı. Bu karışıklık ve kuvvet dengesinin değişmesi eğilimleri arasında olumlu olan bir yan büyüklerin aralarında işbirliği alarını bulmak amacıyla çabalarını diplomasi sahnesinde yoğunlaştırmalarıdır.

Ergün Balcı, Cumhuriyet gazetesindeki yazısında, perde arkasında oyunlar, gizli pazarlıklar ve kirli işlerin revaçta olduğu bir dönem olarak tanımladığı 1970'li yıllardaki uluslararası ortamı şöyle anlatıyordu. “Dünyadaki kuvvet dengesi ve devlerin rekabeti Uzak Doğudan, Akdeniz'e kaymaktadır. Onun için Birleşik Amerika'nın Uzak Doğu'dan çekilmeye başlaması ile Akdeniz ve Ortadoğu halen iki devin nüfuz alanı ve denge için kıyasıya rekabet ettikleri bir bölgeye dönüşmüştür. Bu gelişme Türkiye'nin stratejik önemini büsbütün artırmıştır. Amerika Libya'daki üssünü kaybetmiştir. Malta İngiltere'ye üs verme konusunda nazlanmaktadır. Böylece Akdeniz tüm dikkatlerin yoğunlaştığı bir alan haline gelmiştir¹⁹⁷.” Devrim gazetesinin yorumuna göre, ABD, Ortadoğu'daki Arap-İsrail çatışmasında Türkiye'yi yeni bir örümcek ağına düşürmek üzereydi¹⁹⁸.

İnönü ise bu dönemdeki uluslararası ortamı şu şekilde açıklamıştır: “Bugün hiçbir ülkenin dış politikası dünya politikasının temel felsefeleri dışında mücerret bir olay olarak düşünülemez. Dünya politikasının temeli bugün Amerika ve Sovyet Rusya'nın nükleer silah ve kudret konusunda elde tuttıkları dengeye dayanır. Denge halen mevcut olduğuna göre nükleer harp olmayacaktır ve olmamalıdır nazariyesi içindeyiz. Ancak tecrübe göstermiştir ki; birbirine yakın kudretler arasında harp daima isteyerek çıkmaz. Bilinmeyen sebepler, tahmin olunmayan hatalar, arzu edilmeyen patlamaları olup bitti haline getirmişlerdir¹⁹⁹.”

1960'lı yıllarda Türkiye dış politikasının içinde bulunduğu dinamizm de, 1970'li yılların ilk yarısında kısmen azalmıştır. Kamuoyunun da dış politika konularına ilgisi azalmıştır. İç politikadaki gelişmeler ve Kıbrıs ile ilgili

¹⁹⁶ Acar, Özgen. (27 Ağustos 1971).Cumhuriyet, s.2

¹⁹⁷ Balcı, Ergün. (7 Ağustos 1971). Cumhuriyet, s.3

¹⁹⁸ Devrim. (3 Şubat 1970). Amerikan Emperyalizminin Ortadoğu Planları, s.5

¹⁹⁹ Cumhuriyet. (13 Ocak 1968). s.3

görüşmelerin başlaması yanında kamuoyunun dış olaylara ilgisini azaltan diğer nedenler arasında, tepki yaratan Türkiye'deki Amerikan birliklerinin sayısında “görüntüyü azaltma” politikası doğrultusunda, azaltmalar yapılması da bulunmaktaydı. Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan olumsuz gelişmelerde de görünürde azalma yaşanıyordu. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin Varşova Paktı üyesi olan Çekoslovakya'ya karşı giriştiği askeri müdahale, Türkiye'de Sovyetler Birliği ile yakın ilişki kurulmasını isteyen sol çevrelerde hayal kırıklığı yarattığı gibi, bu çevrelerin kamuoyundaki etkilerine de darbe vurmuştu²⁰⁰. Sol gruplar ve söylemleri Çekoslovakya'daki “güler yüzlü sosyalizmin” Sovyet tankları altında ezilmesi ve Çekoslovakya'nın Sovyet işgaline uğraması ile olumsuz bir testten geçmişti.

1960–1975 arası dönem hem uydu devlet politikasına, hem de bağımsız devlet olma yolundaki politikaya verilecek örneklerle doludur. Aynı şekilde bu yıllar Türkiye'de de hem ABD'nin dostluğunun önemsendiği hem de bu dostluk ilişkisinin yargılandığı bir dönemdir. Ant dergisi bu dönem için şu saptamayı yapmıştır: “Tarihin hiçbir döneminde ulusal çıkarlarımızla bir başka devletin çıkarları böylesine karşı karşıya gelmedi²⁰¹.”

Nitekim bu dönemde Türkiye ABD'nin çıkarlarına ve planlarına uygun davrandığı sürece iyi müttefiklik ilişkisi devam etmiş, bu durumdan en ufak sapmada ise Türkiye karşısında ABD'yi bulmuştur. 1960'lı yıllar ne Amerika ne Türkiye için hayırlı geçmiştir. Türkiye için bu dönemde gelişen Kıbrıs sorunu Türk kamuoyunda milli bir mesele haline gelmiştir. Türk halkı sağcısıyla, solcusuyla aynı düşüncede birleşmiştir. 1965'den sonraki Türkiye-Amerika ilişkilerinin her safhasını Johnson'un bu milli şuura ters gelen ve kamuoyunda kırgınlık yaratan ünlü mektubunun yarattığı ortam içinde ve sosyalistlerin anti-emperyalist mücadelesi etrafında değerlendirmek lazımdır. Aslında Türk-Amerikan ilişkilerindeki ilk pürüz olan Küba Krizi, yaşanan bu gelişmelerin habercisiydi.

2.1.Küba Bunahımı

Küba Krizi, doğrudan Türkiye'nin içinde bulunmadığı bir kriz olmasına rağmen Türkiye-ABD ilişkileri bu meselede ciddi bir sınav vermişti. Bu krizle

²⁰⁰ Gönlübol, Mehmet. (1996):a.g.e., s.543

²⁰¹ Kemal, Mehmet .(17 Eylül 1965). Her Taşın Altında,Yön, Sayı.129, s.7.

beraber Türkiye’de gözü kapalı izlenen ve desteklenen ABD’nin dış politikasına duyulan güven azalmıştı. Bu kriz aynı zamanda “Uluslararası ilişkilerde dostluk yoktur, çıkarlar vardır.” ilkesinin geçerliliğine ve Amerika’nın çıkarları ve güvenliğinin her şeyden önce geldiğine en iyi örneklerden birini teşkil etmiştir.

1962 yılında ABD, istihbarat raporlarından ve U-2 keşif uçaklarının elde ettiği bilgilerden Sovyetler Birliği’nin, Küba’ya füze mevzileri inşa etmekte olduğunu öğrenmişti. Küba’ya bu silahların yerleştirilmesini ve Sovyetler’in bu ülkeyi stratejik bir üs haline getirmiş olmasını, Amerika kıtasının güvenliğine ve barışına bir tehdit olarak yorumlayan ABD, Küba’nın denizden ablukaya alınmasına karar vermiştir. Böylece iki süper devlet doğrudan karşı karşıya gelmişti.

Dönemin Türk yöneticileri Amerika’nın Küba adasında kurulan Sovyet füze üslerini kaldırmak için giriştiği abluka sırasında Amerikan hükümetini kayıtsız ve şartsız desteklediği gibi ondan sonra da Türkiye ittifak içinde tehlikeye en yakın bir coğrafyada bulunmasına rağmen bu bunalımda Küba’ya uygulanan ekonomik ablukaya ilk uyan devletlerden biri olmuştur. Küba buhranı çıktıktan sonra Başkan Kennedy NATO devletlerinden Küba’ya silah ve yiyecek sevk edilmesine mani olmalarını istemişti. Başkan Kennedy’nin müttefiklerine gönderdiği mesaja olumlu yanıt veren devletlerden biri Türkiye idi. Türk Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, bu konuda New York’ta gazetecilere yaptığı bir konuşmada Türkiye’nin Küba’ya yaptığı deniz nakliyatını kendi arzularıyla durdurma kararını aldıklarını söylemiştir. Krizde Türkiye’nin tutumu ile ilgili olarak Metin Toker Milliyet gazetesindeki yazı dizisinde gerek Türkiye’nin tereddüt göstermeden Amerika’nın yanında yer almasını ve gerekse Kennedy’in İnönü’ye mektubunu ve İnönü’nün bu mektuba destek yönündeki cevabını şöyle yorumluyordu:

“...Amerikan cumhurbaşkanı Ankara’daki büyükelçiliği vasıtasıyla Türkiye başbakanına mektup göndermişti. Bu mektupta Kennedy Küba’ya karşı tutumunu söylüyor ve memleketinin Türkiye tarafından desteklenmesini istiyordu. Mektupta Amerika’nın Türkiye’ye karşı taahhütlerini yerine getirme azmi de belirtiliyordu. Türkiye topun ağzındaydı. Çankaya’daki toplantıda İsmet Paşa hükümeti Amerika’yı destekledi. Taahhütlerimizin icabını yapacaktı. Amerika Türkiye’nin kendi yanında bulunacağından emin olabilirdi. Bu görüş sonuna kadar Türkiye’nin görüşü olarak kaldı. Hem de Khrushchev kısa süre sonra Türkiye’yi Küba’ya karşı pazarlıkta ortaya

sürdüğü halde...²⁰²” Metin Toker, ayrıca İsmet Paşa’nın Küba kriziyle ilgili söylediği “biz tehlike karşısında bulunduğumuz vakit müttefiklerimizden tesanüt vazifelerini yapmalarını isteyeceğimiz gibi müttefiklerimizden biri vazifemizi ifa etmemizi talep ettiği vakit bizde mükellefiyetlerimizi elbette yerine getireceğiz.” cümlesinin Amerika tarafından anlaşılmadığının Kıbrıs krizi’nde gelen Johnson’un mektubuyla ortaya çıktığını ifade etmiştir. Toker’e göre İsmet Paşa’nın bu cümlesi aynı zamanda Johnson’un Amerika’sına neden Türkiye’de “go home” denildiğini anlatmaya yeter bir cümle idi²⁰³.

Türkiye’nin gelecekte oluşabilecek bariz tehdit halini bir tarafa iterek ve tereddüt göstermeyerek Amerika’yı desteklemesi, ittifak içinde olması gereken tesanüt ruhunun bir simgesi kabul edilecek bir davranış olarak nitelendirilmişti²⁰⁴. Türk hükümetinin bu tutumu Türk basınında genel destek görürken, tek eleştirilen husus öteki NATO ülkelerinin ABD’nin Küba ile ticaretin kesilmesi isteğini reddederken, Türkiye’nin buna uyan ilk ülke olmasıydı²⁰⁵. Amerika’nın Küba’yı abluka kararı Türk kamuoyunda da müspet karşılanmıştı. Milli Türk Talebe Birliği, Türk Kemalistler Teşkilatı ile Türkiye Liseliler Birliği genel başkanları Kennedy’e gönderilmek üzere bir mektup, bir buket ve Türk bayrağını Amerikan konsolosluğuna takdim etmişlerdir²⁰⁶. Türkiye, Amerika ile olan ittifakı nasıl anladığını, nasıl değerlendirdiğini müttefiki’nin geçirdiği Küba krizi sırasında göstermişti. O sırada Kıbrıs’da da böyle bir krizin çıkabileceğini hesaplayan bulunmuyordu. Toker’e göre, Türkiye’nin davranışı bir hesabın değil, milletçe Amerika’ya duyduğu güvenin ve samimi dostluğun sonucuydu²⁰⁷.

Türkiye’nin batılı müttefikler arasında bu konuda ilk karar alan devlet olması, Amerikan resmi çevreleriyle basınında memnunluk uyandırmış ve olumlu yorumlara yol açmıştır. Amerikan dış yardım programının Kongredeki müzakereleri sırasında bu konuya değinen bazı senatör ve milletvekilleri Türk-Amerikan dostluğunu öven konuşmalar yapmışlardı. Johnson yönetiminin başkan yardımcısı Humphrey Türkiye’nin bu davranışı hakkında; “Türkiye her zaman için NATO ortaklarının ön

²⁰² Toker, Metin. (4 Şubat 1969). İsmet Paşa İle 4 Buhanlı Yıl, Milliyet, s.5

²⁰³ Toker, Metin. (4 Şubat 1969). İsmet Paşa İle 4 Buhanlı Yıl, Milliyet, s.5

²⁰⁴ Orkunt, Sezai:a.g.e. s.342-343

²⁰⁵ Fırat, Melek M:a.g.e, s.111

²⁰⁶ Cumhuriyet. (26 Ekim 1962), s.5

²⁰⁷ Toker, Metin. (6 Şubat 1969). İsmet Paşa İle 4 Buhanlı Yıl, Milliyet, s.5

safında yer almıştır. Son hareketi de bu gurur verici geleneğini takip etmektedir. ”diyerek, diğer NATO ülkelerinin de Türkiye’nin verdiği örneği izlemesini temenni etmiştir²⁰⁸.

Hâlbuki Türkiye Amerika’ya desteklemeye devam ederken, Khrushchev 27 Ekim 1962 tarihinde Amerika’ya gönderdiği mesajında Türkiye’yi pazarlık masasına sürmekteydi. Khrushchev, Kennedy’ye gönderdiği mektupta ABD’nin Türkiye’deki benzer füzeleri söktüğü takdirde Sovyetler Birliği’nin Küba’daki füzeleri sökeceğini belirtmiştir. Kennedy ise aynı tarihli mektubunda, Küba’daki füzeler söküldüğü takdirde ablukaya son vereceğini ve Küba’yı işgal etmeyeceği güvencesini vermiştir. Kennedy, Jüpiterlerden söz etmeyerek, füzelerin sökülmesini daha ileri bir tarihte genel silahsızlanma kapsamı içinde ele almak görüşünde idi. Ancak eski Amerikan Dışişleri Bakanı Rusk’un ifadelerine göre; Kennedy, zaten 21 Ekim’de Sovyet Büyükelçisi Dobrinin’e gizlice “Küba’daki Sovyet füzeleri kaldırılırsa, ardından 3-4 ay içinde Kennedy’in Türkiye’deki Jüpiterleri kaldırmaya istekli olduğunu ama bunun arada anlaşma bulunduğu dair açıklama yapılmaksızın düzenlenmesini” istediğini söylemiştir. Khrushchev de bunu kabul etmiştir²⁰⁹. Böylece Türkiye, pazarlık masasına konulmuş ve kendi iradesi dışında bir krizin doğrudan tarafı haline gelmişti.

Amerikalı yöneticilerin bir kısmı Türkiye’deki füzeler ile Küba’dakiler arasında pazarlık yapılmasına karşı çıkarken, bir kısmı da eskimiş olan füzelerden dolayı Amerikan çıkarlarını tehlikeye atarak bir nükleer savaş tehlikesinin göze alınamayacağını belirtiyorlardı. Şu bir gerçek olarak ortaya çıkıyordu ki; gerekli olması durumunda Amerikalılar füze pazarlığını açıktan yapmayı göze almışlardı. Türkiye’nin böyle bir girişime nasıl bir tepki göstereceği ve Türkiye’nin çıkarlarının bundan nasıl etkileneceği, krizi bir an önce bitirmeye can atan Amerikalılar için ancak ikincil önem taşıyan meselelerdi²¹⁰.

Newyork Times gazetesi, yetkili Washington çevrelerine atfen Rusya’nın Küba’daki füze üslerini lağvetmeye yanaşması halinde Amerika’nın da Rusya’ya yakın bir memleketteki füze üslerini lağvetmeye rıza göstereceğini yazdığında

²⁰⁸ Gönlübol, Mehmet. (1996):a.g.e.,s.328

²⁰⁹ George, Mc Ghee. (1992).ABD-NATO-Türkiye-Ortadoğu, Ankara: Bilgi Yayınevi, s.277

²¹⁰ Uslu, Nasuh. (2000a):a.g.e.,s.161

Türkiye’de solcu grupların pazarlık yorumları çoktan başlamıştı bile. Rusya’ya yakın memleket tabiri de akla ilk olarak Türkiye’yi getirmekteydi²¹¹. Ecvet Güresin daha bu pazarlık olayı kamuoyuna yansımadan Cumhuriyet gazetesindeki “Küba Olayları karşısında Ankara’daki Akisler” başlıklı yazısında, Türkiye’deki füzelerle, Küba’dakiler arasında benzerlik olmadığı halde Rusya’nın bunu istismar edeceğini belirtmişti²¹². Bu erken uyarı ifadeleri basında ileri görüşlülüğü temsil eden bir yazı olarak değerlendirilebilir.

İşte Türkiye’nin pazarlık masasına sürüldüğü iddiaları böyle bir ortamda gelişmişti. Türkiye’de yazarların bir kısmı pazarlık yapıldığı görüşüne katılırken, bazı yazarlar ise böyle bir pazarlığın olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bazı yazarlarsa, Küba bunalımının ortaya çıkardığı tehlikenin gerçek olmaktan çok görünüşte bir tehlike olduğu görüşünde idiler. Mesela Oral Sander, füzelerin yerleştirilmesini Khrushchev açısından becerikli bir soğuk savaş oyunu olarak değerlendirmekteydi. Bunlar Kennedy zorladığı takdirde sökülme üzere yerleştirilmişti. Ancak Khrushchev sökülmenin bedeli olarak, ABD’den Küba’nın işgal edilmeyeceğine ait bir güvence ve Sovyet topraklarının yakınlarına yerleştirilmiş olan füzelerin sökülmesi gibi bazı ödümler beklemekteydi²¹³. Dış basında da işin uzmanları Kennedy’in tutumunu acemice bulmuştur. Onlar da, Khrushchev’in Küba hadisesini tertipli olarak sahneye koyduğunu ve Türkiye’deki füze rampaları meselesini milletlerarası bir dava konusu haline getirmek istediğini düşünüyorlardı. Nitekim BM işe el koymuştu²¹⁴.

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Kennedy, 24 Ocak 1963’te Türkiye ve İtalya’daki Jüpiter füzelerinin geri çekilerek onların yerine Akdeniz’e polaris denizatluların gönderileceği kararını açıklamıştır. Böylece Türkiye iki süper devlet arasında bilgisi, irade ve inisiyatifi dışında bir pazarlığın kefesine atılmış olmaktadır.

2.1.1. Füzelerin kaldırılması ve sol basın

Başkan Kennedy Türkiye’deki 15 ve İtalya’daki 30 jüpiter tipi orta menzilli füzelerin çekilmesinin Khrushchev’in Küba krizi sırasında teklifi üzerine yapılmış

²¹¹ Cumhuriyet. (26 Ekim 1962).s. 5

²¹² Güresin, Ecvet. (24 Ekim 1962).Küba Olayları Karşısında Ankara’daki Akisler, Cumhuriyet,s.5

²¹³ Sander, Oral. (1994). Siyasi Tarih 1918-1994, Ankara: İmge Kitabevi, s. 276-277

²¹⁴ Selçuk, İlhan. (.3 Kasım 1962.). Olayların Başladığı Nokta, Cumhuriyet, s. 2

bir pazarlık olmadığını söylese de²¹⁵, bu geri çekilme zaten daha önce başlamış olan pazarlık iddialarını doğrular yönde gelişmişti. Bu füzelerin Türkiye'ye danışılmadan kaldırıldığı iddiaları basında yer almıştı. Türk hükümeti ise bu iddialar karşısında sessizliğe bürünmüştü.

Sol kesimin dikkat çeken dergilerinden olan Ant dergisinde Mehmet Kemal, füzelerin Türkiye'ye danışılmadan kaldırılması üzerine şunları yazmıştı: "...Bir gün İsmet Paşa bu tehlikeli günlerde Kennedy'den bir muhtıra alır. Bu muhtıra'da; "Türkiye'nin Amerikanın dostu olduğu, gelişecek dünya olaylarından savunması için endişe duymaması ve tafsilatın sonra verileceği" belirtilmekteydi. İsmet Paşa kabinesini derhal toplantıya çağırır ve muhturayı okur, Oysa muhtıranın bizim elimize geçtiği gece Kennedy Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin atom başlıklarının çıkarılmasını, kendisi şahsen emir vermediği sürece kullanılmamasını emrediyormuş. Bizim güvenliğimizle ilgili füzelerin sökülüşünde, Kennedy teminat anlamında bu muhturayı bize göndermiş. Bizde kapı çalınıyormuş da haberimiz yokmuş..."²¹⁶,

Türk sol basınında yazılanları doğrularcasına Washington Post'ta yayınlanan bir makalede de Amerikalı gazeteci füzelerin çekilmesinin, Rusya'nın Küba'dakileri çekmesine karşılık bir anlaşmaya göre yapıldığını ileri sürmüştü²¹⁷. İnönü ve Türkiye Dışişleri Bakanı basında çıkan bu haberlerden etkilenmiş olacak ki; Amerika'dan neler olduğu konusunda bilgi istediklerinde Amerika, Rusya ile füzeler konusunda pazarlık yapıldığını ret etmişti²¹⁸. Türkiye'deki yöneticilerin pazarlık yapıldığı konusunda kuşkuları mevcut olsa da, demeçlerinde bunu yansıtmamaya özen göstermişlerdi. Türk Başbakanı İsmet İnönü 1963 Ağustosunda bir Amerikalı gazeteciyle yaptığı görüşmede füze rampalarının kaldırılmasıyla ilgili bir soruya verdiği karşılıklı şöyle demişti: "Rampaların kaldırılması kararı Türkiye ve Amerika arasında yapılan uzun istişarelerde sonra verilmiştir. Türkiye'deki füze rampaları Küba'daki Rus füzelerinin kaldırılması hususunda pazarlık konusu olmamıştır. Öte yandan Birleşik Amerika Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin kurulması için Türk hükümetinin yaptığı masraflara ek olarak 1172 milyon dolar harcamış ve sistemin kurulmasına başladığı 1961 Mart'ından kısa bir süre sonra da kaldırılması için

²¹⁵ Gönlübol, Mehmet. vd, (1996):a.g.e.,s.324

²¹⁶ Kemal, Mehmet. (12 Kasım 1968). Düşmeye Basılınca, Ant, Sayı 98, s. 11

²¹⁷ Cumhuriyet. (22 Eylül 1963), s.2

²¹⁸ Harris, George, S:a.g.e.,s. 93

görüşmelere başlanmıştır²¹⁹.” İsmet Paşa bu sözleriyle iç kamuoyunu teskine çalışırken, NATO Başkomutanı Lemnitzer de, Jüpiter güdümlü mermilerinin polaris denizaltlarıyla değiştirilmesinin Türkiye’nin savunma gücünü kuvvetlendirdiğini ve politik bir anlaşma neticesinde böyle karar verildiğini belirtmiştir²²⁰.

Nitekim müzakereleri Türkiye ile Amerika birleşik devletleri arasında 1959 yılında başlayan Jüpiter adlı orta menzilli balistik füze mevzilerinin inşaatına 1960’dan sonra başlanmıştır. Füzelere daha Türkiye’de yerleştirilmesi tamamlanmadan Amerika’da füzelerin getiriliş amaçlarının eski önemini kaybettiği kanısı uyanmıştır. Çünkü bu füzeler, Sovyetlerin füze teknolojisine karşı koyamayacak derecede zayıf ve hizmete sokulduğu sırada Amerika’da demode olmuş silahlardı.

Kennedy, Türkiye’ye el altından füzeler gönderilmediğini, füzelerin gönderilmesinin NATO’nun 1957’de Paris’te yaptığı toplantıda kararlaştırıldığını, bu füzelerin BM yasasına uygun olarak sırf kolektif emniyet amacıyla kurulmuş olduklarını belirterek Küba ve Türkiye’deki füzelerin farklılıklarını ortaya koysa da²²¹, bu ne Sovyetleri ve Türkiye’deki sol basını inandırabilmiş, ne de pazarlık iddialarının önünü almıştır. Sol basında Küba ile Türkiye’nin durumu arasında benzerlik kuran yazılar yazılmıştı. Dünya’nın en muteber gazetelerinin terazinin bir kefesine Küba’yı, diğer kefesine Türkiye’yi koyarak olayı değerlendirdiklerini belirten İlhan Selçuk şöyle yazıyordu: “Biz Castro’nun Küba’sını nasıl tanıttık yıllardan beri. Bir Sovyet peyki... Khrushchev’in stratejisine topraklarını ayak bezi gibi çiğneten, bağımsızlık duygusundan yoksun ülke. Castro dediğimiz bir Rus kuklası. Böyle yazmadık mı? İşte şimdi terazinin bir kefesinde Atatürk Türkiye’si, diğer kefesinde Castro Kübası. Gazeteler, ajanslar bir ses mırıldanıyor, kulağımızın dibinde: Rusya Küba’yı füze rampası yapmışsa, Amerika da Türkiye ‘yi yapmış²²².” İbrahim Çamlı, ise Küba ile Türkiye arasında şu karşılaştırmayı yapmıştır: “Küba’daki Amerikan çıkarlarının çemberi daraldıkça Amerika’nın siyasi baskısı arttı. Bu baskı arttıkça Castro daha sola kaydı. Küba’nın Sovyetlerle ilişki

²¹⁹ Gönlübol, Mehmet.vd, (1996):a.g.e.,s.329

²²⁰ Cumhuriyet. (22 Ekim 1963). s.5

²²¹ Cumhuriyet. (26 Ekim 1962). s. 5

²²² Selçuk, İlhan. (31 Ekim 1962). Yağmurlu Bir Akşam, Cumhuriyet, s. 2

kurmasının Türkiye'nin Amerikan yardımının kabul etmesinden farkı nedir?²²³” Ayrıca Küba krizinden sonra bir bakıma Küba ile Türkiye aynı psikolojik duruma girmişti. Jüpiter füzelerinin sökülmesi nasıl Amerika hakkında bir güvensizlik konusunu ortaya çıkardı ise, Sovyetlerin Küba'daki füzeleri geri sökmesi de, Castro'da Moskova'ya güvenilip güvenilmeyeceği şüphesini uyandırmıştı²²⁴.

Türkiye Küba bunalımı ve bunalım sırasında ortaya çıkan füzeler sorunu ile birlikte Jüpiter füzelerinin Türkiye'den çekilmesi hakkında Türk basınındaki kanaatler üç yönde gelişmişti. Birinci grup içindekiler kararın tek taraflı alınmış bir Amerikan kararı olması üzerinde durmayıp, daha çok kararın savunma sistemini zayıflatacağı üzerinde kanaat belirtmişlerdir. Bu grubun yazdığı yazılarda hükümetin dış politika kararlarını takip eden ve Türk dış politikasının özüne inen eleştiriler, değerlendirmeler yoktur²²⁵. Bazı yazarlar ise, çekilme kararının Türkiye'ye danışılmadan verilen tek taraflı bir Amerika kararı olmasını eleştiren yazılar yazmışlardır. Bu kararın bir pazarlık sonucu alınmadığını savunan yazarlar ise azınlıktaydı.

İlk gruba giren yazarlar, füzelerin kaldırılmasıyla Türkiye'nin stratejik öneminin kaybolacağı ve dolayısıyla dış yardımların azalacağı üzerinde duruyorlardı²²⁶. Çetin Altan'a göre, füzelerin çekilmesi ile Amerika'nın Türkiye'ye tutumunda değişiklikler hissedilebilmekteydi. Amerika'nın Türkiye'nin savunması için hayati değeri olduğu düşünülen bazı tedbirleri onun haberi olmadan bozabilmişti. Türkiye'nin eski stratejik önemini kaybettiğini ve füzelerin çekilmesinin Amerika ile Rusya arasındaki yumuşamanın ilk meyvesi olduğunu, böylece Türkiye'nin özel durumunun sona ereceğini belirten Altan şöyle devam ediyordu: “Hepimiz burada abuk sabuk işlerle uğraşırken, bizim gıyabımızda kaderimizi tayin eden bir senaryo hazırlanıyor. Şimdi bu senaryo oynanmaya başlamıştır. Bir teknik silahın başka bir teknik silahla değiştirilmesi dünya basınında bu kadar kıyamet mi koparırdı? Meselenin içinde bir durum değişikliği vardı. O da

²²³ Çamlı, İbrahim:a.g.e., s.78

²²⁴ Armaoğlu, Fahir. (1993). 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, C.1, s.611-612

²²⁵ Sezer, Duygu:a.g.e. s.134-140

²²⁶ Milliyet. (13 Şubat 1963). s.2

Türkiye'nin eski stratejik önemini kaybetmesi ve Amerikan üslüğünden çıkarılmasıydı²²⁷.”

İlhan Selçuk da, Çetin Altan ile uluslararası politikada ve dolayısıyla Amerika'nın Türkiye politikasında değişme meydana geldiği noktada aynı görüşü paylaşmaktaydı. Türkiye'nin bu değişimleri yeterince izleyemediğini ve Türkiye'de bazı çevrelerin bu hadiseyi anlayamadığını belirten İlhan Selçuk durumu şöyle yorumluyordu: “Dünyanın nasıl bir yöne kaydığı bilinmezse Türkiye yaşadığı çağın yeni istikametlerini nasıl bulacak? Bunun için büyük oyun gene bizim dışımızda ve biz farkında olmadan oynanmıştır. Gene bu oyunun kaidelerini kavramaya hazırlıklı değiliz²²⁸.” Yine de bu kriz sol yazarlara göre, ABD ile ilgili bazı gerçeklerin görülmesi yönünden olumlu bir gelişmeydi.

Füzelerin kaldırılması kararının Türkiye'nin inisiyatifi dışında alınmış olması sol basında Türk yöneticilerinin ve geleneksel Türk dış politikasının eleştirilmesi fırsatını da beraberinde getirmişti. Çetin Altan, Türkiye'ye rağmen verilen bu kararlara karşı Türkiye'nin menfaatinin gerektirdiği kişiliği gösterecek kadar güçlü olmak zorunda olduğunu, ancak böyle bir güç göstermenin fazlasıyla aldatılmış, sindirilmiş bir kamuoyu ve yöneticiler ile bir hayli zor olacağını belirtmekteydi²²⁹.

YÖN dergisinde füzelerin kaldırılması dolayısıyla kamuoyunda oluşan bu kanaatlerin kendisini düşürdüğü zor durum dolayısıyla hükümetin endişeleri ve politikaları şöyle ifade ediliyordu: “İlk önce kaldırmanın Rusya'nın isteği üzerine yapılmamış olduğuna halk inandırılmalıydı. Sonra bunların yerine yeni nükleer silahlar temin edilmeli ve Türkiye'nin NATO içindeki stratejik öneminin kaybolmadığı ispat edilmeliydi. Aksi takdirde bir yandan parlamento diğer yanda halk karşısında vermiş oldukları sözlerden dolayı hükümet güç durumda kalacaktı²³⁰.” Çünkü Amerikalılar Türkiye'ye gerektiğinde çıkarları feda edilebilecek uydu devlet muamelesi yapmışlardı. Türk kamuoyunda gelecekte de Amerikan çıkarları gerektirdiği zaman Amerika'nın başka devletlerle Türkiye aleyhine gizli anlaşmalara girmekten çekinmeyeceği düşüncesi hakimdi²³¹.

²²⁷ Milliyet. (23 Ocak 1963).; (2 Şubat 1963).s.1.

²²⁸ Selçuk, İlhan. (29 Ocak 1963). Değişen, Cumhuriyet, s.5.

²²⁹ Altan, Çetin. (26 Ağustos 1963). Dünya Ajansları Bildiriyor, Milliyet, s.1

²³⁰ Yön. (10 Ocak 1963). Sayı.59, s.2

²³¹ Uslu, Nasuh. (2000a):a.g.e.,s.165

Cumhuriyet gazetesinde M.Piri ve Kayhan Sağlamer, Jüpiterlerin kaldırılması olayına diğer yazarlardan farklı yaklaşmışlardır. Jüpiterlerin eskimiş oldukları için yeni polaris füzelerinin imal edildiği, Amerika'nın Türkiye ve İtalya'yı hedef olmaktan çıkarmak gayesi ve gibi iyi niyet ile bu füzelerin söküldüğü yorumlarını yapmışlardır²³². Ancak Mehmet Kemal bu yazarların aksine Amerikan üsleri durdukça, Amerikan askerleri ülkemizde var oldukça, ekonomimize, sosyal yaşantımıza, dış politikamıza, yerli kaynaklarımıza Amerikalılarca el konulduğu sürece tehlikenin devam ettiğini yazmaktaydı²³³. Ahmet Şükrü Esmer ise CHP'nin yayın organı olan Ulus gazetesinde Jüpiterlerin polarisler ile değiş-tokuşunu, Türk dış politikası için bir sorun olarak değil, askeri teknolojideki gelişmelere göre NATO nükleer savunma stratejisinde ayarlama olarak işlemiştir²³⁴. Zaten Jüpiterler Sovyetlerin ilk yapma uydu olan Sputnik'e ve uzun menzilli silahlara sahip olduklarının anlaşılması üzerine ABD tarafından kendi kıtalararası füzelerini geliştirinceye kadar oluşan füze boşluğunu doldurmak için Türkiye topraklarına yerleştirilmişti.

Oral Sander ise üçüncü gruba giren yazarlardandır. Sander, Türkiye'deki füzeler konusunda; Kennedy'in güvence vermektan kaçındığını, Jüpiterlerin daha sonra ele alınabilecek bir düzenleme içinde düşünüldüğünü belirtmiştir. Sander'e göre, Khrushchev'in Küba'daki Sovyet füzelerinin kaldırılacağına ait Kennedy'e yazdığı mektupta Türkiye'deki Jüpiter füzeleriyle ilgili hiçbir ifade bulunmamaktaydı²³⁵. Sezai Orkunt da benzer görüşü dile getirmiştir. Orkunt'a göre, Türkiye'nin ısrarla bu silahların savunması için önemli olduğunu iddia etmesi Khrushchev'in tehdit politikasına ve yaratmak istediği casus belli politikasına uygun bir sonuç doğurmuştu. Bu yüzden Başkan Kennedy Sovyet Başbakanı'na verdiği cevapta Türkiye'deki üslerin asli mahiyetine değinmemekle bu konuyu polemik dışında tutmuştu²³⁶.

Diğer bazı NATO üyeleri ise Türkiye örneğinden yola çıkarak ileride benzer durumlarda kendi görüşlerinin de alınmayacağını görmüşlerdir. ABD'nin kendi

²³² Piri, M. (4 Ocak 1963).Füzeler Meselesi, Cumhuriyet, s.5; Sağlamer, Kayhan .(13 Nisan 1963).

Jüpiterlerin Gidişi, Polarislerin Gelişi, Cumhuriyet, s.2

²³³ Kemal, Mehmet. (12 Kasım 1968).Düğmeye Basılınca, Ant, Sayı .98, s.11

²³⁴ Esmer, A.Şükrü. (30 Mayıs 1963). Ulus, s.1

²³⁵ Sander, Oral: a.g.e. s.276-277

²³⁶ Orkunt, Sezai:a.g.e. s.340

ulusal çıkarını ilgilendiren bir davada başta Türkiye olmak üzere diğer üyelerin tehdit altında olduğunu düşünmeden, tek başına hareket etmesi soru işaretleri yaratmıştır. Ayrıca NATO Konsey’inde ise füzelerin sökülmesi hadisesi, Amerika’nın Küba’ya işgaline karşılık Sovyetler Birliği’nin Türkiye’yi işgal edeceği endişesini azaltan bir faktör olarak değerlendirilmiştir.

Küba’daki “Ekim füzeleri” bunalımının en önemli özelliği, iki nükleer silaha sahip süper gücü ilk kez doğrudan karşı karşıya getirmesidir. Bu kriz ayrıca hem soğuk savaşın doruğunu, hem de 1962 sonrasında yavaş ama kararlı bir tempoda yerleşmeye başlayan yumuşama (detant) olgusunun temelini oluşturmuştur²³⁷. Küba Bunalımı her iki blokta da stratejik değişikliklerle başlayan yeni uluslararası ortama uyum gösterme çabalarına hız kazandırmıştır. Nitekim 20 Haziran 1963’te Kremlin ile Beyaz Saray arasında bilhassa buhran zamanlarında yanlış anlaşılmanın önüne geçmek düşüncesiyle bir “Kırmızı Telefon” hattı kurulmuştur. Bu telefon hattı ile iki devletin liderlerinin doğrudan doğruya konuşabilme imkânına kavuşmaları hedefleniyordu. 5 Ağustos 1963’de Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği ve İngiltere arasında imzalanan “Nükleer Denemelerin Kısmen Yasaklanması Antlaşması (Test Ban Treaty)” sonucu yeraltı denemeleri hariç karada, havada, denizde yapılan nükleer denemelerin durdurulması hüküm altına alınmıştır²³⁸. Karayipler Denizi’ndeki bu “Ekim serüveni” bölgesel bir çatışmada geleneksel silahların önemini artırmıştır. Bundan alınan dersle ABD hem kendi geleneksel silahlarını artırmaya başlamış, hem de Avrupalı müttefiklerinden aynı biçimde davranmalarını istemiştir. Bu da NATO içinde yeni sorunlar ortaya çıkarmıştır²³⁹.

Küba krizi bir yandan uluslararası politika’daki bu önemli değişimlerin başlangıcını oluştururken, diğer yandan Türk-Amerikan ilişkilerinde derin çatlaklar yaratmıştır. Amerika’nın ittifak içindeki vaatlerine gölge düşürmüştür²⁴⁰. Küba krizi Türk dış politikasında bir değişikliğe yol açmamıştır. Ancak Türk liderler 15 yıldan sonra ilk defa Amerika ile ittifakın getirdiği maliyet ve tehlikeleri değerlendirmeye başlamışlardı. Jüpiterlerin Türkiye’nin askeri kabiliyetini artırdığı kanısı da artık terk

²³⁷ Sander, Oral:a.g.e. s.275

²³⁸ Gönlübol, Mehmet. (1993):a.g.e. s.488; Gürün, Kamuran. (1983).Dışişleri ve Türk Politikası, Ankara: AÜSBF Yayınları, s.338

²³⁹ Sander, Oral:a.g.e. s.280

²⁴⁰ Harris, George, S:a.g.e., s.94-95

edilmiştir. Küba krizi her hareketinde Amerika'ya danışan ve ABD'nin her hareketine koşulsuz destek veren Türkiye'nin bu politikasının patron-uydu devlet ilişkisine benzer özellikler taşıdığını göstermiştir²⁴¹. Aslında, daha öncede belirttiğimiz gibi 1959'da Türkiye'ye yerleştirilmeye başlayan bu Jüpiter füzeleri, Sovyetler Birliği ile Amerika arasında nükleer silahlarda karşılıklı bir caydırıcılığa ulaşıldığı 1961 yılında Başkan Kennedy tarafından Türkiye'den geri çekilmek istenmiş ve bu teklif Türkiye'ye iletilmişti. Ancak Türk hükümeti bu silahların geri alınmasını yanlış değerlendirerek, Türkiye'nin savunmasına doğrudan bir katkısı olmayan bu silahları Türkiye'nin savunmasının bir parçası olarak görmüşlerdi. İki süper güç arasındaki güç mücadelesindeki değişmeyi anlayamayan Türk idarecileri bu nedenle silahların geri alınmasına itiraz ederek, Amerika'nın artık ihtiyaç duymadığı bu silahların ülkemizde kalmasında ısrar etmişlerdi. Amerika'nın bu silahların çıkarılmasını istemesine, silahları kullanmayacağı niyetini göstermesine rağmen Türkiye'nin meseleyi yanlış idrak etmesi Küba bunalımı'nda Türkiye'yi zor duruma sokmuştur. Eğer ilk teklif kabul edilseydi, Küba bunalımında Türkiye pazarlık konusu yapılamayacaktı. Türk yöneticiler için füzeler stratejik olarak ne ifade ettiğinden çok siyasi açıdan önemliydiler. Onlara göre, füzeler Türkiye'nin uluslararası arenadaki prestijini artırıyor, NATO içinde önemini pekiştiriyor ve Amerika'yla ilişkilerinin sıcaklığına katkıda bulunuyordu²⁴².

İşte Türk yöneticilerin bu füzelerin Türkiye için ne anlam ifade ettiğini yanlış değerlendirmeleri, Türkiye'yi bir kaosun ortasına atmış ve Türkiye'yi bir felaketin ortasından dönmüştü. Bu olumsuzluklar, Türkiye için acı bir ders olmuş ve özellikle sol basında Amerika'ya yönelik ilk hayal kırıklığının yaşanmasına olmuştu. Türkiye'nin dış politika anlayışında değişiklik için Kıbrıs krizini beklemek gerekmişse de, bunun ilk kıpırtıları Küba Bunalım'ından sonra oluşmuştur.

2.2. Türkiye'deki Amerikan Üsleri Sorunu

Türkiye'nin NATO'ya üye olmasından sonra NATO antlaşmasının 3. maddesi uyarınca 23 Haziran 1954 tarihli Türkiye ile Amerikan hükümeti arasında imzalanan "Askeri Kolaylıklar Anlaşmasına" dayanarak kurulan Türkiye'deki

²⁴¹ Uslu, Nasuh. (2000a):a.g.e., s.169

²⁴² Uslu, Nasuh.(2000a):a.g.e.s.140; Beinstein, Barton J..(1980). The Cuban Miissile Crisis:Dealing With The Problems Of The Reviseted, Newyork:St.Martin's Pres, s. 99-100

Amerikan askeri üsleri, ülkemizi felaketlerin eşiğinden döndürmüş ve içte-dışta eleştirilere hedef yapmıştı. NATO anlaşmasına dayanılarak ikili anlaşmalarla kurulan ve sadece Amerika tarafından işletilen bu üs ve tesisler ile NATO üs ve tesisleri birbirinden farklıydı.

Türkiye'nin güvenliği için yararları tartışmalı olan üslerin kurulmasındaki nedenler sol yazarlar tarafından sorgulanmıştır. Türkiye'nin bu üslere izin verme nedenleri olarak iç politika şartları ve ekonomik yardımlara olan ihtiyacı gösterilmiştir. Sol yazarların ortak düşüncesi, yardımların cazibesi ile Türkiye'nin böyle bir tehlikenin içine atılmış olduğu idi. Çetin Altan, Türkiye'deki üslerin kurulması hakkında: "... O devir iktidarı için bir savaş çıktığında Türkiye'nin ilk hedef olmasını kabul edecek kadar dünya özgürlüğüne bağlı bulunmak ideali mi, yoksa vaat edilen yardımların cazibesi mi ağır basmıştır, kestiremiyoruz..."²⁴³, demiştir. İlhan Selçuk ise üslerin kurulmasına temel teşkil eden ve 6860 sayılı kanunla tasdik edilen anlaşma ile gerekli devlet malı arazi, bina ve tesislerin bila bedel verilebileceğini ve müttefik karargâhlarının ihtiyaç duydukları mülk ve tesisler için mukaveleler yapılabileceğini ifade ettikten sonra, Çetin Altan gibi hükümetin üslerin kurulmasına rıza göstermesinin sebebini "Amerika kendisine taraftar hükümetleri işbaşında tutmak için yılda 1 milyar dolar harcamaktadır"²⁴⁴.” şeklindeki ifadeyle yardımlara bağlamıştır. Mehmet Ali Aybar da, üslerin kurulmasının yardımların bedeli olduğu görüşündeydi: "Zira Amerika'nın askeri yardımına karşılık biz, Amerika'ya yurdumuzu işgal etmek, istediği anda savaş alanı haline getirmek, halkımızı Amerikan çıkarları yolunda kırdırmak imkânlarını terk etmiş bulunuyoruz ki; bedeli dolarla ölçülemez"²⁴⁵.

1966 yılında Amerikalılara tahsisli arazinin miktarı takriben 345 milyon metrekare olarak hesaplanmıştı. Yapılan bu tesislerin bütün gayrimenkulu inşası tarihinden itibaren Türkiye ye aitti. İşletme masrafları kullanıcı tarafından ödenirdi. Bu gibi tesislere giriş Türk Silahlı Kuvvetleri'nde olduğu gibi bazı kayıtlara ve protokole bağlanmıştı. Muhabere ve elektronik istihbarat tesislerine giriş müsaadesi Genelkurmay Başkanlığı adına İstihbarat Başkanlığı'nca düzenlenirdi. Bu tesislerin

²⁴³ Altan, Çetin. (29 Nisan 1964). Kıbrıs ve Dış Politika, Milliyet.

²⁴⁴ Selçuk, İlhan. (24 Eylül 1965). Yıkılmak Ve Yapmak, Yön, Sayı.130, s.16

²⁴⁵ Aybar, Mehmet, Ali. (23 Ocak 1968). Teslimiyet Politikasına Hayır!, Ant, Sayı. 56

dış güvenliklerini Türkiye karşılamaktaydı. Bu güvenlik kuvvetlerinin iskan ve iaşeleri Türk Silahlı Kuvvetlerince yapılır, özel silahların depolanmaları, bakımları, idameleri ve üslerin çevre emniyetine tahsis edilen birliklerin giderleri milli bütçeden ödenirdi²⁴⁶. Üslere Türk yetkililerin bile giremediği, bu üslerin Türkiye’de egemen durumda oldukları ve Amerikan emperyalizmini temsil ettikleri sol basında sürekli polemik yapılan konulardı.

Ayrıca bu dönemde ABD ve Sovyetler Birliği arasında nükleer silahlar, tehdit aracı olarak kullanılıyordu. Nükleer silahlar, tahrip güçlerinin yüksekliği ve kısa zamanda çok uzak mesafelerde etkili olmaları nedeniyle askeri ve siyasi açıdan önemliydimler. Bu silahlar sahibi olduğu devletin siyasi otoritesine bağlı olduklarından daha çok siyasi amaçlıydılar. Kullanma yetkisi askeri ellerde değildi. Bu silahların kullanılmasının iki devletin siyasal kararlarına bağlı olması tehlikenin boyutunu arttırıyordu. Türkiye topraklarında bulunan füzelerin, Rusya için hedef olması da diğer bir tehlikeydi. Çünkü bu üsleri ve füzeleri kullanma yetkisinin Amerika’da bulunması ve taraflar için bir tehdit aracı olarak kullanılması nedeniyle, Türkiye’nin kuvvet deneme noktası haline gelme ihtimali yüksekti. ABD’nin 1958 de Lübnan’a asker çıkartırken üsleri Türk makamlarına bilgi vermeden kullandığı da düşünülerek üsler, ölüm riski taşıyan kanser hücresine benzetiliyordu. Türkiye’nin kendi savunmasına doğrudan bir katkıdan ziyade zararı olan bu füzeleri kabul etmesi ise sol basında stratejik bir yanlış olarak değerlendirilmişti. Bu silahlar, caydırıcılık amaçlı olduklarından hiçbir devletin savunmasına doğrudan destek sağlayamazlardı. Aksine nükleer tehlikeyi tahrik eden bir unsur idiler. Türkiye bu silahlara topraklarında yer vermekle, olaylar bunalıma dönüştükçe kendi güvenliğini tehlikeye atacak gelişmelerin ortasında kalabilirdi.

1967’de NATO’da Esnek Karşılık Stratejisinin kabul edilmesi ve Amerika ile Sovyetler Birliği arasında nükleer eşitlikten doğan stratejik nükleer silahları kısıtlama ve kullanmama konusundaki anlaşmayla oluşan nükleer denge, bu üslerdeki uçakların kullanma ihtimalini azaltarak, Türkiye’nin savunmasındaki yerlerini daha tartışılır konuma getirmiştir.

O tarihlerde Türkiye’de kurulan ABD üsleri şunlardı:

²⁴⁶ Orkunt, Sezai:a.g.e.s.264-265

a) İzmir-Çiğli ve Adana-İncirlik Hava Üsleri: Çiğli bir taktik üsüdür. İncirlik ise nükleer darbe gücü haiz bombardıman uçaklarının hareket üssüdür. Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu ülkelerindeki durumunun kuvvetlenmesi üzerine bu bölgedeki Arap ülkelerinden bazılarının Sovyetlere yakınlaşması ve İsrail-Arap ihtilafının savaşa dönüşebilecek bir gerilim içinde olması İncirlik üssünü daha önemli kılmıştır. İncirlik üssü Amerika için daima önemli bir harekât noktası olmuştur. Nitekim Amerikalı Orgeneral George S. Brown Türkiye'deki üslerin Amerika için önemini şöyle ifade ediyordu: "Türkiye deki üsler Amerika için son derece önemlidir. Gerçekte Ortadoğu'da meydana gelebilecek herhangi ihtimal ve şart altında Amerika'nın doğrudan müdahalesini gerektiren bir olayda Türkiye'nin desteği olmaksızın ve bu üsleri kullanmaksızın bunu önlemek mümkün değildir²⁴⁷." 1973 yılında Ortadoğu bunalımında, Amerika'nın bu üssü kullanma talebi Türk hükümeti tarafından kabul edilmemiştir. Türk hükümeti, bu üssün ancak NATO maksatlarıyla sınırlı olarak kullanılması gerektiği görüşündeydi.

b) Lojistik destek grup komutanlığı: Türkiye'deki Amerikan tesislerinin faaliyetlerini organize eden bir komutanlıktır

c) Muhabere ve elektronik istihbarat istasyonları: Bu istasyonlar sayesinde Sovyetlerin Karadeniz'deki deniz ve hava kuvvetlerinin faaliyetleri hakkında bilgi toplanmakta ve deneme merkezlerindeki füzeleri ve diğer askeri faaliyetleri izlenmekteydi. Türkiye'deki bu istihbarat tesisleri Amerika için alternatifi olmayan bir bilgi toplama merkezleriydi. Bu üslerden kalkan bir uçağın Sovyetler Birliği'nde düşmesi sonucu gerçekleşen U-2 hadisesi, bu üsler meselesinin ve konuyla ilgili olarak bundan sonra başlayacak tartışmaların mahiyetini anlamamız açısından önemlidir.

2.2.1.U-2 olayı

Amerika uçaklar, muhabere ve elektronik istihbarat istasyonları aracılığıyla askeri istihbarat yapmaktaydı. 1 Mayıs 1960 günü İncirlik'ten kalkan pilot Garry Powers idaresindeki U-2 casus uçağının, Sovyetler Birliği'nde düşürülmesi doğu-batı gerginliğine²⁴⁸ ve Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi de ağır bir biçimde suçlamasına neden olmuştu. Sovyetler'in Türkiye'den bu uçuşların engellenmesi yolunda talepleri

²⁴⁷ Orkunt, Sezai:a.g.e.,s. 268

²⁴⁸ Cumhuriyet. (6 Eylül 1962).s. 3

ve Türk hükümeti'nin bu talebi haklı gören tavrı, ABD ile Türkiye arasında bir uyuşmazlık doğurmuştur.

Amerika, uçağın NASA'ya ait ve meteoroloji uçuşları yapan bir uçak olduğunu belirtse de, uçağın pilotunun sağ olduğunun Sovyetlerce sağ olduğunun açıklanması üzerine Amerikan Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklamada; uçağın istihbarat amaçlı olduğunu kabul etmişti. Böylece Amerika, hem Sovyetler tarafından dünya kamuoyunda zor duruma düşürülmüş ve hem de Paris zirvesinin arifesinde hoş olmayan bir durum yaratılmıştı. Ayrıca Khruschev bu uçuşları propaganda malzemesi yaparak, bu tecavüzkâr fiiller için topraklarını Amerikan emrine veren ülkelere de ciddi bir şekilde ikazda bulunulacağını uyarısını yapmıştı. Khruschev'in, bu olay üzerine yaptığı bir konuşma da, Türkiye'nin düştüğü durumun hasım bir devlet tarafından yorumlanmasıydı: "Topraklarınızı kiralar ve efendisi olmazsanız, biz bunu kendi bildiğimiz şekilde yorumlayacağız. Topraklarında Amerikan üssü bulunduran ülkelerin başbakanlarının dahi bu üslere girdiklerini zannetmiyorum. Bu ülkelerin hataları mütecaviz bloklara dahil olmalarıdır. İnsan kendi arzusuyla ruhunu şeytana satmaz. Herhangi bir kimse bunu yapmadan diğeri kendi kişiliğine sahip olmalıdır. Bu yapılmazsa şeytan efendi olur. Türkiye, Pakistan ve Norveç'in durumu budur²⁴⁹." Khruschchev'in U-2 istihbarat uçuşlarının gerçekleştirildiği ülkeler hakkında söylediği bu sözler, Türkiye'deki sol gruplar tarafından sık sık Amerika'ya karşı propaganda vasıtası olarak kullanılmıştır. Bu uçuşların Türkiye açısından sakıncalarını M. Piri ise, Türkiye'nin Birinci Dünya Savaş'ında Alman savaş gemileri yüzünden kendi rızası dışında savaşa girmesini örnek vererek açıklamıştır²⁵⁰.

Ancak U-2 olayı, Türk basınında fazla yankı bulmamıştı. Bu olayın Türk basınındaki yankıları yabancı haber ajanslarında özetlenen bilgilere istinat etmişti. 27 Mayıs darbesinin hemen öncesinde meydana gelmesi sebebi ile iç siyasi ortamda karışıklıklar ve basının özgürlük alanının kısıtlı olması dolayısıyla olay kamuoyuna yeterince yansımamıştır. Hükümetin az konuştuğu, kamuoyunun da fazla ilgilenmediği U-2 olayı Türkiye'yi ilgilendirmeyen bir dış olay gibi geçiştirilmiştir.

²⁴⁹ Armaoğlu, Fahir:a.g.e., s.601; Orkunt, Sezai:a.g.e.,s.363-383

²⁵⁰ M.Piri (18 Mayıs 1960). Amerika-Rusya Hadisesi Nasıl Başladı, Nasıl İnkışaf Ediyor. Cumhuriyet.

Menderes olay üzerine fazla yorum yapmamış, hatta Amerikan büyükelçisine Türkiye'nin dostluğunu bir kez daha vurgulamıştır. Büyükelçi ise "bundan daha iyi müttefik olmaz" cevabını vermişti.

U-2 olayından sonra Başkan Eisenhower bu uçuşlara son verildiğini açıklasa da, 1965 yılında Amerikalıların yeni bir keşif uçağı Karadeniz'de düşmüştü. Olay, Türkiye'nin Kıbrıs ve Johnson mektubunun yarattığı sorunlarla uğraştığı bir zamanda, yine Türk yöneticilerin bilgisi dışında meydana gelmişti. Türk makamları olaydan 14 saat sonra kendi kaynaklarıyla ve Sovyet muhaberesinin deşifre edilmesinden öğrenmişti. Amerika'nın daha evvel bilgi vermemiş olmaları Türkiye'de tepki uyandırsa da bu olay da kamuoyuna fazla yansımamıştı. Türk-Amerikan ilişkilerindeki mevcut gerginliğe olumsuz bir propaganda zemini hazırlayarak yeni bir unsur katılmak istenmemiştir²⁵¹. Ancak Türkiye'nin Amerika adına yapılan uçuşların sorumluluğunu üstlenmek zorunda bırakılması şeklinde yaşanan bu deneyimler sonucunda Türk hükümeti bu uçuşların derhal durdurulmasını ve Türk makamlarının izni dışında hareket edilmemesini Amerika'dan talep etmiştir.

İşte topraklarında üs vermek veya yabancı asker bulundurmak veyahut bir ittifak çerçevesinde müşterek tesisler kurmak, kalıcı taraf için değişik derecelerde sorumluluklar meydana getiriyordu. Tek partili rejimlerde bunun olumsuz etkileri tek yönlü propagandayla kontrol edilebilirdi. Fakat çok partili rejimlerde değişik parti ve görüşler hakim olduğundan, yabancı askerlere, tesislere tepkileri önlemek, kamuoyuna kabul ettirmek pek de kolay değildi²⁵². Türkiye'de de 1960'lı yıllardaki tartışmaların odağında bu üsler yer almıştı. Sol basındaki yazarlar, sürekli olarak yazılarında üslerin Türkiye'nin güvenliği için yarattığı veya yaratacağı tehlikelere dikkat çekmişlerdir.

2.2.2. Amerikan üslerinin Türk solundan aldığı tepkiler

1960'lı yıllarda Türkiye'deki Amerikan üsleri, sol görüşlü politikacı ve yazarlar tarafından tartışmaya açılmıştı. Bu üslerin ABD tarafından NATO dışındaki amaçlar için kullanılması ve Türkiye'nin denetimi dışında olmaları, Türkiye'yi iki ayrı kamp arasında var olan ihtilaflara ortak ederek potansiyel sakıncalar taşımaları

²⁵¹ Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları (Mayıs 1994). Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünü-Bugünü- Yarını, İstanbul, s.45

²⁵² Orkunt, Sezai:a.g.e. s. 27

sol basında da sürekli işlenmişti. Nitekim 1958 yılında Amerika'nın, Lübnan'a asker çıkarmak için İncirlik üssünü kullanması sık sık gündeme getirilmişti. Bu çerçevede, Amerikan üslerinin Türkiye'nin güvenliğini ve hükümlerlik haklarını hangi açılardan zedelediği konusunda dönemin sol basınında yapılan tartışmalara değinmekte yarar bulunmaktadır.

Cumhuriyet gazetesinde Baha Akel, üslerin Amerika için önemiyle ilgili olarak; Amerika'nın Türkiye'de kurduğu radar şebekesi ile Rusya'yı kontrol altında bulundurduğunu yazmıştı. Türkiye olmasaydı ABD bütün bölge savunmasını kendi silahları ve yöntemleri ile yapmak zorunda kalacaktı ve bu üsler sayesinde ABD Yakındoğu savunmasını daha ucuza getiriyordu²⁵³. Nitekim Abdi İpekçi de radar gibi haber alma araçlarıyla donatılan üs ve tesislerin amacının Türkiye'nin değil, Amerika'nın savunması ile ilgili olduğunu belirtmişti²⁵⁴.

Uğur Mumcu, Yeni Ortam gazetesinde Türkiye'deki üsler hakkında tartışma yaratan hususları şu sorularla dile getirmiştir: "Amerika diğer NATO ülkelerinde de aynı ayrıcalıklara sahip midir? Bu üsler, Türkiye'nin savunmasına katkıda bulunuyor mu? Amerikan üslerinde istihbarat çalışmaları yapılmakta mıdır?"²⁵⁵ Mumcu'ya göre, Amerika üsleri sadece askeri değil, siyasi amaçlar da taşımaktaydı. Amerikan üsleri sadece sıcak bir savaşın "stratejik bölgeleri değil, daha çok soğuk savaşın psikolojik ve siyasi kuruluşları" olarak kullanılmaktaydı²⁵⁶. Türkiye'de üslerin gündemde bulunduğu bir sırada Fransa, NATO'dan ülkesindeki üslerin kapatılmasını istemişti. Bu durum, Türkiye'deki Amerikan üsleri konusunda sol aydınların eleştirilerini daha da artırmıştı

Türk sol basınında üsler meselesi Osmanlı dönemindeki adli kapitülasyonlara benzer yönü ile ikili anlaşmalar ve güvenlik boyutu çerçevesinde ana hatlarıyla aşağıdaki şekilde ele alınmıştı:

1-Türk kanunlarının Amerikan üslerinde yürürlükte olmamasından dolayı, bu üsler Amerikalılara tanınan adli kapitülasyonlar şeklinde değerlendirilmiştir.

²⁵³ Akel, Baha. (17 Aralık 1965).Amerikan Üsleri ve İkili Anlaşmalar, Cumhuriyet, s. 2

²⁵⁴ İpekçi, Abdi. (11 Mart 1969). Türk Solu, Sayı. 69, s.5

²⁵⁵ İpekçi, Abdi. (9 Ağustos 1974).Yeni Ortam

²⁵⁶ Mumcu, Uğur:a.g.e.s.37

2-Konunun ikinci boyutu ise üslerin hukuki çerçevesidir. Türkiye’deki Amerikan üsleri, iki ülke arasındaki ikili anlaşmalara dayalı olarak kurulduğundan ikili anlaşmalar konusundaki tartışmalar içinde eleştirilmiştir.

3-Meselenin üçüncü yanı NATO ile ilişkilerdir. Amerika ile askeri ilişkiler hep NATO çerçevesinde gösterildiğinden üsler meselesi de bu bağlamda ele alınmıştır²⁵⁷.

Kapitülasyon uygulamasını hatırlatan unsur, Amerikan üslerinde Türk kanunlarının yürürlükte olmamasıydı. Nitekim, üslerde görevli Amerikalılar, işledikleri suçlarla ilgili olarak Türk mahkemelerinde yargılanamıyorlardı. Türkiye’deki Amerikan üslerinde çalışan işçilerin haklarının verilmemesi karşısında sendikaların müracaatları bile Amerikalı yetkililer tarafından üslerin Amerikan toprağı olduğu ileri sürülerek ret ediliyor ve buralarda Türk kanunlarının geçerli olmayacağını altı çiziliyordu.

Sol basında üsler konusunda sıklıkla gündeme getirilen diğer bir konuda, üslerin Türk yetkililerin kontrolü dışında, tamamen Amerikalıların denetiminde bulunduğuydı. Zira Amerikan hükümeti ile imzalanan ancak dönemin parlamentosundan bile geçmeyen ikili anlaşmalar gereğince, üsler Amerikan tasarrufuna bırakılmıştı. Bu hususta dönemin TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, “Türkiye’nin 35 milyon metrekaare toprağı Amerika işgalindedir” diyerek, Amerika’nın kontrolü altında bulunan üslerin Türkiye’nin egemenliğiyle bağdaşmadığını belirtmişti²⁵⁸. Öte yandan Mehmet Ali Aybar’ı desteklercesine dönemin etkili başyazarlarından Abdi İpekçi de, üslerin Türkiye’nin egemenlik haklarıyla bağdaşır nitelikte olmadıklarına, Türkiye’de kurulan Amerikan üs ve tesislerin hemen hemen tamamının sadece Amerikalılar tarafından kontrol edildiğine değinerek, üsler hakkında aşağıdaki hususları sıralamıştır:

1-Üsler Pentagon hesabına çalışmaktadır.

2-Bu üslerde iddia edildiği gibi bir ortaklık bulunmamaktadır.

3-Üsler bugünkü niteliğinde kaldığı sürece Türk ulusunun egemenlik hakları ihlal edilmiş bulunacak ve Türkler bu hakları ihlal edenlere karşı asla dost gözüyle bakmayacaklardır.

²⁵⁷ Yön. (19 Kasım 1965). Amerikan Üsleri Meselesi, Sayı. 138, s. 5

²⁵⁸ Yön. (19 Kasım 1965). Amerikan Üsleri Meselesi, Sayı. 138, s. 5

4-Türk ulusu topraklarını hiçbir şey karşılığında başkalarına terk etmeyecek kadar gururuna ve haysiyetine bağlıdır²⁵⁹.

Bu üslerin Türkiye'nin hükümrancılık haklarını zedelediği, buralara Türk yetkililerinin giremediği meselesi sol basında sıklıkla gündeme getirilmiştir. YÖN dergisine göre, savaş başlıklarının depolandığı yerin Amerikan hükümrancılığına terk edildiği, Cumhurbaşkanı'nın bile giremeyeceği NATO yetkililerince açıklanmıştı²⁶⁰. Konuyla ilgili olarak, Devrim gazetesinde, bir gazetecinin stratejik bombardıman uçaklarının inip kalkması için yapılmış bir hava üssündeki izlenimlerine yer verilmiştir. Devrim gazetesi muhabiri, Türk komutanına üste bulunan uçaklar hakkında bilgisi olup olmadığını sorduğunda, şu cevabı almıştır. "Burada uçuş yapan uçaklar var, ama biz ne olduğunu bilmiyoruz. Amerikalılar uçuştan biraz önce pist başına getiriyorlar, indikten sonra hangara sokuyorlar. Bizleri yanına yaklaştırmıyorlar²⁶¹."

Yine Devrim gazetesinde, Türk-Amerikan müşterek savunma tesisi denilen bütün üslerin bağlı bulunduğu ve hiç bir ikili anlaşmaya dayanmadan 1955'de kurulan, Amerikan askeri teşekkülü olarak tanımlanan TUSLOG'u teşkil eden harflerin ne anlama geldiğini Genelkurmay ikinci başkanlığı yapmış orgeneralin bile bilmediğinden bahsedilmişti. Gazete, bu Amerikan teşekkülünde istihbarat yetiştirme ve hareket ile uğraşıldığı belirtmekteydi²⁶². Faruk Şensoy ise üslerin Amerikan kuvvetlerinin kontrolünde olduğunu, Türkiye'deki bütün üslerin yönetildiği TUSLOG karargâhındaki gezisinden izlenimlerini aktararak açıklamıştır: "TUSLOG karargâhları Pentagon'a bağlıydı. Küçük Pentagondu. Buradaki teşkilatla bir devlet kurulabilirdi. Hükümetin bütün kolları birer daire halinde buradaydılar..." "Asıl işimiz istihbarattır", diye anlatıyordu yüzbaşı. Amerikalının dilinin altındaki bakla bu üslerin bir ileri karakol dinleme ve gözetleme vasıtası olduklarıydı. Yüzbaşı üsler ve silahların Amerikan kontrolünde olduğunu söyledikten sonra amaçlarının ortak düşmana karşı Türkiye'nin savunmasına yardımcı olmak olduğunu söylemişti²⁶³."

²⁵⁹ Türk Solu. (11 Mart 1969), Sayı. 69,s.5

²⁶⁰ Yön. (23 Aralık 1966). Sayı.195, s. 7

²⁶¹ Devrim. (6 Ocak 1970). s. 8

²⁶² Devrim. (3 Şubat 1970). s.8

²⁶³ Şensoy, Faruk. (30 Ocak 1968). Amerikan Üslerinin Beyninde Neler Gördüm?, Ant, Sayı.57, s. 8

Sol görüşlü yazarlar, Türkiye'nin güvenliğine getirdiği mevcut ve muhtemel tehlikeler konusunda, Türkiye'nin kontrolü dışındaki bu üslerden Amerikan hesabına girilecek herhangi bir hareketin Türkiye'yi bir devletle beklenmedik bir anda savaşa sokabileceğini ve Türkiye'nin üsler sebebiyle hassas bölge, hassas hedef haline getirilerek, menfaatleri ile ilgisi bulunmayan hasım taarruzlarına hedef olacağını dile getirmişlerdi. Türkiye'yi tehlike'nin ağzına getirebilirlerdi. Türkiye'nin haritadan silinmesi Amerikan yetkilinin dudaklarından çıkacak fısıltıya bırakılmıştı²⁶⁴. Ayrıca üsler ve diğer kuruluşların, Türkiye'nin bağımsız ve haysiyetli dış politika izlemesine, mevcut ve potansiyel gücünü kontrol altına alarak gelişmesine ve milli menfaatlerine yararlı kararlar almasına izin vermeyeceği ifade edilmiştir²⁶⁵.

Nitekim Amerika'nın kendi amaçları uğruna güttüğü ulusal politikası için fakat "komünizme karşı" yaftası altında Türkiye gibi Sovyetlere yakın yerlerde kurduğu stratejik askeri üsler ve kabul ettiği yabancı askerler uçaklar, füzeler ve donanmalarla Türkiye toponom ağzına getirilmişti. Türkkaya Ataöv'e göre, silahlı çatışmalar nükleer savaşa dönüştüğü takdirde daha yer yer traktör bile girmemiş Anadolu toprağı yabancı sermaye tekellerinin kar oyunları uğruna hallaç pamuğı gibi atılacak halkımız haksız bir savaşın dumanları içinde kül olup gidecekti²⁶⁶. Üsleri ölüm ağı olarak tanımlayan Doğan Özgüden ise tepkisini şöyle ifade etmiştir: "Dost diye bağrımıza bastığımız Amerika'dan Türkiye 'ye için tek köyünü bile kirletilmiş bölge haline getirmesini isteseydik, tek bir Amerikalının eli böyle bir anlaşmayı imzalanmaya varır mıydı?²⁶⁷"

Bu koşullar altında Başbakan Demirel'in Nisan 1966'da, "Türkiye'de üs yoktur. Türkiye'de tesisler vardır. Bunların kurulması NATO'dan önce imzalanan 1947 anlaşmasına dayanır." şeklindeki açıklaması basında uzun süre tartışılmış, hatta mizah konusu bile yapılmıştır. "Üs yok, tesis var" açıklaması muhalefete göre bir kelime oyunuydu.

²⁶⁴ Belli, Mihri. (1 Nisan 1969). NATO Savaş Tuzağıdır, Türk Solu, Sayı. 72; Arda, Nahit .(25 Kasım 1966). Türkiye'deki Amerikan Üsleri, Yön, Sayı.191, s.2; Türk Solu. (11 Şubat 1969). 6. Filoya Karşı Direnelim!, Sayı. 65, s. 6

²⁶⁵ Arda, Nahit. (25 Kasım 1966). Türkiye'deki Amerikan Üsleri, Yön, Sayı.191,s.2

²⁶⁶ Ataöv, Türkkaya:a.g.e.s.2-3

²⁶⁷ Özgüden, Doğan. (Nisan 1967).Ant, Sayı.15, s. 3

Cumhuriyet gazetesi'nde bu açıklama şöyle yorumlanmıştır: “Yakın zamana kadar başbakana göre Türkiye'de Amerikan üsleri değil, NATO üsleri mevcut idi. Şimdi ise yeni bir iddia ortaya çıkıyor: Bunlar Amerikalı'lara ait imiş ama üs değil, tesis imiş. Üs ve tesis aslında bir kökte birleşen ve Arapça'dan üretilmiş iki isim. Sözlüğe bakıyoruz. Üs, herhangi bir sefer için merkez olarak seçilip, ona göre donatılan yer, dayanak yazıyor. Tesis ise kurma ve kuruluş anlamına geliyor. Demek ki; bu anlaşmalarla Amerikalılar filan yeri herhangi bir sefer için merkez olarak seçip donatmamışlar da, orada bir şeyler kurmuşlar sadece. Böyle iken üs dememiz de, tesis dememiz de ne fark eder?²⁶⁸”

Mehmet Kemal, emperyalizmin bir saldırı örgütü olarak tanımladığı, NATO'ya ve ikili anlaşmalarla kurulan üslere karşı olduklarını belirttiği yazısına şöyle devam ediyordu: “...Amerikancı çevreler biz üs derken onlar tesis demişlerdi. Üsler vardır ve ülkemizden yavaş yavaş kalkacaktır. AP'li olmak başka, iktidarda bulunmak başka, Amerikan üslerinin Türkiye'den kalkmasını istemek başkadır²⁶⁹.”

Türk Solu dergisinde ise Demirel'in bu beyanı “Türkiye 'de üs yok tesis vardır ve bunlar NATO çerçevesi içinde savunmayla ilgilidir diyenler, üssün kapısına geldiklerinde hemen Amerikan bayrağının yanında Türk bayrağının dalgalandığını görecektir. Oysa NATO'nun özel bayrağı bulunmaktadır. Burada yasak bölge levhası asılıdır. İkili anlaşmaları gözden geçirmekte olanlar, ne yazık ki bu bölgeye giremezler²⁷⁰.” şeklinde eleştirilmişti. Türkiye'de kurulan tesislerinin amacının Türkiye'nin güvenliğini değil, ABD'nin güvenliğini sağlanması olduğunu belirten Avcıoğlu, Devrim gazetesinde bunlara “ortak savunma tesisi” adı verilmesini tebessümle karşılanacak bir aldatma olarak nitelendirmiştir.²⁷¹ Doğan Avcıoğlu, Demirel'in üsler ve İncirlikte nükleer silahlarla yüklü Amerikan uçakları için “bunlar NATO'da olmamızın neticesidir” sözüne ise, “NATO'da Amerika'nın Türkiye'nin güvenliğini hiçe sayarak askeri tesisler kurması diye bir hüküm olmadığını” belirterek cevap vermiştir. Yine Demirel, bir basın toplantısında İncirlikteki uçakların başımıza dert açacağını kabul ve olağanüstü hallerde hükümetin haberi

²⁶⁸ Cumhuriyet. (7 Nisan 1966). S.2

²⁶⁹ Kemal, Mehmet. (27 Ağustos 1968).Ne Amerika Ne Rus Çizmesi, Ant, Sayı.87, s. 11

²⁷⁰ Ali, Bahattin. (10 Aralık 1968).Türk İşçileri Amerikan Mahkemelerinde Yargılanıyor, Ant, Sayı.56, s.11

²⁷¹ Avcıoğlu, Doğan. (10 Şubat 1970).Demirel Neyi Savunuyor? Devrim, s. 1

olmadan uçuş emri verilebileceğini itiraf etmiş, ancak Amerika'nın Türkiye'nin başını belaya sokarak kendi başını belaya sokmak istemeyeceğini de eklemiştir. Doğan Avcıoğlu bu sözleri, Türk kamuoyu başbakanıdan bu tehlikeleri ortadan kaldırmasını beklerken, Başbakan'ın ise bu tehlike'nin savunuculuğunu yapması olarak değerlendirmiştir²⁷². Nihat Arda, kendilerinin üslerin kaldırılmasını istediklerini, ancak bu üsleri koruyucu melek gibi görenlerin olduğunu belirterek hükümeti eleştirmiştir²⁷³.

Üslerin koruyucu melek olmadığını, sadece Amerikan çıkarları için var olduğunu belirten Avcıoğlu, bu konuda Abdi İpekçi'nin bir Pentagon yetkilisi ile yaptığı görüşmede "İncirlik'ten çekilmenizi istesek ne olur?" sorusuna yetkilinin; "O zaman bütün NATO ilişkileriniz yeniden değerlendirilecektir." cevabını örnek vermiş ve bu cevabı tehdit olarak nitelendirmiştir²⁷⁴.

Sol yazarların tümü üslerin Türkiye topraklarından çıkarılmasını savunuyordu. Onlara göre, Türkiye Amerikan üslerini topraklarından çıkartmadıkça, hiçbir ulusal davasına sahip çıkamayacak, uyutma yalan dolan politikası içinde bocalayıp gidecekti²⁷⁵. Ayrıca bu yazarlar, üsler sorununun açığa çıkmasında kendilerinin payı olduğu konusuna da dikkat çekiyorlardı. Aybar, Amerikan emperyalistlerinin Türk topraklarını etkili bir muhalefetle karşılaşmadan kullandığını²⁷⁶ ve halktan saklanan bu gerçeğin ancak TİP'in meclise girmesinden sonra ortaya döküldüğünü belirtmişti²⁷⁷. Mehmet Kemal de, üslerin Türkiye'nin güvenliğine getirdiği tehlikelerin solcular tarafından dile getirildiğini belirterek, "Solcular söylüyor diye milli sağın susması, duymazlıktan gelmesi yurtseverlikle bağdaşmaz. Düğmeye basıldığında tehlike hepimiz içindir. Bomba düşerken kimin solcu, kimin sağcı olduğuna bakmaz. Hatta kimin Amerikan sever olduğu o dakikada ayırt edilemez."²⁷⁸ demiştir.

²⁷² Avcıoğlu, Doğan. (10 Şubat 1970).Demirel Neyi Savunuyor?, Devrim, s. 1

²⁷³ Arda, Nihat. (25 Kasım 1966). Türkiye'deki Amerikan Üsleri, Yön, Sayı.191,s. 7

²⁷⁴ Avcıoğlu, Doğan. (1971). Devrim Üzerine, Ankara:Bilgi Yayınevi,s. 189

²⁷⁵ Baş, Hüseyin. (5 Aralık 1967). Bağımsızlık Savaşı Başlamıştır, Ant, Sayı. 49; Özgüden, Doğan. (Nisan 1967). Ant, Sayı.15, s. 3

²⁷⁶ Türk Solu. (11 Şubat 1969). 6. Filoya Karşı Direnelim! Sayı. 65, s. 6

²⁷⁷ Yön. (19 Kasım 1965). Amerikan Üsleri Meselesi, Sayı.138, s. 5

²⁷⁸ Kemal, Mehmet. (12 Kasım 1968). Düğmeye Basılınca, Ant, Sayı 98, s. 11

Forum dergisi Amerika'nın üslerin Türkiye topraklarından çıkarılmaya zorlandığı takdirde Kürt sorununu bir iç çatışma haline getirmesinin oldukça güçlü bir olasılık olduğundan bahsederek olaya farklı açıdan bakabilmiştir: “Türkiye’de yitirdiği üsleri Kürdistan topraklarında tekrar kurma hakkı alan bir Amerika Kürt özgürlük hareketini destekler. Kışkırttığı Türk-Kürt çatışması sonucu çıkan karışıklıkta dış tehlikeyi önlemek için yine Türk topraklarına bir kurtarıcı gibi girer²⁷⁹.”

Sol yazarlar, üslerin Türkiye'nin güvenliğine getirdiği tehlikeler konusundaki eleştirilerinde haksız sayılmazlardı. Nitekim, NATO ve ikili anlaşmalara dayanarak Türk topraklarında kurulan üslerin Amerika'nın kontrolünde olduğu ve buradaki faaliyetlerden Türk hükümeti'nin haberi olmadığı gerçeği 1958 Lübnan krizi'nde, U-2 olayı'nda ve 1965'de Karadeniz'e düşen uçakla daha önce ortaya çıkmıştı. Üslerin Türkiye'nin güvenliğine getirdiği zararlar yanında eleştirilen diğer bir konu da bu üslerdeki Amerikalı personelin durumu olmuştur.

2.2.3. Üslerde görevli Amerikan personellerinin yarattığı tartışmalar.

1960'lı yıllarda Türkiye'deki Amerikan üsleri, Türkiye'nin güvenliğine getirdiği tehlikeler, egemenlik haklarımızla bağdaşmayan yönleri yanında üslerde görevli Amerikan personelinin işledikleri suçlar, bunların cezalandırılması ve bu personellere tanınan imtiyazlar da eleştirilerin hedefi olmuştu. Türkiye ile ABD arasında “Kuzey Atlantik Anlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşmenin” tatbikatına yönelik 23 Haziran 1954 tarihli anlaşma, Türkiye'deki Amerikan personeline geniş ayrıcalıklar getirmişti. Bu anlaşmanın imza günü, Amerika bir nota ile kendi arzuladığı şartları bir oldu-bitti ile anlaşma metnine sokmuştu. Bu notada, diplomatların dışında kalan bütün Amerikan personelinin de imtiyaz ve muafiyetlerden faydalanacağı ile bu personelin Türkiye'ye giriş-çıkışlarını Türk hükümetinin kontrol edemeyeceği gibi hususlar yer alıyordu. Türkiye'deki personelin maaşları Türk parası ile karşılanacaktı. Bu imtiyazlar, zamanla Amerikan müteahhitlerine kadar genişletilmişti. Ayrıca Amerikan personellerinin getirdikleri eşyaları vergi ödmeden satabilecekleri kabul edilmişti.

²⁷⁹ Forum (1 Nisan 1968).Sayı.336, s.20

Haydar Tunçkanat bu hususu şöyle yorumluyordu: “Amerika dışında vazife almış bir Amerikan astsubayına, görevli subay götüreceği eşyayla ilgili olarak şöyle diyor: “Senin eşyanı gideceğin ülkeye Amerika küçük bir ücretle ulaştırmaktadır. Amerikan halkının refahını artırmak için gönderildiğin ülkede eşyanı satarak Amerikan işçisinin emeğini değerlendireceksin.” Amerika nasıl zenginleşiyor? ve Türkiye neden fakirleşiyor? İki sorunun da cevabını bu küçük hikayenin içinde bulmak mümkündür²⁸⁰.”

NATO Kuvvetler Sözleşmesine göre, resmi görevi gerçekleştirilmesi sırasında işlenen suçlarda kovuşturma ve cezalandırmayı suç işleyen devletin yapacaktı. NATO antlaşmasındaki kurallar suiistimal edilerek uygulamada “ilgili personel” ve “görev sırasında” kavramları geniş tutulmuştu. İmtiyazlarla donatılan askeri ve sivil Amerikan personelinin Türkiye’de işledikleri suç görev esnasında ise Türk adliyesinin elinden alınarak Türk yargısının takibinden kurtuluyorlardı²⁸¹. Türkiye’de suç işleyen Amerikan personelinin Türk adaleti tarafından mahkeme edilememesi sol yazar ve politikacılar tarafından Türkiye’nin egemenliğini zedeleyen ve Osmanlı dönemindeki kapitülasyonları hatırlatan uygulamalar olarak şiddetle eleştirilmişti²⁸². Behice Boran bu hususların Amerika’nın NATO anlaşmasına dayanarak yaptığı ikili anlaşmaların hükümlerinin askeri güvenlik boyutunu aşarak, Amerikan çıkarları etrafında şekillendiğini şöyle ifade etmiştir: “NATO personeline ait eşyanın gümrükten muaf oluşu, suç işleyen bu personelin Amerikan mahkemelerinde yargılanması ile ilgili ikili anlaşmalar, 3.maddedeki “münferiden ve müçtemian” bir silahlı tecavüze karşı direnme güçlerini sürdürmek ve artırmak hükmünden nasıl istidlal olunur, buna nasıl dayandırılır?²⁸³”

Ancak, ikili anlaşmalara karşı Türk kamuoyunda uyanan hoşnutsuzluğun dile getirilmesi ve bu anlaşmaların Türk basınında eleştirilmesi sonucu sert baskılar altında, Türkiye ile Amerikan büyükelçiliği arasında 1968’de yapılan yeni bir anlaşma ile görev belgelerinin Türk Genelkurmayı’nca kabule değer görülmesi şartı getirilmişti. Bu anlaşma ile Türk Genelkurmay Başkanlığı’na “aksine delil ve emareler bulunduğu takdirde görev sertifikasını reddetme hakkı” tanınıyordu, ancak

²⁸⁰ Tunçkanat, Haydar. (2001):a.g.e. s.182

²⁸¹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi. (7 Kasım 1965). Dö.2, Ot.1, C.1, s.176-177

²⁸² Uslu, Nasuh. (2000a):a.g.e. s.187

²⁸³ Boran, Behice:a.g.e. s.271

daha sonra verilen diğ er bir nota ile yeni anlaş ma eski uygulamaların devamını sağlayacak şekilde de ğ iştirilmiştir. Dolayısıyla, gazeteciler ve politikacılar konunun tam olarak açıklığ a kavuşturulmadığı konusunda eleştirilerine devam etmişlerdi.

Türkiye’de Amerikan personeliyle ilgili meseleler, sol grupların Amerikan aleyhtarı kampanyaları neticesinde kamuoyunda tartışılan konular haline gelmişlerdi. Ancak bunda Amerikan personelinin varlığının büyük Türk şehirlerinde hissedilir şekilde belirgin olmasının ve bu personelin Türk halkını rahatsız edici davranışlarda bulunmasının da büyük rolü vardır²⁸⁴. ABD silahlı kuvvetleri mensupları ile Türk halkı arasında çok açık çelişkiler ortaya çıkmıştı. Türk Solu dergisinde Bahattin Ali, Amerikalılara karşı ilkel bir saygı duymayı da getiren. bu çelişkileri şöyle anlatmıştır: “Bir sırmalı Amerikalı, bir ilçede en yüksek memurdan fazla maaş almaktadır. Oturdıkları evler özel yapılmaktadır. Eskimiş giysilerini çöpe atarlar ve çöp tenekelerine üşüşenlerin resmini çekmek, bunlar için eğlence konusu olmaktadır²⁸⁵.”

2.3.Kıbrıs Krizi Ve Sol Basında Yansımaları

1960–1975 dönemi Türk dış politikası ve Amerika ile ilişkilerin niteliğinin ortaya çıkmasında Kıbrıs sorunu önemli fakat acı bir deneyim olmuştur. Türk-Amerikan ilişkilerini doğrudan ilgilendirmeyen bir konu olmasına rağmen, iki devlet arasındaki müttefiklik ilişkisini derinden etkilemişti. Ancak Türk-Amerikan ilişkilerinin bozulmasının nedenini sadece Kıbrıs sorunuyla açıklamak doğru değildir. Kıbrıs sorunu iki devlet arasında yaklaşık 15 yıldır devam eden eşitsiz ve karşılıksız ilişkisinin sorgulanmasını başlatmıştır. Kıbrıs sorunu gibi, Türkiye’nin kendisini haklı saydığı bir davada, NATO ve ABD tarafından gösterilen ve Türkiye’nin haksız ve ilgisiz bulduğu davranış, ABD’ne dönük mevcut dış politikaya güvenin sarsılmasına, bu politikanın Türkiye’nin çıkarlarına uygun olup olmadığı hakkında ciddi tereddütlerin doğmasına yol açmıştır²⁸⁶.

2.3.1. Kıbrıs sorunun gelişimi ve Amerika

Kıbrıs uyuşmazlığı, Türkiye ve Yunanistan arasında yıllardır devam eden bir mesele olmasına rağmen Amerika’nın dolaylı da olsa içinde aldığı yani ikili

²⁸⁴ Uslu, Nasuh. (2000a):a.g.e.,s.191

²⁸⁵ Bahattin Ali. (4 Mart 1969). ABD Soygun Şebekesi, Türk Solu Dergisi, Sayı.68, s.2

²⁸⁶ Sezer, Duygu: a.g.e, s.165

ilişkilerden çok üçlü bir kombinasyonu olan bir sorun olmuştur. Amerika meseleye doğrudan müdahale etmek istemese de, kendi çıkarları gereği bu meselenin içinde olmak zorunda kalmıştı. Amerikalılar için önemli olan Kıbrıs'ta kimin haklı olup olmadığı ya da hangi yönetimin meşru hangisinin olmadığı değil, adadaki anlaşmazlıkları kontrol altında tutulup bir Türk-Yunan savaşına dönüşmesine mani olmaktadır. Çünkü böyle bir savaşın çıkması halinde NATO yara alacaktı²⁸⁷. Bu nedenle Amerika, Kıbrıs'ı anayasal düzene kavuşturan Londra ve Zürih anlaşmalarından memnun kalmıştı.

Ancak Londra ve Zürih Anlaşmalarından sonra tesbit edilen Anayasa ve milletlerarası statü Rumlar tarafından ihlal edilmeye başlamıştı. 1963'de Makarios'un Kıbrıs Anayasası'nın değiştirilmesi teklifinin reddi üzerine Rum ve Türk toplumu arasındaki çatışmalar tekrar hızlanmıştı. Cumhuriyet gazetesi'ne göre, Londra-Zürih anlaşmaları sırasında taksimden kurtulabilmek için verilen tavizleri minnettarlıkla kabul eden Başpiskopos'un 1963'teki davası, Türk azınlığa tanınan hakları asgariye indirebilmek, bu meseleyi diplomatik yollarla yıldırım hızıyla halledebilmektir²⁸⁸. 27 Aralık 1963 tarihli New York Times gazetesi ise, adadaki olayların sebebini Rumların sabırsızlığı, Türklerin de endişeleri ve emniyetsizlik duygularına bağlamıştır²⁸⁹.

Kıbrıs'taki bu çatışmalarda Amerika ilk önceleri tarafsız kalmayı yeğlerken, Türk kamuoyu Amerika'nın daha aktif davranmasından yanaydı. Solcu yazarların ağırlıkta olduğu Forum dergisinde bu konuda yazılan yazılarda hep aynı istek dile getiriliyordu. "Amerika, Milletlerarası anlaşmalara riayet, hak ve adalete inanmış bir ittifak topluluğunun liderliğine devam edecekse, Kıbrıs sorununa tereddüt göstermeksizin eğilmeli ve meseleye ittifak içinde bir çözüm yolu açmalıdır²⁹⁰." Ancak YÖN dergisinde daha çarpışmaların başlamasından önce yazılan yazıda, Amerika'nın Yunanistan ve Türkiye'yi gücendirmeme endişesi ile, her iki tarafa da

²⁸⁷ Gönen, Ramazan. (2000a):a.g.e.,221

²⁸⁸ Güresin, Ecvet. (27 Aralık 1963) Cumhuriyet, s.3

²⁸⁹ New York Times. (27 Aralık 1963),s.7

²⁹⁰ Talas, Cahit. (15 Eylül 1964) Kıbrıs, Avrupa, NATO, Amerika, Forum, s.9; Forum .(1 Mayıs 1964) Batı'nın Lideri?, s.3-4

tavizkar davranacağı, bunun da Makarios'un işini kolaylaştıracağı analizi yapılmıştı²⁹¹. Bu analizin doğruluğu gelişen olaylarla ortaya çıkmıştır.

Çarpışmaların hızlanması üzerine Londra Konferansı sonuçsuz dağılmak üzere iken, teklif edilen Anglo-Amerikan planına göre, siyasi çözüm NATO içinde aranacaktı. Bu plana göre, adadaki güvenlik NATO birlikleri tarafından temin edilecek, bu birlikler NATO elçileri komitesine bağlı olacaktı. Ancak öneriyi İnönü ılımlı karşılarken, Makarios BM'ye gidilmesi noktasında diretmişti. 1963'te Kıbrıs'taki durumun kötüleşmesi ve olayların iki müttefik arasında savaş boyutuna gelmesi Amerika'yı harekete geçirmiştir. İnönü'nün müdahale etme yönündeki ikazları üzerine ABD, Kıbrıs'ta oluşturulacak Barış Koruma Gücü'ne katılmayı kabul etmiştir. Türk liderler ise Amerika'nın soruna müdahil olmasından memnun olmuşlardır. İbrahim Çamlı, Türk hükümetinin bir yandan Londra-Zürih anlaşmalarında ısrar ederken, diğer yandan meselenin çözümünü BM dışında, NATO çerçevesi içinde aramaya çalışmasının realite'yi zorladığını belirtiyordu. Bu durumun Türkiye'yi prestij zedelenmesi-yeniden zorlama-yeniden prestij zedelenmesi fasit dairesi içine düşürdüğünü ifade eden Çamlı, NATO'nun soruna müdahil olmasını da eleştirmiştir²⁹². İşte İnönü'nün diplomasi yöntemleriyle Kıbrıs sorununda çözüme ulaşma çabasının başarısızlığa uğraması üzerine sol basında da hükümete müdahale yönünde yazılar yer almaya başlamıştı. Yine de sol basın 1964'e kadar hükümetin Kıbrıs sorunundaki politikasını desteklemiştir.

Müttefiklerin sorunu çözememeleri, adadaki çatışmaların sürmesi ve uluslararası görüşmelerde Türkiye'nin müdahalesinin engellenmesi üzerine İnönü'nün 16 Nisan 1964'te Time dergisine verdiği demeçte söylediği “ Müttefikler tutumlarını değiştirmezlerse, Batı ittifakı yıkılabilir... Yeni bir dünya kurulur, Türkiye de bu dünyada yerini alır... İttifak içinde mesuliyeti olan Amerika'nın önderliğine inanıyordum. Bunun cezasını görüyorum” sözleri dış politika konusunda Türkiye'deki algılama değişikliğinin ilk ifadesiydi²⁹³. İnönü'yü böyle bir demeç vermeye iten nedenlerin başında, Kıbrıs sorununun iç politikada kullanılmaya

²⁹¹ Avcıoğlu, Doğan. (1 Mayıs 1963). Türkiye'yi Saran Tehlikeler, Yön, Sayı.72, s.2

²⁹² Çamlı, İbrahim. (2 Ekim 1964).Kıbrıs Gerçeği II, Yön., Sayı.82, s.1

²⁹³ Fırat, Melek: a.g.e. s153; Toker, Metin. (9 Şubat 1969). İsmet Paşa ile 4 Buhanlı Yıl, Milliyet, s.5

başlaması gelmekteydi. Çünkü muhalefet İnönü'yü askeri müdahalede bulunmamak ve müttefikleri harekete geçirmemek noktasında eleştiriyordu

İnönü'nün bu demeci zaten dış politika tartışmasına girmekte olan Cumhuriyet, Milliyet, Ulus gazetelerindeki yazarların ilgisiyle karşılanmıştır. Başbakan bu demeçte, NATO ittifakına ve Amerika'nın önderliğine duyduğu tereddüdü açık bir ifade ile dile getirmiştir²⁹⁴. Bu demeç, İsmet İnönü'nün ilk kez 1947 anlaşmasındaki hatasını anladığını göstermekteydi. Bu sözlerin 2004 yılında Dışişleri Bakanımız Abdullah Gül tarafından yine Kıbrıs sorunuyla ilgili olarak kullanılması aradan geçen kırk yılda bir şeylerin değişmediğini göstermektedir²⁹⁵.

Ant dergisi İnönü'nün bu sözlerini, İnönü-Amerika çatışmasının yüzeye vuran belirtisi olarak ele alırken²⁹⁶, Ecvet Güresin ise, bu demeçte ifade edilen sözlerin keskin bir dönüş ve bir korkutma olmadığını, sadece bir haklılığın ifadesi olduğunu belirtmiştir: "Türkiye'nin kader birliğini, ABD gibi anlamadığı başbakanının sözleriyle ortaya konulmuştur, hepsi o kadar"²⁹⁷.

Amerika'nın Türkiye'yi bu ulusal davasında yalnız bırakmasının, Türk yöneticilerde yarattığı algılama değişikliğinin ilk göstergesi olan bu demeç, İlhan Selçuk'a göre, öteden beri Türk dış politikasında haysiyetli bir tutumu özleyenlerin yüreklerine su serpiyor ve milli davalarımızda bağımsız milli görüşümüzün sesini duyabilmek bu memleketin çocuklarını sevindiriyordu²⁹⁸. Kayhan Sağlamer ise, İnönü'nün demecinde belirtilen, Türkiye'nin yeni dünyada yerini almasının zamanının geldiğine dikkat çekmiştir: "...NATO daha ayakta dururken ve yaşaması hala zaruri olduğu halde son birkaç senedir yeni bir dünya'nın kurulması istikametinde baş döndürücü değişiklikler yaratmaktadır. Netice olarak eğer Türkiye kendine dünyada daha iyi bir yer bulabilmek için NATO'nun yıkılmasını beklerse geç kalabilir"²⁹⁹.

1964'de Kıbrıslı Rumlar Türk mevzilerine tekrar saldırı başlattılar. Türk hükümeti, Makarios'a ultimatoma göndererek, eğer saldırılar durmazsa müdahale edeceğini bildirmiştir. Dışişleri Bakanı Erkin, Amerikan büyükelçisi Hare'ye

²⁹⁴ Sezer, Duygu:a.g.e 216

²⁹⁵ Posta Gazetesi .(2 Şubat 2004).s.1

²⁹⁶ Ant .(2 Mayıs 1967). Sayı.18, s.7

²⁹⁷ Güresin, Ecvet. (19 Nisan 1964). Son Demeç Üzerine, Cumhuriyet, s.5

²⁹⁸ Selçuk, İlhan. (18 Nisan 1964). Doğruları Bulacağız, Cumhuriyet, s.2

²⁹⁹ Sağlamer, Kayhan. (27 Nisan 1964). Değişen Dünya Ve Türkiye'nin Yeri, Cumhuriyet, s.2

ültimeatomun bir kopyasını gösterdiğinde, Hare Türkiye'yi haklı gördüğünü ve BM Barış gücünün adaya çıkması için ABD'nin her türlü kolaylığı göstereceğini söylese de³⁰⁰, Amerika Türkiye'nin böyle bir harekâtını önlemeye kararlıydı. Nitekim Amerika 6.filoya bağlı güçlerini Türkiye'nin Kıbrıs çıkarmasına engel olmak için bölgeye göndermiştir. Sol basındaki Kıbrıs'la ilgili yazılarda bu gemilerin müdahaleyi engelleme çabalarına sürekli değinilmiştir.

Rumların yarattığı çatışmaların şiddetlenmesi üzerine, Türkiye'nin müdahale kararı alması ve bundan da Amerika'yı haberdar etmesi, 5 Haziran 1964'te Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası açan, Johnson mektubu'nun gönderilmesine neden olmuştur. Johnson mektubu, Amerika'nın Türkiye'yi desteklemediğini, Türk yöneticilerindeki ve kamuoyundaki Amerika'yla birlikte hareket edilmesi gerektiği yolundaki anlayışın yanlış olduğunu göstermiştir. Amerikan Dış Münasebetler Komitesi Başkanı Fulbright'ın mektuptan önce Ankara'daki beyanatında söylediği şu sözler mektubun habercisi gibiydi: “Dostlarımız kendi işlerinde çalışıp, Batı'nın güvenliğini sarsacak meselelerden uzak kalmalı³⁰¹.” Bu hitap Türkiye'ye idi. Amerika'ya göre, garanti anlaşmasının tatbikini istemek Batı'nın çıkarlarına aykırı idi.

Aşağıda ayrıntılarıyla değineceğimiz bu mektup kamuoyunda yarattığı dalgalanmalar, Türk hükümetlerinin dış politik algılamalarında yaptığı değişiklikler, sağ ve özellikle sol basındaki yankıları itibariyle Türkiye'nin dış politika tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur.

2.3.2. Johnson Mektubu ve sol basındaki yankıları

Amerika başkanı Johnson Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini önlemek için 5 Haziran 1964'te İnönü'ye Türk-Amerikan ilişkilerinin bundan sonraki seyrine damgasını vuran ve “Johnson Mektubu” adıyla tarihe geçecek olan, ünlü mektubu göndermiştir. Mektup, diplomatik nezaket kuralları ile bağdaşmayan sert bir üslup ile yazılmıştır. Aydınlik Sosyalist Dergi'nin benzetmesiyle, Johnson, Türkiye Başbakanı'nı bir eyalet valisi gibi azarlamıştı³⁰². Johnson mektubu bu ültimatom niteliğiyle ve bu sert üslubuyla, Türk-Amerikan ilişkilerindeki derin etkisiyle, Türk

³⁰⁰ Cumhuriyet. (13 Mart 1964), s.7

³⁰¹ Fenik, Mümtaz Faik (9 Mayıs 1964). Amerikan Nasihati, Son Havadis

³⁰² Aydınlik Sosyalist Dergi. (Mart 1969). Sayı.5, s.338

dış politikasında yaptığı değişikliklerle yıllarca Türk dış politikasında tartışılmıştır. Bu mektup amacının da ötesinde, Türk-Amerikan ilişkilerinin sorgulanmasını başlatmıştır. Johnson mektubu'nun yankıları Türk-Amerikan ilişkilerinde kara bir leke olarak bugün bile devam etmektedir.

Johnson mektubu, alındıktan tam 1,5 yıl sonra Hürriyet gazetesinde, İnönü'nün Johnson'a cevabı ise Cumhuriyet gazetesinde yayınlanmıştır. 18 ay sonra resmen açıklanan bu mektup daha içeriği açıklanmadan basında çeşitli spekülasyonlara sebep olmuştu. Johnson mektubu'nun açıklandıktan sonra da yarattığı kötü havası basına sızmakta gecikmemiştir³⁰³.

Mektubun basında en çok sorgulanan bölümleri şu sözlerdir:“...Türkiye tarafından Kıbrıs'a yapılacak askeri bir müdahale, Sovyetler Birliği'nin konuya doğrudan doğruya karışmasına yol açabilir. NATO müttefiklerimizin tam rıza ve muvafakatleri olmadan, Türkiye'nin girişeceği bir hareket sonucunda ortaya çıkacak bir Sovyet müdahalesine karşı Türkiye'yi korumak mükellefiyetleri olup olmadığını müzakere etmek fırsatını bulmamış olduklarını takdir buyuracağınız kanaatindeyim... Bay Başkan, askeri yardım alanında Türkiye ve ABD arasında mevcut iki taraflı anlaşmaya dikkatinizi çekmek isterim. Türkiye ile aramızda mevcut 1947 tarihli anlaşmanın 4. maddesi mucibince, askeri yardımın verilmiş maksatlarından başka amaçlarla kullanılmaması için hükümetinizin, ABD'nin muvafakatini alması gerekmektedir. Hükümetiniz bu şartı tamamen anlamış bulunduğunu muhtelif vesilelerle Birleşik Devletlere bildirmiştir. Mevcut şartlar altında Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir müdahalede Amerika tarafından temin edilmiş olan askeri malzemenin kullanılmasına ABD'nin muvafakat edemeyeceğini size bütün samimiyetimle ifade etmek isterim.”

İnönü, Johnson'a gönderdiği mektubunda hayal kırıklığını belirtmiş ve Amerika'nın öne sürdüğü hususlara şu şekilde cevap vermişti: “...Mesajınız gerek yazılış tarzı, gerek içindikiler bakımından Amerika ile ittifak münasebetlerinde daima ciddi bir dikkat göstermiş olan Türkiye gibi bir müttefikinize karşı hayal kırıcı olmuş, ittifak münasebetlerine değinen muhtelif konularda önemli görüş ayrılıkları

³⁰³ Harris, George S:a.g.e.,s.115

belirmiştir.” İnönü, NATO’nun işleyişi konusunda Amerika’nın belirttiği noktaya ise, NATO’nun tedaviye muhtaç olduğunu ima ederek cevap vermiştir.

Johnson mektuptan sonra İnönü’yü ardından da Papandeu’yu Washington’a davet etmiştir. Amerika Kıbrıs’taki Türkler’in can-mal emniyeti için değil, Türkiye ile Yunanistan arasındaki münasebetlerin bozulmasını önlemek için uğraş vermekteydi. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra hür dünya ve insan haklarının müdafii rolünde olan Amerika bu insani gayelerden Kıbrıs’taki Türklere karşı saldırılar karşısında bahsetmiyordu³⁰⁴.

Mektup, içeriği ve amacıyla Türk dış politikasında şok etkisi yaparken, Türk-Amerikan ilişkilerindeki 1947 ruhunu öldürmüştür. Sezai Orkunt bu durumu şöyle özetlemiştir: “Benden aldığın silahları davan haklı da olsa kullanamazsın denildiği zaman, dostluk şiddetli bir depreme uğramış en sağlam taş gövdeler gibi çöker, anlaşmalar anlamını ve etkilerini yitirir. Bazı Amerikalı devlet adamlarının Türkiye’ye hakkındaki, “Türkiye’nin Amerika’dan başka silah alacak kaynağı yoktur, er veya geç Kıbrıs meselesinde yumuşayacak ve taviz vermeye mecbur kalacaktır.” kanaatlerine karşı Türkiye’de tepki dolu düşünceleri haiz olan siyasi güçler de vardır. Silahların kullanılıp kullanılmaması sorunu, Türkiye ile ABD arasındaki 1947 ruhunu da, savaş dostluğu ruhunu da öldürmüştür³⁰⁵.” Mektup, Türk yöneticilere İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra izledikleri Amerika’ya endekli tek yönlü politikanın yanlış olduğunu, Türkiye’nin Batı’yla ittifakın dışındaki dünyaya yönelmesi gerektiğini anlama fırsatı vermiştir. Türk liderlerini sevgilisi tarafından terkedilmiş aşkın duygusal çöküntü durumuna düşürmüştü³⁰⁶. Bu mektup, Türk dış politika yapımcılarının o zamana kadar ki, Türkiye’nin Amerika ittifakını algılamalarında gedikler açarken, savunma politikasında da Amerika’ya bağlılığın hata olduğunu düşündürmeye başlamıştır. Johnson mektubu, Türk dış politikasının soğuk savaş ve ulusal çıkar algılamasını değiştirmiştir. Mektubun Türk dış politikasında bu kadar derin etkiler yapmasının en önemli nedeni üslubundan ziyade

³⁰⁴ Fenik, Mümtaz Faik (24 Haziran 1964). Amerika’dan Beklediğimiz, Son Havadis; Son Havadis (13 Haziran 1964).

³⁰⁵ Orkunt, Sezai:a.g.e.30-31

³⁰⁶ Uslu, Nasuh. (2000b):a.g.e. s.91

ittifakın ABD tarafından yorumlanışının yarattığı hayal kırıklığıydı. 20 yıllık dostun gerçek yüzünü görmek mektubun yol açtığı en büyük gelişmeydi. Johnson'un mektubu, Türk dış politikasının sorgulamasında ve NATO'nun ve Türk dış politikasının tabu konular arasından çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. 1964'den sonraki Türkiye-Amerika ilişkileri mektubun yarattığı tutum değişikliği içinde değerlendirilmiştir. ABD ile gözü kapalı işbirliği dönemi sona ermiştir.

Milliyetçi kesim için gururu kırıcı bir olay olan bu mektup, sol görüşlüler için de ülke dış politikasının ipotek altında olduğunun bir göstergesiydi³⁰⁷. Sol gruplar, üniversite gençliği ve gazeteler Amerika'nın Kıbrıs politikasını kınamaktaydılar. Mektup Türk solu'nun Amerika'ya ve sağcı hükümetlere karşı eleştiri bombardımanlarını artırmıştır. Zaten 1960 yılından itibaren girilen serbestlik ortamı içinde Amerika'yı eleştiren sol kesimin, anti-amerikancı tutumlarını güçlendirmiştir. Mektubun açıklanmasına değin sol çevrelerin yaptığı dış politika eleştirilerine, NATO ve Amerikan düşmanlığı unsurunun daha ağırlıkla girmesine neden olmuştur. Mektuptan sonra, Kıbrıs sorunu ilk defa emperyalist ilişkiler açısından ortaya konulmuştur³⁰⁸. Sol yazarlar, Kıbrıs konusunda çözüm önerilerinde bulunurken ve sorunun NATO dışında halledilmesi gerektiğini belirtirken hep bu mektubu dayanak olarak kullanmışlardır. Amerika ile ilgili köşe yazılarında, makalelerde mektuba mutlaka bir ihanet belgesi olarak değinilmiştir.

Özellikle sol basında daha yoğun bir şekilde Johnson mektubu ile ilgili yapılan tartışmalar, halk arasında da Amerikan karşıtlığının yükselmesine neden olmuştur. Türkiye'deki anti-amerikan hareketlere bir ivme sağladığı gibi, bir çeşit yasallık, kabul edilebilirlik kazandırmıştır. Anti-emperyalist, anti-amerikancı söylem, Kıbrıs sorunu ile birlikte kullanıldığında vatan hainliği suçlaması da engellenmiş oluyordu. Amerika'ya karşı protesto gösterileri yapılmayan bir ülke olmanın, Türkiye'nin lehine değil aleyhine bir koz olabileceği anlaşılmıştır. Türk-Amerikan ilişkileri konusundaki kırılganlıklar bir çığ gibi büyüyerek 1960'lı yılların sonunda doruğuna ulaşmıştır. "NATO'ya hayır", "Amerikan emperyalizmi", "tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye" ve benzeri sözler özellikle sol görüşlü üniversite öğrencilerinin sloganları olmuştur. Bu protestolar, Amerikan üs ve tesislerinin

³⁰⁷ Sönmezoğlu, Faruk. (1987). ABD'nin Türkiye Politikaları, İstanbul: Der Yayınları, s.16

³⁰⁸ Mumcu, Uğur:a.g.e.s.70

dinamitlenmesine, buradaki Amerikan görevlilerinin kaçırılmasına varan yeni boyutlara ulaşmıştır³⁰⁹.

Amerika, mektubun Türk kamuoyu ve yöneticileri üzerinde böyle bir etki oluşturabileceğini belki tahmin etmemişti. Ancak şu kadarı söylenebilir ki; bu mektup 1964'de değil 1954'de yazılmış olsaydı, kamuoyunda bu kadar yankı ve tepki bulmayabilirdi. Bunda gelişen sol akımların ve gazetelerinin konuyu tartışmaya açmasının büyük payı olmuştur. Çünkü sol basın artık resmi politikanın dışında da yayınlar yapabiliyor ve dış politikayı eleştirebiliyordu. Johnson mektubu karşısında sol kesimin eleştirileri şu noktalarda toplanıyordu:

a-NATO sadece Amerikan çıkarları için kurulmuştu.

b-Türkiye'nin güvenliğini belirleme hakkı Amerika'ya bırakılmıştı.

c-Türkiye Kore savaşı ve Küba krizinde Amerika'yı desteklememesinin karşılığını alamamıştı.

d-1964'e kadar Amerika ile ilişkilerde yanlış politika izlenmişti.

e-Mektup, Türkiye'nin iç işlerine doğrudan müdahale anlamına gelmekteydi.

Amerika'nın Türkiye'den müdahale kararını ertelemesini istemesi, sol basında Amerika'nın Kıbrıs sorununun çözümünü tıkadığı, Amerika'nın Türk dış politikasının bağımsızlığını zedelediği ve NATO'nun Türkiye'nin güvenliğini sağlayamadığı yönünde tepkiler oluşmasına yol açmıştır. Amerika ve NATO'nun bizi haklı davamızda yüzüstü bırakmasının nedenini, bazı yazarlar stratejik değeri azalan Türkiye ile dost kalmanın Amerika'ya sağladığı milli menfaatin eski önemini kaybetmesine bağlamışlardır. Kayhan Sağlamer'e göre, dostluk ve düşmanlık, o andaki geçici ve karşılıklı milli menfaatlerin yarattığı neticelerdi³¹⁰.

Haluk Bayülken, Amerika'nın mektubunu bir blöf olarak değerlendirerek, Türkiye çıkartma yapsaydı bile, Amerika askeri açıdan araya girmeyi göze alamayacağı görüşündeydi. Zaten İsmet Paşa'nın da dış politika ilkelerinden biri, iki büyük devleti karşısına almamaktı³¹¹. Metin Toker de, İnönü'nün Johnson mektubuna rağmen çıkartma kararını tatbik etmesinin akıbetinin, Süveyş'e yapılan ve Amerika ile Rusya'nın ortak teşebbüsü üzerine durdurulan İngiliz-Fransız

³⁰⁹ Gönlübol, Mehmet. (1996):a.g.e. s.498; Şahin, Haluk. (2002).Johnson Mektubu, İstanbul:Gendaş A.Ş, s.111

³¹⁰ Sağlamer, Kayhan. (19 Nisan 1964) Hatalar ve Hayal Kırıklıkları, Cumhuriyet, s.2

³¹¹ Arcayürek, Cüneyt. (5 Nisan 1985) Johnson'un Mektubu Blöftü, Cumhuriyet, s.2

seferinin akıbetine benzeyeceğini, bu fiyaskonun da Kıbrıs davasına zarar verip, Türk ordusunun haysiyeti zedeleyeceğini vurgulamıştır³¹².

Haluk Şahin Johnson mektubu ile ilgili olarak ABD Büyükelçisi Hare ile yaptığı görüşme sırasında, mektup hakkında büyükelçinin yaptığı şu ilginç benzetmeyi aktarmıştır: “Johnson’un mektubu bir köpektir. Geçen gün eşimle yürüyüş yaparken bir otomobil üzerimize gelmeye başladı. Adama bağırınca “kusura bakmayın gözlerim iyi görmüyor” dedi. “Öyleyse araba kullanmayın” dedim. O zaman diklendi “O zaman siz de köpeksiz dolaşmayın” diye bağırdı. “Köpeğin ne ilgisi var?” diye sordum. “Hiçbir ilgisi yok. Johnson mektubu gibi ilişkilerin genel durumu ile hiçbir ilgisi yok” dedi³¹³.” Bu örnek, mektubun Türkiye’de yarattığı etkinin ve yapılan eleştirilerin haklılığının Amerika büyükelçisi tarafından itirafı olarak değerlendirilebilir.

Kıbrıs’a müdahale kararı ve sonrasında gelen bu mektup, İnönü ve Johnson’un tahmin ettiğinden ya da planladığından farklı gelişmelere gebe ve polemiklere konu olmuştur. Artık sol basında, 20 yıllık Amerika’ya endekli politikanın terk edilmesi gerektiği daha cesurca vurgulanıyordu. İlhan Selçuk, mektubun Türkiye’nin uydu devlet olduğunu doğruladığını ve bu nedenle Türk dış politikasının gözden geçirilmesini gerekli kıldığını yazarken³¹⁴, Abdi İpekçi ve Haluk Gerger ise Johnson mektubu’nu Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası ve Türk dış politikasını temelden etkileyen bir olay olarak nitelemişlerdir³¹⁵. Milliyet gazetesinde ise, Amerika’nın Türkiye’nin gösterdiği her kırgınlığı ve Türk siyasetindeki değişiklik ihtimalini hep bir şantaj olarak algıladığı, ancak bu sefer yanıldığı şöyle ifade ediliyordu: “Türk kamuoyu Kıbrıs davasında Amerika tarafından bir ihanete uğradığını görürse münasebetlerini bir şantaj olarak değil, fakat tabii bir tepki neticesinde gözden geçirecektir³¹⁶.” Öyle ki, Ahmad Feroz mektubun Türk- Amerikan ilişkilerinde yarattığı etkinin büyük ölçüde abartıldığı kanaatinde³¹⁷

³¹² Toker, Metin. (7 Şubat 1969). İsmet Paşa ile 4 Buhanlı Yıl , Milliyet, s.5

³¹³ Şahin, Haluk:a.g.e. s.28

³¹⁴ Selçuk, İlhan. (14 Ocak 1966). Cumhuriyet, s.2

³¹⁵ Milliyet. (10 Haziran 1964).s.1; Şahin, Haluk:a.g.e.s.1; Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, s.543-544

³¹⁶ Milliyet. (10 Haziran 1964). s.1

³¹⁷ Feroz, Ahmad (1977).The Turkish Experiment in Democracy 1950-1975, Boulder, Colorado:Westview Pres, s.407; Sönmezoğlu, Faruk: a.g.e. s.32

olsa da, kamuoyunda büyük bir yansıma bulan mektup, daha sonra Türk dış politikasında ortaya çıkan bazı değişimleri açıklamak için en sık başvurulan bir referans noktası olmuştur.

Nitekim mektup iki devlet arasındaki ilişkileri koparmasa da, Türk idarecilerinde dış politika değişikliği fikrini uyandırmıştır. Johnson mektubundan sonra Türkiye ne NATO'dan çıkmış, ne Amerikan üsleri kapatılmış, ne de ikili anlaşmalar iptal olmuştur. Değişen, Türkiye'nin dünyaya bakışıdır; dünyadaki konumunu değerlendirişidir. Johnson mektubunun Türkiye'de uyandırdığı tepkileri Metin Toker "Aptal Dostu Olmaktansa" başlıklı yazısında şu ağır sözlerle anlatıyordu: "Dostlar bazen budala olur, akli ermez. Siz defol git demezsiniz. Sığırcobanı ister ki, yüzüne karşı defol git diye haykirasınız"³¹⁸.

Amerikanın dümen suyundan ayrılmayan Türkiye bu noktadan sonra, Haluk Şahin'in deyimiyle Amerika için artık çantada keklik değildi³¹⁹. Türkiye'nin beklentilerinin gerçekleşmemesi üzerine yaşanan burukluk ve sonunda gelen Johnson mektubu ile Türkiye, kendi çıkarlarını blok politikasına uydurma eğiliminin yanlış olduğunu görmüştü³²⁰.

Türk dış politikasında başlayan bu eğilimler, sol basını yıllardır yazdığı konularda haklı çıkarmıştır. Sovyetler ve Ortadoğu ülkeleri ile de iyi ilişkiler kurması gerektiği kavranmaya başlanmıştır. Bundan sonra İnönü, Sovyetlere yaklaşmış, desteğini sağlamıştır. Ekonomik alanda da Türk-Sovyet ilişkilerinde gelişme yaşanmıştır. Sovyetler bağımsız ve federatif bir Kıbrıs ihtimalini kabul ederek, Türk tezine çok yaklaşmıştır. Amerika ondan sonradır ki, Türkleri tatmin etmeyen bir çözüm yolunun güçlüğünü anlamış ve Yunanistan üzerinde baskı yapmaya başlamıştır. Böylece ümitsiz gözükken bir durum, diplomatik planda umutlu hale gelmiştir. Ancak YÖN dergisi yazarlarına göre, koalisyonun (AP-YTP-MP) Amerikancı kanadının mukavemetleri bu olumlu gelişmeyi durdurmuştu³²¹.

Amerika, Türkiye'deki Amerika'ya karşı oluşan olumsuz havadan rahatsızdı. Sol görüşlerin güçlenmesi ve basın aracılığıyla kamuoyu oluşturmadaki rolleri, Türkiye'yi Amerika'dan uzaklaştırıp, Sovyet cephesine kaydırabilirdi. Amerika bu

³¹⁸ Toker, Metin. (12 Haziran 1964). Aptal Dostu Olmaktansa, Akis.

³¹⁹ Şahin, Haluk:a.g.e.s.106 -111

³²⁰ Sönmezoğlu, Faruk:a.g.e. s.23-33

³²¹ Yön. (13 Ağustos 1965). Sayı.124, s.5-6.

olumsuz havayı yumuşatmak için BM'in Makarios'un Kıbrıs'ın bağımsızlığını destekleyen kararına ret oyu vermişti. Ancak sol yazarlar Amerika'nın bu jestinden tatmin olmamışlardı. ABD dışındaki NATO devletlerinin çekimser oy kullanmalarının Yunan tezini desteklemek anlamına geldiğini belirterek, Amerika'nın şayet isteseydi, diğer devletleri de ret oyu kullanmaya ikna edebileceği ve bunun bir kandırma politikası olduğu noktasına dikkat çekmişlerdir³²². Çünkü mektupta Türkiye'nin anlaşmalardan doğan müdahale hakkını önlemekle Amerika büyük bir sorumluluk yüklenmişti. Cihat Baban'a göre, Johnson'un devletler hukukunun Türkiye'ye verdiği bir hakkı kullanmasına mani olması, hakkı yerine oturtmanın sorumluluğunu kendi üzerine almak anlamına gelirdi³²³. Mektup Amerikanın sırtında bir kambur olmuştur. Türkiye, Amerikanın üslendiği bu sorumluluktan 1967 ve 1974 bunalımlarında yararlanmasını bilmiştir³²⁴.

Mektuptan sonra savunma sanayinde Amerika'ya bağımlı olmanın elimizi kolumuzu bağladığı anlaşıldığından, Türkiye silah ve F-16 yapımına başlamıştır. 1974 yılındaki askeri harekette başarılı olmamızın nedeni bu mektuptan alınan dersin sonucudur ki, bu anlamda musibetten ders çıkarılması olarak bakılınca tek olumlu tarafıdır.

2.3.3. Acheson planı

Amerikalılar her iki taraftan birini kızdıracığı gerekçisiyle genelde Kıbrıs sorununda öneri ortaya koymaktan çekinen bir tavır sergilese de, sorunun tamamen halledilip, Batı ittifakının gündeminden çıkması için radikal olarak nitelendirilebilecek projeler sunmaktan da geri durmamaktaydılar.³²⁵ Amerika, Türkiye ve Yunanistan arasında görüşmeler gerçekleştirerek, sorunu diplomatik yoldan çözmek için Acheson'u Ankara ve Atina'ya göndermiştir. Acheson planında, Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmekte özgür olacağı ve Türkiye'ye de Karpat yarımadasındaki bir bölge ile Meis adasının verileceği belirtilmekteydi. Kıbrıs'ın Yunanistan'a ait bölgelerinde Türkler için mahalli otonomi sağlanmakta ve azınlık

³²² Uysal, H. (15 Ocak 1966). Tehlikeli Alakalar, Akis,s.5

³²³ Baban, Cihat. (8 Haziran 1964). Açık Konuşmanın Zarureti, Ulus, s.5

³²⁴ Şahin, Haluk:a.g.e. s.110

³²⁵ Gönen, Ramazan. vd, (2000a):a.g.e.,s.222.

statüsü tanınmaktaydı. Böylece ABD Kıbrıs sorununun çözümüyle ilgili olarak ilk kez somut bir öneride bulunmuş ve inisiyatifi eline almıştı³²⁶.

Ancak Acheson planları başarısızlığa uğramıştı. Acheson, planlarının reddi üzerine Amerika, Türkiye'nin plana göre adanın kendisine ayrılan kısmını işgal etmesine ses çıkarmayacağını Türk delegelerine bildirmişti. İnönü cevabında, büyükelçinin bizzat söylemesi halinde durumu inceleyeceğini bildirmiştir. Bu konuda, ABD'nin önceleri Türkiye'nin adanın bir kısmını işgal etmesini bir seçenek olarak düşünmesine rağmen, niçin Türkiye'nin 1974 müdahalesine karşı çıktığı sorusunu akla gelebilir?³²⁷

Acheson planıyla ilgili yapılan yorumlar, Amerika'nın enosis yanlısı tutumu üzerinde yoğunlaşmıştır. İlhan Selçuk, "...Kıbrıs meselesinde Batılı müttefiklerimizin bize yaptıkları her teklifin içinde kendi özel çıkarlarının nerelere kadar uzandığını hesap etmek zorundayız. Taksim diye uzatılan komik tekliflerin mahiyetini iyice kavramaya çalışmalıyız." diyerek Acheson planının taksim değil, enosisin kendisi olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca İlhan Selçuk'a göre, bu planda Türkiye'ye hediye edilen küçük toprak parçasının ücreti, Amerika'nın Kıbrıs'a ve Kıbrıs'taki Türk topraklarına üstlenmesiydi³²⁸.

Mehmet Ali Aybar da, İlhan Selçuk ile aynı görüşü vurgulayarak, Türkiye'ye küçük bir menfaat tanınmasına karşılık, Amerika'nın Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasına yani enosise taraftar olduğunu dile getirmiştir. Böylece Amerika'nın müdahalesinden sonra, Kıbrıs buhranı daha karmaşık bir hal almıştı³²⁹. Forum dergisinde O. Okyar, Acheson planlarının Yunanistan tarafını tuttuğunu ve Yunanistan'ın isteklerine göre düzeltildikten sonra Türkiye'ye kabul ettirilmeğe çalışıldığını yazmıştır³³⁰. Fethi Naci'ye göre ise, Amerika Yunanistan'da iktidara getirdiği cuntayı halka şirin göstermek için enosisi gerçekleştirme kararında olmuştu. Türkiye'ye adadaki İngiliz üslerini devretmek, Nadir Nadi'nin deyişiyle "sünnelik çocuğa şeker verilmesi" misali Amerika için yeterliydi. Amerika, Makarios'un

³²⁶ Özerenkulu, Ali. (1997). Kıbrıs Sorunu Ve Darbe Yorgunu İki Ülke, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı.16, s.1368

³²⁷ Gönen, Ramazan. vd, (2000a):a.g.e.s.223-224

³²⁸ Selçuk, İlhan. (22 Ağustos 1964). Bunun Yalnız Adı Taksim, Cumhuriyet; Selçuk, İlhan. .(27 Ağustos 1964). Bu Kadar da Değil, Cumhuriyet.

³²⁹ Aybar, Mehmet Ali. (1968):a.g.e. s.318

³³⁰ Okyar, Osman. (15 Eylül 1964). Dış Politika'da Revizyon, Forum, s.10

devrilmesi karşısında Türkiye'nin kayıtsız kalmasını sağlamak ve verilecek üslerle de enosisi Türk kamuoyuna çifte enosis gibi göstermek hazırlıkları içindeydi³³¹.

İkinci Acheson planının da Türkiye lehine olmaması ve Amerikanın ikinci Acheson planı ile enosisi daha fazla benimser tutumu karşısında, Kıbrıs sorununun diplomasi alanında kaybedilmiş bir dava olarak görülmesi ile bu ülkenin Kıbrıs sorunundaki davranışları yeniden olumsuz bir değerlendirmeden geçirilmiştir³³². İnönü'nün Amerika önerisi olan Acheson planlarını kabule yanaşmaması ve Sovyetlerle yakınlaşma eğilimi göstermesi, ardından da hükümetinin düşürülmesi üzerine bu kez Amerika'nın yeni başbakan aradığı iddiaları basında yankılanmaya başlamıştı.

2.3.4. ABD'nin yeni başbakan aradığı iddiaları

Mektuptan sonra Türkiye Dışişleri Bakanı'nın Moskava'yı ziyareti sonunda Sovyetler Birliği ile ekonomik temaslar kurulması ve bu yakınlaşmanın Kıbrıs konusunu da kapsamaması Amerika'yı endişelendirmiştir. Ayrıca Johnson'un mektubu üzerine İnönü'nün "Dünya yeniden kurulur. Türkiye de yeni dünyada yerini alır" şeklinde bir açıklamada bulunması ve ardından hükümetin düşürülmesi, bu iktidar değişikliğinde Amerikan parmağı olduğu iddiasının basında geniş yer almasına neden olmuştur.

1965'te İnönü hükümetinin bütçe görüşmeleri sırasında düşürülmesinin ardından bir grup gazeteci Amerika'yı Türkiye'nin iç işlerine karışıp, yeni bir başbakan aramakla suçlamaya başlamıştı. Hükümetin düşürülmesinde Amerikan büyükelçiliği'nin gayretlerinin tesirli olduğunu ve elçiliğin muhalefetteki partilere cazip vaatlerde bulunduğu iddia edilmiştir. İddialara göre, elçi bütçeye kırmızı oy verilmesini sağlayarak, hükümetin düşürülmesine sebep olmuştu³³³. CIA'nın, parti liderlerini ve hükümetleri istediği zaman değiştirebilmesi, İsmet İnönü'nün hükümeti'nin de Acheson planını kabul etmediğinden CIA tarafından düşürüldüğü iddialarını akıllara getirmişti. Porter'in bir süre önce Türkiye'ye gelmesi ve muhalefet liderleri ve diğer önemli kişilerle görüşmesi ise Amerika'nın Sovyetlere yaklaşan İnönü yerine yeni başbakan aradığı iddialarını güçlendirici nitelikte

³³¹ Naci, Fethi. (25 Temmuz 1967). Kıbrıs Gitti Gider, Yön, Sayı.30, s.7

³³² Sezer, Duygu:a.g.e. s. 248

³³³ Yön. (10 Şubat 1965). Sayı.98.

bulunmuştur. Amerikan büyükelçisinin, Amerika'nın Türkiye'nin iç işlerine müdahale ettiğini yalanlamasına rağmen YÖN ve sol kanattaki diğer dergi ve gazeteler, bu iddialarını, olayların yatışmasından sonra da sürekli dile getirmişlerdir³³⁴.

YÖN dergisi, bu iktidar değişikliğini şöyle değerlendirmiştir: “Amerika Kurtuluş Savaşı'nın içinden gelen bir lidere dahi yeteri kadar tavizkar davranmadığı için tahammül edememişti. Toplumun bilinçli çevreleri hükümet değişikliğinin emperyalizmin ve onun içerdeki müttefiklerinin ekmeğine yağ süreceğini hemen anlamışlardı. Bu milli uyanışta sosyalizmin hizmeti büyüktü³³⁵.”

Amerika'nın Türkiye'nin iç siyasetine karıştığı iddialarına, büyükelçinin muhalefet liderlerine yaptığı ziyaretler sonunda yeni bir unsur daha katılmıştır: Süleyman Demirel. Sol'un iddialara göre, Amerika bağımsız dış politikaya yönelen İnönü yerine kendi çıkarlarına uygun politikalar izleyecek olan Adalet Partisini iktidara taşımak istiyordu³³⁶. Sol yazarlar, Amerika'nın adamı olarak tanımladıkları ve Morrison firma temsilcisi olan Süleyman Demirel'in Amerikanın ve egemen sınıfların çıkarlarını koruyabileceği düşüncesiyle iktidara taşındığı görüşündeydiler³³⁷. Yine onlara göre, Amerika sağcı grupları solcular aleyhine desteklemekteydi. Adalet Partisi Amerika'nın Türkiye'yi sömürmesine ve Türkiye'nin iç politikasına karışmasına yardımcı olan bir siyasi partiydi. AP'nin başına geçmeden önce bir Amerikan şirketinde çalışan Demirel de Amerikan çıkarlarına hizmet eden bir siyaset adamıydı³³⁸. Aydınlık Sosyalist Dergisi'ne göre de, Türkiye ve Yunanistan'da Amerika'nın tam hükmedemediği liderler işbaşındaydı. Bu liderler halklarının eğilimlerine de kulak vermek zorunda kaldıkları için Amerika ile ilişkiler bozulmaya başlamıştı. 1965'te İnönü, bir süre sonra da Papaendreu'ya karşı hükümet darbeleri olmuştu. Her iki ülkede de Amerikan emrindeki iktidarlar koltuklarına yerleştirilmişti ve Kıbrıs meselesinin uyutulması,

³³⁴ Haris, George S:a.g.e., s.119

³³⁵ Yön. (10 Şubat 1965). Sayı.98

³³⁶ Avcıoğlu, Doğan. (19 Şubat 1965). Asıl Muhalefet Şimdi Başlıyor, Yön, Sayı.99, s.3

³³⁷ Özgüden, Doğan. (14 Mart 1967). Haftanın Yorumu, Ant, Sayı.11, s.3; Avcıoğlu, Doğan. (19 Şubat 1965). Asıl Muhalefet Şimdi Başlıyor, Yön, Sayı.99, s.3

³³⁸ Uslu, Nasuh. (2000a):a.g.e. s.42

Türk-Yunan düşmanlığının yavaş yavaş küllendirilmesi planı üzerinde Demirel ve Papadopoulos ile Amerika anlaşmaya varmıştı³³⁹.

Demirel'in 1965 yılında iktidara gelmesi ise yazılanları doğrular yönde gelişmiş ve sol basının yıllar sürecek Demirel hakkındaki eleştirilerin başlangıcını oluşturmuştur

2.3.5. 1967 krizi ve müdahale yanlısı yazılar

1967'de çatışmaların şiddetlenmesi üzerine Amerika, Türk ve Yunan hükümetleriyle temasa geçerek Kıbrıs'taki çatışmaların durdurulması için aracılık yapmalarını rica etmiştir³⁴⁰. Ancak sol kanat yazarları Rum kesiminin 1967 Nisan'ındaki şiddet girişimlerinden sonra, ABD'ye ve CIA'ye karşı güvensizliklerini daha sık dile getirmiş ve Amerika'nın CIA aracılığıyla Yunanistan'daki albaylar cuntasını desteklediğini iddia etmişlerdir³⁴¹.

Türkiye'de 1967 Kıbrıs krizinde Türkiye'deki siyasal ortam daha önceki bunalımlara göre çok farklıydı. Basın ve kamuoyu hükümetler üzerinde baskılar uygulayabilecek güce erişmişti. Sol basında 1964 yılına kadar 1959 anlaşmalarına dayalı çözüm büyük bir oranda destek görürken, Johnson mektubundan sonra 1959 anlaşmalarını devam ettirmenin artık mümkün olmadığı üzerinde duruluyordu. Sol görüşlü yazarların müdahale için hükümete baskıları artmıştı. Türk basını Kıbrıslı Rumların gerçekleştirdiği saldırılara ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin müdahale için yaptığı hazırlıklara geniş yer vererek tam bir savaş havası yaratılmasına neden olmuştu³⁴². Kasım'da olaylar patladığında Demirel, bağımsızlık ve Türk çıkarları doğrultusunda hareket etme yönünde geniş bir muhalefet ve kamuoyu baskısı altındaydı³⁴³. Hatta Ant dergisindeki bir yazıda, Demirel'in baskılara rağmen çıkartmayı gerçekleştiremezse istifa etmesinin boyun borcu olacağı yazılmıştır³⁴⁴. Çünkü sol eğilimli yazar ve politikacılar Amerika'nın müdahaleyi engellemek için baskıda bulunacağına kesin gözüyle bakıyorlardı.

³³⁹ Aydınlık Sosyalist Dergi. (Ağustos 1969). Sayı.10, s.285

³⁴⁰ Cumhuriyet. (28 Aralık 1963).s.7

³⁴¹ Harris, George S:a.g.e.139

³⁴² Uslu, Nasuh. (2000b):a.g.e. s.210

³⁴³ Bostancıoğlu, Burcu:a.g.e. s.449

³⁴⁴ Ant. (28 Kasım 1967). Sayı.48, s.3

Ancak bu konuda sol basındaki yazarlar arasında tam bir görüş birliği yoktu. Basında Kıbrıs'a müdahale edilmesini savunan yazarlar yanında aksi yönde görüş belirtenler de vardı. Yaşar Kemal müdahalenin Türkiye açısından başarılı olmayacağı kanısındaydı: "...Dün 6.filoyla Kıbrıs yolunu kapatan Amerika bugün ne için kapatamaz? Amerika ile ilişkilerde değişiklik mi oldu? Hayır. Sonuç için dikkatli olmalıyız. Bunca kan döküldükten sonra ya elimize bir şey geçmezse? Bu bölgenin politikası Amerika'nın emrindeyse gene onun çıkarlarının dediği olmayacak mı?"^{345,}

1964'te Kıbrıs'taki başarısızlığı İnönü'nün yetersizliğine bağlayan AP de, Türk-ABD ilişkilerinin bozulmasını istemiyordu³⁴⁶. Süleyman Demirel müdahale yanlısı değildi. Ancak yine de Yunanistan'a kesin uyarı göndermişti. Amerika ise Vance'yi arabuluculukla görevlendirmişti. Amerika 1964'teki krizle karşılaştırıldığında Türkiye'ye karşı daha dikkatli davranırsa da, Johnson'un özel temsilcisi Vance'nin Ankara'ya gelmesi ve Johnson mektubuna benzer mesaj getirmesi, Türkiye'de ABD aleyhtarı havayı artırmıştır. Demirel hükümeti ise ABD ile pazarlıkta özellikle sol muhalefet ve basın uzun süredir üzerinde durduğu ikili anlaşmalar ve ABD üsleri konusunu gündeme getirmişti³⁴⁷.

Ancak 1967 krizinde Demirel'in diplomatik çözümler üzerinde durması ve müdahaleden kaçınması sol basın tarafından yine Amerikan baskısı iddialarını gündeme getirmiştir. İnönü, 1964'te müdahale edememesini ABD'nin muhalefetine dayandırmış ve bu tespit anti-amerikan hislere yol açmışken, Demirel ABD'yi suçlamaktan kaçınsa da³⁴⁸, bu kriz sırasında Türk solu'nun görüşü, Kıbrıslı Rumların saldırıları ile Türkiye adaya müdahale için fırsat elde etmişken, Amerika'nın yine Türk yöneticiler üzerinde baskı uygulayarak bu altın fırsatı değerlendirmelerini engellediği ve Kıbrıs sorununu çözümüne mani olduğu yönündeydi³⁴⁹. Doğan Özgüden, Türkiye'nin izlediği Amerika'ya bağımlı politikanın bir tezahürünün de Kıbrıs sorununda bütün inisiyatifin Amerikalıların eline verilmiş olmasında ortaya

³⁴⁵ Kemal, Yaşar. (28 Kasım 1967). Bağımsızlık Ve Kıbrıs, Ant, Sayı.48, s.5

³⁴⁶Bölükbaşı, Süha. (2001)Barışçı Çözumsuzlük, Ankara'nın ABD Ve BM ile Kıbrıs Macerası, Ankara: İmge Kitabevi, s.165

³⁴⁷Ahmad, Feroz. (1994).Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980, Çev.Ahmet Fethi, İstanbul:Hil Yayınları, s.503

³⁴⁸ Bölükbaşı, Süha:a.g.e. s.198

³⁴⁹ Uslu, Nasuh. (2000b):a.g.e.,s.219

çıkacağı görüşündeydi: “Demirel iktidarı, Johnson’un iradesi karşısında boyun eğmiş ve meselenin çözümünü arabulucu Vance’a bırakmıştı. Ancak bütün zafer teranelerine rağmen gerginlik Türkiye aleyhine sonuçlanmıştı³⁵⁰.” Ant dergisi’nin yorumuna göre, savaş kampanyası fiyasko ile sonuçlanmıştı. Bazı sosyalistler arasında, Demirel’in Kıbrıs gibi ulusal bir davada Amerika’ya karşı çıkabileceği yolunda beslenen umutlar da balon gibi sönmüştü³⁵¹. Sağ kanat gazetelerinin bir kısmında da bu konuda sol basınla ortak görüş paylaşıyordu. Mesela Tercüman gazetesinde, Türkiye Cumhuriyeti dış politikasının ilk zaferi olarak değerlendirilen Londra ve Zürih anlaşmaları ile müzakere masasında elde edilenlerin 1963, 1964, 1967 hadiselerinde kaybedildiği yazıyordu³⁵².

Ayrıca 1967 krizinde bir yandan Amerika’nın Türkiye’ye baskı yaptığı yorumları yapılırken, diğer yanda sol basının bir kısmında Amerika’nın bu kez Türkiye’yi karşısına almaktan çekindiğini ifade edilmekteydi. Ecvet Güresin’e göre Amerika bu kez tehdit mesajı yerine yalvarma ve rica mesajı göndermişti³⁵³. Nevzat Üstün de Amerika’nın Johnson mektubundan aldığı dersle görüntüyü azaltma ve imaj yenileme politikasına yöneldiği yorumunu yapmıştı. Yazara göre, Amerika bütün çözüm yollarının kendisinden geçtiğini görmek istiyordu. Ortadoğu’da hiçbir ülkenin kendi kendine sorunlarını çözümlenemeyeceğini herkese duyurmak amacındaydı. Yazara göre, Amerika, Denктаş’ın Rumlarca yakalanması üzerine Türk halkına sevimli görünebilmek ve yitirdiği prestijini yeniden bulmak için Yunanlılardan Denктаş’ın serbest bırakılmasını istemiştir. Türkiye’de yoğun bir propagandaya girişmişler ve kendilerini bir melek olarak gösterme sevdasına kapılmışlardı. Eskisi gibi güç gösterilerine başvurmaktan kaçınıyorlar ve Türkiye’deki Amerikan elçisi ise ortalıkta görünmemeye çalışıyordu. Türkiye’de Amerikancı yazarlar da ortalıkta hiçbir şey yokmuşçasına ya futbol maçlarından, ya da sokaklara çöpçülerin uğramadığından söz ediyorlardı³⁵⁴.

1967 Kıbrıs krizi’nden sonra, Amerika bu arabuluculuk politikasına yönelirken, Rumlar ise toplumlararası görüşmelerle Kıbrıs sorununa çözüm bulma

³⁵⁰ Özgüden, Doğan. (2 Ocak 1968). Haftanın Yorumu:Uyduluğa Devam, Ant, Sayı.53, s.1

³⁵¹ Ant. (5 Aralık 1967). Sayı.49

³⁵² Tercüman. (31 Temmuz 1974).

³⁵³ Güresin, Ecvet .(23 Kasım 1967). Günün Notları, Cumhuriyet, s.2

³⁵⁴ Üstün, Nevzat:a.g.e.,s.136-145

fikrini ortaya atmışlardır. Cumhuriyet gazetesi yazarının deyimiyle bu Atina ve Makarios'un zaman kazanma oyunu idi. Bu paravanın altındaki gerçek, Makarios ile cuntaya göre böyle bir tutumun hem dünya kamuoyunun tedhişçilere gösterdiği tepkiyi hafifletecek hem de Amerika ve Rusya'dan gelen baskıyı frenleyecek olmasıydı. Ayrıca Türkiye'nin öfkesi de bir ölçüde uyutulmuş olacaktı³⁵⁵.

1964-1974 yılları arasındaki dönemde Kıbrıs ile ilgili gelişmelerde ABD'nin "Türkiye'ye taviz karşılığı enosis" formülünü tamamen rafa kaldırmadığını, nihai çözüm olarak her zaman yedekte tuttuğunu görmekteyiz³⁵⁶. Ancak bu dönemde Türkiye'nin kendi iç sorunları ile meşgul olması nedeniyle hem basın hem hükümetler düzeyinde Kıbrıs krizine ilgi azalmıştı.

2.3.6. Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Askeri Harekâtı ve Amerika ambargosu

1974 Sampson darbesi ve Amerika'nın bu darbeye sessiz kalması üzerine Türkiye askeri müdahale kararı almıştır. ABD, Kıbrıs'ın Türkiye ve Yunanistan arasında bölüşülmesinden yanaydı ve Makarios'un devrilmesine sessiz kalmıştı. ABD'nin Kıbrıs'taki darbeye bu tepkisizliği Ecevit'in hemen harekete geçilmezse ABD'nin enosis'i kabul edeceği inancını güçlendirmekteydi³⁵⁷. Amerika'nın bu sessizliğinde Yunanistan ve Türkiye'de anti-amerikancı sol akımların genişlemesinin de rolü de vardır. Sol grupların bu konudaki görüşü, Kıbrıs'taki darbede Amerikan parmağı olduğuydu. Öyle ki, Amerika'nın, Yunan cuntasının Makarios'a karşı darbe planlarından haberdardı ve Amerika dışişleri bakanlığında darbe tahmininde bulunan raporlar hazırlanmıştı. Ancak Amerika Yunan cuntasını kızdırmak istemiyordu ve zaten Makarios'un politikalarından hoşnut değildi.

Sol yazarların iddialarına göre, Yunan cuntası bu darbede Amerika'dan destek almıştı. Çünkü Amerika iki sol eğilimli politikacı olan Makarios ve Ecevit'i siyaset sahnesinden silmeyi planlamıştı³⁵⁸. Bülent Ecevit'e göre ise, Yunanistan'ın bu darbesiyle haşhaş sorunu arasında bağ vardı. 1 Temmuz 1974'te haşhaş yasağının

³⁵⁵ Cumhuriyet .(14 Ağustos 1971)Yitirilen 38 ay, s.2

³⁵⁶ Gönen, Ramazan. vd, .(2000a):a.g.e.,s.223

³⁵⁷ Bölükbaşı, Süha:a.g.e., s.221

³⁵⁸ Abdal, Oktay. (20 Temmuz 1974). Paylaşmaya Doğru mu?, Cumhuriyet, s.2; Sirmen, Ali. (26 Temmuz 1974). Dünyada Bugün, Cumhuriyet, s.3

kaldırılmasının ardından Yunanistan bu konudaki Amerikan tepkisinden yararlanarak, 15 Temmuz 1974'te darbe kararını almıştı³⁵⁹.

Bu gelişmeler üzerine, Türkiye adaya askeri müdahale kararı almıştı. Belki Amerika özellikle Sampson rejimini tanımayı reddetse idi, Türkiye adaya müdahale etmeyecekti. Ancak daha önce Türkiye'nin müdahalesini engelleyen Amerika bu kez Türkiye'nin Kıbrıs'a birinci askeri hareketinden sonra Türkiye 'yi eleştirmemişti bile. Amerika kendi iç çalkantılarıyla meşgul olması ve stratejik çıkarlarının korunması gibi nedenlerle sessiz kalmıştı. Kissenger'in bu kriz sırasında tutumu, "bekle, gör politikası" niteliği taşımaktaydı. Bu durum Kissenger'in Türk tarafına yakın bir politika izlediği kanısını güçlendirmekteydi³⁶⁰. ABD kongresinde bu kanı güçlüydü. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini işgal olarak tanımlayan Aydınlık dergisine göre de, Amerika Türkiye'nin bu işgaline destek olmuştu. Çünkü müdahale gerçekleşince bir Türk-Yunan savaşının çıkması engellenmişti³⁶¹.

Türkiye, birinci askeri harekâtı sonunda uluslararası kamuoyunda anlayışla karşılanırken, ikinci harekâtı ile istilacı konuma girmiş ve işgalci diye suçlanmıştı. Mehmet Ali Birand, askeri harekâttan sonra yapılan ikinci hatanın, kuzeyde yeni Kıbrıslılara uyan yeni bir model yerine, Türkiye'nin bürokratiyle, askeriyle uluslararası dengeleri görmezlikten gelerek, kuzeyde yeni bir T.C kurmanın heyecanına kapılmak olduğunu³⁶² ifade etmiştir.

Türkiye'nin müdahalesine kadar, müdahale kararını engellediği için Amerika'ya ve baskı altında kaldığı için hükümete eleştiriler yönelten sol kesim 1974 müdahalesinden sonra bu müdahale ve gerçekleşecek taksimi eleştirmeye başlamıştır. Bu radikal tutum ve söylem değişikliğinde Sovyetlerin Kıbrıs politikasındaki değişikliğin etkisi olduğunu ifade edebiliriz. Sovyetler taksime karşıydı. Marksistler içinde bir grup, ilginç bir şekilde Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalesini emperyalist bir devletin eylemlerine benzeyen bir hareket olarak eleştirmişlerdi. Doğu Perinçek de, bir dönem Kıbrıs'taki Türk askeri varlığını "işgal"

³⁵⁹ Ecevit, Bülent (2003).Kıbrıs Gerçeği ve Sorunu, Ankara: DSP Genel Merkezi, s.19

³⁶⁰ Sönmezoğlu, Faruk: a.g.e. s.83

³⁶¹ Aydınlık. (10 Aralık 1974). Sayı.44, s.8.

³⁶² Birand, Mehmet Ali. (30 Mart 2004). Posta

olarak değerlendiren isimlerdendi³⁶³. Sol basın bu eleştirilerinde, 1964 ve 1967 yıllarındakilerle karşılaştırıldığında tutarsızlıklar sezilebilir. Daha önce müdahaleden kaçındığı için Demirel'i eleştiren aynı basın şimdi Ecevit'i müdahalede bulunduğu için eleştiriyordu.

Aydınlık dergisi, CHP'nin Kıbrıs politikasının Kıbrıs'ı bir NATO üssü haline getirerek, Türkiye'deki ABD tahakkümünü artırdığını belirttikten sonra Ecevit'in Kıbrıs'a müdahalesini şu şekilde eleştirmiştir: "ABD emperyalizmine dayanan Osmanlı fetih siyaseti "Kıbrıs'ın bağımsızlığını korumak" perdesi altında yürütülmüş ve halkımıza "yurtsever" bir politika olarak gösterilmiştir. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi ile üçüncü dünya devletleri ile gelişen dostluk ilişkileri darbe yemiştir. Ecevit'in bağımsızlıktan yana politikası Amerika'dan medet ummuştur. ABD'ye jandarmalık etmek Türkiye'yi yalnızlığa itmiştir³⁶⁴." Sosyalist Birlik dergisinin yorumu da benzer şekildedir: "Amerikancı iktidar Kıbrıs'taki Türk Federe Devletini idare etmekle, ABD'ye çok bağımlı duruma gelmişti. Çünkü Üçüncü Dünya'nın karşı çıktığı bu politika, ABD'ye dayanılarak yürütülüyordu³⁶⁵."

Aşırı solun aksine Uğur Mumcu Kıbrıs'a askeri harekâtı olumlu yönde değerlendirmiştir. Mumcu'ya göre, Ecevit'in Kıbrıs'a çıkarma yapması NATO'nun güneydoğu savunma stratejisini suya düşürmüş ve Pentagon'u yeni savunma planları için alarma geçirmiştir³⁶⁶.

Ancak Amerika'nın Türkiye'ye karşı aldığı ambargo kararı, sol görüşlü yazarların Ecevit'in Kıbrıs'a müdahalesini ABD'ye dayanarak gerçekleştirdiği yolundaki iddiaları çürütecek nitelikte bir gelişme idi.

2.3.6.1. Ambargo kararı ve Türk iç-dış politikasında yansımaları

1974 yılının Temmuz ayında haşhaş ekim yasağının kaldırılması ve ardından gerçekleşen Kıbrıs Barış harekâtı ABD'nin Türkiye'ye yapılan yardımların kesilmesi kararını tetiklemişti. 1974 askeri hareketi aslında ABD'nin Acheson planında İnönü'ye teklif ettiği çözümle benzer olsa da, haşhaş meselesi ile de birleşince iki

³⁶³ Uslu, Nasuh. (2000b):a.g.e.,s.348; Millet Meclis Tutanak Dergisi. (20 Şubat 1975). Dö.4, Ot.2, C.9, s.367-372; Aksiyon. (7 Temmuz 2005).

³⁶⁴ Aydınlık. (17 Aralık 1974). Sayı.45, s.5

³⁶⁵ Sosyalist Birlik. (17 Şubat 1975). Sayı.4, s.3

³⁶⁶ Mumcu, Uğur. (10 Kasım 1974).Yeni Ortam.

devlet arasındaki ilişkilerde Küba krizinden sonra ikinci bir krize sebep olurken, ilk ciddi kesintiye yaratmıştır.

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ile Kongrede Türkiye aleyhinde kuvvetlenen cereyan doruk noktasına ulaşmıştır. Bu harekât Amerikan Kongre zabıtlarına istila hareketi olarak geçmiştir. Kongre bu sırada seçime gitmekteydi. Rum asıllı Amerikalılar ve Ortodoks Kilisesi güçlü bir lobiye sahipti ve bunların oyları seçimde önemli bir yer işgal etmekteydi. Demokratlar da akyon sorunu ve Kıbrıs harekâtına karşı gösterecekleri tepki ile Rum oylarını kazanabileceklerini tahmin etmişlerdi. Türkiye'ye uygulanan ambargo kararına Başkan Ford ve Kissenger sıcak bakmamışlarsa da, Amerikan Kongresinde Amerikan yardımını durdurma yönünde oluşan talepler ve Rum lobisinin de etkisiyle 5 Şubat 1975'te ambargo kararı yürürlüğe girmiştir. Türkiye'ye sağlanan her türlü yardım, savunma araçlarının ve parası ödenmiş olan askeri malzemenin teslim edilmesi durdurulmuştur.

Silah yardım ve satışının Amerikan menfaatleri aleyhine kullanılması halinde kullanan ülke ne kadar haklı olursa olsun, yedek parça akımı durdurularak, Türkiye'nin dış politikası üzerine ipotek konuluyordu. ABD ambargo koyarak Türkiye'yi kendi doğrultusunda politikaya sevk etmek istemiştir. Çünkü başka bir ülkeden silah alınsa bile onların teçhizatının ve eğitiminin sağlanması Türkiye'ye zaman ve para kaybettirecekti. Ancak, Amerika, silah ambargosu koyarken, ambargonun, Türkiye'nin askeri gücünün yanı sıra NATO'nun güneydoğu kanadını ve Amerika'nın güvenliğini de zayıflatabileceğini iyice tetkik edememiştir³⁶⁷.

Ambargo kararı ile Türk-Amerikan ilişkilerinin ağırlık merkezi Kıbrıs sorununa kaymış, sol basının ve hükümetin ABD'ye karşı yönelttikleri eleştiriler de sertleşmişti. Türk kamuoyunda rahatsızlık yaratan, yıllarca güvendiğimiz müttefikimizin Türkiye'yi haklı olduğu bir davada suçlu görerek cezalandırmasıydı. Sol kesim Johnson mektubundan sonra ikinci önemli eleştiri zemini bulmuştu. Sol basının vurguladığı bir nokta da, Amerika'nın ambargo kararıyla yalnız Türkiye'yi değil, içteki ortaklarını da arkasından vurduğuydu. Sosyalist Birlik gazetesinde, emperyalizmin dünyada bunalım yaşadığı ve kendi bunalım paniği içinde sadık ortaklarını kaderleriyle baş başa bıraktığı belirtilerek; "Türkiye'ye Amerikan

³⁶⁷ Orkunt, Sezai:a.g.e. s.33

yardıminin kesilmesi egemen sınıfların derinleşmiş ekonomik bunalımlarına ve politik açmazlarına yeni ve karanlık boyutlar eklemiştir.” değerlendirmesi yapılmıştır³⁶⁸.

Ecevit hükümeti'nin istifası sonrasında kurulan Süleyman Demirel başkanlığındaki koalisyon hükümeti, ambargo kararına karşılık olarak 25 Temmuz 1975'te, 1969 tarihli Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması'nı tek taraflı olarak feshetmiştir. Böylece, Türkiye'deki NATO görevi nedeniyle İncirlik dışındaki bütün ABD üslerinin faaliyetleri durdurulmuştu. Kıbrıs müdahalesi ve haşhaş ekimi ile etkilenen ABD Kongresinin Türkiye'ye askeri malzeme ve silah satışlarını keserek ambargo kararı uygulamasından sonra Türk hükümetinin de Türkiye'deki ABD üslerindeki faaliyetleri durdurma kararı alması ikili ilişkileri zayıflatmıştır. 1960'larda ABD ile ilişkilerini ılımlı bir anlayış içinde yürütmek isteyen Demirel'in, 1975'de, Türkiye'deki ABD muhabere ve elektronik tesislerinin faaliyetlerini durduracak kararlara varması ve Kıbrıs politikası ile birlikte bu kararlardan taviz vermemesi³⁶⁹, 1950 ve 1960'li yılların dış politikasının değiştiğinin örneğiydi. Demirel demeçlerinde, “Türkiye'ye ihtiyaç duymayan devletlere Türkiye'nin de ihtiyaç duymayacağını³⁷⁰” ve “Amerikalıların Türkiye'yi cezalandırmaya devam ederlerse böyle sadık bir müttefiki asla bir daha bulamayacaklarını” dile getirmekteydi³⁷¹.

Sezai Orkunt'un ifadesiyle, Türkiye'deki ABD üslerinin statüsü üzerinde Türkiye'nin müzakere talebi ve üslerin faaliyetlerinin durdurulması bir şantaj değildi. Türkiye bu üsler için Amerika'ya ne toprak satmış, ne de mülkiyet hakkı vermişti. Sadece bu üsleri kurma hakkını vermişti. İyi niyete karşılık görülmediği takdirde müsaadenin kaldırılması tabii bir haktır³⁷². Üslerin faaliyetinin durdurulması kararı sol basında olumlu karşılanmıştır. Hatta bazı gazeteler, Türkiye'deki Amerikan nükleer silahlarının yerlerini gösteren haritalar yayınlayarak, Türkiye'nin ABD'nin nükleer silahları üzerinde de denetim kurması gerektiğini savunmuşlardı³⁷³.

³⁶⁸ Sosyalist Birlik. (17 Şubat 1975). Ateş Çemberi Daralıyor, Sayı.4, s.2; Sosyalist Birlik. (20 Aralık 1974).

³⁶⁹ Orkunt, Sezai:a.g.e. s.34

³⁷⁰ Cumhuriyet. (16 Haziran 1975). s.7

³⁷¹ Cumhuriyet. (26 Haziran 1975). s.7

³⁷² Orkunt, Sezai:a.g.e. s.111

³⁷³ Oran, Baskın:a.g.e. s.708

Kissenger ambargonun kaldırılmasını toprak konusunda Türkiye'nin taviz vermesi şartına bağlıyordu³⁷⁴. 2 Ekim 1975'de Kongre yasağı şartlı kaldıran kanunu kabul etmiştir. Türkiye'nin Kıbrıs'ta ateşkese riayet etmesi, adadaki asker miktarını arttırmaması ve bu silahların Kıbrıs'a transfer edilmemesi şartlarıyla yasak kaldırılmıştır. 1976'da Başkan Ford, Türkiye ile yapılan uzun vadeli, 478 milyon dolar tutarında 40 fantom uçağının yapım ve peyderpey teslimi için kredi taksitleri ve diğer silah ve malzeme transferi hakkında satış kararı almıştır. Bu kararlarda konu Kıbrıs meselesinden ayrı tutulmuş ve Türkiye'nin NATO içinde mükellefiyetlerinin yerine getirilmesine bağlanmıştır. Başkan bu satışların gerekçesini, yasakların NATO'nun savunma gücünü azaltması olarak açıklamıştır³⁷⁵.

1976'da imzalanan Savunma ve İşbirliği Anlaşması, ikili ilişkileri biraz düzelterek Türkiye'deki yıllarca sorgulanan anlaşmaları değiştirmiş ve tenkitlere azami ölçüde cevap verecek duruma gelmiştir. ABD'nin ambargo baskısı her ne kadar amacına ulaşmak bakımından etkili olamadıysa da, bir yandan Türkiye'nin askeri harcamaları ve silahlanma yükünü arttırması, diğer yandan bu yükü azaltmak bakımından yeni arayışlara girmesi açısından oldukça etkiliydi³⁷⁶. Amerikan Kongresi'nin Kıbrıs konusunu Türkiye ile olan ilişkilerde ve Türkiye'ye yapılan yardımlarda bir ön koşul haline getirmesi geleneği, daha sonraki yıllarda da devam etmiş, konu zaman zaman da Türkiye'ye karşı baskı unsuru olarak kullanılmıştır³⁷⁷.

1960'lı yılların ilk yarısında Kıbrıs sorunu ve Vietnam Savaşı ile başlayan gelişmelere, Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasındaki ambargo kararı eklenince Türkiye'de telafisi uzun yıllar alacak olumsuz bir Amerikan imajı yaratmıştır. Sonunda 1977 yılında ambargo kaldırıldıysa da, Türkiye'deki olumsuz Amerikan imajı ve Amerikan aleyhtarlığı 12 Eylül dönemine kadar devam etmiştir³⁷⁸. Ambargo kararı Türkiye'de Amerikan düşmanlığının son halkasını oluşturmuştu. Solcu gruplara göre, ambargo kararı patron devletin baskı ve etki kurma aracıydı. Ayrıca ambargo, ulusal savunmamızda tek bir kaynağa bağımlılığın çıkarlarımıza ters olduğunu

³⁷⁴ Birand, Mehmet, Ali. (1979). Diyet:Türkiye ve Kıbrıs Üzerine Uluslararası Pazarlıklar, İstanbul:Ağaoğlu Yayınevi, s.118-119

³⁷⁵ Orkunt, Sezai:a.g.e. s.115-118

³⁷⁶ Gönen, Ramazan. vd, (2000b). Amerika kışkırtıcılığı Dış Politika:Körfez Savaşı, Turgut Özal Ve Sonrası, İstanbul:Liberte Yayınları., s.17

³⁷⁷ Gönen, Ramazan.vd, (2000a):a.g.e.,s.227

³⁷⁸ Aklan,Yrd. Doç. Dr. Mehmet. (Ekim 2003).Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı.112

doğrulmuştu. Bu durum Ecevit tarafından; “Türkiye bundan sonra kendi ulusal savunmasını ABD’nin eline bırakamaz.” sözleriyle açıklanarak³⁷⁹, yerli sanayinin geliştirilmesi gereği ordu ve hükümet tarafından anlaşılmıştı.

2.3.7. Kıbrıs sorununun sol basında yarattığı tartışmalar

Sol kamuoyu, kendi ideolojik bakışıyla oluşturduğu dış politika amaçlarını dile getirme olanağını Kıbrıs sorunu sayesinde bulabilmişti. Bu anti-empyralist söylemin halkı rahatsız etmeden yaygınlaşmasını sağlamanın yanı sıra, Türk solunun kendi kimliğini oluşturmasında da rol oynadı. Kıbrıs sorunu, Türk solunun anti-empyralist söylemle birlikte milliyetçi bir söylemi benimsemesine yol açmıştır³⁸⁰.

Basında ise Kıbrıs konusunun işlenmesi 1960’lı yılların başından itibaren genel dış politika tartışmaları ile ilgili yazıların artmasına ve basın hareket özgürlüğüne paralel olarak artmıştı. Kıbrıs sorununun Türkiye’de ulusal bir dava olması ve milli duyguları zedelemiş olması itibariyle diğer dış politika meselelerine oranla daha hassasiyetle ele alınmıştı. Ancak sol gazete ve dergiler 1964’e kadar Kıbrıs ile ilgili tezlerinde resmi politikanın dışına pek çıkmamışlardı.

Türkiye’de basın Kıbrıs sorununda ilk tepki olarak hükümeti enerjik davranmaya yani Garanti Anlaşmasının 4. maddesini işletilmesine ve sorunu çözmek için kesin hareket etmeye çağırmıştır. Hükümetin müdahale etmemesi üzerine, başlangıçta hükümeti destekleyen basın ikiye ayrılmıştır. Sağ gazeteler, müdahaleyi tek başına ölçüt kabul ederek, hükümeti başarısızlıkla suçlarken, Milliyet, Cumhuriyet ve Akşam gazeteleri hükümetin Kıbrıs politikasını destekleyip, müdahaleyi tek başına ölçüt olarak kabul etmemişlerdi. Bu gazetelere göre, müdahale zorunlu olduğu anda ve hukuki tabana oturtulduğunda alınabilecek bir önlemdi. Hükümetin başarısı müdahale hakkını kullanıp, kullanmadığına göre değil, yürüttüğü genel politikaya göre değerlendirilmeliydi. Bu genel değerlendirme sonucunda da hükümet doğru yolda yürümekteydi³⁸¹.

Sosyalist gazetesinin ifadesiyle, 1950’li yıllar Kıbrıs sorununun kamuoyuna tattırıldığı yıllar iken, 1960’lı yıllar ise bu konuda kamuoyu yaratıldığı ve hiç değilse sosyalist kesimde Kıbrıs’ın kafalarda soru işaretleri yarattığı yıllar olmuştu. 1970’li

³⁷⁹ Milliyet. (30 Haziran 1976).

³⁸⁰ Fırat, Melek:a.g.e. s.150

³⁸¹ Sezer, Duygu:a.g.e. s.171-180

yıllarda ise mesele sosyalist çevrelerde bilince çıkarılmaya, kavuşturulmaya başlamıştı³⁸².

Cumhuriyet gazetesi ve YÖN, Türk Solu ve Ant gibi sol dergilerde dış politikanın gözden geçirilmesi yönünde beliren tartışmalar, Kıbrıs sorunundan sonra Amerikanın davranışları ile birleşince sol basında daha geniş bir yer bulmuştur. Kıbrıs sorunu, Amerika ile ilişkilerin bir parçası olarak işlenmeye başlanmış ve eleştiriler Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik politikası yanında Amerika'yla 1950'li yıllardan beri devam eden dostluk ilişkisinin de sorgulanmasına kaymıştır. Kıbrıs sorunu, NATO'nun Türkiye'nin hareket özgürlüğünü kısıtladığı, Türkiye'nin bu sorunda hem dost ve müttefiklerince, hem de üçüncü dünya devletlerince desteklenmediği yolunda değerlendirmelerin oluşmasına neden olmuştur. Türkiye'nin istekleri karşısında Amerika'nın uygulamaları solcular tarafından kınanmıştır. Onlara göre, Kıbrıs deneyimi göstermişti ki; Amerikan emperyalizmi Türkiye'nin bağımsızlığı için en büyük tehditti³⁸³.

Bu dönemde Amerika ile ilişkilerde sorun yaratan bütün konular (yardım, anlaşmalar, üsler) Kıbrıs sorunundaki tartışmaların da içeriğini oluşturuyordu. Eleştiriler ve tartışmalar gazete ve dergilerde yer alırken, diğer yanda basın ve sol grupların teşvikiyle protesto ve gösteriler de başlamıştı. Kıbrıs kriziyle birlikte dış politika özellikle sol gençlik arasında da ilgi alanı olmuştu. Ancak zamanla sosyalistler de dahil olmak üzere tüm kamuoyunda Kıbrıs sorununa karşı ilgi azalmıştı. ABD ile ittifakın yararlarının sorgulanmasına yol açan faktörün Kıbrıs sorunu olmasına karşın, 6. filo ziyaretlerine, Vietnam Savaşına ve Türkiye'deki Amerikan üslerinin varlığına ağırlık verilmeye başlanmıştı³⁸⁴.

Amerika ile ilişkilerde bir uyanma dönemi başlamış ve ilişkiler gözden geçirilmiştir. Bu politika değişikliğinde Amerika'nın tavrı yanında sol basının eleştiri ve değerlendirmelerinin de rolü büyük olmuştur. Basında yer alan eleştirileri hafifletmek için hükümet bundan sonraki politikalarında daha dikkatli davranmaya ve ABD'nin etkisinde olmadığını göstermeye çalışmıştır. Diğer yandan da bu eleştiri

³⁸² Sosyalist Gazetesi. (12 Temmuz 1977).s.5

³⁸³ Harris, George S:a.g.e., s.129

³⁸⁴ Sezer, Duygu:a.g.e. s.350

ve tepkilerin Türkiye'nin Amerika ile ilişkilerine zarar vermemesi için çaba sarf edilmiştir.

Amerika ise, Türkiye'deki Amerika'ya karşı oluşan olumsuz havadan rahatsızdı. Solcuların güçlenmesi ve basın aracılığıyla kamuoyu oluşturmadaki rolleri, Türkiye'yi Amerika'dan uzaklaştırıp, Sovyet cephesine kaydırabilirdi. Şimdi Kıbrıs sorunundaki Amerika ve Türk dış politikalarının sol basında hangi yönleriyle eleştirildiklerini inceleyelim.

2.3.7.1. Amerika'nın Kıbrıs politikasına yönelik eleştiriler

Kıbrıs buhranının sonuçları, buhranının kendisinden daha önemli olmuştur. Bazılarına göre, Kıbrıs buhranı dolayısıyla Türkiye'nin müttefiki Amerika'nın gerçek yüzü ortaya çıkmıştı. Türkiye'nin dış politikasının ipotek altında olduğu gerçeği, Türk yöneticileri ve kamuoyu tarafından anlaşılmuştur. Sol basın Amerika'nın Kıbrıs politikasına yönelik ve Amerika ile ilişkilerin niteliği üzerine eleştirilere geniş yer vermiştir.

Sol basının iddialarına göre, Amerika hem sorunu tırmadımış, hem de çözüm yollarını tıkamıştır. Emperyalizm bazen kendileri sahneye girmeden iki komşu ülkeyi birbirine kışkırtarak, düzeni korumaktaydı. Kıbrıs'da emperyalizmin askeri üslerin bulunuşu ve Amerika'nın adayı Ortadoğu'daki oyunları için kullanacağı bir bölge haline getirme istekleri, Adadaki anormal durumun ve ABD tarafından kışkırtılmış krizin tek nedeniyd³⁸⁵. Amerika Kıbrıs'da "böl-yönet" siyaseti gütmüştü. Ataöv'e göre, Amerika izlediği kışkırtıcı politika sonucu sivil Türk ve Rum cemaatlerini birbirlerine yöneltmiş sonra da Amerikan 6.filosu zaman zaman Kıbrıs açıklarında manevra yapmış³⁸⁶.

Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahaleye girişmemesini öneren Amerikan tutumuna karşı Türk basınının bir kısmında -Cumhuriyet, Milliyet ve Ulus- beliren ilk olumsuz tepkiler, bu tutumdan dolayı Kıbrıs sorununun çözümünün Türkiye'nin inisiyatifinden çıkacağı ve yeni engellerle karşılaşılacağı gerekçesi etrafında toplanmıştır. Genel kanaatler Amerika'nın haksız ve hatalı olduğu yönündeydi: Amerika Türkiye'nin meşru bir hakkını kullanmasını engellediği için haksızdı; diğer

³⁸⁵ Devrim. (7 Nisan 1970).s.1

³⁸⁶ Ataöv, Türkkaya:a.g.e. s.225; Aydınlık Sosyalist Dergi. (Mart 1969). Sayı.5, s.339; Aydınlık Sosyalist Dergi. (Ağustos 1969). Sayı.10, s.285

tedbirlerin sonuç vermemesi nedeniyle son çare olarak kararlaştırılan müdahale hareketine karşı çıkararak Kıbrıs sorununun çözümünü engellediği için hatalıydı³⁸⁷. Cumhuriyet gazetesi dış politika yazarı Kayhan Sağlamer, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda inisiyatifi bıraktığını, Amerika'nın da Kıbrıs sorununu çözmede aciz kaldığını ifade etmiştir³⁸⁸.

Gazeteler ve dergilerde Amerika karşıtı kampanya yürüten yazarlar, Kıbrıs konusunda ABD'nin gösterdiği tavrın Türkiye'nin büyük önem atfettiği Batı kaynaklı üstün ilkelere aykırı düştüğü gerekçesiyle de Amerika'ya karşı yoğun eleştiriler yöneltmişlerdi³⁸⁹.

Doğan Avcıoğlu, 1 Mayıs 1963'te yazısında Amerika'nın, Yunanistan ve Türkiye'yi gücendirmeme endişesi ile, iki tarafa tavizkar davranacağını, bununda Makarios'un işini kolaylaştıracağını yazmıştı. Ayrıca Avcıoğlu sadece Amerika'nın değil, Türkiye'nin komşu ülkelerinin de Türkiye hakkında iyiniyet beslemeyen ülkeler olduklarını dile getirmişti³⁹⁰. Kıbrıs sorununun gelişimi Avcıoğlu'nu bir çok konuda haklı çıkarmıştı. 1964 yılından itibaren bir çok yazar Avcıoğlu'nun düşüncelerine yakın görüşler ileri sürmeye başlamışlardı. Fahir Armaoğlu, Amerika'nın Kıbrıs sorusunda Türkiye lehinde tam bir tercihe gidemeyerek, renksiz ve pasif bir politika izleme yolunu seçtiğini belirtirken³⁹¹, İlhan Selçuk, Amerika'nın Yunanistan tarafını tuttuğuna işaret ederek, bu davranışını ihanet olarak nitelmiştir: "Amerika Yunanistan'ı çıkarma gemileri donattığı halde Türkiye'ye bu yolda hiçbir yardımda bulunmamıştır. Kısacası bu yolda, Yunanistan bir Kıbrıs çıkarması için Amerika tarafından donatılmış, Türkiye bu bakımdan unutulmuştur³⁹²." Yılmaz Çetiner de ABD'nin enosisi desteklemesi nedeniyle Yunanistan'a 6 destroyer ve 2 denizaltı verdiğini, Türkiye'ye hiçbir şey vermediğini yazmıştı³⁹³. 1964 buhranında, teçhizat eksikliği, İnönü'nün adaya çıkarma yapılmaması kararını etkilemişti. Basının Türkiye'nin bu savaş gemisi noksanlığına ABD'nin bilerek ve isteyerek yol açtığı yönündeki açıklamaları ise halk tarafından da kabul görmüştü. Bu tür yazıların

³⁸⁷ Sezer, Duygu:a.g.e.s.236-237

³⁸⁸ Güresin, Ecvet. (6 Haziran 1964). Amerika'nın Tutumu, Cumhuriyet, s.1

³⁸⁹ Uslu, Nasuh. (2000b):a.g.e.,s.173

³⁹⁰ Avcıoğlu, Doğan. (1 Mayıs 1963).Türkiye'yi Saran Tehlikeler, Sayı.72, s.1

³⁹¹ Armaoğlu, Fahir. (20 Nisan 1964). Amerika, Kıbrıs ve Türkiye, Cumhuriyet, s.2

³⁹² Yön. (30 Nisan 1965). Sayı.109

³⁹³ Çetiner, Yılmaz. (30 Nisan 1965). Amerikan Askeri Yardımı ve Gerçekler, Cumhuriyet, s.2

ardından, Cumhuriyet gazetesi, Türk donanmasına yardım amacıyla bir kampanya başlatmıştı³⁹⁴.

Nevzat Üstün de, birçok sol yazarla aynı görüşü paylaşıyordu. Yazara göre, Amerika, Yunanlıları bu işten çekip çıkarmayı ve Makarios'la Türkiye'yi karşı karşıya bırakmayı kuruyordu. Bu Türkiye'nin Sovyetlerle karşı karşıya kalması demektir. Sovyetler Türkiye'nin Kıbrıs'ı işgal etmesine karşı koyacaktı ve Türkiye Amerika'nın kucağına bir kez daha düşecekti³⁹⁵.

Uğur Mumcu, Amerika'nın Kıbrıs'taki bu politikasını yukarıdaki yazarlardan farklı olarak şu şekilde izah etmiştir: “Amerika için Kıbrıs sorununda durum karışıktı. İki tarafı da kızdırmak istemiyordu. Ama Türkiye’de hükümeti ve ordusuyla ulusal amaçlarda kenetlenmiş kararlı Türkiye varken, diğer yanda karasız Yunan cuntası vardı. Yunanistan’ın NATO’dan çekilme kararını geri aldirmek kolay olurdu. Ama Türkiye NATO’dan çekilirse Ortadoğu’nun dengesi bozulurdu. Bu düşünceyle Amerika Yunan cuntasını küstürmeyi yeğlemişti ve cuntayı devirmişti³⁹⁶.”

Uğur Mumcu Amerika'nın Türkiye'yi kızdırmaya çalışmadığını yazsa da, sol yazarların genelde vurguladığı Amerikan'ın Türk tezini değil, enosisi desteklediği idi. İbrahim Çamlı Amerika'nın bu enosis yanlısı tutumunu şöyle açıklıyordu: “Amerika için önemli olan, Kıbrıs'ın NATO çemberi içinde kalmasıdır. Ne Londra-Zürih statüsünün, ne de Türk tezi olan ve bu statüyü hareket noktası olarak alan federatif sistemin kabul edileceğine inanmadıkları için, bunun ada'nın Yunanistan'a doğrudan doğruya verilmesi ile Makarios'un enosis konusundaki niyetlerinden şüphelendikleri için rizikolu saydıkları “Kayıtsız, şartsız bağımsızlık ve self determinasyon” yollarından geçilmeden olmasını istemektedirler³⁹⁷.” YÖN dergisi'ne göre, Amerika'nın bu enosisçilik hikayesi “Kıbrıs Madencilik Şirketi” hikayesiydi: “Kıbrıs bakır madenlerine sahip bulunmasaydı, Amerika bu derece ateşli enosisçi kesilmezdi³⁹⁸.”

³⁹⁴ Bölüknaşı, Süha:a.g.e., s.164; Cumhuriyet. (2 Mayıs 1965).s.2

³⁹⁵ Üstün, Nevzat:a.g.e.148-149

³⁹⁶ Mumcu, Uğur: a.g.e. s.33

³⁹⁷ Çamlı, İbrahim. (2 Ekim 1964). Kıbrıs Gerçeği II, Yön, Sayı.98, s.10

³⁹⁸ Yön. (10 Şubat 1965). Sayı.92, s.5

Sol basındaki yazılarda Kıbrıs krizindeki tavrı ile ilgili ABD'ye yönelik eleştirilere yer verilirken, ABD'nin ittifak anlaşmalarına uygun davranmadığı üzerinde de durulmuştur. Türkiye'nin Kore, Vietnaml ve Küba krizlerindeki Amerika'ya karşı sadakatinden örnekler verilerek, ABD ve Türkiye politikalarında karşılaştırmalar yapılmıştır³⁹⁹. Ecvet Güresin, "Amerika'nın tutumu nedir?", sorusuyla başladığı yazısında; Küba meselesinde Türkiye'nin adaya yük taşıyan ticaret gemilerine ilk dur emri veren devlet olduğunu, bunu karşılıklı yardım esasında anlaştığı Amerika'ya yardım etmek için yaptığını hatırlattıktan sonra, Amerika'nın ise Türkiye'nin meselesine tavrını şöyle özetlemiştir: "...Aynı Amerika bu defa Türkiye'yi oyalayıp, Türkiye aleyhine davranışları destekler. Amerika Kıbrıs davasında, başından beri bizi çelmekte ve her çelme atışta Türkiye'yi gülünç hale getirmektedir⁴⁰⁰."

Güresin, başka bir makalesinde Amerika'nın gerçek yüzünün Kıbrıs krizi'nde ortaya çıktığına değinerek; "Eskiden Türkiye kendisini Amerika'nın en sevgili dostu sanır ve ne olursa olsun, Türkiye'nin yanında bulunacağına inanırdı. Oysa Kıbrıs olayları bir gerçeği Türk Milletine açıkça göstermiştir ki, dostluklar çıkarlar muvazenesi içinde incelenmektedir." demiştir⁴⁰¹. Metin Toker, Amerika tarafından takip edilecek açık, dostane bir politikanın Kıbrıs işine çözüm yolu bulunmasını kolaylaştıracağını belirterek şöyle devam etmiştir: "...Zira biz Amerika'dan bütün bu buhran esnasında Atina'ya ve Papaza "başınıza bir şey gelmez" intibahını vermemesinden başka bir şey istememiştir⁴⁰²". Toker, Türkiye'de hissedilen Amerikan aleyhtarlığının hissi temelini bu davranışa bağlamıştır

Sol yazarlara göre, Kıbrıs, dostluk ve müttefiklik maskesi altında Türkiye 'ye reva görülen yüz kızartıcı davranışların en belirgin örneği olduğundan, bu meselenin açığa çıkarttığı haysiyet buhranı Türkiye'deki milli bir uyanışın temel noktasını teşkil etmiştir⁴⁰³. TİP Başkanı Mehmet Ali Aybar, YÖN dergisinde yer alan

³⁹⁹ Okyar, Osman. (15 Eylül 1964). Dış Politika'da Revizyon, Forum, s.10; Güresin, Ecvet. (6 Haziran 1964). Amerika'nın Tutumu, Cumhuriyet,

⁴⁰⁰ Güresin, Ecvet. (6 Haziran 1964). Amerika'nın Tutumu, Cumhuriyet.

⁴⁰¹ Güresin, Ecvet. (25 Eylül 1964). Dış Politikada Yeni Gelişmeler, Cumhuriyet

⁴⁰² Toker, Metin. (7 Şubat 1969). İsmet Paşa ile 4 Buhanlı Yıl, s.5

⁴⁰³ Baş, Hüseyin. (5 Aralık 1967). Bağımsızlık Savaşı Başlamıştır, Ant, Sayı.49; Avcıoğlu, Doğan. (6 Kasım 1964). Milliyetçiliğin Yeniden Uyanışı, Yön, Sayı.84, s.6

mülakatında, Kıbrıs buhranının iç politikada bir billurlaşmaya yol açtığını ve yeniden kuva-i milliye ruhunun canlanmasına neden olduğunu söylemiştir. Aybar'a göre, TİP ve Sosyalist Kültür derneği, öğretmenler federasyonu, öğrenci dernekleri ve bazı sendikalar bu hareketin itici kuvvetiydi. YÖN, Sosyal Adalet, Toplum ve diğer mahalli gazetelerin bir çoğu da bu hareketin içinde olmuşlardı⁴⁰⁴. Çetin Altan'a göre, Amerika'nın Kıbrıs konusundaki takındığı tutumun Türkiye'de bu kadar tepki uyandırmasının sebebi, Türkiye'nin şimdiye kadar politikalarını Amerika'ya göre düzenlemesinin ve her türlü yardımı ondan bekleyip, güvenmesinin yarattığı alışkanlıktı⁴⁰⁵.

Can Yücel, Ant Dergisi'ndeki sembolik olarak Kıbrıs halkına hitap ettiği aslında Amerika'yı ve bağımlı Türk dış politikasını değerlendirdiği yazısında şunları söylemiştir: "...Silah verip kardeşlerimize yardım için kullandırtmayanlar, uçak verip benzinini sulandıranlar var. Sözü dinlenmedi diye hükümet devirenler var. Biz özgür değiliz ki senin özgürlüğünü koruyalım. Biz bağımsız değiliz ki senin bağımsızlığını savunalım. Biz sana yardım edemiyoruz ama sen bize yardım ediyorsun, ne hallere düştüğümüzü anlamamıza yardım ediyorsun⁴⁰⁶." İşte, Amerika'yı Batı bloğunun lideri olması bu davanın içine atmıştı⁴⁰⁷ ve Johnson'un bu liderlik görevini yüzüne gözüne bulaştırması Türk-Amerikan ilişkilerinin bugünkü şekle girmesinin yolunu açmıştı.

2.3.7.2. Kıbrıs sorunundan hareketle genel Türk dış politikasının değerlendirilmesi

Kıbrıs sorunu Amerikan politikasının dışında genel Türk dış politikası içinde de değerlendirilmiş, Türk dış politikanın mevcut yetersizlikleri ve bozuklukları bu sorundan hareketle ortaya konulmuştur. Esasen daha önce belirmeye başlamış olan bu tartışmalar, çarpışmaların devam etmesi ve özellikle 5 Haziran tarihli, Amerikan davranışından sonra gerçekten yaygın ve belirgin bir boyuta ulaşmıştır. Artık basında müdahale yönündeki yazılar ve baskılar daha yoğunlukla ele alınmıştır. Sol basının hedefi Kıbrıs'ta izlenen politikadan çok, genel olarak Amerika'ya bağımlı Türk dış politikası olmuştur. Sol basın Kıbrıs konusunu kaleme alırken, İkinci Dünya

⁴⁰⁴Yön. (3 Eylül 1965). Sayı.127,s.4

⁴⁰⁵ Milliyet. (21 Nisan.1964).

⁴⁰⁶ Yücel, Can. (5 Aralık 1967). NATO'ya NATO, Ant, Sayı.49, s.6

⁴⁰⁷ Devrim. (7 Nisan 1970).s.1

Savaşı'ndan sonraki Türk dış politikasını da mercek altına almıştı. Amerika'yla o döneme kadar olan ilişkilerimizin hesabı yapılıyordu. Yazarlar Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir değerlendirmesinin yapılması için eleştiriler, sorular, öneriler ve yargılarla, Kıbrıs sorunundan hareketle Türkiye'nin Amerika'yla olan ilişkilerdeki politikasını masaya yatırmışlardır.

Çetin Altan, Türk dış politikasının İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kalıplaşmış tehdit algılamasında yanıldığını şu sözlerle ifade etmiştir: "... daima doğudan gelecek saldırıların garantilerini hesapladık. NATO bileşimi içinde ortaya çıkacak ve bizi örseleyebilecek pürüzlere karşı kime dayanabileceğimizi aklımızdan bile geçirmedik. Ve şimdi yüzde bin haklı olduğumuz bir tezde yalnız bırakıldığımızı görüyoruz..."⁴⁰⁸ Sol görüşlü yazarlara göre, Türk dış politikası kişilikten ve inisiyatiften yoksun olduğu için Kıbrıs sorununda başarı elde edilemezdi. Çünkü, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Batı'ya taviz verilmişti. Bu tavizlerin gerekçesi ise tehlikenin yalnızca Doğu'dan geleceği görüşü ve dış yardım alma yarışıydı. Kıbrıs sorunu, NATO ittifakına duyulan bağlılığın, bağımlılık niteliğini kazandığını ve gibi ulusal bir davada onurlu bir biçimde çözüme ulaşmanın bağımlı politikanın harcı olmadığı gözler önüne sermişti. Kıbrıs meselesi, dış politika kesiminde adeta bir devrim yaratarak, Türkiye'nin savunmasının milli bünyesi dışındaki bir yabancı kuruluşun eline bırakıldığını bütün acılığıyla ortaya çıkarmıştı. Kıbrıs sorunu, Türkiye'nin sağladığı faydalara karşılık hiçbir fayda sağlamayan Türk-Amerika ittifakının egoistçe hesaplardan ibaret bir kombinezon olduğunu açığa çıkartmıştı⁴⁰⁹.

Sol basın, Kıbrıs sorununa çözüm yolunun Amerika'nın desteğiyle bulunabileceğine inanan İnönü ve Demirel'e de eleştiriler yöneltmiştir. İnönü'nün Kıbrıs krizi sırasında söylediği, "Amerika ile aramızda tam bir anlaşma ve işbirliği hasıl olmuş ve güvenlik kuvvetlenmiştir." demecini, İlhan Selçuk şöyle yorumlamıştır: "İsmet Paşa'nın demecinden çıkan sonuç, Kıbrıs davasındaki politikanın gene Amerika'ya duyulan güven üstüne kurulmasıdır. Şu halde bizim temennimiz şudur: İnşallah bu sefer de Amerikanın liderliğine duyduğumuz güvenin

⁴⁰⁸ Altan, Çetin. (29 Aralık 1963). Bir Tutumun Sonucu, Milliyet; Sezer, Duygu:a.g.e., s.191

⁴⁰⁹Sezer, Duygu:a.g.e.,s.196; Baş, Hüseyin. (5 Aralık 1967). Bağımsızlık Savaşı Başlamıştır, Ant ,Sayı.49; Selçuk, İlhan. (10 Eylül 1964). Mağlup Devletler Gibi, Cumhuriyet,s.2; Altan, Çetin. (29 Nisan 1964). Kıbrıs Ve Dış Politika, Milliyet.

cezasını ilerde çekmeyiz! Görülüyor ki; Amerika'ya ne kadar güvenirse güvenelim meselenin temelinde bizim düşüncemize göre bir uzlaşma yolunu Washington'dan geçirmek şimdilik çok zayıf bir ihtimaldir⁴¹⁰.” Cihat Baban, Kıbrıs sorununda İnönü ve CHP politikasını “Hem anlayışsızlık gösteren bir dostun dostluğunu bozmamaya çalışmak, hem de bir çıkarmanın yaratacağı ihtilaflardan 30 milyonu korumak için çaba göstermek” olarak açıklamıştır⁴¹¹. Uğur Mumcu ise Yeni Ortam gazetesinde, Demirel'in Amerika'nın onayı olmadan Kıbrıs harekâtını bir macera olarak nitelmesini, örnek vererek Türk politikacıların Kıbrıs davasındaki bağımlılığını eleştirmiştir⁴¹². Mehmet Ali Aybar ise, Türk yöneticilerin Kıbrıs buhranını, sihirli değneği ile Amerika'nın hemen Türkiye lehine çözüvereceğini sanarak, “İkinci Küba” tezini dahice buluş gibi görmelerinin Kıbrıs'taki yaşanan başarısızlığın sebebi olduğunu belirtiyordu⁴¹³.

Türkkaya Ataöv de diğer yazarlar gibi, Türkiye'nin Kıbrıs sorununu da kendi yararına çözememiş olmasının nedenini, hükümetin bu konuda karşı kuvvetten yani Amerika'dan medet ummasına bağlamıştır. Dışişleri Bakanı'nın 20 Şubat 1968'de; “NATO'ya mesuliyetimiz Kıbrıs meselesinde milli menfaatlerimizi gözetecek siyaset gütmemize engel olmamıştır.” demesine rağmen, iktidarın Kıbrıs sorununu Yunan askeri cuntasını destekleyen Amerika ile müzakere etmekle temelden çelişkiye düştüğünü belirtmiştir⁴¹⁴.

Kıbrıs sorununda Amerika'ya güven temeli üzerine oturan politikamızın yanlışlıkları ortaya konulurken, diğer yandan da Türkiye'nin bundan sonra izleyeceği dış politika üzerine yorumlar yapılmıştır. Aslında bu tartışma sol basın için yeni değildi. Ancak ellerinde artık Kıbrıs gibi güçlü bir koz vardı. Sol yazarlarda Kıbrıs sorunundan hareket ederek, bütün Türk iç ve dış politikasını sorgulamak eğilimi hakimdir. Kıbrıs sorununu çözümlenmek üzere yapılacak bir yenileştirme değil, ülke çıkarlarına göre yenileştirilmiş bir dış politika içinde Kıbrıs sorununun çözümlenmesi öngörülmektedir⁴¹⁵.

⁴¹⁰ Selçuk, İlhan. (4 Temmuz 1964). 19 Bin Kilometre Sonunda, Cumhuriyet, s.2

⁴¹¹ Baban, Cihat. (22 Haziran 1964).Türk-Amerikan Dostluğu İmtihan Geçiriyor, Ulus.

⁴¹² Yeni Ortam. (21Ağustos 1974).

⁴¹³ Aybar, Mehmet Ali. (1968):a.g.e.,s.318

⁴¹⁴ Ataöv, Türkkaya:a.g.e.,s.224

⁴¹⁵ Sezer, Duygu:a.g.e. s.251

Ecvet Güresin, Kıbrıs sorunundaki güçlükleri genel dış politikanın mevcut durumunun bir uzantısı olarak görmüş ve dolayısıyla Kıbrıs sorununa çözüm ararken genel politikaya inmeyi açıkça önermiştir. Cumhuriyet gazetesindeki yazısında; “...Dış politikamızda karşılaştığımız zorlukları, biz ne stratejik durumumuzdan gelen güvençle, ne de aslanlık edebiyatıyla yenemeyiz. Temeldeki dava Türkiye’nin kendi kendine yeterli hale gelmesidir.” şeklinde eleştiride bulunuyordu. Ayrıca aynı makalede, Türkiye’nin bir yol ağzında bulunduğu ve bu yol ağzında karara gitmek zorunluluğu vurgulanmıştır: “Ya yardan vazgeçeceğiz, ya serden. Ya kendi yeteneklerine güvenen Türkiye, dünyada gerçek yerini alacaktır, yahut Kıbrıs meseleleri birbirini kovalayacaktır...⁴¹⁶.”

Türkiye’nin NATO içindeki durumunun yüz kızartıcı olduğunu belirten Selçuk, ancak savaş içinde yenik düşmüş ülkelerin zorla kabul edeceği bütün hükümleri düşük idarenin güle oynaya kabul ettiğini, Kıbrıs sorununda herkesin anlamış bulunması nedeniyle en kısa sürede bu durumun düzeltilmesinin çarelerinin aranması gerektiğini önermiştir⁴¹⁷. Avcıoğlu’na göre de, ancak bağımsızlığa yönelmiş olan Türkiye, dost düşmana sözünü dinletebilir ve Kıbrıs davasını kazanabilirdi⁴¹⁸. Sol yazarlar Kıbrıs sorununa NATO içinde çözüm aranmasını eleştirirken, sağ kesimde bazı yazarlar ise aksi görüş belirterek, Amerika ve NATO devletleri nezdinde yeteri kadar harekette bulunulmadığı konusunda .politikacıları eleştiriyorlardı⁴¹⁹.

Sol yazarlar, Amerika ve Türkiye ilişkilerinin genel niteliği yanında Kıbrıs’ta izlenecek politika hakkında da çözüm ve öneriler sunmuşlardır. Bu yazarlara göre, Kıbrıs sorunu NATO içinde ve bağlantısızlar bloğunu karşımıza alarak halledilemezdi. NATO Türkiye’nin hareket kabiliyetini kısıtlamıştı. Zürih ve Londra anlaşmaları ile tanınan müdahale hakkının kadük hale geldiğinin benimsendiği, NATO ile bağlantısı olmayan, asker ve üsten arınmış bir Kıbrıs’tan başka bir Kıbrıs olmaması gerektiğine inanıldığı ve meselenin çözümünün NATO içinde aramaktan vazgeçildiği zaman, federatif devlet formülü etrafında imkanların doğmaması için

⁴¹⁶ Güresin, Ecvet. (13 Eylül 1964).Yeni Tedbirlere Doğru, Cumhuriyet; Sezer,Duygu,a.g.e.,s.197

⁴¹⁷ Selçuk, İlhan. (10 Eylül 1964). Mağlup Devletler Gibi, Cumhuriyet

⁴¹⁸ Avcıoğlu, Doğan. (31 Aralık 1965). Kıbrıs ve Ötesi, Yön, Sayı.143

⁴¹⁹ Son Havadis (7 Mayıs 1964). s.1

sebepe kalmamaktaydı⁴²⁰. YÖN ve Ant dergilerinin eğilimi federasyon çözümünü benimsemek olmuştu. Ancak üslerden arınmış, federatif Kıbrıs tezine sahip çıkabilmek için önce Türkiye'nin kendisini Amerika hegemonyasından kurtarması gerekiyordu⁴²¹.

Ant dergisi ve Cumhuriyet gazetesindeki yorumlar ise şöyle özetlenebilir: “Türkiye için izlenecek gerçekçi yol, üslerden arınmış, bağımsız ve federatif Kıbrıs tezi üzerinde Makarios ile anlaşma yollarını aramaktı. Ne var ki Amerika'nın emperyalist dış politikasıyla bağımlı AP iktidarının, böyle bir çözümü gerçekleştirebileceği çok şüpheliydi. Çünkü, Amerika, Akdeniz'in göbeğindeki Kıbrıs üslerini elden kaçırmamak için bu teze yanaşmayacak, Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin bu yoldaki teşebbüslerine de göz yummayacaktı⁴²².” Esasen, Türkiye enosis yanlısı Yunanistan'daki Albaylar Cuntasının iktidarına karşı Makarios ile yakınlaşma politikası izleyebilirdi. Çünkü Yunanistan ile Kıbrıs Rum yönetimi arasında bağlar kopuktu. Yunanistan'ın hedefi enosis yani Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması iken Makarios, Kıbrıs'ın bağımsız olmasından yanaydı.

TİP'in Kıbrıs sorunu ile ilgili tezi diğer sol aydınların tezi ile uyuyordu TİP de, emperyalist devletlerin dışında çözüm aramak taraftarıydı. TİP'in görüşüne göre, BM Kuvvetleri'nin kanlı olayları önlemekle ilgili ödevini yerine getirilmesi sağlanmalıydı. Kıbrıs, üslerden temizlenmiş ve uluslar arası teminat altında tarafsızlaştırılmış bağımsız bir devlet olmalıydı. Anlaşmazlık barışçı yönden çözümlenmeli ve bunu sağlamak için sadece ilgili tarafların katılacağı bir yuvarlak masa toplantısı yapılmalıydı⁴²³. İlhan Selçuk da aynı görüşü savunmuş ve “...Kıbrıs davasına NATO çerçevesinde değil, modern dünyanın geçerli olan bağımsızlık politikası içinde çözüm yolu aramalıyız⁴²⁴.” demiştir. İbrahim Çamlı ise Türkiye'de sağın ve solun istediğinin Kıbrıs'taki Türklerin mutluluğu ve enosisin gerçekleşmemesi olduğunu ve bunların da dünya gerçeklerini dikine gitmekle değil, YÖN'ün yayına başladığı 1964 Eylülünden itibaren dile getirmeye çalıştığı

⁴²⁰ Çamlı, İbrahim. (20 Kasım 1964). Türk Dış Politikası Belirli Bir felsefeye Dayanmalıdır, Yön, Sayı.86

⁴²¹ Ant .(5 Aralık 1967). Sayı.49

⁴²² Özgüden, Doğan. (2 Ocak 1968). Uyduluğa Devam, Ant, Sayı.53, s.1; Selçuk, İlhan. (26-28 Kasım 1967). Pencere, Cumhuriyet, s.2

⁴²³ Aybar, Mehmet Ali. (1968):a.g.e. s.349

⁴²⁴ Selçuk, İlhan. (31 Ağustos 1964). Kolomb'un Yumurtası, Cumhuriyet, s.2.

gerçeklerin içine girmekle elde edilmeye çalışılması gerektiğini belirtmiştir. Bu gerçekler YÖN dergisine göre meselenin NATO ve Amerika kanadı dışında çözümlenmesiydi.⁴²⁵ Ahmet Şükrü Esmer de, Ulus gazetesindeki yazısında, “Artık Amerika’nın telkinlerine bakmayarak, kendi yolumuzu kendimiz çizmemiz” gerektiğini önererek birçok yazarla aynı fikri savunmuştur⁴²⁶. Görüldüğü gibi Kıbrıs sorununa Amerika ve NATO dışında çözüm aranması konusunda sol akımlar ortak görüşleri savunurken, bazı yazarlar farklı alternatifler de sunuyorlardı.

Mesela, İbrahim Çamlı da, Türkiye’nin Kıbrıs sorununda Amerika’ya dayanmasının yanlış olduğu kanaatindeydi. Ona göre, mücadelelerini enosis bayrağı altında sürdüren Rumlara karşı, Türk cemaati mukavemet hareketinin Rumların enosis aleyhtarı olan sol kanadı ile birleşeydi, belki enosisi bertaraf edebileceği görüşündeydi⁴²⁷. Çamlı bu görüşüyle sol basında Kıbrıs sorununun çözümü konusunda diğerlerinden farklı bir yaklaşım sergilemekteydi. Behice Boran ise Dönüşüm dergisinde Türkiye’nin üçüncü dünya ülkelerini Kıbrıs sorununda Yunanistan ile birleşmiş Kıbrıs’ın emperyalizmin güçlü bir üssü haline geleceğine inandığı takdirde yanına çekeceğini yazmıştı. Ancak Boran’a göre, bunun için Türkiye’nin bağımsız ve anti-emperyalist politika izlemesi gerektiğini ifade etmişti⁴²⁸.

Sol yazarların bir kısmında ortak olan bu kanaatlerin dayandığı nokta, 1919’da olduğu gibi Türkiye ve Yunanistan’ı birbirine kırdıran ortak düşmanın Amerika olduğuydu. Tıpkı İstiklal Savaşında olduğu gibi emperyalistler yine Yunanı öne sürüyorlar, onun arkasına gizlenerek, bir takım oyunlar çevirmek istiyorlardı⁴²⁹. Onlara göre, Kıbrıs’ta Türkiye’nin onurunu korumak için Yunanistan ile değil, Amerika ile çatışmak gerekmekteydi. Asıl mücadele Amerikan emperyalizmine karşı verilmeliydi⁴³⁰. Nitekim Ahmet Şükrü Esmer, “Kıbrıs ve Müttefiklerimiz” başlıklı

⁴²⁵ Çamlı, İbrahim. (24 Aralık 1965). Biraz İtidal, Biraz Akıl, Yön, Sayı.138

⁴²⁶ Esmer, Ahmet, Şükrü. (30 Nisan 1964). Kıbrıs ve Müttefiklerimiz, Ulus.

⁴²⁷ Çamlı, İbrahim. (25 Eylül 1964). Kıbrıs gerçeği 1, Yön, Sayı.97

⁴²⁸ Boran, Behice (20 Haziran 1965). Kıbrıs Meselesinde Niçin Amerika ve Sovyetler Bizi Desteklemiyor? Dönüşüm, s.5

⁴²⁹ Üstün, Nevzat:a.g.e.141-145

⁴³⁰ Özgüden, Doğan. (21 Kasım 1967). Ant, Sayı.47; Özgüden, Doğan. (28 Kasım 1967). Ant, Sayı.48; Dino, Abidin. (10 Ekim 1967). Kıbrıs Sorunu Emperyalizmle Hesaplaşma Sorunudur, Ant, Sayı.41, s.12

makalesinde şöyle yazıyordu:“...Düşmanlarımızın nasıl olsa haklarından geliriz. Tanrı bizi dostlarımızdan korusun⁴³¹.”

Ant dergisi yazarı Abidin Dino ise, Türkiye nasıl İstiklal harbinde İngiliz-Fransız rekabetinden faydalanarak somut sonuçlar elde etmişse, Kıbrıs sorununda da kurulmakta olan yeni Avrupa ile Amerika çelişmelerini görmezlikten gelmemesi gerektiğini belirtmiştir. Yazara göre, Kıbrıs konusunda ayrıca Türkiye'nin Amerika'ya karşı NATO'dan çekilmek ve üsleri kullandırmamak gibi kozları vardı ve Amerika Kıbrıs'ta bir üs kazanmak uğruna Türkiye'deki 50 üssünü kaybetmeyi göze alamazdı⁴³². Güneri Civaoglu ise, sağ gazetelerden olan Tercüman gazetesindeki yazısında, Abidin Dino'nun görüşüne benzer şekilde çözüm önermiştir. Yazar, Türkiye'nin çift taraflı diplomasi izlemesi özellikle Yunanistan karşısında hem ABD'yi hem Sovyetleri oynatması gerektiği görüşündeydi. Çünkü bu iki devletten birine dayanan diğeri tarafından durduruluyordu. Yazar, bu diplomasiyi Mısır'ın Rusya'nın silahıyla dövüşüp, Cenevre müzakerelerine Amerikan uçağıyla gitmesiyle örneklendirmekteydi⁴³³.

Basında yer alan yazılarda görüldüğü gibi, Türk-Amerikan ilişkilerini doğrudan ilgilendirmeyen bir mesele bile gelip, Amerika'ya düğümleniyordu. Bunun nedeni, Amerika'nın bu krizde eleştirilere konu olan davranışlarının müttefiklik ilişkisiyle bağdaşmaması ve Türkiye'nin 20 yıllık dostluğuna karşılık uğradığı hayal kırıklığıydı. Özellikle sol basındaki bu yazılar, kriz esnasındaki bazı gerçeklerin ortaya çıkmasını sağlasa da, ifade edilen görüş ve eleştirilerde, zaman zaman tarafsızlık ve objektiflik unsurlarından uzaklaşıldığı görülmüştür. Amerika ve NATO dışında çözüm önerilerinde, askeri açıdan tamamen Amerika'ya bağlı Türkiye'de bunun nasıl gerçekleştirileceği üzerine alternatif ve öneri sunan yazarların sayısı azınlıkta olmuştur. Ayrıca görüşler, farklı yazarların kaleminden çıksa da, ifadelerde ve verilmek istenen mesajlardaki benzerlik dikkat çekicidir.

Sol kesimin Kıbrıs konusundaki mücadelelerinde başarı oranları tartışılabilir. Ancak, Sosyalist gazetesinin “Türkiye sosyalistleri olarak bağımsız, bağlantısız,

⁴³¹ Esmer, A.Şükrü. (30 Nisan 1964). Kıbrıs ve Müttefiklerimiz, Ulus.

⁴³² Dino, Abidin. (10 Ekim 1967). Kıbrıs Sorunu Emperyalizmle Hesaplaşma Sorunudur, Ant, Sayı.41, s.12

⁴³³ Civaoglu, Güneri. (11 Temmuz 1974). Diplomasi Yuvarlaktır, Tercüman, s.2

üssüz Kıbrıs için geniş yığınlar arasında kamuoyu yaratamadık. Sosyalistlerin içinde bulunduğu dağınıklık bu konuda da kendini gösterdi⁴³⁴.” yorumu Kıbrıs davasında sol kesim için bir öz eleştiri niteliği bakımından önemlidir.

2.4. Haşhaş Sorunu

Türk iç ve dış siyasetini 1960’lı yılların sonunda meşgul eden bir diğer mesele haşhaş sorunu olmuştur. Bu mesele kaynağı, gelişimi ve sonuçları itibariyle Türk solunun gündemine de girmekte gecikmemiştir. Haşhaş sorununu önemli kılan meselenin Amerika tarafından halledilme yöntemi idi.

Türkiye’de yetiştirilen afyon, morfin oranı %15’e kadar yükseltilebilen, çok iyi nitelikte bir üründü. Bu afyon üretiminin büyük kısmı ise milletlerarası ilaç sanayinde kullanılmak üzere ihraç ediliyordu. Türkiye’deki tarlalardan eroin olarak dünya piyasasına en çok 9-10 ton saf eroin intikal etmekteydi. Bu Uzakdoğu’nun altın üçgen bölgesinden gelen eroinin % 6’sına bile erişememekteydi. Türkiye’de üretilen afyondan ve ondan elde edilen baz morfinden daha önemli mesele, Türkiye’den transit geçen baz morfindi⁴³⁵. Amerika 1932 yılında ilk olarak Türkiye’ye afyon üretiminin sınırlandırılması için müracaat etmişti. Atatürk olayı insani mesele olarak görmüş ve uyuşturucu madde ticaretini ve yapımını düzenleyen Cenevre Sözleşmesini imzalamıştır.

Ancak 1960’lı yılların sonuna gelindiğinde Amerika ülkesinde artan uyuşturucu kullanımının kaynağını Türkiye göstererek, Türkiye’ye afyon üretimi konusunda etkili önlemler alınması çağrısını yinelemiştir. Nixon ise haşhaş ekiminin yasaklanmasının Amerikan dış politikası’nın amaçlarından biri olduğunu açıklamış ve sorunu bizzat ele almıştır. Demirel ile arasındaki haşhaş sorunu ile ilgili mektup trafiğinde, Nixon, ABD’nin Sovyet tehdidine karşı Türkiye’ye yardıma koştuğunu, şimdi sıranın Türkiye’ de olduğunu dile getirmiştir⁴³⁶. Bu yıllarda Türkiye’de anarşi ve terör hareketleri tırmanışa geçmiş, ülkede darbe beklentileri yeniden yoğunlaşmıştı. 1970’de Demirel hükümetinin, bütçesi TBMM’de reddedildikten sonra istifasının ardından kurulan ikinci yeni Demirel hükümeti döneminde ABD,

⁴³⁴ Sosyalist Gazetesi. (12 Temmuz 1977). s.5

⁴³⁵ Songar, Prof.Dr.Ayhan. (1975). Haşhaş Meselesi Ve Türkiye, İstanbul: Hareket Yayınları, s.35-38

⁴³⁶ Cem, İsmail. (1980). Tarih Açısından 12 Mart, İstanbul:Cem Yayınevi, s.294-296; Devrim. (7 Temmuz 1970).s.7

Türkiye’de eskisi kadar güçlü bir hükümet bulunmadığının farkına vararak, afyon sorunu konusundaki baskılarını artırmıştı. Türk hükümeti ise ABD ile haşhaş üreticileri arasında tercih yapmak durumunda kalmıştı. ABD’nin isteğinin kabulü mümkün değildi ve Türk hükümeti ABD’nin afyon üretiminin yasaklanması isteklerine olumsuz cevaplar veriyordu⁴³⁷. Çünkü, haşhaş Demirel’in partisinin oy tabanı olan çiftçinin tek geçim kaynağıydı. Haşhaşın sakızı, yaprakları, yağı, tohumu, sapları kullanılıyordu. Tercüman gazetesi yazarı Ahmet Kabaklı’nın deyişiyle afyon “Türkiye’nin petrolü” idi⁴³⁸.

Türk hükümeti’nin haşhaş üreten bölgelerin sayısının azaltılması kararı alması üzerine sol basın ve CHP milletvekillerinin bir çoğu ABD’nin etkisiyle böyle bir karar alındığına dair eleştiriler yöneltilmişlerdi. Demirel haşhaş üretimini yasaklamamışsa da sınırlandırmıştı. Devrim gazetesi Ispartalı Demirel’in haşhaş ekiminden vazgeçilmesini seçmenlerinden isteyemeyeceğini fakat Demirel’in ABD’nin baskılarına da direnemeyip haşhaş ekimini sınırlandırmayı kabul ettiğini yazıyordu⁴³⁹. Yani sol kesimlerin iddialarına göre Demirel Amerikan baskılarına boyun eğmişti. Eleştirilen diğer bir husus da, Türkiye’de haşhaş ekimi yasaklansa bile, Amerika açısından bir şeyin değişmeyeceği, ABD gençliğini zehirleyen afyonun başka ülkelerden sağlanabileceğiydi⁴⁴⁰.

Ancak ABD bu adımlardan tatmin olamamış ve üstü örtülü ekonomik ambargo uygulamaya başlamıştır. Nitekim İkinci Dünya Savaşı’ndan beri Türkiye’ye yaptığı yardımlara karşılık haşhaş üretiminin yasaklanmasını bekleyen ABD, Amerikan ilaç firmalarını Türkiye’den daha az afyon almaya yöneltmiştir⁴⁴¹. ABD’nin izlediği baskı politikası, 1970’li yıllarda da devam etmiş ve Türk-Amerikan ilişkilerinin en önemli gündem maddesi olmuştur. Türk-ABD ilişkileri bu dönemde afyon sorunu yüzünden kısır döngü içine girmiştir.

ABD’nin Türkiye’ye baskısı Türkiye ve ABD kamuoyu tarafından biliniyordu. Cumhuriyet gazetesi yazarları Ali Sirmen ve Selahattin Güler, Türkiye’nin günah keçisi seçildiğini ve kasti olarak eroinin temel kaynağı olarak

⁴³⁷ Erhan, Çağrı. (1996). Beyaz Savaş, Ankara: Bilgi Yayınevi, s.101-102

⁴³⁸ Songar, Ayhan: a.g.e., s.55

⁴³⁹ Devrim. (7 Temmuz 1970). s.7

⁴⁴⁰ Cem, İsmail. a.g.e., s.43; Acar, Özgen. (5 Temmuz 1970). Afyon Raporu, Cumhuriyet; Üner, Ragıp. (18 Mart 1971). Afyon Sorunu ve Amerika, Cumhuriyet

⁴⁴¹ Erhan, Çağrı (1996). a.g.e. s.86-87

gösterildiğini iddia etmişlerdir⁴⁴². Çünkü onlara göre, Türkiye baskı yapılması kolay bir devlettir. Ancak tehdit yolu ile bu konuda işbirliğinin sağlanacağına inanan Amerikan Kongresi ile, yaptırım uygulanmasıyla ilişkilerin zarar göreceği endişesini taşıyan Amerikan yönetimi arasında fikir ayrılıkları olsa da, Amerikan kamuoyu Amerika'daki uyuşturucu probleminin kaynağının Türkiye olduğuna inandırılarak, bu mesele Amerikanın iç siyasi mücadelelerinde malzeme olarak kullanılmıştır. Nixon bu dönemde başkanlık seçimlerine adaydı ve uyuşturucu problemi Amerikan halkı için önemli idi. Nixon'un seçim kampanyası için Türkiye'deki haşhaş ekimini yasaklatma iyi bir malzeme olarak görülüyordu. Benzer bir şekilde Türkiye'de de iç siyasi beklentiler düşünülerek haşhaş üretiminin yasaklanmasına karşı çıkmıştır. Çünkü Türk halkının önemli bir kesiminin geleneksel geçim kaynağı haşhaştı. Demirel haşhaş üreten çiftçilerin oylarını kaybetmeyi göze alamazdı.

ABD dışişleri bakan yardımcısı E.Richardson'un Ankara'ya yaptığı ziyaret haşhaş konusunun, Türk iç politikasında daha fazla ön plana çıkmasına neden olmuştur. Türk basını Richardson'un Türk makamları ile yaptığı görüşmenin Türkiye'yi legal haşhaş üretimini bile yasaklamaya zorlamayı amaçladığını yazmıştır. Sol ve sağ kesime ait gazetelerin köşe yazılarında ve düşünce sayfalarında ABD ye karşı sert eleştiriler yöneltilmiştir⁴⁴³. Haşhaş sorunun gündemde tutulduğu yazılarda Amerikan tutumunu eleştirmenin yanı sıra hükümete de ateş püsküren basın, haşhaş üreticilerinin açlığa mahkum edildiğini ifade ederek kamuoyunun dikkatini çekmeye çalışmıştır. Basından ve kamuoyundan gelen tepkiler hükümetin haşhaş üretimini tamamen yasaklamama konusundaki kararlı tutumunu pekiştirmiştir⁴⁴⁴.

ABD Başkanı'nın özel temsilcisi Moy Nihan'ın, Türkiye'nin NATO temsilcisi Muharrem Nuri Birgi'ye, "Türkiye'nin tüm alanlardaki Türk-ABD ilişkilerine zarar vermek istemiyorsa, mutlaka afyon üretimini durdurmasını söylemesi" ile ABD ilk kez ilişkilerin geleceği konusunda tehditkar bir hava içine girmişti.⁴⁴⁵ ABD ile Türkiye arasında afyon üretiminin yasaklanması hususunda

⁴⁴² Sirmen, Ali. (8 Mart 1975). Afyonlama, Cumhuriyet; Güler, Selahattin. (24 Mart 1975). ABD Kongresini Türkiye'de Görevli Ajanlar Yanılttı, Cumhuriyet

⁴⁴³ Uslu, Nasuh. (2000a):a.g.e., s.228

⁴⁴⁴ Erhan, Çağrı (1996):a.g.e., s.103

⁴⁴⁵ Arcayürek, Cüneyt. (1985). Çankaya'ya Giden Yol, 1971-1973, Ankara: Bilgi Yayınevi, s.155

diplomatik görüşmeler sürerken, ABD Kongresi'nde Türkiye'ye ekonomik yaptırımlar uygulanması teklifleri yankılanmaya başlamıştı. Bu yankılar Türkiye'de olumsuz bir hava estirmiştir. Narkotik İlaçlar Bürosu'nun, ABD'ye sokulan eroinin % 80'nin Türkiye'ye ait olduğunu açıklaması ekonomik yaptırım tekliflerine kongre içinde destek sağlamıştı. Türk politikacıların bir çoğu, ABD'de Türkiye'ye karşı basında ve Kongre'de yürütülen kampanyanın arkasında Rum ve Ermeni lobilerinin bulunduğunu iddia etmekteydiler. Ecevit 1995 yılında yaptığı bir görüşmede 1970'lerdeki asıl amacın haşhaşın yasaklanması değil, Kıbrıs konusunun gündemde olduğu bir dönemde Türkiye imajını kötülemek ve Türkiye'ye karşı cephe oluşturmak olduğunu dile getirmiştir⁴⁴⁶.

Amerikan Adalet Bakanı Mitchell'in "kaynağın kurutulması taraftarı olduğunu ve Türkiye'nin aldığı tedbirlerin kendisine yaptırım uygulamasını engellemediğini" belirttiği sözleri ile ekonomik yaptırım tehdidinde bulunması sol basında genişçe ele alınmıştır. Çünkü, ABD dış politika ve ittifak anlaşmalarıyla ilgili olmayan bir konuda iç işlerimize karışmış ve bu meseleyi dış politika malzemesi yaparak, Türkiye üzerinde baskı uygulamaya çalışmıştı. Türk basınının yorumu da, ABD'nin tehditlerinin iç işlerimize müdahale olduğu ve bunun egemenlik anlayışımızla bağdaşmadığı şeklinde idi. Türk gazetelerindeki köşe yazarlarının Mitchell'in açıklamasıyla ilgili olarak görüşleri şöyle özetlenebilir: Açıklama gösteriyordu ki; Türkiye ABD'ye bağımlı, hatta onun uydusu durumundaydı. Amerikalılar Türkiye'yi adeta kendi sömürgeleri olarak görmekte, bu yüzden Türk makamlarına haşhaş üretimini yasaklamaları için baskıda bulunmakta tereddüt etmemekteydiler. ABD kendi sınırları içindeki eroin kaçakçılığını önlemek için etkili tedbirler almamakta, fakat bu konudaki yetersizliğini saklamak için Türkiye'yi suçlamaktaydı. Mitchell'in beyanati açık bir şekilde gösteriyordu ki; Amerikalılar yalnızca kendi çıkarlarını düşünüyorlardı. Bu bağlamda Mitchell'in açıklaması Johnson mektubunu andırmakta ve iki ülke arasındaki dengesizliği ve eşitsizliği ortaya koymaktaydı⁴⁴⁷.

⁴⁴⁶ Erhan, Çağrı. (1996):a.g.e. s.114

⁴⁴⁷ Uslu,Nasuh. (2000a):a.g.e.,s.229-230; Abdal, Oktay. (24 Temmuz 1970). Amerikasız da Yaşanır, Cumhuriyet, s.2; Selçuk, İlhan. (24 Temmuz 1970). Düşün, Cumhuriyet, s.2; Baban, Cihad. (28 Temmuz 1970). Demirel Haklı, Ulus, s.2; İpekçi, Abdi. (22 Temmuz 1970). Türkiye Cezalandırılacakmış, Milliyet, s.1-9

Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu konuyla ilgili bir açıklama yaparak, ABD Adalet Bakanını böyle bir açıklama yapmaya cesaret ettirenlerin, Amerikan uşağı yöneticiler olduğunu beyan etmiştir. Ancak hükümet o dönem için haşhaş ekimin yasaklanmasına sıcak bakmıyordu. Dışişleri Bakan Vekili Turhan Bilgin, “Hiçbir devletin Türkiye’nin iç işlerine karışmasına müsaade etmeyeceğiz” hükümetin yasak konusundaki baskılara karşı tepkisini dile getirmişti⁴⁴⁸. Demirel ise Mitchell’in açıklaması karşısında, Türkiye’nin niçin kaçakçılığı önlemediğinin kimse tarafından muaheze edilemeyeceğini, çünkü aynı afyonun girdiği ülkeye “siz niye afyonun kaçak olarak girmesine mani olmuyorsunuz?” diye sorulacağını belirterek, tepkisini dile getirmiştir⁴⁴⁹. Güneri Civaoglu ise, “Türkiye’nin 7000 yıldan beri afyon ekimi yaptığı halde çok az afyonkeş bulunduğunu, bunun afyonun varlığı ile değil, terbiye, din meselesi olduğunu” belirterek, Amerika’nın iddialarına cevap vermişti⁴⁵⁰.

Amerika haşhaş ekiminin durdurulması için Türk hükümetlerine yaptığı baskılardan dolayı Türk kamuoyunda şiddetli bir şekilde eleştirilirken, Amerikalı yetkililer ise haşhaş üretiminin yasaklanmamasını sol akımların tepkisine bağlamakta ve bu sorunun ancak oy kaygısı olmayan bir iktidar tarafından çözüleceğini düşünmekteydiler. Nitekim sol basında da Amerika’nın ulusal bir davası haline gelmiş olan haşhaş meselesinin Demirel hükümetinin sonunu hazırladığı görüşü hakimdi. İsmail Cem bu durumu şöyle izah etmiştir:

“Haşhaş sorunu, Amerikanvari bir anlaşmazlıktır ve tümüyle soyuttur. Haşhaş sorunu’nun, üsler sorunu ve Ortadoğu politikası’ndaki değişim kadar önemli olduğunu dışardan bakan göz anlayamaz. Ama 12 Mart’ın hemen sonrasındaki gelişmeler ve 12 Mart’a ilişkin açıklamalar, haşhaşın ABD açısından sınırsız bir önem taşıdığını, Türk hükümetiyle arasındaki en büyük üç sorundan bir olduğunu ortaya koymuştur⁴⁵¹.”

İşte bazı iddialara da konu olan, 12 Mart muhtırasında Amerika’nın ve haşhaş faktörü’nün payı ne kadardır? Bu soruya cevap verebilmek için yukarıda özetlediğimiz haşhaş sorunu ile ilgili olarak Türk hükümeti ile Amerika arasında

⁴⁴⁸ Dışişleri Bakanlığı Belleteni (1970). No.70, s.75

⁴⁴⁹ Erhan, Çağrı. (1996):a.g.e.s.106-107; Milliyet. (23 Temmuz 1970). s.2

⁴⁵⁰ Tercüman. (6 Temmuz 1974). s.6-7

⁴⁵¹ Cem, İsmail:a.g.e.s.43

yaşanan gelişmeler yanında muhtıra sonrasında yaşanan gelişmeleri de bilmemiz gerekiyor.

2.4.1.12 Mart muhtırasında haşhaşın rolü

12 Mart muhtırasında, haşhaş sorununun rolü sol yazarlar ve politikacılar tarafından etraflıca ele alınmıştır. Dönemin dışişleri bakanı Çağlayangil'e göre, 12 Mart'ın en önemli nedeni, üslerin kullanımı sorunu ile afyon sorunudur. Çağlayangil'in deyimiyile "12 Mart'ta CIA vardır, haşhaş vardır"⁴⁵².

Sol basındaki 12 Mart muhtırasında haşhaş meselesinin payı olduğu konusundaki görüşler tamamen temelsiz görülmektedir. Dönemin bakanlarından Turhan Bilgin'in ifadelerine göre, Kissenger, başkanlığında toplanan kabine komitesine "Hükümetleri değiştirme pahasına eroin akımını durdurun!" direktifini vermişti. Yine, Kissenger tarafından Demirel'e gönderilen mektupta "Uyuşturucu madde sorununa bulunacak çözüm yolunun, Türkiye ile stratejik ve askeri ittifakın faydalarından daha önemli olup olmadığına karar verme zamanının geldiği" hatırlatılarak, uyarı yapılmıştı. Turhan Bilgin, Amerika'nın baskılarına boyun eğmeyen hükümetin değiştirilme kararının Amerika tarafından alındığını ve bu ağın CIA tarafından kurulduğunu iddia etmiştir⁴⁵³. Yine Çağlayangil anılarında, Demirel'in haşhaş yasağı konusundaki Amerikan isteğine olumsuz cevabı üzerine Amerikan büyükelçisi'nin, "...çok yazık, bundan fena neticeler doğacak." dediğini ve bu uyarıdan üç ay sonra hükümetin düşürüldüğünü aktarmıştır⁴⁵⁴.

Bu iddiaları destekler görünen ve CIA, 12 Mart ve haşhaş bağının kurulmasına neden olan en önemli gelişme, Demirel hükümetinin düşürülmesinin ardından yeni gelen teknokratlar hükümetinin ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin haşhaş ekiminin yasaklanması isteğine olumlu cevabı olmuştur. Nihat Erim Hükümeti, Türkiye'de son haşhaş ürününün 1972'de toplanacağını, ondan sonra yasaklamanın yürürlüğe gireceğini ilan etmiştir. Erim hükümetini haşhaş üretimini yasaklamaya iten en önemli neden ABD ile ilişkileri kuvvetlendirmektir. İçeride tam olarak halk ve Meclis desteğini elinde bulundurmayan Erim hükümeti bir de ABD'nin desteğini kaybetmek istemiyordu. Ayrıca Mango'nun iddiasına göre,"

⁴⁵² Cem, İsmail:a.g.e. s.47.

⁴⁵³ Cem, İsmail:a.g.e. s.47; Milliyet. (24 Mart 1976).

⁴⁵⁴ Çağlayangil, İ. Sabri. (1990). Anılarım, Ankara:Yılmaz Yayınları, s.63

Ellerinde marksist ayaklanma gibi bir sorun bulunan Türk otoriteleri Amerika'yı kızdırmama konusunda büyük özen göstermekte idiler⁴⁵⁵.” Türkiye’de haşhaş ekimin yasaklanmasında etkin olan diğer bir faktör de sol görüşlü radikallerin dışarıdan silah elde etmelerini engelleme kaygısı idi. Türk otoriteleri sol görüşlü teröristlerin haşhaş kaçakçılığı yolu ile büyük miktarlarda silah elde ettiğine inanmakta idiler⁴⁵⁶.

Başbakan Erim, haşhaş ekiminin yasaklanmasına yasal gerekçe olarak, kaçakçıların Türkiye'nin itibarı ile oynamalarının önüne geçilmesi için haşhaş ekiminin yasaklandığını söylüyor ve bu kararın Amerika Birleşik Devletleri baskısı ile değil insani nedenlerle aldığını belirtiyordu. Bununla birlikte Nixon, Başbakan Erim ile aynı anda Türkiye'nin afyon üretimini yasaklayacağını açıklayarak kendilerinin konunun içinde olduğunu gösteriyordu. Ayrıca mücadeleye devam etmek yerine, kendi köylüsünün menfaatine ters biçimde haşhaş üretiminin yasaklanması Türkiye'nin itibarını kurtarmamış, fakat gücü hakkında şüphe uyandırmıştı⁴⁵⁷. Haşhaşın yasaklanmasından sonra alınan şu kararlar da kamuoyunu tatmin etmemişti: 1-Yedi ilde haşhaş ekiminin yasaklanmasından dolayı Türk çiftçisinin zararı, ABD tarafından karşılanacaktır. 2-Bu kaybın yerini dolduracak yatırım projeleri ABD tarafından başış olarak finanse edilecektir. 3-Türkiye'nin afyon sakızı ve tohum ihracatından sağladığı döviz 4 yıl ABD tarafından karşılanacaktır⁴⁵⁸. Bu kararlar sol yazarlar tarafından Türkiye tarım politikasının parayla satılması olarak yorumlanmıştır.

Türk kamuoyu yasağın ardında ABD'nin baskılarının olduğunu biliyordu. Bu hükümete karşı güvensizlik duygularının artmasına neden olmuştu. Haşhaş yasağı Türk ulusunun gururunu ve onurunu yaralamıştı. Çünkü, Türk hükümeti de Türk çiftçilerinin Amerikan halkını zehirlediğini kabul etmiş oluyordu. Türkiye'nin Amerika'ya bağımlı olduğu ortaya konuluyordu. Türk halkının çıkarları bir yabancı devlet ile pazarlık masasına yatırılarak, Amerikan çıkarlarına feda ediliyordu. Ancak bunlara rağmen muhtıranın gölgesinde kurulan hükümet döneminde haşhaş ekim

⁴⁵⁵ Uslu,Nasuh. (2000a):a.g.e., s.239; Mango, Andrew. (1976).Turkey: Delicately Poised Ally ,Colifornia: Beverley Hills,s.42

⁴⁵⁶ Uslu, Nasuh. (2000a):a.g.e.,s.239; Turner, Michael Allan (1976).The International Politics of Narcotics:Turkey and U.S (Basılmamış Doktora tezi), Kent State University,s.152-160-278

⁴⁵⁷ Erhan, Çağrı. (1996):a.g.e., s.122; Richard Nixon. (1971). Public Papers of the Presidents of the United States, s.789; Sönmezoğlu, Faruk:a.g.e. s.60

⁴⁵⁸ Cumhuriyet (5 Ekim 1971).s.7

yasağı kamuoyu tarafından çok fazla eleştiriye tabi tutulamamıştır. Sadece Cumhuriyet gazetesi ve haşhaş üretilen illerin milletvekilleri bu konuyu ciddiyle ele almışlardır. CHP Denizli Milletvekili İlhan Açıkalin, yasaklama kararı ile köylünün perişan olduğunu vurgulayarak, afyonun en çok üretildiği Hindistan yerine Türkiye'ye baskı yoluyla ekiminin yasaklatırılmasının büyük devletlerin çıkarına uygun bir davranış olduğunu dile getirmiştir⁴⁵⁹. Haşhaş sorunun psikolojik ve politik yönü olduğunu söyleyen Çağlayangil'e göre ise haşhaşın men edilmesi ile Amerikan gençliğinin zehirlenme meselesi bitmemiştir ama "drug" meselesi vesilesiyle Amerika'daki "milyarlarca dolar yardım ettiğin adam bile sana kazık atıyor" söylemi bitmiştir. Nitekim, Amerika'daki afyon üretimini yasaklanmasıyla müptela sayısı düşmemiş, aksine artmıştır⁴⁶⁰. Yeni Halkçı gazetesinin iddiasına göre, Amerikan gençliğini uyuşturucu kullanmaya Amerikan hükümeti itmekteydi. Çünkü Amerika'da işsizlik vardı. Hiç çalışmayan bu 3-5 milyon civarındaki gençlik topluma kazandırıldığında bunlara iş bulma zorunluluğu doğuyordu⁴⁶¹.

Cumhuriyet gazetesi, Türk hükümetinin haşhaş ekimi yasağıyla Amerika'nın düştüğü bataktan kendisini kurtaramayacağını ancak bunun afyon üreten halkımız için öneminin büyük olduğunu yazmıştır. Haşhaş yasağının Türk çiftçisine verdiği zarar büyüktü⁴⁶². Nihat Erim ne kadar tazminat ödeneceği karara bağlanmadan yasaklama kararını aldırmişti. Üretici bir yandan ana zirai üretim maddesini yitirmiş, bir yandan adil olmayan tazminat almış bir yandan da eline geçen üç-beş bin lirayı enflasyonist etkilere kaptırmıştır⁴⁶³.

Sol basın bir taraftan yasaklama kararındaki ABD etkisini eleştirirken, diğer yandan durumdan memnun olmayan Türk çiftçileri ile röportajlar yayınlarak, çiftçilerin bu mağduriyetini dile getirmişler ve hükümeti eleştirmişlerdi. Amerika'nın vaat ettiği 35 milyon dolarlık yardımın belirsizliği ve yetersizliği üzerinde de sıkça durulmuştur. Çiftçiler, açıklanan dolar yardımının yaralarını sarabileceğine ihtimal

⁴⁵⁹ Erhan, Çağrı. (1996):a.g.e. s.124; Millet Meclisi Tutanak Dergisi. (30 Haziran 1971). C.15, Dö.2, Ot:2; Uslu, Nasuh .(2000a):a.g.e., s.241; Arcayürek, Cüneyt .(1985):a.g.e. s.134-144-149.

⁴⁶⁰ Cem, İsmail:a.g.e. s.68

⁴⁶¹ Altındal, Aytunç (1970). Haşhaş ve Emperyalizm, İstanbul: Havas Yayınları, s.253; Yeni Halkçı Gazetesi (27 Mart 1974). s.2

⁴⁶² Cumhuriyet (11 Eylül 1973). s.2

⁴⁶³ Altındal, Aytunç:a.g.e. s.233

vermiyorlardı. Amerika'nın vaat ettiği 35 milyon dolar kredi Türkiye'nin kaybını karşılamıyordu. Çiftçiye tazminat olarak verilecek olan 10 milyon doların sadece 2 milyon doları dağıtılıp, geriye kalan miktar hazineye devredilmiştir. Bu ise; toprağı başka ürünleri yetiştirmeye uygun olmayan çiftçileri zor duruma düşürmüştür. Kendilerine verilen vaatler yerine getirilmemiş ve geleneksel geçim kaynakları ellerinden alınmıştı. Çiftçiler durumlarında bir iyileşme görmemiş ve ekime yeniden başlama konusunda sabırsızlanmışlardı⁴⁶⁴.

Cumhuriyet gazetesinde zaman zaman çiftçilerin seslerini duyurmaları için gelen şikayet mektupları da yayınlanmıştır. Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan ve çiftçilerin mağduriyetlerini dile getirdikleri mektupların birinde, "Afyonun yağından, küspesinden, yaprağından, sakızından ve kozasından faydalanıyorduk. Önceleri yağın kilosunu 3 liraya mal ediyorduk. Şimdi 13 liradan yiyeceğiz. Afyon ekimi Çin, Hindistan ve İran'da yasaklanmış mıdır? O halde Amerikan hippilerinin zehirlenmesine Türk afyonumu sebep olmaktadır?" şeklinde şikayetler yer almaktaydı⁴⁶⁵. Haşhaşın Türk insanı için önemini anlatabilmek için Türkiye'nin Tarım Bakanı, Türkiye'ye gelen Amerikalı Bakana şu örneği vermiştir: "Bu bölgede haşhaş ekimi yasaklanmakla, halkın telafi edilmez kayıpları olmuştur. Bir Amerikalıya "sabah kahvaltıda domuz sucuğı ve yumurta yemeyeceksin" dersiniz, ne olur? Bu bölge halkını haşhaş yağından mahrum bırakmak, bundan da önemlidir⁴⁶⁶."

Türk köylüsünün geçim kaynağı olan haşhaş'ın yasaklanmasına karşı tepkiler sadece basına değil, "Haşhaş da ekeceğiz. Seni yurttan sökeceğiz" dizelerinin yer aldığı, sözü ve müziğı Mehmet Koç'a ait olan "Amerikan Köpeğı" (Keban-18) adlı şarkıyla 45'lik bir plağı da yansımıştır. Ağır sözler içeren bu şarkı, Amerikan aleyhtarlığının yükseldiğine dair sesli işaretlerden biridir⁴⁶⁷.

Haşhaş yasağına bu tepkiler sonuç vermiş ve 1973'te yapılan seçimlerde haşhaş yasağına karşı olmaları, birbirinden farklı ideolojileri benimseyen CHP ve MSP'nin koalisyon hükümeti kurabilmelerini sağlayan ortak bir payda

⁴⁶⁴ Cumhuriyet. (17 Ağustos 1971). Haşhaşsız Olunca, s.2

⁴⁶⁵ Cumhuriyet. (22 Temmuz 1971). Cumhuriyete Mektuplar, s.2

⁴⁶⁶ Cumhuriyet. (13 Kasım 1971).s.7; Cumhuriyet. (05 Ekim 1971).s.1

⁴⁶⁷ Aklan, Mehmet Ö. (04 Ekim 2003). Türkiye'de Amerikan İmajının Değışimi, Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı.118

olmuştur⁴⁶⁸. Koalisyonun iki kanadının seçim kampanyalarındaki vaatleri, haşhaş ekim yasağının Türk çiftçisi ve ekonomisi üzerindeki olumsuz etkileri, kamuoyunun baskısı ve Amerika’da yasağa rağmen uyuşturucu probleminin sona ermemesi gibi nedenler hükümeti yasağı kaldırmaya sevk etmiştir. Meselenin ekonomik ve sosyal yönü kadar prestij yönü de ön plana çıkmıştı. Ecevit 2 yıl aradan sonra haşhaş ekimini 7 ilde sıkı kontroller altında tekrar başlatmıştır. Ecevit’in Kıbrıs sorununda izlediği politika yanında Amerika’nın “haşhaş ekmeyeceksin” baskılarına karşı çıktığı için iktidardan uzaklaştırıldığı bile iddia edilmiştir⁴⁶⁹.

Bu karar sol kesimde olumlu karşılanmıştır. Başta Türk-İş olmak üzere birçok sendika da haşhaş ekimine tekrar başlanılmasını desteklemişlerdir. Aytunç Altındal’ a göre, dış desteğin sağlanabilmesi için çıkarılan haşhaş yasağı, sosyalist ve devrimcilerin verdiği uğraş sayesinde işbirlikçilerin ellerinde infilak eden bir bomba olmuştur. Aralarında Ali Sirmen, Oktay Akbal ve Mehmet Haşmet’in de bulunduğu köşe yazarları yazılarında ABD yardımlarının zaten ülkeye fayda getirmediğini savunarak, haşhaş yasağının kaldırılmasına destek vermişlerdir⁴⁷⁰.

Sol kesim yazarlarının ekim yasağının kaldırılması kararına destek yönündeki yazılarına karşılık özellikle sağ görüşlü yazar ve politikacılar Türk-Amerikan ilişkilerini olumsuz etkileyeceği için bu kararı hata olarak değerlendirmişlerdir. Sağ yazarlara göre, haşhaş ekiminin başlatılması, sol basında bir dış politika meselesi olarak meydana okuma şeklinde Türk- Amerikan ilişkilerinde bir düşmanlık politikasına dönüştürülmüştür. Ecevit, dış politikayı iç politikaya alet etmiştir. Aşırı sol propagandanın ve basının da etkisinde kalarak yalnızlık politikasının temelini atmıştı. Ecevit hükümeti’nin aldığı karar milli egemenliğe cevap verirken, sınırların ötesindeki düzenlemelerde son sözü söyleyecek ABD’nin desteğini kaybetme tehlikesini sergilemekteydi⁴⁷¹.

Sağ görüşlü yazarın düşünceleri şöyle özetlenebilir: Meselede haklı olmak başka, karlı çıkmak başkaydı. ABD Başkanı’nın Rusya’nın ayağına gittiği ve

⁴⁶⁸ Erhan, Çağrı. (1996):a.g.e.,s.133

⁴⁶⁹ İçli, Tayfun (2005). Demokratik Sol Hareket ve Demokratik Sol Felsefe Nedir?, Ankara: Başak Matbaacılık, s.47

⁴⁷⁰ Erhan, Çağrı. (1996):a.g.e. s.143; Altındal, Aytunç: a.g.e, s.19

⁴⁷¹ Tercüman (17 Temmuz 1974); Civaoglu, Güneri (5 Temmuz 1974). Tercüman, Haşhaş, s.6

Rusya'nın yer altı ve yer üstü servetini ABD'ye açtığı bir dönemde Türkiye'nin haşhaş ekimi ile kazandığı bir şey yoktu. Çünkü daha karar çıkmadan yabancı basında manşetler Türkiye'nin çocuklarını zehirlediği yolunda manşetler ile dolmuştu. Yasağın kaldırılması kararı, Ecevit hükümeti tarafından ABD karşısında Türkiye'nin bağımsızlığın ispatlayan bir olay olarak sunulmuştu. Oysa kararın, Türkiye'nin onuruyla, bağımsızlığıyla bir ilgisi yoktu. Ecevit hükümeti Amerika'dan daha fazla yardım isteme yerine, Amerikalılara danışmaksızın haşhaş ekimine izin vermekle büyük bir hata işlemişti. Türkiye'nin bu düşmanca tavrına karşı artık ABD Türkiye'nin güvenlik ve ekonomik çıkarlarını önemsemeyecekti. Karar yalnızca üç grubu memnun edecekti: Amerikan karşıtlarını, haşhaş üreticilerini ve kaçakçıları⁴⁷².

Tercüman gazetesi yazarı ise, Türkiye'nin azalan stratejik önemine, sol aydınların Amerikan düşmanlığının Amerika'yı tedirgin etmesine rağmen elinde haşhaş kozunun olduğunu, ve bunun Nixon'u içinde bunaldığı bataktan, Türkiye'yi düşürüldüğü çıkmazdan kurtarabileceği düşüncesindeydi: “Eğer ABD, Yunanistan ile aramızdaki meselelerde Türk tezini kabul eder ve ettirir, Türk köylüsünün kaybını gerçek miktarıyla öderse haşhaş yasağı niçin düşünülmesin⁴⁷³.” Ayrıca Ergün Göze, CHP'nin haşhaş ekimine izin vermesinde dış tesirlerin olabileceği görüşündeydi. Çünkü yazara göre, İkinci Dünya Savaşı'nda dış tesirlerle Türkiye'ye iltica eden Azeri kafilisini Türk askerlerinin gözleri önünde teslim eden ve 1944'te Türk milliyetçilerine işkence yaptıran yine CHP idi⁴⁷⁴.

Karar Amerikan Kongresinde yardımı kesme tehditlerini yeniden gündeme getirmiştir. Washington Post gazetesinin makalesi Amerika'nın konuya nasıl baktığını gösteriyordu: “Eğer Türk hükümeti bir gecede Amerikan sahillerine ajanlarını indirip, insanları öldüreceğini ve Amerikan toplumunun temellerini sarsacağını ilan etse ki; eroin aynen bunu yapmaktaydı. Şüphesiz ki, bu açıklama savaş nedeni olarak görülecek ve ona göre tepki gösterilecekti⁴⁷⁵.” Anlaşılan Haşhaş sorunu, Türkiye'nin NATO'ya yaptığı katkılardan daha öncelikli hale gelmişti. Bu,

⁴⁷² Göze, Ergün (10 Temmuz 1974).Türkiye Nereye Götürülmek İsteniyor? Tercüman, s.5; Uslu, Nasuh. (2000a):a.g.e., s.245-246; Giritli, İsmet. (15 Temmuz 1975). Haşhaş ve Türk-Amerikan İlişkileri, Tercüman; Milliyet. (14 Temmuz 1974). s.2; Toker, Metin. (24 Mart 1974). Haşhaş Ötesi ve Berisi, Milliyet, s.2

⁴⁷³ Göze, Ergün (8 Temmuz 1974). Haşhaş Ve Dış Politika, Tercüman, s.5

⁴⁷⁴ Göze, Ergün (10 Temmuz 1974).Türkiye Nereye Götürülmek İsteniyor? Tercüman, s.5

⁴⁷⁵ Uslu, Nasuh. (2000a):a.g.e.s.247

Amerika'nın ittifak ilişkisini nasıl kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirdiğine de örnekti. Haşhaş meselesi de Kıbrıs sorunu gibi, Türkiye ile Amerika arasındaki ittifak ilişkisiyle doğrudan alakalı olmasa da, Amerika tarafından ittifakı sarsacak duruma getirilmişti. 2004 yılında yayımlanan bir belgesel programında Ecevit, haşhaş yasağının kaldırılması kararından sonra, Amerika'nın, "NATO'dan çıkarırız. Sultanahmet'i bombalarız, haşhaş ekimi yapılan köyleri bombalarız." gibi tehditlerde bulunduğunu ifade edecektir⁴⁷⁶.

Amerika ile Türkiye'nin balayı dönemi kısa sürmüş, Kıbrıs sorunuyla başlayan gerginlikler 1974'te haşhaş ekimine izin verilmesiyle artmıştır. Kıbrıs hareketi dikkatleri haşhaş sorunu üzerinden çekmişse de, yine de bu hadise, Türk-Amerikan ilişkilerini derinden etkilemiştir. Hatta daha önce belirttiğimiz gibi Türk iç ve dış politikası açısından, 12 Mart darbesinde haşhaş meselesi ve dolayısıyla Amerika'nın rolü olduğu iddialarının ortaya atılmasına neden olmuştur.

⁴⁷⁶ Açıklamalar, CNN Türk'de 2004 yılında yayınlanan 'Karaoğlan Belgeseli' adlı programda yapılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1965-1975 YILLARI ARASINDA AMERİKA İLE İLİŞKİLERDE DIŞ POLİTİKA DEĞİŞİKLİĞİ VE SOL BASIN

3.1.Amerika İle İlişkilerde Politika Değişikliği: Nedenler, Aşamalar, Sonuçlar

1960'lı yıllara kadar Türkiye'nin Amerika ile yakın ilişkileri öğrenme konusuydu. Fakat bu müttefiklik ilişkisinin ve ileri karakol görevinin Türkiye'ye yapılacak bir saldırıda Türkiye'nin dışında bir yerden geçen Amerika'nın savunma hattını örtme ve emniyette bulundurma anlamına geldiği ve Türkiye topraklarının tamamen işgal edilebileceği gerçeği geçte olsa anlaşılmıştı⁴⁷⁷. 1960'lı yıllar, yaşanan olayların etkisiyle dış politikamızda değişim rüzgarlarını estirmişti. Amerika'ya tek taraflı bağlılığın faturalarının ağır olması ve bazen de bir felaketin eşiğinden dönülmesi, Türkiye'nin dış politikasını yeni arayışlara itmmişti. 15 yıllık balayından sonra Türk-Amerikan ilişkilerindeki bu gevşeme, çeşitli skandallar sonucu ortaya çıkmıştı⁴⁷⁸.

Bu değişimi zorlayan süreci ve Amerikanın Türkiye politikasını Fahir Armaoğlu şöyle açıklamıştır: “Türkiye İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra milletlerarası kuvvet dengesinin o zamanki durumu dolayısıyla Amerika ile ittifakını en kuvvetli teminat olarak görmüş ve bu teminatı NATO'ya katılmakla elde etmiştir. Amerika daha sonraları şartların değişmesini rağmen mevcut nüfuzundan eksilmeye tahammül edememiş ve Türk hükümetinin davranışı da Amerika'nın bu tutumuna destek olmuştur. Fakat Kıbrıs davasında bu devletin gösterdiği hareket biçimi, sanki bir sömürge imiş gibi Türkiye'nin iç ve dış meselelerine müdahalesi, bizim milli menfaatlerimizi bir kenara iterek, kendi çıkarını düşünmesi Türkiye'yi bazı bakımlardan yolun ağzına getirmiştir⁴⁷⁹.”

Armaoğlu'nun ifade ettiği bu süreç, 1963 yılından itibaren Türk dış politikasında bağımsızlık yönünde eğilimleri artırmıştır. 1965 sonrası Türk dış

⁴⁷⁷ Tunçkanat, Haydar. (2001). İkili Anlaşmaların İç Yüzü, İstanbul:Kaynak Yayınları, s.29

⁴⁷⁸ Devrim. (8 Aralık 1970). s.7

⁴⁷⁹ Armaoğlu, Fahir. (2 Eylül 1964). Dış Politikamızda Değişiklik Zorunludur, Cumhuriyet, s.2; Apaydın, Orhan. (10 Şubat 1965).Yön, Sayı.92, s.3

politikasının temel direklerinin değişmeye başladığı bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Bu değişim en çok Türkiye'nin son 20 yıllık hayatına damgasını vuran Amerika ile ilişkilerde yaşanmıştır. Bu değişiklikler bir anlayış değişikliğinden ziyade özellikle ABD ile ilişkilerin seyrinden kaynaklanmıştır. Türk dış politikasında başlayan değişimleri, Amerika'nın davranışları yanında uluslararası gelişmeler de zorlamıştır. Uluslararası konjunktürdeki yumuşama, tarafsızlar bloğunun güçlenmesi ve sahip olduğu nüfus çoğunluğuna dayanarak, BM'deki kararları etkilemeye çalışmaları döneme damgasını vuran uluslararası gelişmelerdi. Değişimi içten körükleyen faktör ise, Türk iç siyasal yapısındaki hareketlilikle birlikte gelişen sol akımlar ve basın organları olmuştur.

Bu dönemde solun söylemlerinde ortak olan nokta, NATO'nun ve ABD'nin Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye soktuğu, hareket özgürlüğünü sınırladığı ve bağımsızlığını zedelediğiydi. Solcu yazar ve politikacılara göre, Sovyet tehdidi Amerika ile ittifakın bu ağır bedellerini ödemek için bir bahane değildi ve fazlaca abartılmıştı. Oysa Türkiye için asıl tehdit olarak Amerikan varlığını gören, sol kesimin NATO'ya ve ABD'ye hayır çılgınlıkları, 1960'lı yıllarda artmaya başlamıştı. TSK'nın silah ve teçhizat bakımından Amerika'ya bağımlı hale gelmesi, bu silahların Türkiye'nin milli menfaatleri ve çıkarları için kullanılmaması eleştirilerin yoğunlaştığı konulardır. Kıbrıs buhranı ve Johnson mektubu bu eleştirileri desteklemiştir. 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren yoğunlaşan ABD'ye bağımlı olduğumuz yolundaki bu yorumlar, dış politikada değişikliği zorluyordu. 1960'lı yıllarda anti-amerikancı propaganda yaygınlaşmış, kamuoyu Amerika'nın her politikasını tartışmaya ve eleştirmeye başlamıştır. Hemen her gün gazete sayfalarını Amerika'ya yönelik yazılar dolduruyordu. Daha haysiyetli bir dış politika izlemek eğilimi halk arasında da destek bulmuş, “emperyalizm” gibi milli mücadele yıllarının hatıraları arasında unutulmuş sözler yeniden kağıda ve sokaklara dökülür olmuştu⁴⁸⁰. Çetin Altan'a göre, Amerika'ya karşı oluşan bu tepkilere değişen Amerika sebep olmamıştı. Bunlar sadece değişen Türkiye'deki uyanma kıpırtılarıydı⁴⁸¹.

1965'ten sonraki süreçte Türkiye'de Amerika'ya tepkiler, Amerika'nın Kıbrıs politikasıyla güçlenirken, 1960'ların sonunda eylem boyutuna dönüşmüştür.

⁴⁸⁰ Naci, Fethi. (19 Mart 1965).Yeni Sömürgecilik Nedir?, Yön, Sayı.103, s.3

⁴⁸¹ Altan, Çetin. (29 Ağustos 1964). Kabahat Amerika'da Değil, Bizdedir, Milliyet, s.2

3.2. 68 Kuşığı Ve Amerika'ya Karşı Anti-Emperyalist Eylemler

3.2.1. Gelişen anti-amerikancılık

1950'li yıllarda Türkiye'deki Amerikan varlığı Türk kamuoyunun dikkatini pek çekmemiştir. Bazı Türk vatandaşlarının hayal kırıklığına uğramasına neden olan bazı bireysel ve küçük çaplı olaylar olsa da, Türk halkı kesinlikle Amerikalılara karşı bir kızgınlık nefret duymuyordu. Fakat 1950'li yılların sonlarına doğru Türk halkının Amerikalılar için taşıdığı sempati, Türkiye'deki üslerin Amerikalılarca gayesi dışında kullanılması, Amerikan personelinin adli ve ekonomik ayrıcalıklarını kötüye kullanması ve Türk ve Amerikan görevlilerinin hayat standartları arasındaki derin bir uçurum gibi nedenlerle azalmaya başlamıştır. Bu durumda Türkiye'de Amerikalılar aleyhine oluşan olumsuz atmosferin kökenlerini 1950'li yıllarda aramak gerekir⁴⁸².

1950'li yıllarda Türkiye ve ABD arasındaki yakın ilişkiler, ABD'ye askeri ve ekonomik açıdan aşırı güven, ABD'ye açılan kapılar ve ABD'yi uluslararası arenada tavizsiz bir şekilde desteklemek, 1960'li yıllarda anti-amerikancı akımın gelişmesinin zeminini hazırlamıştır. Ayrıca değişen uluslararası ortam ve Türkiye içindeki gelişmeler, Amerika'ya antipatinin nüfusun büyük çoğunluğuna yayılmasına yol açmıştı⁴⁸³. Bu şartları Aydınlık dergisi şöyle anlatmıştır: "Her şeyden önce emperyalizmin egemen olduğu Türkiye'de menfaati yarı sömürge, yarı feodal yapıyla çelişen milli sınıflar vardır. Bunlar içinde emperyalizmle keskin çelişme içinde bulunan bir işçi sınıfı vardı. Bunun tabii sonucu, Türkiye'de sosyalist bir birikimin bulunmasıdır. Ayrıca 1960'da işbirlikçi iktidarı deviren küçük burjuvazinin sivil-asker aydın kesimi tutarlı bir anti-emperyalist çizgiye sahip olmamakla beraber menfaati icabı emperyalizm zıddı eğilimlere sahiptir. Bu zümre sosyalist hareket karşısında giderek daha demokratik bir tavır takınmıştır⁴⁸⁴."

Türkiye'de 1950'li yıllarda örnek alınan Amerikan hayat tarzına gıpta ile bakılıyordu. "Dostluk Şarkısı"ndaki, (The Song of Friendship) -Türklerin hürriyet savaşında dünya durdukça Amerikalılarla beraber olduğunu aradaki dostluk ateşinin sönmeyeceğini ve her iki ülkenin Kore'de kan kardeşi olduğunu vurgulayan-Amerikan imajı, 1970'li yıllarda yerini "puşt", "katil", "köpek", "leş kargası" gibi

⁴⁸² Uslu, Nasuh. (2000a):a.g.e., s. 101

⁴⁸³ Harris, George S:a.g.e.,s.125

⁴⁸⁴ Aydınlık. (Aralık 1968). Sayı. 92, s.105

hakaret sıfatlarıyla anılan bir Amerikan imajına bırakmıştı. Bu imaj değişiminin nedenleri, Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan med-cezirden kaynaklanıyordu⁴⁸⁵.

1960'ların sonu Türkiye'de anti-emperyalist hareketin çığ gibi büyüdüğü, "tam bağımsızlık" fikrinin hızla halka yayıldığı bir dönemdir. Bu dönemde Türkiye'nin sosyalist birikimini içinde toplayan TİP, yürüttüğü anti-emperyalist kampanyada, Türkiye'yi yarı bağımlı bir ülke durumuna düşüren vesayet ilişkilerini birer birer somut olarak ortaya koymaya çalışmıştır. Bu kampanyada, NATO emperyalizmin aracı, ABD ise emperyalist devlet olarak anılıyordu. Bu kampanyaya paralel olarak asker-sivil aydın zümre saflarında da anti-emperyalist ve NATO karşıtı bilincin geliştiği görülmektedir. Bu safların bazı mensupları da, Türkiye halkının uyandırılmasına aktif olarak katılmıştır. Gençliğin yanı sıra işçi kuruluşlarının toplantılarında da artık dış siyaset tartışılmaktaydı. İşçi örgütü Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), NATO'ya karşıydı. Siyasal düzeyde sosyalist akımın temsilcisi TİP, programında NATO'dan ayrılmayı öngörüyordu. CHP bile dış politikasını revizyondan geçirerek daha bağımsız bir anlayışa kaymıştı⁴⁸⁶. Yaşanan gelişmeler CHP yönetimini NATO ve Amerika ile ilişkilerimizi gözden geçirmek ve bu ilişkilerde bazı değişiklikleri önermek zorunda bırakmıştı⁴⁸⁷.

1960'lı yıllarda Türkiye'de anti-emperyalizm ve anti-amerikancılık solculukla özdeş hale gelirken, Amerika'nın Türkiye'de anti-amerikancılığın karşısında olan sağ düşüncedeki grupları takdir eden bir görünüm çizdiği de sol gruplar tarafından iddia ediliyordu. Turkish Time dergisi, 1960'lı yıllardaki bu durum hakkında; "Türkiye solu tarafından reddedilen Amerika Türkiye sağ tarafından kabul gördü. Bugün ise hem sol hem sağ Amerika'yı reddediyor⁴⁸⁸." yorumunu yapıyordu. "Seni seviyorum, senden nefret ediyorum" ifadesi ise bugün dış dünyada bizim gibi Amerikalı olmayanların Amerika'ya yönelik tutumları için geçerli bir paradokstur⁴⁸⁹.

⁴⁸⁵ Alkan, Mehmet. (4 Ekim 2003). Türkiye'de Amerikan İmajının Değişimi, Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı.118

⁴⁸⁶ Cem,İsmail:a.g.e., s.136

⁴⁸⁷Türk Solu. (2 Eylül 1969). NATO Halkımızın Düşmanıdır, Sayı. 94, s.10; Aydınlık. (Aralık 1968). Sayı.92, s.92

⁴⁸⁸ Turkish Time. (15 Ağustos 2003). İlişkilerde Düğüm Noktası, s. 19

⁴⁸⁹ Arı, Selçuk. vd, (2004). Amerika Özgürlük Havarisi Mi? Yoksa Günah Keçisi Mi? Ankara: Platin Yayınları, s.91

1967 Amerika'ya karşı eylem ve protestoların yoğun olarak başladığı dönemdir. Anti-amerikancılık artık söylemde kalmamış eyleme dökülmüştür. Kendi içindeki ayrışmaların da etkisi ile, 1969 seçimlerinde TİP başarılı olamamıştı. Daha başlangıçtan beri parlamentarizme karşı olan radikal solun bir kısmı sosyalizmin başarısı için legal yolları denemekten vazgeçmiş ve kalabalıkların dikkatini çekebilmek için terör ve şiddet eylemlerine yönelmişti. Kıbrıs meselesi de, 1967 krizinden sonra 1968'in evrensel çalkantılarıyla birleşerek anti-amerikanizm'e doğru gelişme göstermiştir⁴⁹⁰. 1950'li ve 1960'lı yıllarda Amerika ile ilişkilerimizde yaşanan olaylar, gelişen anti-emperyalist hareketin kaynaklarını ve yönünü oluşturmuştur.

3.2.2. Amerikan karşıtı sol eylemler

Daha önce belirttiğimiz gibi, 27 Mayıs'tan sonra gelişen sol akımlar artık seslerini sadece gazete ve dergi sayfalarında değil, eylemleriyle de duyurmaya başlamışlardı. Türkiye'de ilk kez kendini sosyalist olarak adlandıran bir parti 1965'te azımsanamayacak temsilcisini (15 Milletvekili) parlamento'ya sokmayı başarmıştı. Türkiye'de sağ-sol kavgalarının kızıştığı bir ortamda ikinci ayırım, Amerikancı-anti-amerikancı ayırımıydı. Gazeteler ve dergilerdeki yazılarda bu ikililiğin belirginleştiği görülmekteydi. Kurtuluş gazetesi'nde yer alan "Bugün Türkiye'ye iki yol seçmek düşmüştür: Ya Amerika'ya karşı cephede yer almak, ya da Amerikasız yaşayamayız diyen satılmışların safına geçmek." ifadesi bu yazılara bir örnektir⁴⁹¹. Türkiye'nin siyasi atmosferi bu dönemde anti-komünist propagandayla ve sosyalizme yakınlık duyan toplumsal muhalefet katmanlarının örgütlenme ve mücadele girişimleri arasındaki çatışmayla belirlenmişti. Gündemi dolduran siyasi olaylar bu ayırımı netleştiren bir ortam hazırlıyordu.

Türkiye'de toplumsal muhalefetin bir kısmının kitlesel ve ihtilalci bir içerik kazanması 68'de başlayan süreçle tanımlanabilir⁴⁹². 68 kuşağının temel söylemleri bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizmdi. Bu süreçte özellikle öne çıkan ve bellekte kalan öğrenci hareketinin motifleri olmuştur. 1960'ların sonunda gerçekleşen radikal gençlik hareketleri, anti-emperyalist bir söyleme sahipti. Bu hareket dünyadaki anti-

⁴⁹⁰ Feroz, Ahmad. (1994). Demokrasi Sürecinde Türkiye, 1945-1980, Çeviren :Ahmet Fethi, İstanbul: Hil yayınları, s. 505

⁴⁹¹ Kurtuluş Gazetesi. (Mayıs 1970). Yıl.1, Sayı.1, s.3

⁴⁹² Çubukçu, Aydın. (2002). Bizim 68, İstanbul:Evrensel Basım Yayın, s.50-58

emperyalist ve devrimci hareketlerle paralel geliyordu. Bu dönemde özellikle ABD'nin CIA eliyle gerçekleştirdiği müdahaleler, her ne kadar örtük planlanıyor veya müdahalenin konusu olan ülkedeki emperyalizmle işbirliği yapan güçleri el altından destekleme şeklinde gerçekleşiyorsa da, ülkenin devrimcilerinin söylemlerindeki hakim ton anti-emperyalizm özelde ABD karşıtlığı oluyordu. ABD'nin Vietnam'a saldırması ardından bu saldırıya tepkiler, tüm dünyada hızla yükselecek olan ABD karşıtlığının başlangıç noktasını oluşturuyordu⁴⁹³. Wietnam'ın ve Filistin halkının kurtuluş hareketi, Türkiye'deki sol hareketi etkilemişti. Türkiye'de de Wietnam'daki gibi düşmanın yenilebileceğine olan inanç yükselmişti.

Türkiye'de 1961 anayasanın özgürlükçü havası, üniversite gençliği arasında da aşırı cereyanların etkisini genişletmekteydi. Johnson mektubu'nun Amerika ile ilişkilerde açtığı büyük gedik, o zamanın sol propaganda mihrakları için paha biçilmez bir meta halindeydi ve üniversite şehirlerinde Amerikalılara karşı gittikçe artan bir tepki vardı⁴⁹⁴. Tüm bir döneme damgasına vuran ise, 27 Mayıs'ın yaratılmasında da temel güç olan gençliğin anti emperyalist mücadelesidir. Türk solu'na göre, Türkiye'nin bağımsızlığına yönelik saldırılar arttıkça giderek yığınsallaşan gençlik eylemleri, Türk solu'nun tarihsel mirasının en önemli köşe taşlarından⁴⁹⁵. 1950'li yılların sonunda üniversite gençleri sokaklara dökülerek, nasıl bir askeri darbenin önünü açmışsa, aynı şekilde gençlik 1970'li yılların başında bu defa başka bir darbenin aksesuarları olarak görülmüştü⁴⁹⁶. 27 Mayıs öncesi öğrenci hareketlerinden farklı olarak, 1960'ların ikinci yarısından itibaren anti-emperyalist söylemler öğrenci hareketlerinde yerini bulmuştu. Basın, toplantılar gösteriler düzenlemek, boykotlar organize etmek, şiddet eylemlerinde bulunmak gibi metotlar kullanarak dış politika kararlarının verilmesini etkilemeye çalıştılar⁴⁹⁷. Öğrenci hareketlerinde Kıbrıs meselesi de önemli yer tutmaktaydı.

68 kuşağı liderlerinden Aydın Çubukçu'ya göre, Kıbrıs sorunu gibi son derece şoven motifler taşıyan olaydan hareket ederek, anti-amerikan bir gösteriye dönüşen ve aralarında Deniz Gezmiş'inde bulunduğu öğrencilerin Amerikan

⁴⁹³ Sol Dergisi. (10 Ağustos 2001). ABD Karşıtlığı Yükseliyor, Sayı. 145, s.1

⁴⁹⁴ Orkunt, Sezai:a.g.e. s.385

⁴⁹⁵ Yurdakul, Erkin. (8 Ocak 2004). Türk solu geleneği, Türk Solu Dergisi, Sayı.1

⁴⁹⁶ Yarın Dergisi. (Haziran 2002). s.1

⁴⁹⁷ Sezer, Duygu: a.g.e. s. 346-347

bayrağını yaktıkları olaylarla, 68 hareketinin ilk kıvılcımları atılmıştır. Toprak işgalleri ve grev dalgaları, öğrenci gençliğin anti-emperyalist eylemleriyle bir araya geldiğinde, 68'in Türkiye tarihinin en önemli devrimci dönemlerinden birisi olduğu görülür⁴⁹⁸. 1960'lı yılların sonunda YÖN ve diğer akımların başlattığı kampanya, Dev-Genç ile eylem boyutuna dönüşmüştür. O yıllarda devrimci gençlik, Amerikan emperyalizmi ve oportünizme karşı duran gençlikti. 68 kuşağından Tuncer Sümer, gençliğin o dönemdeki mücadelesi hakkında, "...Özellikle Amerikan emperyalizmi kovulmadan Türkiye'de insanların eşit ve uygarca yaşayacağı bir Türkiye'nin yaratılamayacağını düşünüyorduk" demiştir. Bu düşünce çerçevesinde gençler tarafından geniş ve etkili bir "NATO 'ya ve ABD'ye hayır" kampanyası yürütülmekte, kampanyayı baltalamak isteyenlerle çatışmalar çıkmaktaydı⁴⁹⁹. Bu anti-emperyalist eylemlerde bulunan gençlik arasında MDD görüşünü benimseyenler ağırlıktaydı.

TİP içinde yoğunlaşarak ayrılıklara ve tartışmalara yol açan ideolojik sorunlarda Milli Demokratik Devrim (MDD) görüşünü benimseyen Deniz Gezmiş, bu görüşün özellikle devrimci öğrenciler arasında yayılmasında etkili olmuştur. Gençliğin bir çok anti-emperyalist eylemine önderlik etmiştir. 1 Kasım 1968'de Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT), Ankara Üniversitesi Talebe Birliği (AÜTB), Ortadoğu Teknik Üniversitesi Öğrenci Birliği (ODTÜÖB) ve Devrimci Öğrenci Birliği'nin (DÖB) başlattığı Samsun'dan, Ankara'ya "Mustafa Kemal Yürüyüşünün" liderliğini Deniz Gezmiş üstlenmişti. Sol gençliğin emperyalizme karşı başlatılan mücadelenin bir parçası olarak düşündüğü Mustafa Kemal yürüyüşü, gerek içindeki tartışmalarla, gerekse yol açtığı sonuçlarla 68'in belli başlı dönüm noktalarından birini teşkil etmiştir. Samsun'dan, Ankara'ya devam eden bu yürüyüşün sona eriş biçimi, yürüyüşe katılanlar arasındaki farklı ideolojik eğilimlerin pratik içinde ortaya çıkışının da başlangıcını temsil etmekteydi. Deniz Gezmiş ile simgelenen eğilim, başlatıldığı iddia edilen ikinci kurtuluş savaşının hedefinin, ABD emperyalizmi olduğunu düşünüyor ve ona göre davranıyorlardı. Oysa aynı hareket içinde yer alan Sosyal Demokrat gençler, AP'ye karşı bir Atatürkçülük gösterisinin

⁴⁹⁸ Çubukçu, Aydın:a.g.e. s.50-58

⁴⁹⁹ Çubukçu, Aydın:a.g.e. s.88.

ötesine geçme niyetinde değillerdi. CHP ise yürüyüşün tasarlanan etkisinin ötesine geçmeye başladığını görünce kendisine bağlı gençleri eylemden çekmiştir⁵⁰⁰.

Bağımsız Türkiye İçin Mustafa Kemal Yürüyüşü (30 Ekim-10 Kasım 1968) bildirisinde dile getirilenler özet olarak şunlardır: “1919'da başlayan Mustafa Kemal devrimi kendisinden sonra gelen yöneticiler tarafından amacından saptırılmış, Cumhuriyetin tüm kuralları yozlaştırılmıştır. Bu gün Türkiye dünyada ilk anti-emperyalist ve anti-kapitalist devrimi gerçekleştiren Mustafa Kemal'e rağmen yabancıların desteklediği karşı devrimcilerin etki alanına girmiştir. Biz Mustafa Kemal gençliği olarak saptırılan devrimi rayına oturtmaya azimliyiz, kararlıyız. Bu gün başlayan yürüyüşün amacı budur.”

Dev-Genç örgütüne bağlı bir grup üniversiteli genç, Türkiye'deki Amerikan personeline ve Amerikan bina ve araçlarına karşı yoğun bir terör kampanyası başlattılar ve ülke bütün emperyalist güçlerden temizleninceye kadar mücadelelerini sürdüreceklerini ilan ettiler. Mayıs 1971'de İsrail konsolosunun sol görüşlü kişiler tarafından kaçırılması ve öldürülmesi, 12 Mart sonrasında kurulan Nihat Erim hükümetinin radikal sol akımlara karşı sert önlemler almasına neden olmuştu. Bu önlemlerin bir parçası olarak, şüpheli görülen sol eylemciler ve onları kışkırttığı düşünülen üniversite profesörleri, politikacılar, gazeteciler, yazarlar tutuklanarak, sol eğilimli periyodik yayımların faaliyetleri durdurulmuş ve TİP kapatılmıştı⁵⁰¹. İşte Türkiye'de sol'un anti-emperyalist eylemlerinin 12 Mart darbesinde önemli rol oynaması ve darbe sonucu ise özgürlüklerin daralması, sol içinden gelen tepkilere neden olmuştur. Nitekim Hüseyin Nail Kubalı'ya göre 1968 olayları demokratik sosyalizme ihanet etmiş, onun gelişme şansını baltalamış ve halkın gözünde onu bir umacı haline getirmiştir⁵⁰².

İşte kimilerince eleştirilen 68 olaylarında anti-emperyalist söylemdeki eylemler en yoğun şekilde 6.filo ziyaretlerine karşı gerçekleşmiştir.

⁵⁰⁰ Çubukçu, Aydın:a.g.e. s.89

⁵⁰¹ Uslu, Nasuh. (2000a):a.g.e.,s.63; Keesing's Contemporary Archives 1971-1972, c.18,s. 24642-24753-24755-25143-25329-25331-1973, c.19,25854-25855

⁵⁰² Kubalı, Prof.Dr. Nail. (7 Temmuz 1972). 12 Mart'ın Düşündürdükleri, Cumhuriyet, s. 12

3.2.2.1. Amerikan 6. filo'sunun Türk limanlarını ziyaretine karşı eylemler

Daha önce de limanlarımıza gelen ve ilk başlarda hiçbir olumsuz tepki almayan hatta hayranlıkla izlenen Amerikan 6.filosu, iç siyasi arenada güçlenen eğilimler sonucu artık protestolarla karşılaşmaya başlanmış ve istenmeyen bir unsur haline gelmiştir⁵⁰³. Amerikan 6. filonun limanlarımıza ziyaretleri sol görüşlü yazar ve gençler tarafından Amerika'nın gövde gösterisi ve Türkiye'nin bağımlılığının bir göstergesi olarak yorumlanmaktaydı. Donanmanın üstünde yazan Williams Spreatte isminin, 1900'lü yılların başında Amerikan emperyalizminin kuramını yapan adam olduğu ve şimdi filonun o ideolojinin sonucu olarak buraya geldiği iddia edilmiştir⁵⁰⁴. Bu nedenle filonun Türk limanlarını ziyaretleri eylemlerin, protestoların hatta kanlı olayların meydana gelmesine neden oluyordu.

Sol gazeteler, 6. filo ziyaretini “sırf gövde gösterisi yapmak ve mürettebatına kadın sağlamak için İstanbul'a yaptığı ziyaret” şeklinde vermiştir. Haziran 1967'de Amerikan 6. filonun İstanbul'a gelmesi ve filo komutanının Taksim anıtına çelenk koyması üzerine sol görüşlü gençler, “niçin direniş? nasıl direniş?” sorusunun açıklıkla tartışılması için forum toplamışlardı. Proleter sosyalistlerin gerek bu forumda, gerekse forumda alınan kararların uygulanışlarında daima önde oldukları görünüyordu. Ege Üniversitesi Öğrenci Derneği, Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu, Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu, ODTÜ Öğrenci Birliği, AÜTB, HÜÖB, DİSK Bölge Temsilciliği, TÖS Maden-iş Sendikası Bölge Temsilciliği, Devrimci Avukatlar Derneği de yayınladıkları bildiri de; “6. filoya karşı çıkmak bir yurtseverlik görevidir. Yurtseverler, bağımsızlıktan yana olanlar 6. filo'ya karşı çıkacaklardır. Filo'nun limanlarımızı kirletmelerine göz yumulmayacaktır.” demektedirler⁵⁰⁵. Türkiye Milli Talebe Federasyonuna bağlı gençlerin filo komutanının Taksim anıtına koyduğu çelengi yakmalarının ardından, Amerika protesto edilmiş, Dolmabahçe'deki direkten Amerikan bayrağını indirilmiş ve yerine Türk bayrağı çekilmiştir. Dolmabahçe olaylarında kendilerini motorlara atmakta geç kalan ABD askerleri denize atılmış, rıhtımdaki kamyonlarda bulunan ABD'ye ait

⁵⁰³ Türk Solu. (23 Aralık 1969). Sayı.110, s. 14

⁵⁰⁴ Çubukçu, Aydın:a.g.e. s. 54-56

⁵⁰⁵ Yavuz, Ali. (30 Aralık 1969). Amerikan 6. Filosu Yeniden İzmir'de, Türk Solu, Sayı.11, s. 4

malzemeler de tahrip edilip, denize dökülmüştür. Arabasıyla oradan geçmeye çalışan bir ABD askerinin aracı da tahrip edilmiştir. Halk da öğrencilere katılmıştı⁵⁰⁶. Protestocular bir bildiri hazırlamışlardı. Bildiri de yer alan; “Amerikan 6. filosu yine geliyor...Hani Kıbrıs'taki kardeşlerimize yardıma giden Türk donanmasının yolunu kesen filo geliyor. Kore gazilerinin aldıkları madalyaları geri gönderdikleri günlerde Johnson mektubunu gönderen Amerika'nın 6. filosu geliyor.” ifadeleri, 6.filo'nun ziyaretlerinin niye bu kadar tepki aldığı'nın göstergesidir⁵⁰⁷. Yine, Türkiye Milli Talebe Fedarasyonu (TMTF) ikinci başkanı Faruk Yalnız da, Taksim anıtı önündeki konuşmasındaki; “Türkiye Johnson'a mezar olacaktır. Kıbrıslı Türk kardeşlerimizin yardımına koşan Türk donanmasının yolunu kesen bu çirkin Amerikalının filosunu limanlarımızda görmek istemiyoruz. Ne Rusya ne Amerika. Bağımsız bir politika istiyoruz⁵⁰⁸.” cümleleri de aynı tepkinin ifadesidirler.

Ant dergisi, 6.filo'nun ziyaretlerine karşı oluşan bu tepkileri şöyle değerlendirmiştir: “İktidarın ihaneti ve maşalığına rağmen Amerika'nın kirli oyunlarına karşı tepki sürmektedir. 22 yıldan beri ilk defa 6. filo komutanı Dolmabahçe'den karaya çıkamamıştır⁵⁰⁹.” Emperyalist sistemin sürüp gitmesinde onu misafir olarak alıkoyan ülkelerin de günahı olduğunu yazan Türk Solu dergisi yazarına göre, devrimci gençlik bu günahı işlememeye kararlı görünmekteydi⁵¹⁰.

15 Temmuz günü Amerikan 6.filosu'nun yeniden İstanbul limanına demir atması üzerine, İTÜ'lü öğrenciler Dolmabahçe rıhtımına Türk Bayrağı çekmişlerdi. 6.filo'yu protesto için toplanan devrimci gençlik ile polis arasında çatışmalar yaşanmış ve çatışma yurt binasına kadar taşınmıştır. Bu arada sol gruplar hukuk fakültesi öğrencisi Vedat Demircioğlu'nun yurt penceresinden atıldığını iddia etmişlerdir. “Kanlı Pazar” olarak tarihimize geçen bu 6.Filo protestoları sırasında, Vedat Demircioğlu'nun öldürüldüğü iddiaları⁵¹¹, sol basında geniş yankı bulmuştu. Sol gruplar ve gazeteler, Türk polisinin ve sağcı grupların gösterilere yaptığı

⁵⁰⁶ Sosyalist Barikat .(Temmuz 2003). 6.Filo Protestosu ve Vedat Demircioğlu'nun Katledilmesi, Sayı.14

⁵⁰⁷ Türk Solu .(18 Şubat 1969). Tam Bağımsız Türkiye İçin Amerikan Emperyalizmine Direniş, Sayı. 66, s. 4

⁵⁰⁸ Akşam .(25 Haziran 1967).s.2.

⁵⁰⁹ Özgüden, Doğan. (10 Ekim 1967). Go home Yankee!, Ant, Sayı 41, s. 3

⁵¹⁰ Akşit, Şevki. (21 Ocak 1969). Kommer Olaylarının Düşündürdükleri, Türk Solu, Sayı.62, s. 15

⁵¹¹ Sosyalist Barikat. (Nisan 2003). Kanlı Pazar, Sayı.2

müdahaleyi tartışmışlardı. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının anti-emperyalist mücadelesi üniversite ve toplumun diğer kesimlerine de yayılmaya başlamıştı⁵¹².

6. filoya karşı gerçekleşen ve basında “Dolmabahçe Direnişi”, “Kanlı Pazar” olarak yer alan olan bu hareketler, Amerikan emperyalizmine karşı aktif mücadeleyi başlatması yönünden önemlidirler. Bu olaylardan sonra sol eylemler hız kazanacaktır. Hacettepe Üniversitesi Fikir Kulübü yayın organı olan İleri dergisi, bu eylemlerin niteliğini “anti-emperyalist mücadele Amerika’nın anlayacağı dilden yapılmaya başlanmıştır.” şeklinde tanımlamıştır⁵¹³.

16 Şubat Pazar günü cereyan eden Taksim olayları, sol basına göre beklenmedik bir şey değildi. Yazarlara göre, Türkiye’de halkın uyanışının hızlanması karşısında Türkiye’de bir yandan gerici kuvvetler örgütlenirken, bir yandan da Amerikan emperyalizminin vurucu gücü 6.filo halkın karşısına çıkarılmaktaydı. ABD bulunduğu her ülkede gayri milli unsurlardan bir menfaat şebekesi kurmuştu. İşte 16 Şubat 1969 pazar günü Taksim’de yaşanan olaylardaki irtica bu şebekenin halkasıydı⁵¹⁴. 7 Şubat 1969’daki Son Havadis gazetesi’ndeki; “Amerikalı denizciler geçen defa Doğu-Batı soğuk harbinin mücadele mihraklarından birine düştüklerinden habersizdiler. Bu seferki ziyaretlerinde aynı derecede pasif durmayacaklardır⁵¹⁵.” ifadesi, sol basın tarafından sağ basının 6. filo askerleriyle, Türk ordusu ve gençliğini tehdit etme şeklinde yorumlanacaktır.

Türk hükümeti sol grupların tepkilerini gereksiz bularak, 6. filo’nun ziyaretlerini doğal karşılamıştır. Filo’nun İstanbul’a gelmesinden bir gün önce Başbakan Demirel şu demeci vermişti: “Amerikan gemilerinin limanlarımızı ziyaret edeceği sırada sayıları birkaç bini bulan kişilerin arzularına uyararak gelmeyin, diyemeyiz⁵¹⁶.” Yine, Başbakan Demirel bu eleştiri ve eylemlere dostluk münasebetleri içinde bulunduğumuz bir devletin gemilerinin Türkiye’ye gelmesinin

⁵¹² Behram ,Nihat. (1976).Darağacında Üç Fidan,Anılar, İstanbul:Everest yayımları. s.184

⁵¹³ İleri-Hacettepe Üniversitesi Sosyalist Fikir Kulübü Dergisi. (11 Mart 1969).Tarihi Gelişimi Hızlandırılm, Sayı.3, s.3

⁵¹⁴ Türk Solu. (28 Şubat 1969). Kanlı Pazar Ve Sonrası, Sayı. 67, s. 6 ; Aydınlik Sosyalist Dergi. (Mart 1969). Sayı.5, s.339-340

⁵¹⁵; Son Havadis. (7 Şubat 1969).

⁵¹⁶ Türk Solu. (18 Şubat 1969). Tam Bağımsız Türkiye için Amerikan Emperyalizmine Direniş, Sayı. 66, s. 4

doğal olduğunu ve dost bir devlete düşman muamelesi yapılamayacağını söyleyerek⁵¹⁷, solcuların eleştirileri ve eylemlerine cevabı veriyordu.

Demirel gemilerin dostluk münasebetleri içinde Türkiye'ye geldiğini söylerken, sol yazarlar ziyaretleri, patron-uydu devlet ilişkisi olarak değerlendiriyorlardı. Ziyaretler sol görüşlü yazar ve politikacılar tarafından Türkiye'nin Amerika'ya bağlılığının göstergesi olarak yorumlanıyordu. Sol kesimin iddiasına göre, Amerikalılar Türkiye üzerinde etkilerini artırmak ve Türkiye'nin kendilerinin kuklası olduğunu ispatlamak için 6. filo'yu Türk limanlarına gönderiyorlardı⁵¹⁸. İlhan Selçuk'un ifadesiyle, Amerikan gemileri kendilerine uydu bildikleri için Türkiye'yi seçmişlerdi⁵¹⁹. Ataöv de, bu ziyaretin "Amerika'ya bağımlılığımızı, devlet ve hükümet işlerimizin Amerikan denetiminde olduğunu bize hatırlattığını" ifade ediyordu⁵²⁰. Türk Solu dergisine göre ise, 6. filo yerli işbirlikçileri tarafından adı dosta çıkarılmış sömürü mekanizmasının bayrağını taşımaktaydı ve aydın gençlik memleketin içine düştüğü batağın bilincindeydi⁵²¹.

Ant dergisinde bu ziyaret, İstanbul'un işgali ile benzetilecek kadar ciddi eleştirilere hedef olmuştur. Bu eleştiriler sadece Amerika ile sınırlı değildi. Türk polisi ve yöneticileri de tenkitlerden nasibini almıştı: "Amerikan donanması dost adı altında geldi. Dolmabahçe'ye demirledi. İstanbul işgalinde de gelmişlerdi, böyle dost adı altında demirlemişlerdi. Yalnız arada bir fark var. O zamanki polisler, işgali protesto edenleri ne coplamışlar, ne öldürmüşlerdi. Bu sefer polisler Türk gençlerini copladılar⁵²²." Sol basın, 6.filosunun Türk limanlarını ziyareti sırasında kanlı olaylar çıkmasına, bazı Türklerin ölmesine rağmen filonun limana gelişini yasaklayamamalarını ve bunu Amerikalılardan isteyememelerini Türk makamlarının acizliği olarak yorumluyordu⁵²³.

Filo'nun bir ziyaretinin de İzmir'in kurtuluş törenlerinin yapıldığı güne denk gelmesi, basındaki tepkileri artırmıştı. Mehmet Kemal, bu konuyu şöyle yorumlamıştır: "Düşmanı İzmir'den denize döktük. Kurtuluş törenleri yapılırken

⁵¹⁷ Dışişleri Bakanlığı Belleteni. (Eylül 1968).s. 58

⁵¹⁸ Uslu, Nasuh. (2000a):a.g.e. s.189

⁵¹⁹ Selçuk, İlhan. (17 Ekim 1967). 6. Filo Bizim Misafirimiz Değildir, Cumhuriyet, s. 2

⁵²⁰ Ataöv, Türkkaya. (1 Ağustos 1968). Altıncı Filo Defol, Forum, s. 14

⁵²¹ Türk Solu. (11 Şubat 1969). 6. Filoya Karşı Direnelim!, Sayı. 65, s. 6

⁵²² Kemal, Mehmet. (3 Eylül 1968). Ne Amerika Ne Rus Çizmesi, Ant, Sayı. 88 s. 5 ⁵²²

⁵²³ Uslu, Nasuh. (2000a):a.g.e., s.189

Amerikan donanmasına mensup erler kordon boyunda dolaşamaz Dolaştığı takdirde belki Amerika'ya itibar sağlar, ama biz hacil, rezil, boynu eğik duruma düşeriz. Rezilliğin, hacilliğin, sosyalistliği, NATO'culuğu, kapitalistliği olamaz...Ne Amerikan çizmesi, Rus çizmesi! Ne Amerikan doları, ne Sovyet rulesi!⁵²⁴” Ant dergisi, aynı zamanda Amerikan 6.filosunun İzmir'e ziyaretini ve bu ziyaretlerin 30 Ağustos ve 9 Eylül tarihlerine rastlamasını, İstanbul'dan sonra İzmir'de de 6. filo'ya karşı halkın tepkisini öğrenmek için Pentagon'un hazırlattığı bir plan olarak değerlendiriyordu⁵²⁵.

Amerika, 6. filo'nun İzmir'e gelişi sol cephede bu tepkileri uyandırırken, sağ basında da bazı kalemler de ilk defa bu ziyarete eleştirilerini dile getirmişlerdir. Sağ basındaki bu yazılar, sol yazarlarca, Türkiye solunun etkin bağımsızlık savaşının olumlu bir sonucu olarak kabul görülüyordu⁵²⁶. Ancak sağ basında bu eylemleri komünist tahrikleri olarak niteleyen kalemler de yok değildi⁵²⁷. Orhan Seyfi Orhon “solculara karşı milliyetçi gençlik” diyerek, solcuların bu eylemlerine aynı silahla karşı koymak çağrısı yapmıştır: “Solcular ne yapıyorlarsa tersini yaparız. Onlar Dolmabahçe'ye Amerikan amiralini çıkartmamak için oturma eylemi yapıyor. Milliyetçi gençler de, ellerinde dostluk dövizleriyle karşılama gösterisi yapıyor! “Amerikalı defol git'e karşılık, Amerikalı dostlarımız hoş geldiniz! Amerikalı öğrencilere hücum mu? Amerikalı öğrencileri müsamereye davet...Taş mı atıyorlar. Buket veririz! Solculara karşı milliyetçi gençlik...⁵²⁸”

Çağlayangil ise bu olaylara tepkisini, 12 Mart öncesi gelişmeleri değerlendirirken şöyle dile getirmiştir: “Karaya çıkan NATO bahriyelilerine taş atarsan, onları boğmaya kalkarsan, sefirin arabasını yakarsan, NATO'ya hayır diye kıyameti koparırsan Batı seni Batılı gibi görmez⁵²⁹.”

⁵²⁴ Kemal, Mehmet. (27 Ağustos 1968).Ne Amerika ne Rus Çizmesi, Sayı. 87,s.11

⁵²⁵ Ant. (27 Ağustos 1968). Sayı.87,s.6

⁵²⁶ Ant. (3 Eylül 1968). Sayı.88, s. 16

⁵²⁷ Ahmet Kabaklı ise solcu grupların Amerikan 6. filosu yerine ya tepkilerinin Roma'da Akdeniz ülkeleri komünist partileri toplantısına katılan Sadun Aren ve Rıza Kuas'ın “Sovyet filosunu selamlarız. Amerikan 6. filosunu yıkacak olan kurtarıcı odur.” diye beyanatta bulduklarını iddia etmiştir. Kabaklı'ya göre, toplantıda Yugoslavya Komünist Partisi delegeleri Sovyet kuvvetlerinin de takbihini istemişlerdi. Ancak sadece AKEL ve TİP üyeleri sadece Amerikan kuvvetlerinin çekilmesi gerektiğini belirtmişlerdi. bkz.Kabaklı, Ahmet (16 Nisan 1968).Kısıtlanan Kuyruk, Tercüman, s.2

⁵²⁸ Üstün, Nevzat:a.g.e. s.94

⁵²⁹ Cem, İsmail:a.g.e. s. 67

Bu ziyaretler dışında zaten patlamaya hazır bomba gibi duran sol grupların tepkisini çeken ve olaylara yol açan diğer bir konu, Commer'in Büyükelçiliğe atanmasıdır.

3.2.2.2. Commer olayı

1968'in sonunda gazetelerde ilk bakışta dikkati çekmeyen, "bir süre CIA'da çalışmış olan R. Commer'in ABD'nin Ankara Büyükelçiliğine getirildiğinin Beyaz Saray tarafından açıklandığı" haberi yer almıştı. Ancak, Commer'in Türkiye'ye büyükelçi olarak atanması, Türkiye'de bir takım olaylara neden olmuştur. Sol görüşlü gruplar tarafından, Türkiye'nin ABD'ye bağımlılığının ve ABD'nin Türkiye'nin iç politik hassasiyetlerini dikkate almayacak kadar ülke üzerinde hakimiyet kurmasının bir kanıtı olarak sunulmuştur. Bu gruplara göre, Vietnamlı da düşmanın yatıştırılması, uzlaşmacı hale getirilmesi programında görevli olarak çalışmış olan Commer'in Türkiye'ye atanmasının amacı, Türkiye'de sol grupların gücünün kırılmasıydı⁵³⁰. Commer'in atanmasına, siyasi irticanın emperyalizmle kurmuş olduğu ilişki açısından bakan yazar Şevki Akşit, atamanın devrimci kuruluşlar içinde çöküntüler yaratıp, anti-emperyalist hareketlerin kitlevi nitelik kazanmasını önlemek amacıyla yönelik olduğuna dikkat çekmiştir⁵³¹. Aydınlık Sosyalist dergisinde imzasız çıkan bir yazıda, Commer'in Türkiye'de anti-emperyalist hareketlerin yoğunlaştığı bir sırada Türkiye'ye büyükelçi olarak tayin edilmesinin, bir rastlantı olmadığı değerlendirildiği yapılmıştı. ABD'nin Hindi Çini'de yenilgiye sürüklendiği ve uluslararası çatışma merkezinin Ortadoğu'ya kaydırılmak istendiği günlerde Türkiye gibi önemli bir konumdaki ülkeye Commer gibi usta bir CIA mensubunun tayini anlamlıydı⁵³².

Commer'in gelişi sosyalist gençliğin tepkisine sebep olmuştu. Bu tepkinin altında Amerikan emperyalizmine duyulan hınç yatmaktaydı⁵³³. Nitekim Büyükelçi'nin ODTÜ'de arabası yakılmış, gençlik örgütleri Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a şu cümleleri içeren bir telgraf çekmişlerdi: "CIA 'de çalışan bir kişinin, Türkiye'ye atanması ve üstelik bu kişinin Vietnam da görev yapmış olması, Türkiye

⁵³⁰ Uslu, Nasuh. (2000a):a.g.e., s.45

⁵³¹ Akşit, Şevki. (21 Ocak 1969). Kommer Olaylarının Düşündürdükleri, Türk Solu, Sayı.62, s. 15

⁵³² Aydınlık Sosyalist Dergi. (Ocak 1969). Sayı.3, s.179

⁵³³ Türk Solu. (3 Aralık 1968). Sayı.55, s. 6

ile Vietnam'ı bir görmenin ifadesidir⁵³⁴.” Türk Solu dergisinin verdiği bilgiye göre, “Commer Ankara'daki olayların ardından bu defa da İstanbul'a gelmiştir. 6. filo'nun ördekler gibi suya atılması ve Commer'in arabasının yakılması olayı, Amerika tarafından başka gösteriyle karşılanmış ve Amerikan büyükelçisi Türkiye topraklarında Amerikan askeri uçağıyla İstanbul'a gelmiştir.” Aynı dergi, İstanbul'da Commer'in portresinin yakıldığı tablo içinde Commer'in boy gösterisinin gülünç olduğunu ve bu gülünçlüğün Babıali basınca örtbas edildiğini de yazıyordu⁵³⁵.

Commer'in atanmasıyla başlayan eylemler, sol yazarlar tarafından desteklenmiştir. Aydınlık Sosyalist dergide, Commer'in arabasının yakılması olayı, Amerikan emperyalizmine karşı savaşta büyük bir zafer olarak değil fakat gençliğin anti-emperyalist bir gösterisi olarak değerlendirilmiştir⁵³⁶. Sol yazarlara göre, Amerika Saygon'da vatan hainleriyle kurduğu ilişkiyi, Türkiye'de de uygulama politikasına son vermediği sürece Türk vatansaverlerinden, gençlerinden istenmeyen kimseler muamelesi görecekti. Ayrıca sosyalist gençliğin 6. filo'nun ziyaretleri ve Commer'in gelişiyile artan eylemleri, Türkiye'nin dünyanın en yoksul ülkelerinden biri olarak kalmasının ana nedeni olan Amerika'nın misafirliğine karşı olmasına bağlanmıştı⁵³⁷. Türk Solu dergisi yazarına göre, gençlik artık bu misafirliğin, vatanın her an haritadan silinmesini ABD'nin inisiyatifine bırakan bir misafirlik olduğunu kavramıştır: “Gençlikten Amerikalı misafirlere karşı saygı isteniyor. Ama gençlik farkındadır ki; Commer uzun yıllardır aziz vatanımızda topuyla, bıçakları, füzeleriyle, asker ve sivil uzmanları, CIA'sıyla üslenmiş Amerikalı misafirlerin temsilcisidir⁵³⁸.”

Sol basının büyükelçinin atanması üzerine yoğunluğu artan, özellikle Türkiye'nin bağımsızlığını kaybettiği yolundaki yorumları hakkında, Milliyet gazetesindeki mülakatında Commer, şu görüşü dile getirmiştir: “Solcuların yarattığı Türkiye'nin bağımsızlığını kaybetmekte olduğu efsanesinin, gerçekle bir ilgisi yoktur ve Türkiye her zamankinden daha bağımsızdır⁵³⁹.”

⁵³⁴ Çubukçu, Aydın:a.g.e.s. 90

⁵³⁵ Türk Solu. (21 Ocak 1969). Amerika'nın Boy Gösterisi, Sayı.62, s. 3

⁵³⁶ Aydınlık Sosyalist Dergi. (Şubat 1969). Sayı.4, s.271

⁵³⁷ Sabri, Saffet. (3 Aralık 1968). Emperyalizm Kovulacaktır Çaresiz , Türk Solu, Sayı.55, s. 7

⁵³⁸ Akşit, Şevket. (21 Ocak 1969).Kommer Olaylarının Düşündürdükleri, Türk Solu, Sayı.62, s. 15

⁵³⁹ Milliyet. (18 Nisan 1969).

Türk hükümeti bütün bu eleştiriler ve gösterilere rağmen Commer'in geri çekilmesi yönünde Amerika'dan hiç bir istekte bulunmamıştı. Ancak kamuoyunda artan tepkiler üzerine Amerika, 1969 Nisan'ında Commer'i geri çekmiştir. Nasuh Uslu'ya göre, Amerika'nın Commer'i geri çekmesi, Türk-Amerikan ilişkilerinin zarar görmesini önlemeye ve Türk hükümetinin kamuoyu önündeki durumunu kolaylaştırmaya yönelikti. Sol grupların gözündeki ise bu geri çekilme tamamen kendilerinin zaferiydi. 6.filo ziyaretlerinin dizginlenmesi ve Commer'in geri çekilmesinde devrimci gençlik hareketleri rol oynamıştı⁵⁴⁰.

Sol grupların önce dergi ve gazete sayfalarında başlattığı ve anti-emperyalizm adını verdiği mücadele sokaklara dökülmüş fakat 12 Mart darbesine yol açarak duraklamıştır. Gençliğin bir çok eyleminde önderlik yapan Deniz Gezmiş ise, 8 Kasım 1968'de ABD büyükelçisi Commer'in gelişi sırasında Yeşilköy Havaalanı'nda düzenlenen protesto gösterileri nedeniyle tutuklanmış ve bir süre sonra serbest bırakılmıştı. 4 Mart 1971'de bu defa ABD'li dört erin Balgat'taki Tuslog tesislerinden kaçırılması eyleminde bulunan Gezmiş, erlerin serbest bırakılmasından sonra Sivas'ın Şarkışla ilçesinin Gemerek nahiyesinde Yusuf Aslan'la birlikte yakalanmıştır.

Deniz Gezmiş ve arkadaşları yaptıkları savunmada eylemlerinin amacını şöyle ifade ediyorlardı: “Günümüzde ezenleri temsil eden ve çıkarları uğruna yoksul ulusları boyunduruğu altında tutan emperyalizmdir. Türkiye hala kalkınmamış olup, yarı bağımlı durumdadır. Bir avuç sermaye çevresi Amerikan doları uğruna ulusumuza ihanet etmiş ve bağımsızlığımızı yabancılara ticaret konusu yapmıştır...Emperyalizme ve onun uşaklarına verdiğimiz kutsal bağımsızlık kavgamızın şehitlerine selam olsun...Amerikan emperyalizmi gayri millidir. Ona ortaklık edenler ulusumuza ihanet etmişlerdir. Emperyalizme karşı mücadele suç değildir. Emperyalizm ve ortaklarının sömürüsü anayasaya aykırıdır⁵⁴¹.”

Yusuf Aslan'ın babasına bıraktığı mektubundaki şu sözler de, 68 kuşağı gençliğinin emperyalizm ve Amerika hakkındaki düşüncelerinin özetidir:“...Bu bir avuç azınlığa göre vatanseverlik; vatan satmak, yabancılarla işbirliği yapmak,

⁵⁴⁰ Uslu, Nasuh. (2000a):a.g.e. s.45 ;Aydınlık Sosyalist Dergi. (Temmuz 1969). Sayı.9, s.212

⁵⁴¹ Behram, Nihat. (1976):a.g.e.s.27-28; Gezmiş, Deniz. (19 Kasım 1968). Gençlik Ve Anti-emperyalist Kavga, Türk Solu, Sayı.53, s.13

NATO'yu ve Amerika'yı savunmak, 6.filo'yu ağırlamak, köylünün haşhaş ekimini elinden almak, işçinin grev hakkını engellemek, Amerika ve emperyalizme hizmet etmektir...⁵⁴²,

Türkiye'de “bağımsızlık” ve “ABD'ye hayır” kampanyası eylemleri yapılırken, sol yazarlar 1964'ten sonra Türkiye'nin dış politika alternatifleri ve ABD ile ilişkilerin yönü konusunda eleştiri ve öneri yazılarını artırmışlardı. Demirel hükümeti de ortamın ve değişen dış politika anlayışının etkisi ile Amerika ile ilgili politika ve söylemlerinde daha farklı bir dil kullanmaya başlamıştı.

3.3.NATO Karşıtı Görüşler

Türkiye'nin NATO'nun kurulmasından hemen sonra yaptığı başvurunun 1952'de kabulü ile NATO'ya üye olmasının akabinde Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkiler NATO çerçevesinde düzenlenmiştir. ABD Milli Savunma Bakanlığı Güvenlik Yardım Daire Başkanı Howard M.Fish'in Türkiye ile ilgili beyanı, Türkiye'nin NATO için önemini ortaya koymaktaydı:“ Türkiye, NATO'ya tahsisli insan gücünün %37'sini temin etmektedir. Türkiye NATO'nun güneydoğu kanadının emniyeti ve CENTO'nun bir üyesi olarak önemlidir. Stratejik mevki itibariyle Sovyetler'in Karadeniz'den Akdeniz'e geçmesine imkan veren, askeri önemi büyük boğazları kontrol etmektedir. ABD bir müttefik olarak Türkiye'ye büyük değer vermekte ve karşılıklı güvenlik çıkarlarımıza Türk Silahlı Kuvvetlerinin yaptığı katkıya güvenmektedir. Türkiye'nin doğrudan Amerika için askeri önemi, bu ülkede bulunana hayati istihbarat ve muhabere istasyonları, ABD deniz ve hava birliklerinin hareket yapmalarına müsaade, NATO'nun acil kullanımları için silah ve malzeme depolanması gibi hususlardır. Bu kolaylıklar ve haklar, Amerika'nın NATO'ya tahsisli kuvvetlerinin kullanılması için lüzumlu desteği sağlamakta ve askeri hava hareketi için önemli hava yollarının kullanılmasını kolaylaştırmaktadır⁵⁴³.”

ABD kendi güvenliği ve NATO için bu kadar önemli olan Türkiye'deki her faaliyetini NATO perdesi altında yaparak, meşruiyet kazandırmaya çalışmıştır⁵⁴⁴. Türkiye ise 1952'de NATO'ya girdikten sonra, bütün milletlerarası olayları bu ittifak

⁵⁴² Behram, Nihat. (1976):a.g.e. s.82

⁵⁴³ Orkunt, Sezai:a.g.e., s.126

⁵⁴⁴ Harris, George S:a.g.e., s.55

açısından değerlendirmek eğilimini göstermiştir. Bu eğilim, uygulamada teşkilatın kuvvetini artırmak ümidiyle müttefiklerine kendi topraklarında kolaylık göstermek ve NATO'nun üyelerini karşılaştıkları dış sorunlarda desteklemek biçiminde ortaya çıkmaktaydı. Türk dış politikasını yönetenler, Atlantik anlaşmasını Türkiye için milli politika ve dünya görüşü saymışlardı⁵⁴⁵.

İşte, Amerika'nın NATO aracılığıyla yürüttüğü Türkiye politikası ile Türk yöneticilerin NATO'ya bağımlı tutumları ve NATO'nun Türkiye'nin güvenliğine getireceği muhtemel tehlikeler, NATO ve Amerika'ya karşı Türkiye'de olumsuz tepkilerin oluşmasına neden olmuştu. NATO'yu eleştiren sol yazarlar, bu örgütü emperyalizmin saldırgan askeri örgütü ve kapitalizmin yayılma siyasetinin saldırgan bekçisi olarak tanımlamışlardı. Türkkaya Ataöv'e göre, Amerika açık kapı siyasetiyle kurduğu gayri resmi imparatorluğunu NATO ve CENTO gibi ittifaklarla perçinlemişti⁵⁴⁶. NATO'nun saldırı ve savaş durumunda tarafların karşılıklı askeri yardımını, savaşa katılmasını öngören klasik askeri ittifaklardan ayrıldığını belirten Behice Boran'a göre ise, NATO'nun varlığının temel amacı bir toplum düzeninin, kapitalist sistemin-sürdürülmesiydi⁵⁴⁷. Sol yazarlara göre, NATO dar anlamda askeri ittifak değildi. NATO sorunu temelde ekonomik ve siyasal bir sorundu. Geçmiş iktidarların NATO'ya girişlerinin ve şimdiki iktidarların NATO'da kalmakta ısrarlarının temelinde askeri nedenler değil, politik, ekonomik nedenler yatmaktaydı. İkili anlaşmalar ve NATO, Türkiye'nin kapitalist dünya ile iktisadi ilişkilerinin askeri cephesiydi. Türk egemen sınıfları ve onların hükümetleri de, işte bu yüzden toplum içinde ayrıcalıklı durumlarını kaybetmemek ve iktidarlarını sürdürmek için NATO'ya girmiş ve NATO'da kalmakta ısrar etmişlerdi⁵⁴⁸. Sol basının vurguladığı, Türkiye'nin iç rejim yani kominizm tehdidine karşı değil, ancak saldırı tehdidine karşı ittifaka girebileceği idi. Türkiye'nin NATO'ya girmesine yol açan Sovyetlerin saldırı tehdidinin o günkü koşullarda aslında mevcut olmayıp, Amerika tarafından

⁵⁴⁵ Mehmet Gönübol. vd, (1996),s.311-314

⁵⁴⁶ Ataöv, Türkkaya:a.g.e.,s.144

⁵⁴⁷ Boran, Behice:a.g.e., s.269

⁵⁴⁸ Ataöv, Türkkaya:a.g.e.,s.211; Boran, Behice. (15 mart 1968). NATO'dan Niçin Çıkmalıyız?, Forum, Sayı.335, s.8

kendi çıkarları için yaratılmış olan suni bir tehdit olduğu iddia ediliyordu⁵⁴⁹.

NATO'yu eleştiren yazarların düşünceleri özet olarak şu noktalarda toplanmıştır:

- a) NATO, Amerika çıkarlarına hizmet etmektedir.
- b) -NATO, Türkiye'nin bağımsızlığını yok etmiştir. Bu durum, bir taraftan NATO sisteminin bünyesinden (ABD'nin bir dış politika aracı olduğu için), diğer taraftan Türkiye'nin NATO işbirliği ve dayanışmasını tümüyle NATO bağımlılığı biçiminde yorumlamış olmasından doğan bir sonuçtur⁵⁵⁰.
- c) NATO, Türkiye'nin çıkarlarını ve güvenliğini korumaktan uzaktır.
- d) NATO'nun savaş stratejisinde Türk milleti "ucuz asker" olarak kullanılmaktadır. NATO milli kuvvetlerin Amerika'nın emrine verilmesi için bir araçtır⁵⁵¹.
- e) NATO'ya girme nedeni olan Sovyet tehdidi artık NATO'da kalmamız için bir sebep teşkil etmemektedir. NATO, Sovyet tehdidi kisvesi altında komünizm tehlikesine karşı kurulmuştur.
- f) Türkiye'nin Amerikan uydusu olmasına karşı olmak, emperyalizmin bir saldırı örgütü olarak gördüğümüz NATO'ya da karşı olmaktır⁵⁵².
- g) NATO, Türkiye 'yi Amerika'nın ileri karakolu durumuna getirmiş ve Amerika'nın askeri egemenliğini örten bir şal vazifesi görmüştür⁵⁵³.
- h) Türkiye'de ulusal dış politika diye kabul ettirilmeye çalışılan NATO'cu tutum, dışa bağımlı egemen sınıfın tercihiydi. Dış politika da bütün eleştirilerin ve alternatif tekliflerin zararlı olacağı tezi işlenerek, bu konuda iktidar-muhalefet anlaşması sağlanmıştı⁵⁵⁴.

NATO anlaşmasının 20.yılında, Türkiye'nin NATO'ya girmesi tartışma masasına getirilmişti. Sol yazarlardan bir kısmı NATO'ya giriş sebebi olarak belirtilen Sovyet tehdidinin abartıldığını savunsa da, Türkiye'nin Amerika'yla ittifakının ekonomik durumunu düzeltmek ve Sovyetlere karşı savunma gücünü artırmak için İkinci Dünya Savaşı koşullarında zorunluluk olduğunu kabul eden

⁵⁴⁹ Sezer, Duygu:a.g.e.,s.375

⁵⁵⁰ Sezer, Duygu:a.g.e.,s.374

⁵⁵¹ Yön. (15 Nisan 1966). Sayı.159, s.16,

⁵⁵² Kemal, Mehmet. (27 Ağustos 1968). Ne Amerika Ne Rus Çizmesi, Sayı.87, s.11

⁵⁵³ Yön. (15 Nisan 1966). Sayı.159, s.16; Yön. (17 Şubat 1967). Sayı.203, s.8

⁵⁵⁴ Ataöv, Türkkaya:a.g.e.,s.179

yazarlar da çoğunlukta⁵⁵⁵. Milliyet gazetesinin açtığı “NATO ve Türkiye” adlı yazı serisine katılan Behice Boran, ilk gruptaki yazarlar arasına girmekte ve NATO’ya giriş sebebi olarak gösterilen Sovyetlerin istekleri ile Amerika ile ikili anlaşmalar imzalanması ve NATO’ya girişimiz arasında zaman farkı olduğunu, bu yıllar boyunca Sovyetlerin Türkiye’ye müdahale etmemiş olmasının, “Sovyetlere karşı bağımsızlığımızı korumak için Amerika ile ikili anlaşmaları yaptık. NATO’ya girdik” gerekçesini tutarsız kıldığını yazmaktaydı⁵⁵⁶. Behice Boran, ayrıca milli bağımsızlığın ancak bütün yabancı devletlere karşı korunacağını ve milli bağımsızlık söz konusu olduğunda, sol taraftakilere karşı korunacağım derken, sağ taraftakilere kayıtsız şartsız denecek biçimde teslim olunamayacağını belirterek, Türkiye’nin NATO’ya giriş nedenlerini geçersiz saymaktaydı⁵⁵⁷.

Ayrıca bu gruptaki yazarlar, NATO’nun büyük devletlerin çıkar çatışması yüzünden kurulduğunu ve Amerikan yardımını sağlamak için NATO’da yer almanın şart olmadığını düşünüyorlardı. İtalyan delegasyonu müşavirinin, NATO dergisinde yer alan; “Türkler 20.asırda Sevr ile Avrupa camiasına girdiler. NATO, herhalde Sevr stili Avrupalılaştırmayı devam ettirir⁵⁵⁸.” şeklindeki beyanını da sol grupların NATO’nun tehlikeleri hakkındaki görüşlerine dayanak olmuştur.

Türk Solu dergisinin, NATO’yla ittifakın gerekçeleri ve kapsamı üzerine yaptığı yorum, ikinci grup yazarların görüşlerini yansıtır. Ancak yazar NATO’ya giriş gerekçelerini haklı bulurken, uygulamaların NATO’ya giriş amacını aştığını ifade etmiştir: “Ekonomik güçlükler, sosyal dengesizlikler ve iç politikada gerilimli çatışmalarla bunalım içinde iken, Stalin’in saldırganlığına hedef olan Türkiye’ye karşı Amerika’nın uzattığı yardım elini sıkın politikayı yermek güçtür. Ancak yardıma umut bağladığımız bir devlet ile ulusal savunmamızı ve güvenliğimizi kapsayacak şekilde bütün sırlarımızı paylaşmak, bütün devlet kapılarımızı ona açmak, devlet yönetimini etkileyecek her olanağı cömertçe teslim etmek gibi hataların savunulur yönü yoktur⁵⁵⁹.”

⁵⁵⁵ Ülman, Haluk. (13 Haziran 1962). Dış Politikamızın Değişkenleri, Yön, Sayı.28, s.14; Avcıoğlu, Doğan. (31 Ekim 1962). Füze Üsleri, Yön, Sayı.46, s.3

⁵⁵⁶ Giritli, İsmet .(1968).Neden NATO’ya Evet? İstanbul: Ak yayınları, s.47

⁵⁵⁷ Boran, Behice:a.g.e. s.264

⁵⁵⁸ NATO dergisi. (Temmuz-Ağustos 1965).

⁵⁵⁹ Yıldız, Ahmet. (26 Aralık 1968).NATO, Türk Solu, Sayı.58, s.3

Bu gruptaki yazarlar arasında, 15 yıl öncesinin şartlarının değiştiğini ifade ederek, NATO'dan çıkılmasını önerenler de bulunmaktaydı. Sovyetlerin değişen dış politika tutumları karşısında, NATO'nun devam etme nedeni taviz vermez bir dış politika izleyen ABD ile bu devletin baskısı altında hareket eden diğer devletlerin tutumlarından kaynaklanıyordu⁵⁶⁰. Mümtaz Soysal da, son yıllarda Sovyetlerin dış dünyaya yönelik davranış değişikliğine gittiği halde Türkiye'nin NATO'yu 10-15 yıl öncesinin gözlükleriyle gördüğünü belirterek, artık NATO'nun varlık gerekçesini yitirdiğini dile getirenlerdendi. Soysal'a göre, bu eskimiş ve kendi aleyhimize yönelmiş ve bizim için astarı yüzünden pahalıya gelmiş olan kuruluştan ayrılmakla dış güvenliğimiz tehlikeye girmeyecekti: "...Bir tehdit ortaya çıksa bile, şimdiki müttefiklerimizden askeri yardım teklifleri yağar. Çünkü bu toprakları kaybetmemek onlar bakımından, bizi sevdikleri için değil, kendi yararları için önem taşır. Böyle bir çıkış kararını alabilmek de, dış sömürücülerle birlikte çalışma imkanı bulanların değil Türkiye 'yi gerçekten sevenlerin işidir⁵⁶¹."

Refik Aktulga'nın 1974 yılında Cumhuriyet gazetesindeki yazısında dile getirdikleri ise, 1960'lı yıllarda dile getirilenlerden farklı değildi. Yazar, NATO'nun kuruluşunun 23.yıldönümünde NATO'yu zorunlu kılan 1949 şartlarının değiştiğini, kuzey kanat müttefiklerin NATO dayanışmasını sarsacak stratejik konsept ayrılıkları yarattıklarını ve bu eğilimlerin NATO ile Varşova Paktı arasında yumuşama olanakları aramaya yol açtığını belirtmiştir⁵⁶². Diyebiliriz ki, 1969'da da aynı söylemler vardı, 1974'te de, günümüzde de. Değişen tek şey bu söylemleri dile getiren isimler olmuştur.

Ancak sol yazarların, NATO'dan ayrılmakla güvenliğin tehlikeye girmeyeceği düşüncelerine karşılık, sağ görüşlü yazarlar NATO'nun geçmişte olduğu gibi bugünde, yarında Türkiye'nin güvenliğinin garantisi olduğu ve Sovyet tehdidinin ortadan kalkmadığı görüşünde idiler. Mesela sağ görüşlü yazar Ahmet Kabaklı, sol basındaki NATO'dan çıkılması yönündeki yazılara şu karşılığı vermişti: "1949'da Türkiye Rusya'nın tehditlerinden dehşet duyarak NATO'ya girmişti. Bugün sınırlarımız, limanlarımız modern NATO silahları ile donanmış olduğu için

⁵⁶⁰ Gönübol, Mehmet. (15 Mart 1968). Değişen Dünya, NATO, Türkiye, Forum, Sayı.335

⁵⁶¹ Soysal, Mümtaz. (24 Aralık 1965).Yalnızlık, Yön, Sayı.143, s.3

⁵⁶² Aktulga, Refik. (28 Şubat 1974). Cumhuriyet.

Rusya dostluk kuru yapıyor. “Isıramayacağın eli öp” gibi. Yunanistan’ı ürkütüp Kıbrıs’ta her şartımıza razı edende yine NATO silahlarıdır. Bu hakikatleri görmezden gelerek bizi düşmanımız karşısında yalnız bırakmak isteyenler var...NATO ve Batı’dan ayrılmakla Türkiye için yeni bir dünya kurulacağını zanneden gafiller vardır. Tarihi karıştıranlar görecektir. Sovyetlerin niyetleri karşısında yalnız bırakılmak, Türkiye için dünya değil ahret olur⁵⁶³.” Sağ görüşlü yazarlar ise, aşırı solun hedef olarak NATO’yu seçtiğini, NATO’yu küçük düşürmek için pusuya yattığını ve NATO’ya diğer memleketlerin komünist partileri ile aynı usul ve kalıplaşmış fikirlerle saldırdığını ifade ediyorlardı⁵⁶⁴.

İşte Türkiye’nin 4 Nisan 1969’da, 20 yaşını tamamlayacak olan NATO’dan çıkmasının ülke çıkarlarına uygun bulan radikal sol tarafından, NATO’da kalmanın Türkiye’nin güvenliği ve dünya barışı yönünden sakıncalı olduğu görüşü sürekli telkin edilmekteydi⁵⁶⁵. Onlara göre, NATO bağlantısı, fonksiyonu emperyalist ABD’nin dış politika amaçlarını gerçekleştirmek olan NATO bağımlılığına yol açtığı için terk edilmeliydi. NATO Türkiye’nin ulusal savunmasına uygun bir ittifak değildi. Amerika’nın üçüncü dünya savaşını öngörerek kendi çıkarları için tasarladığı dünya stratejisinin bir parçasıydı⁵⁶⁶. Haydar Tunçkanat, NATO’nun amaçlarıyla o güne kadar ki uygulamayı mukayese ederek, Türkiye’nin NATO bağlantısı sayesinde ekonomik bakımdan kapitülasyonlardan farksız hükümlere tabi olduğunu ve hükümler hakkının ihlal edildiğini açıklamıştır. Tunçkanat ayrıca “Bu güne kadar NATO’dan istifade sağlayamadık. Bundan sonra sağlayabilmek için yeni tekliflerle ortaya çıkmamız lazımdır. Bu teklifler kabul edilirse NATO’da kalabiliriz, kabul edilmezse çıkarız.” diyerek, NATO’dan çıkma konusunda daha esnek bir öneri getiriyordu. İdris Küçükömer ise Tunçkanat’tan farklı olarak, bu kemikleşen ilişkiler içinde NATO’yu düzeltmenin imkansız olduğunu belirtmiştir⁵⁶⁷.

Sol gruplara göre, NATO, Amerikan kapitalizminin ve emperyalizminin bir aracı olduğu için, Türkiye NATO’dan çıkmalıydı. İdris Küçükömer’e göre, NATO’nun varlığı, Amerika’nın ekonomisini ayakta tutabilmek için askeri

⁵⁶³ Kabaklı, Ahmet (7 Nisan 1968). Varşovacılar, Tercüman, s.2; Kabaklı, Ahmet (24 Temmuz 1974). Karşılıklı Aklı Selim, Tercüman, s.2

⁵⁶⁴ Giritli, İsmet:a.g.e. s.18; Kadircan Kafli. (22 Nisan 1968). Şımarık Parti, Tercüman, s.3

⁵⁶⁵ Giritli, İsmet:a.g.e. s.15

⁵⁶⁶ Sezer, Duygu:a.g.e.s.374; Ataöv, Türkkaya:a.g.e.,s.281

⁵⁶⁷ Ant. (9 Nisan 1968). NATO’ya Hayır Kampanyası Güçleniyor, sayı.67, s.6

harcamaları artırmak zorunda olmasının sonucuydu⁵⁶⁸. İlhan Selçuk da, NATO'nun Amerika'nın çıkarları için kurulduğu görüşüne katılıyordu: "NATO bazı devletlerin ortak çıkarlarını korumak için kurulmuştur. Hürriyetleri, özgürlükleri korumak için değil...NATO antlaşmasını işletebilmek, Amerika'nın isteğiyle mümkündür. Amerikan çıkarları gerektiğinde işletilebilir. Amerika'nın, zor geçitlerde dostlarını değil, kendi çıkarlarını kararlarına temel alması şaşılacak bir olay sayılmaz. Kıbrıs'ta tecrübe edilmiştir. NATO gibi CENTO'da Amerikanın Ortadoğu'daki çıkarlarını kontrol altına almak için imal edilmiş bir kurumdur⁵⁶⁹."

İlhan Selçuk da, Türkiye'nin NATO'dan çıkmasını diğer yazarlar gibi, NATO'nun kuruluşundan bugüne kadar Türkiye aleyhine uyguladığı politikalarından örnekler vererek savunan yazarlardandır: "NATO ile aldığımız ve verdiğimiz bir terazide tartıldığı zaman Türkiye'nin alacaklı olduğu açıkça görülür...Fransa NATO'dan çekilecek. Çünkü, Fransız bu işin hesabını yapmıştır. NATO'nun çoktan modası geçmiş, anlaşma durumuna düştüğünü akli başında kişiler bilmektedirler. Bizim yapacağımız şey de dünya politikasının gidişine ve bizim milli çıkarlarımıza göre, NATO'nun işimize yarayıp yaramadığını hesaplamaktır...NATO'nun bizi korumadığı Kıbrıs'ta görülmüştü. Anlaşılmıştı ki NATO bizi korumak için bir pakt değil, bizim aracılığımızla Amerikan çıkarlarını korumak için icat edilmişti." Kayhan Sağlamer, NATO'ya karşı vecibelerimiz sonucu oluşturulan Türkiye'nin savunma stratejisinin, artık efsaneleşmeye başlayan kuzey tehlikesine göre düzenlendiğini, halbuki Türkiye'nin güvenliğine yönelen tehdidin NATO'nun içinden, yani Yunanistan'dan geldiğini söyleyerek, NATO'nun güvenliğimizi sağlayamadığını ifade etmiştir⁵⁷⁰. Mehmet Barlas da, NATO'nun bize görünüşte fayda, özde zarar sağladığı ortadayken NATO'dan çıkmak ya da kalmak konusunda fazla düşünmeye gerek olmadığını yazıyordu⁵⁷¹. NATO'nun Atatürk dönemindeki ittifakları reddeden kolektif güvenlik anlayışına ters düştüğünü belirten Mehmet Ali Aybar'a göre, milli güvenlik kendi gücümüzle sağlanmalıydı⁵⁷².

⁵⁶⁸ Ant. (9 Nisan 1968). NATO'ya Hayır Kampanyası Güçleniyor, Sayı.67, s.6

⁵⁶⁹ Selçuk, İlhan. (11 Eylül 1965). NATO, Cumhuriyet, s.2; Selçuk, İlhan. (24 Eylül 1965).Yıkamak Ve Yapmak, Yön, Sayı.130, s.3

⁵⁷⁰ Sağlamer, Kayhan. (8 Mart 1966). NATO ve Kıbrıs, Cumhuriyet

⁵⁷¹ Barlas, Mehmet. (11 Ağustos 1968). Cumhuriyet.

⁵⁷² Yön. (3 Eylül 1965). Sayı.127, s.4

Sol grupların NATO'dan çıkılmasını savunurken kullandıkları argümanlardan bir diğeri de, NATO'nun Türkiye'nin emperyalist sistem içinde, bağımlı bir ülke olarak varlığını sürdürmesinde önemli bir dayanak teşkil ettiğiydi⁵⁷³. Mehmet Kemal, YÖN dergisinde, Türkiye'nin NATO bağlantısı sayesinde bağımsızlığını yitirdiğini şöyle açıklıyordu: “Kıbrıs'ta insanımız öldürülürken, uçaklarımız yardıma koşamadı. Niye? Uçaklar bizim değil, NATO'nundu. Uçaklara benzin dolduramadık. Benzin Amerikalıların. Karayolunu harekete geçiremedik. Çünkü NATO'nun emrindeydi. Demek ki, biz bağımsızlığımızı yitirmiştik⁵⁷⁴. Behice Boran da, NATO'nun Amerika'ya bağımlılığın bir aracı olduğunu ve Türkiye'nin savunmasını teminat altına almadığını düşünenlerdendi: “...Çünkü NATO'nun Amerika'dan ayrı, bağımsız karar alabilmesine imkan yoktur. NATO'da nükleer silaha sahip tek ülke Amerika'dır. Ayrıca diğer tip silah, malzeme ve paranın sağlanmasında Amerika en büyük kaynaktır. NATO örgütlerinin kilit mevkileri Amerikalıların elindedir⁵⁷⁵.”

Mehmet Ali Aybar, teşkilatın alt kademelerinde Türk subayların görev almasının NATO'yu ortak savunma teşkilatı haline getirmeyeceğini, ortak savunma üzerine çekilen nutukların veya “Amerika giderse Rusya gelir” yollu tehditlerin, NATO'nun ve üslerin Amerikan çıkarları için kullanıldığı ve Türk subaylarının kurbanlık koyun olacağı gerçeğini değiştirmeyeceğini ifade etmiştir⁵⁷⁶. Mümtaz Soysal ise, NATO'nun Türkiye'ye yüklediği külfetler hakkında; “...New York'taki sanayici, Londra'daki tüccar, Paris'teki banker yataklarında rahat uyusunlar, diye yarım milyonluk orduyu NATO emrine verip, gece nöbetine dikmeye hakkımız yok. Üstelik elimizdeki gücün ulusal yararlarımıza değil, batılı büyük devletlerin amaçlarına göre düzenlenmesi, en haklı olduğumuz davalarda bile hareketsiz kalmamız sonucunu doğurmuştur⁵⁷⁷.” değerlendirmesini yapıyordu.

Ayrıca NATO'nun Türkiye'nin savunmasına katkıda bulunmadığı gibi, NATO plan ve stratejisi içinde Türkiye'nin savaş şartlarına göre terk edilebilecek, hatta mutlaka terk edilip sonradan kurtarılacak bir ileri karakol olduğunu düşünen yazarlar da bulunmaktaydı. Onlara göre, NATO, Amerika'nın elindeki nükleer güce

⁵⁷³ Belli, Mihri. (1 Nisan 1969).NATO Savaş Tuzağıdır, Türk Solu, Sayı.72

⁵⁷⁴ Kemal, Mehmet. (17 Eylül 1965). Her Taşın Altında, Yön, Sayı.129, s.7

⁵⁷⁵ Boran, Behice:a.g.e.s.276

⁵⁷⁶ Aybar, Mehmet, Ali. (27 Haziran 1967). Türkiye NATO'dan Çekilmelidir, Ant, Sayı.25, s.7

⁵⁷⁷ Soysal, Mümtaz. (24 Aralık 1965).Yalnızlık, Yön, Sayı.143, s.3

dayanan, stratejisi ve Amerikan kumandanlarının emrinde bütünleştirilmiş askeri bir birliğiyle, üye devletlerin kendilerine özgü savunma politikası izlemesine yer bırakmayan “totaliter” bir ittifaktı. Türkiye güvenliğini NATO’nun dışında sağlamalıydı. Türkiye’yi nerden gelirse gelsin, her saldırıya karşı savunmayı amaçlayan bir güvenlik anlayışına dönmek zorunda idik. Türkiye savaşa ancak Türkiye için girmeliydi. NATO’dan çıkmadan hiçbir dava çözülemezdi. Kıbrıs davasının çözüme bağlanmasında da NATO’dan ayrılmak ilk adım olacaktı⁵⁷⁸.

Askeri bakımdan, Türkiye’nin Amerika’nın baskı ve kontrolü altında ve Amerika çıkarları emrinde bulunan NATO teşkilatı içinde yer alıp almaması tartışmalarında yazarların üzerinde durduğu diğer bir konuda, NATO’nun Türkiye’nin ekonomisine getirdiği ağır yük idi. YÖN dergisinin şu yorumu bu konuda yazılanlara örnektir: “NATO yüklediği iktisadi yük ve sorumluluklarla Türkiye’yi oyuna getirmiştir. NATO üyesi olmak üzere masaya oturduğumuzda denilmiştir ki; biz size NATO çerçevesinde kullanılmak üzere silah ve malzeme verelim. Siz de NATO’nun güneydoğu kanadını koruyacak asker gücünü ve bu askerlerin yiyecek-içecek-barınma ve diğer masraflarını karşılayın. Son yıl içinde bu masraflara 10 milyarlarca para harcanmıştır. Türkiye ne yapabiliirdi? Türkiye kendisine bu teklif yapıldığında bu asker gücünün yarısını NATO emrine vermeyi kabul edebilir, diğer yarısı için sarf edilen masrafla Kırıkkale askeri fabrika ve tesislerini genişletebilirdi⁵⁷⁹.” Bu nedenle, Türkiye’nin güvenliği kadar ekonomisine de bir faydası olmayıp hatta askeri harcamaları artırarak zararı olan NATO’dan çıkmamanın Türkiye’nin iktisadi durumu açısından bir sakıncası olmayacağı, aksine dış iktisadi ilişkilerinin daha sıhhatli bir yön almasına hizmet etmiş olacağı sürekli vurgulanmıştır⁵⁸⁰.

Sol kanatta, NATO’dan çıkmadan ekonomik kalkınmamızı sağlayarak ve savunmamızı NATO’ya bağımlı hale getirmekten vazgeçerek bağımsızlığımızın sağlanabileceği görüşünü savunan yazarlar arasında Ecvet Güresin, Kayhan Sağlamer, A.Şükrü Esmir ve Cihat Baban’ı sayabiliriz. Bu yazarlara göre, Türkiye

⁵⁷⁸ Türk Solu. (2 Eylül 1969). NATO Halkımızın Düşmanıdır., Sayı.94, s.10; Aybar, Mehmet, Ali. (23 Ocak 1968). Teslimiyet Politikasına Hayır!, Ant, Sayı.56, s.7; Nadi, Nadir. (19 Ocak 1968). NATO Ve Biz, Cumhuriyet.,s.2; Türk Solu. (8 Aralık 1967).s.4

⁵⁷⁹ Yön. (2 Temmuz1965). Sayı.118, s.10

⁵⁸⁰ Aren, Sadun. (14 Aralık 1967). Ödemeler Dengesi Ve NATO Meselesi, Ant, Sayı.51, s.7

kendi çıkarlarını NATO'nun çıkarlarından ayırt ederek ve kendi çıkarlarına öncelik vererek, yani ittifak içinde gözü kapalı hareket etmekten vazgeçerek, ABD ve NATO ile ilişkilerini sürdürebilirdi. ABD ile işbirliğinin sınırları çizilmeli ve uyduluk siyasetinden uzaklaşmalıydı.

Türkiye'nin NATO'dan çıkmasını savunan görüşler, gazete sayfalarının yanı sıra eylemlerle de ifade edilmiştir. İTÜ Öğrenci Birliği, İTÜ Teknik Okullar Talebe Birliği ve Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun çağrısına uyan 17 sol örgüt 14-19 Mayıs tarihlerini "NATO'ya Hayır" haftası ilan etmişti. Taksim alanında basın toplantısı düzenleyen gençler NATO amblemini yakarak, "NATO'ya hayır" demelerinin nedenlerini bir bildiri de açıklamışlardır: "Varlığını yoksul ülkeleri sömürmekle sürdürebilen Amerika, bu çıkar düzeyinin devamı için askeri bir garanti aradı ve NATO'yu kurdu...Emperyalizme karşı ilk kurtuluş savaşını veren ordumuz, NATO'ya girmemiz nedeniyle Kıbrıs'ta bile kendi öz çıkarlarımızı koruyamadı. Bu nedenlerle Amerika'nın hasta ekonomik yapısının askeri uzantısı olan "NATO'ya hayır" demek şarttır. NATO'ya hayır diyoruz, çünkü Amerika'ya karşıyız⁵⁸¹." NATO karşıtı eylemlerin arttığı bu ortamda, 308 öğretim üyesi yayınladıkları bildiri de, bütün parlamenterleri, halkı ve basını bu konuyla daha fazla ilgilenmeğe çağırmişti⁵⁸². Yerel gazetelerde bile NATO'dan çıkmayı savunan yazılar yer alıyordu. Adana'da yayımlanan bir dergide, "4 Nisan 1968 NATO'dan çıkmanın son günüdür. Köylü ve işçi kardeş, Türkiye'nin ikinci kurtuluş savaşına katıl." ifadeleri yer almıştı⁵⁸³.

Ancak sol grupların NATO'ya karşı mücadelesinde TİP'in 1960'lı yılların sonunda azalan yeri dikkat çekiyordu. Nitekim, Türk Solu dergisi, bir zamanlar hararetle anti-emperyalist ve NATO'ya karşı kampanya'nın yürütücüsü olan TİP yöneticilerinin seçim hesapları içinde emperyalizme karşı mücadeleyi terk ettiğini, NATO'nun 20.yılıni doldurması olayını sessizlikle geçirdiğini yazıyordu⁵⁸⁴

Sol basında yapılan NATO ile ilgili eleştiriler, ittifakın yapısı ve Amerikan politikaları dışında Türk yöneticileri de hedef almıştı. Sol yazarlar, Türk yöneticilerin NATO'yu ve NATO'ya karşı kampanyaları yanlış yorumladıklarını savunuyorlardı.

⁵⁸¹ Arolat, Osman S. (21 Mayıs 1968).Ant, Sayı.73, s.6

⁵⁸² Ant. (9 Mart 1968). 308 Bilim Adamının NATO Bildirisi, Sayı.67, s.7

⁵⁸³ Giritli, İsmet:a.g.e., s.59

⁵⁸⁴Türk Solu. (2 Eylül 1969).NATO Halkımızın Düşmanıdır, Sayı.94,s.10

Oral Sander'e göre, NATO Türk yöneticileri için, Türkiye'nin güvenliğini sağlayan bir ittifaktan çok, Türkiye'nin ABD ile askeri, ekonomik, toplumsal ilişkilerine yani Amerikan varlığına biçim veren bir çerçeve niteliğini kazanmıştı⁵⁸⁵.

Hükümetlerin NATO hakkında söyledikleri her söz sol basında mercek altına alınmıştı. Sol yazarlar, Türk hükümetlerini NATO'yu yanlış yorumladıkları, fazla güven besledikleri noktasında eleştirmişlerdi. Bu konudaki eleştirilere şu örnekler verilebilir: CHP lideri İnönü'nün "NATO'dan çıktığımız takdirde Sovyetlere yaklaşmamız gerekeceğini" sözü üzerine, Doğan Özgüden; NATO'dan çıktığımız takdirde başka bir devletin hegemonyasına girme zorunluluğu olmadığını, NATO'ya "hayır" diyemeyenlerin Türkiye tarihine 1919 mandacılarından daha ağır bir mahkumiyet ilamı ile geçeceklerini belirtmiştir⁵⁸⁶. Burada İnönü'ye mandacı iması dikkat çekicidir. Avcıoğlu, ise Demirel'in "Türkiye korunacaktır ama NATO ittifakı üyesi olduğu için değil, Batı çıkarları öyle gerektirdiği için yapılacaktır." sözünü eleştirerek, "O halde ittifaka girip, bir sürü yükümlülükler katlanmanın anlamı nedir?" şeklinde soruyordu⁵⁸⁷. Geçmiş iktidarların NATO'ya girişlerinin ve şimdiki iktidarların NATO'da kalmakta ısrarlarının temelinde askeri nedenlerin değil, politik, ekonomik nedenlerin yattığını belirten Boran'a göre, ikili anlaşmalar ve NATO, Türkiye'nin kapitalist dünya ile iktisadi ilişkilerinin askeri cephesiydi. NATO'ya giriş ve kalış kararı, Türk egemen sınıflarının Batı burjuvazisi ile kader birliği etme çabasıydı⁵⁸⁸.

Sol kanat önderleri ve Türk yöneticilerin, NATO'yu yorumlayış tarzı arasında derin uçurumlar vardı. Yöneticiler NATO'yu Türkiye'nin bağımsızlığı ve hareket kabiliyetini sınırlaması noktasında değil, geleneksel ittifak anlayışı içinde değerlendiriyorlardı. Dışişleri Bakanı Selim Sarper, NATO hakkında "NATO'nun vücuda getirdiği müşterek emniyet teşkilatının bugüne kadar dünya barışını korumuş olması şüphe götürmez." diye beyanatta bulunurken⁵⁸⁹, Dışişleri Bakanlığı bütçesinin görüşüldüğü komisyonda Hürrem Müftigil (CHP), NATO'nun bizim için hayati bir önem taşıdığını ancak NATO'nun dış politikamızda dış yardımla birlikte etüt

⁵⁸⁵ Sander, Oral. (1979). Türk-Amerikan İlişkileri, 1947-1964, AÜSBF Yayınları, s..83

⁵⁸⁶ Özgüden, Doğan. (12 Aralık 1967). NATO'ya Hayır, Ant, Sayı.50,s.3

⁵⁸⁷ Avcıoğlu, Doğan. (10 Şubat 1970).Türk Ordusu ve Amerika, Devrim, s.3

⁵⁸⁸ Boran, Behice (15 Mart 1968). NATO'dan Niçin Çıkmalıyız? Forum, Sayı.335, s.8

⁵⁸⁹ Cumhuriyet. (23 Şubat 1961). s.5

edildiğini, bunun hoş olmadığını ifade etmekteydi⁵⁹⁰. İnönü ise İstanbul il kongresi'nde sol kesimin bu eleştirilerini şöyle cevaplamıştır: “ Biz NATO’ya dahiliz. NATO artık dünyadaki anlattığım barış felsefesi içinde işleyecektir. O kurallar içinde güvenliği ve faydası vardır. Bizim NATO’da bulunmamız Sovyet Rusya için bir temel mesele değildir. Nitekim Sovyet Rusya ile iyi ilişkilerimiz Amerika için de bir temel ihtilaf konusu değildir. Biz NATO’da kalacak mıyız? Kalmayacak mıyız? Bu sorunun cevabını “Türkiye’nin yüksek menfaatleri nerededir?” sorusunun cevabında aramalıyız. NATO’nun bize hiç mübalağa etmesizin, sağladığı menfaatleri vardır. Biz NATO içinde kalmazsak, hiçbir bedelle diğer bir tertip içinde veya tek başımıza aynı faydayı sağlayamayız. Şu noktayı unutmamalıyız: Bu iki devletten her biri, karşı taraftan hangi devlet kopar, şartsız ve bedelsiz kendisine gelirse veya tek başına kalırsa, bunu arzu eder. Kendisini bağlamamak şartıyla bütün teşvikleri ve propagandaları da hoş görür, farkına varılsın varılmasın teşvik eder. Bu kayıtlar altında “NATO bir Amerikan emperyalizmidir, her şeyden evvel Amerika ile teması kesmeli” tarzında bugün temelde, aşırı solun yaptığı ve bunun dışında bazı çevreleri de etkileyen propaganda, Türkiye’nin menfaatlerine uygun değildir. Bu Türkiye’nin elinde bulunan, hangi ölçüde değerleri olursa olsun, bir menfaati, hiçbir karşılık olmaksızın heba etmesi ve kaptırması demektir.”⁵⁹¹ İnönü’nün 12 Ocak günü yaptığı bu konuşma, NATO konusunda, CHP’nin tutumunu kesin olarak ortaya koymuş ve sol basında TİP ile CHP arasındaki ayrım çizgisi olarak değerlendirmiştir.⁵⁹² CHP ile aşırı sol arasındaki dış politika yaklaşımındaki farklılık bu konuşmada da ortaya çıkmıştı.

3.4. Demirel Hükümeti Ve Amerika İle İlişkiler

Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ise özellikle ABD’ye dönük dış politikasında, Amerika’ya karşı sert rüzgarların esmesine neden olan gelişmelerin ilk adımı 1960’ların başlarında atılsa da, kararlı bir politikaya dönüşmesi 1964’te başlamıştır. Türkiye 1964 yılı sonunda NATO birlikleri ile donatılacak olan ve Amerika tarafından teklif edilen “Çok Taraflı Nükleer Kuvvet”(MLF) projesine katılmayacağını açıklamakla, dış politikasındaki değişikliğin ilk işaretini vermişti.

⁵⁹⁰ Cumhuriyet. (5 Ocak 1962). s.1

⁵⁹¹ Cumhuriyet. (13 Ocak 1968). s.2

⁵⁹² Cumhuriyet. (14 Ocak 1968). s.2

1965’de iktidara gelen Adalet Partisi’nin hükümet programında, ekonomik gereksinmelerin dış politikada önemli rol oynayacağı ve buna bağlı olarak Türkiye’nin gerek nicelik gerek nitelik olarak uluslararası ilişkilerini genişleteceği ilk kez bir hükümet tarafından açıkça dış politika hedefi olarak bildiriliyordu. Hükümet programında yer alan uluslararası ilişkileri çok yönlüştürmek konusunda, 1969’a gelindiğinde önemli adımlar atılmıştı⁵⁹³. Bu değişiklik bir dış politika felsefesinin sonucu değil, iç ve dış etkenlerin zorlamasıyla gerçekleşmişti. Demirel hükümetinin ilk plana ekonomik büyümeyi alarak kredi imkanları ve yeni ticaret alanları aranmasının da, dış siyaset değişikliğinde rolü olmuştur. Dış siyasetin yönü de, kalkınma hedefini sağlayacak şekilde olmuştur. Hızlı ekonomik büyüme güdüsü, dış siyasal yönelimlerin çerçevesini çizmiştir. Önce Türkiye’nin stratejik üç yatırımı, Sovyetler Birliği’nin yardım ve kredisiyle uygulanmaya koyulmuştur. Demirel hükümeti açısından önemli olan bu ekonomik yatırımların gerçekleşmesiydi. Bunun hangi ülkenin katkısıyla yapıldığı ve taşıdığı siyasal anlam ikinci plandaydı. Nitekim toplam değeri yarım milyar dolara yaklaşan yatırımlar Sovyet yardım ve kredisiyle Demirel döneminde gerçekleşmiştir⁵⁹⁴. Sovyetler Birliği bu dönemde Türkiye’ye, Sovyetlerle sosyalist birlik yada iktisadi alanda dostluk önermiştir. Ancak, Türk hükümeti’nin tercihi NATO içinde kalıp, Sovyetlerle iktisadi ilişkiler kurmak yönünde olmuştur. Türkiye bu dönemde Sovyetler Birliği ile ekonomik ilişkiler kurarken diğer yandan Ortadoğu da o ana kadar izlediği tarafsızlık siyasetini bırakmıştır. 1965’li yıllarda Amerika’yla ilişkiler mercek altında olduğundan Demirel hükümeti , Arap-İsrail savaşında daha gerçekçi politika izleme zorunluluğu duymuştur.

Türkiye Ortadoğu’da Batı çıkarlarını korumak misyonunu terk etmeye başlamış ve Arap-İsrail savaşında Arap yanlısı, İsrail aleyhtarı bir tutum izlemiştir. Türkiye’nin Ortadoğu politikası’nda Arapların yanında yer alması Amerika’yı iki nedenle kaygılandırmıştır. İlk olarak, Türkiye Ortadoğu’da Amerikan müdahalesi için artık sıçrama tahtası olamayacaktı. İkincisi ise, Türkiye, Arapların yanında olan Sovyetlere yaklaşarak Amerika’dan uzaklaşacaktı.

⁵⁹³ Fırat, Melek:a.g.e. s.206

⁵⁹⁴ Cem, İsmail:a.g.e. s.17

Başbakan Demirel'in Amerika'nın yarı resmi siyaset dergisi olan "The U.S News and World Report'a" verdiği Ortadoğu bunalımına ilişkin özel demeçte söylediği "...Bizim söylediğimiz şudur: Biz düşmanlıklara husumete önceden kararlaştırılmış dostluğa ya da önceden kararlaştırılmış düşmanlığa dayanarak hakaret etmiyoruz⁵⁹⁵." ifadeleri ve İsrail'i suçlayan açıklamaları, Amerika'da Türkiye'ye ve Demirel hükümeti'ne karşı bir güvensizlik tutumunun oluşmasına yol açmıştır. Bu güvensizlik Demirel hükümeti'nin sonunu getirecek gelişmelere gebe olacaktır.

Ayrıca Demirel 1958'de yaşanan olayın tekrarlanmaması için Ortadoğu'da çıkan karışıklıklarda, Türkiye'nin izni olmadan ABD'nin Türkiye'deki üsleri kullanamayacağı konusunda da beyanatta bulunmuştur. Bu dönemde Türk hükümeti tarafından üslerin NATO menfaati ve Türkiye'nin savunması için kurulduğu ve Türk mülkiyetinde olduğu konusu sürekli yinelenmiştir..⁵⁹⁶ Nitekim 6. filo komutanı Koramiral Campbell Kidd bu konuda rahatsızlığını şu sözlerle dile getirmiştir: "Türkiye bir buhranda ikmal malzemesi getirecek gemilerin kendi topraklarına ulaşmasını istiyorsa bize limanlardan yararlanma hakkı vermelidir⁵⁹⁷."

Türk hükümetinin üslerin saldırı amaçlı kullanımına izin vermese de, Ürdün krizi sırasında Amerikan vatandaşlarının Ürdün'den tahliyesi ve Ürdün'e mühimmat götürülmesi için üslerin kullanılmasına izin vermişti. Sol yazarların gözünde ise bu hareket, "Demirel'in askeri yardım şantajına boyun eğmesi" olarak yorumlanmıştır. Devrim gazetesine göre, ABD Ortadoğu bunalımında İncirlik üssünün kullanılması için Türkiye'ye şantaj yapmıştı: "AP iktidarının ulusal çıkar anlayışı Washington'un ulusal çıkar anlayışıyla denk düştüğünden, Demirel şantaja boyun eğmişti ve Amerikalılar İncirlik üssünü istedikleri gibi kullanabileceklerdi⁵⁹⁸."

Bu günlerde yani 12 Mart'tan üç ay önce, gazetelerde Mısır'a gitmekte olan Rus uçaklarının Türk havaalanına inerek yakıt ikmali yaptıklarına dair haberler çıkmıştı. Türkiye'nin iki taraflı bir siyaset yürütmeye başladığı ve Rusya ile ilişkilerin meçhul bir gelecek için emin bir yatırım olarak değerlendirildiği bu

⁵⁹⁵ Cem, İsmail:a.g.e. s.21-31

⁵⁹⁶ Cumhuriyet. (31 Ekim 1965).s.1-7

⁵⁹⁷ Kürkçüoğlu, Ömer. (1972). Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası, 1945-1970, Ankara: AÜSBF Yayını, s.181; Cumhuriyet. (9 Kasım1970).

⁵⁹⁸ Devrim. (6 Ekim 1970) .,s.7

dönemde, Rus uçaklarının ikmal yapmasına izin verilmesi, Arap alemine karşı dostluk vecibesini yerine getirmiş olmak şeklinde yorumlanmıştır⁵⁹⁹. Oysa, yakıt ikmaline izin verilen uçaklar Rus değil, Irak uçaklarıydı. Yine de Türkiye'nin NATO ve CENTO antlaşmalarına rağmen bu davranışı, dış siyaset değişikliğinin bir örneği olarak görülebilir. Ayrıca, 1967 yılında Amerikan büyükelçisinin görüşme isteği, 1950'lerden sonra ilk defa Türk hükümetince kabul edilmemişti. NATO'nun yeni stratejisi sonucu Türkiye'nin Amerikan atom şemsiyesinin fiilen dışında kalmasından sonra kamuoyunun sürekli baskısı ile Türk hükümeti ikili anlaşmaların da yeniden gözden geçirilmesini Amerika'dan istemişti. 1969'daki Temel Anlaşma ile bazı üsler kaldırılmış yada NATO statüsüne kavuşturulmuştu⁶⁰⁰.

Kısaca, Türkiye'nin dış politikasında ve Amerika'ya karşı tavizkar tutumunda değişiklikler oluyordu. Yaşanan hayal kırıklıkları ile çok yönlü dış politika algılaması bunu gerektiriyordu. Bu gelişmeleri yeterli bulmayan Doğan Özgüden, Kıbrıs meselesinde kamuoyunda patlak veren şokların, bağımlılıktan tavizler verilmek suretiyle hafifletildiği düşüncesindeydi⁶⁰¹. Fakat bu Türk halkına geniş bir soluk aldırması. Bu solukta yılların birikimi vardı⁶⁰². Türkiye'de Amerika'ya karşı olumsuz tepkiler zaten Amerika'nın da görünümü azaltma politikasına başvurmasına sebep olmuştu. Türkiye'deki personel sayısını azaltıp, bazı tesisleri Türkiye'ye devretmişlerdi. Ayrıca, 1970'lere gelindiğinde Türk-Amerikan ilişkileri zayıfladığı oranda Türk-Alman ilişkileri de fark edilmeksizin önem kazanmıştı. Amerika'nın Türkiye'de bıraktığı askeri boşluğu Almanya doldurmaktaydı⁶⁰³.

Demirel hükümeti, Türkiye'nin yeni dış siyaset yöneliminin ipuçlarını veriyordu. Türkiye'nin Amerika ile ilişkilerinde daha bağımsız politikalara yönelmesinin, sol yazarların şimdiye kadar savundukları politikalarla ne kadar örtüşüğünü görmek için bu yazarların çok yönlü dış politika hakkındaki görüşleri bundan sonraki alt başlıkta verilmiştir.

⁵⁹⁹ Hürriyet. (5 Ocak 1971).s.1

⁶⁰⁰ Devrim. (8 Aralık 1970). s.7

⁶⁰¹ Özgüden, Doğan. (12 Aralık 1967). NATO'ya Hayır, Ant, Sayı.50, s.3

⁶⁰² Üstün, Nevzat:a.g.e.,s.142

⁶⁰³ Devrim. (8 Aralık 1970), s.7

3.5. Türk Dış Politikası Ve Amerika İle İlişkilerin Yönü Konusunda Türk Solunun Görüşleri

Türkiye özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kendi çıkarlarını Amerikan çıkarları ile özdeş görme eğilimine girmişti. Amerika'nın merkezi etrafındaki Türk dış politikasında, uluslararası gelişmelere tepkisiz kalınarak, Üçüncü Dünya ve Arap ülkeleriyle ilişkiler geliştirilememiştir. Bu ülkeler için Türkiye, Batının temsilcisi olarak görülmüştür. Türkiye CENTO'nun kurulmasına öncülük ederken bile kendi politikasını geliştirememiş, ABD politikası çerçevesinde hareket etmiştir. Ancak Türkiye'nin geleneksel Batılılaşma hedefi çerçevesindeki bu politikalar, 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren sorgulanmaya başlamıştı.

Bilindiği gibi, sol yazarların büyük bir kısmı yorumlarında, Amerika ve NATO ile bağları kopararak, Türk dış politikasını yeni bir yörüngeye oturtmak yönünde görüş belirtmişlerdi. Onlara göre, Türkiye'yi Amerika'ya her açıdan bağımlı kılan ikili anlaşmalar feshedilmeli, NATO'dan çıkılmalıydı. Bu konuda sol eğilimli yazar ve politikacıların görüşlerine çalışmamızda sıklıkla yer verilmişti.

Türkiye'nin Amerika'dan tamamen kopması yönünde görüş belirtenlerin dışındaki bazı yazarların görüşleri ise, Batı ittifakı içinde kalmakla beraber, Türk dış politikasının gözden geçirilmesi noktasında toplanmaktaydı. Türkiye dış politikasında özellikle ABD ile ilişkilerde inisiyatif sahibi olmalı ve kişilikli bir dış politika izlemeliydi. Ayrıca çok yönlü politika izlenmesi, Türk hükümetlerinin değişen hal ve şartlara uygun politikalar takip etmesi ve bu politikaların değişik alternatiflerinin olması gerektiği vurgulanıyordu⁶⁰⁴. Her iki yönde kanaat geliştiren sol yazarların ortak görüşü, bağımsız bir dış politika izlenmesi idi. Farklılıklar ise, Amerika ile ilişkilerin sınırlarının belirlenmesi noktasındaydı.

İkinci gruba giren yazarlar, bağımsız bir dış politika izlemenin bizi Amerikanın karşısına geçirecek kadar kesin bir dönüş olmaması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Çetin Altan, Kayhan Sağlamer, Fahir Armaoğlu, Ahmet Şükrü Esmer bu ılımlı yazarlardan bazılarıdır. Çetin Altan, bu politikanın her şeyi Amerika'dan beklemeden, her şeyi onun ağzından çıktığı şekilde yapmak hevesi gütmeyen yürütülebileceğini ifade etmiştir⁶⁰⁵. Bu yazarlara göre esas mesele, Amerika'nın Türk

⁶⁰⁴ Apaydın, Orhan. (10 Şubat 1965). Yön, Sayı.92, s.3

⁶⁰⁵ Altan, Çetin. (21 Nisan 1964). Amerikanın Tutumu ve Türk Politikası, Milliyet, s.2

dış politikasındaki ağırlığının sınırlarının daraltılmasının bağımsız dış politikada ilk adım teşkil edeceğiydi. Türk dış politikasında yaşanan bu dönüşüm noktasında izlenmesi gerekli politika hakkında Fahir Armaoğlu Cumhuriyet gazetesindeki yazısında; Türkiye'nin alternatiflerinin olduğunu, ayrıca yeni dış politikasının çezeceği farklı yolun ortaya çıkaracağı daha başka alternatifleri kazanmak ihtimali kuvvetli olduğunu dile getirmiştir: “Bu dönemi başarı ile aşmamızın birinci şartı şimdiye kadarki yumuşak tutumu terk etmektir. Artık mütteliklerimizden gelecek taviz baskılarına karşı dayatmalıyız...Sanıldığı aksine, Türk dış politikasının manevra imkanlarına sahip olduğu gösterilmelidir. Komünist Çin'in tanınması ilk adımlardan biridir. Amerika'nın isteğine uyarak koskoca bir gerçeğe gözümüzü kapadık...⁶⁰⁶” Bu hususlar soldaki kanaat önderleri tarafından da, Türk dış politikasında önemli bir kalkış noktası olarak değerlendirilmiştir.

Türkiye'nin bu çok yönlü dış politika arayışında, entegrasyona yönelen Avrupa'da yerini alması gerektiği de uluslararası ilişkiler uzmanlarınca dile getirilmiştir. Ancak bu konuda kültürel bağdaşmazlık sorunları da çıkacağından Türkiye'nin aynı zamanda Asya ve Afrika ülkelerine de yönelmesi gerektiği savunulmuştur⁶⁰⁷.

Sol yazarlar içinde, Türkiye'nin alternatifleri olduğu ve bunları değerlendirmesi gerektiği konusunda görüş belirten yazarlar için, bu alternatifler içinde en başta gelenler Sovyetler Birliği ve Üçüncü Dünya ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesiydi.

3.6. Çok Yönlü Dış Politika Ve Sovyetlerle Yakınlaşma

Basında ılımlı sol yazarların büyük bir çoğunluğu, dış politikada hareket alanının ve olanakların geliştirilmesi için Sovyetler Birliği ile ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesi üzerinde durmuşlardır. Ancak Sovyetleri Amerika'ya alternatif olarak görmemişlerdir. Yani Türk dış politikasındaki Amerika'nın yerini Sovyetlerin alması gibi bir durum, bir kısım aşırı sol dışındaki gruplar için söz konusu değildir. Söz konusu olan sadece Bu nedenle sol yazarlar, Sovyetler Birliği

⁶⁰⁶ Armaoğlu, Fahir. (2 Eylül 1964). Dış Politikamızda Değişiklik Zorunludur, Cumhuriyet, s.2; Armaoğlu, Fahir. (26 Ağustos 1964). Kıbrıs'a Sovyet Yardımı, Cumhuriyet, s.2.

⁶⁰⁷ Ahmad, Feroz (1994):a.g.e. s.495-496

ile bugüne kadar sağlıklı bir ilişki kurulamamasının nedenleri üzerinde de değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Nitekim, Sovyetler Birliği ile ilişkilerin o güne kadar yeterince geliştirilememesini YÖN dergisi, Sovyetlerin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki politikasına bağlamıştır: “Sovyetler Türkiye’den toprak talebi yerine, kredi verseydi iki devlet arasındaki ilişkiler 1967’deki seyrine o zaman ulaşabilecekti⁶⁰⁸.”

1964’den sonra Türk yöneticilerin Moskova ziyaretleri ise sol yazarlar tarafından Türkiye’nin kişilik ve bağımsızlık kazanma yolunda attığı geç ve ihtiyatlı bir adım olarak değerlendirilmiştir⁶⁰⁹. Moskova ziyareti sol eğilimli yazarların görüşlerine göre, bağımsızlığa yönelişi. Türkiye’yi kendi çiftliği saymaya alışmış Amerika’nın çeşitli tertiplerle bu bağımsızlığa yönelişi zaman zaman durdursa bile devamlı bir başarı sağlayamadıklarının göstergesiydi⁶¹⁰. Anlaşıyor ki, Türk dış politikasında Amerika ile Türkiye arasında bir ihtilaf olduğu zaman, Türk idarecileri Moskova’ya ziyaretleriyle, hem dış dünyaya hem de her iki ülkenin kamuoyuna etkili bir propagandaya zemin teşkil eden mesajlar ve Türkiye’nin Sovyetler Birliği ile yakınlaşmakta olduğu izlenimini veriyorlardı⁶¹¹..

Türkiye, 1965 yılında demir-çelik tesislerinin yapımı için gerekli finansman için önce ABD’ye müracaat etmiş ancak olumlu yanıt alamamıştır. Sonuçta bu tesisler Türkiye Sovyet kredisiyle yapılmıştır. Türkiye’nin Sovyetlere yaklaşması stratejik ve dış politika değerlendirmeleri sonucundan daha çok ekonomik zorunluluk olarak gerçekleşmiştir.

Demirel’in Moskova ziyaretini ve ekonomik işbirliğini Doğan Özgüden diğer yazarlardan farklı olarak; hükümetin bir yandan ülkede komünizm düşmanlığı yaparken, diğer yandan yurt dışında komünistlerle ticareti artırmak için her çareye baş vurması olarak değerlendirmiştir. Yazara göre, sosyalist ülkelerden sağlanan krediler ne olursa olsun, komprador kapitalizmin çıkarı Amerika ile işbirliğinde

⁶⁰⁸ Yön. (31 Mart 1967). Sayı.209, s.8

⁶⁰⁹ Avcıoğlu, Doğan. (6 Kasım 1964). Milliyetçiliğin Yeniden Uyanışı, Yön, Sayı.84, s.3

⁶¹⁰ Avcıoğlu, Doğan. (13 Ağustos 1965). Yön , Sayı.124, s.3

⁶¹¹ Orkunt, Sezai :a.g.e., s.29

yatmaktaydı ve bu gezi Başbakan'ın söylediği gibi, Türkiye'nin dış politikasının ipotek altında olmadığını ispatlamaya yeterli değildi⁶¹².

Nitekim, 1960'ların sonlarında çok yönlü dış politika geliştirilmesi yönündeki bu çabalar, sol yazarların bir kısmını tatmin etmemişse de, büyük çoğunluğunda memnurlukla karşılanmış ve Sovyetlerle dostluk ilişkilerinin geliştirilmesi kişilik sahibi bir dış politikanın temel şartı olarak kabul edilmiştir⁶¹³. Yazarlar, Amerikan politikalarının ve değişen uluslararası ilişkilerin Sovyetler Birliği ile yakınlaşmayı zorladığını savunmuşlardır. İlhan Selçuk konuyla ilgili olarak; dünyanın iç ve dış politika şartlarının Türkiye'nin komşularıyla barış içinde yaşamasını zorunlu kılacak biçimde yürümekte olduğunu belirtmiştir. Çünkü Kıbrıs davasında Sovyetlerin ve 3.Dünya'nın tutumu biliniyordu. Bu tutumlar Türkiye'nin tek yanlı dış politikalarının sonucunda gelişmiş ve diğer devletler Türkiye'yi yalnız bırakmıştı⁶¹⁴.

Türkiye'nin "Amerika melek, Rusya umacı" biçimindeki soğuk savaş politikasının değiştiğini belirten Avcıoğlu'na göre, Sovyetlerle ölçülü bir şekilde yakınlaşma, bağımsızlığın ve hareket özgürlüğünün temel şartlarından biriydi⁶¹⁵. Doğan Avcıoğlu bunu şöyle açıklamıştır: "Dış yardım, oltasıyla avlanan ülkelerin bağımsızlığı için Sovyetlerle yakınlaşma önemlidir. Sovyet kredileri üs istemek, kendi firmalarını kurulacak tesislere ortak etmek gibi şartlar taşımamaktadır⁶¹⁶." İlimli sol yazarların yazılarında ifade edilen görüşler; Sovyetler ve Amerika ile eşit mesafede ilişkiler kurulması idi. Aybar, Atatürk'ün dış politikasına dönüşün, ne Türkiye'yi yalnızlığa sürükleyeceğini, ne de savunma gücünü azaltacağını, aksine Sovyetler ve üçüncü dünya ülkeleri ile bağları geliştireceğini ifade ederek, böyle bir politikayı bağımsızlığın şartı olduğu kadar teminatı olarak da savunmuştur. Aybar'a göre Sovyetler ve ABD ile münasebetler aynı mesafede olmalıydı. Bu nedenle Demirel hükümeti'nin programında belirtilen "komşu devletlerle ilişkilerin bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı hak eşitliği ve adem-i müdahale prensipleri

⁶¹² Özgüden, Doğan. (19 Eylül 1967). Moskova Yolcusu Demirel, Ant, Sayı.38, s.3; Özgüden, Doğan. (3 Ekim 1967). Amerika Kovalmadıkça, Ant, Sayı.40, s.3

⁶¹³ Yön. (20 Mayıs 1966). Sayı.164, s.8

⁶¹⁴ Selçuk, İlhan. (23 Temmuz 1965). Yön, Sayı.121, s.3

⁶¹⁵ Avcıoğlu, Doğan. (28 Ocak 1966). Sovyetler ve Biz, Yön, Sayı.148, s.3; Avcıoğlu, Doğan. (13 Ağustos 1965). Demagojiye Paydos!, Yön, Sayı.124, s.3

⁶¹⁶ Avcıoğlu, Doğan. (13 Ağustos 1965). Yön, Sayı.124, s.3

üzerine devam ettirileceği” maddesini aynı hassasiyetin Amerika ile ilişkilerde gösterilmediği hususunda eleştirmiştir⁶¹⁷.

Mehmet Kemal de, Aybar gibi Sovyetlerle ilişkilerin geliştirilerek Atatürk’ün dış politikasına dönülmesini vurgulamıştır: “...Bizim için önemli olan mesele Sovyetler ile olan iyi komşuluk ilişkilerini geliştirirken, Amerika ile olan ilişkileri de bağımlı halinden çıkarıp, Amerikancı çevrelerin egemenliğini azaltmaktır. Bunu başarabildiğimiz zaman Atatürk’ün milli dış politikasına dönmüş oluruz. Yani 1965 yılında ancak 1937 şartlarını gerçekleştirmiş oluruz.” Ancak, Mehmet Kemal AP’ni bu politikanın önünde engel olarak düşünmekteydi: “Bu ortama girmemize Amerikancı tanınan AP’liler rıza gösterebilirler mi?”⁶¹⁸

Görülüyor ki; Demirel’in bağımsız dış politika ve Sovyetler Birliği ile yakınlaşma çabaları bazı sol yazarlarca olumlu karşılanırsa da, yeterli görülmemiştir.

3.7.Demirel Hükümeti’nin Amerika Politikası’nın Sol Yazarlarca Değerlendirilmesi

Demirel hükümeti dönemindeki Amerika’dan daha bağımsız dış politika çabalarını, bazı sol gruplar olumlu karşılasa da, özellikle NATO ve ikili anlaşmalar konusunda AP iktidarının bazı demeç ve beyanlarına rağmen, somut bir adım atmadığı düşüncesindeydiler⁶¹⁹. Sol yazarlara göre, ikili anlaşmalarında saklı olan ilişkilerin gerçek niteliği bir sır olmaya devam ediyordu⁶²⁰.

Muammer Aksoy, Devrim gazetesinde bu durumu şöyle açıklamıştır: “...Demirel ki; ruhunda hasım deyince Türk hazine ve devleti, biz deyince Amerikan şirketi düşünebilen, “Türkiye’de üs yoktur tesis vardır” diyerek dünyayı kendine güldürebilen biridir. Ereğli Demir-Çelik fabrikasının temelini atma işini üslenen Morrison firmasının tazminat talebini Demirel yürütmüştür. Bu Demirel’in ikili anlaşmaların tasfiye etme çabasına girmesine, Türk egemenliğiyle bağdaşmaz çözümleri zararlı anlaşmalar olarak nitelendirmesine psikolojik bakımdan imkan yoktur⁶²¹.” Ali Sirmen, 9 Ocak 1970 tarihli Akşam gazetesindeki köşesinde, devletler hukuku profesörü Edip Çelik’in görüşüne de baş vurarak, “Demirel hükümetinin ikili

⁶¹⁷ Yön. (3 Eylül 1965). Sayı.127,s.4

⁶¹⁸ Kemal, Mehmet. (26 Şubat 1965). Başladığımız Yerden, Yön, Sayı.100

⁶¹⁹ Ant. (14 Şubat 1967). Sayı.7,s.9

⁶²⁰ Uslu, Nasuh. (2000a):a.g.e.,s.209

⁶²¹ Aksoy, Muammer. (13 Ocak 1970). Devrim,s.8

anlaşmaların temel prensiplerini bir araya topladığı ve ancak parlamento'dan geçirmediği “Temel Anlaşma”nın kurnaz bir oyun olduğunu, hatta meclis'ten geçirilse bile AP iktidarı ve ABD'nin bundan sonraki bir çok uygulama anlaşmasını kitabına uydurarak, yürürlüğe koyacaklarını, Türkiye'yi giderek bir savaşın ilk hedefi haline getireceklerini” dile getirmiştir⁶²².

Ayrıca, Demirel dönemindeki politika, Türkiye-ABD askeri ilişkilerinde temelde radikal bir değişikliğe gidilmediği ve ABD'den tamamen bağımsız olacak duruma gelmediği noktasında da eleştirilmiştir. Demirel kendi iktidarının, Amerika ile ilgili politikasını, “AP iktidarı döneminde 23 bin olan Amerikan personeli sayısının 7 bine indiğini ve hiçbir tesis kurulmadığını” belirterek, savunsa da⁶²³, bunlar sol kesimi tatmin etmemişti. Devrim Gazetesi'ne göre, Demirel hükümetinin değişim yönündeki çabaları görüntü azaltma politikasıydı. Demirel, Amerika'nın bütün dünyada üs ve tesislerinin sayısını azaltması sonucunda, Türkiye'de de bazı demode üsleri terk etmesini, iktidarına puan toplamak için iktidarının başarısı olarak sunmuştu⁶²⁴. Aydınlik Sosyalist Dergi de, halkın iktidara karşı hoşnutsuzluğu arttıkça, AP'nin ABD'ye daha çok yaklaşmakta olduğu iddiasında bulunmuştur. Ancak sol grupların bu iddialarında, Demirel'in bu dönemdeki politikalarıyla, Amerika için güvenilmez müttefik olduğu gerçeğinin yadsındığını söyleyebiliriz⁶²⁵.

Demirel hükümeti'nin Sovyetler Birliği ve Arap ülkelerine yakın bir politika izlemeye başlaması ile ilgili olarak sol basında olumlu değerlendirmeler yapılıyordu. Özellikle Arap ülkelerine ilişkilerin geliştirilmesi çabaları, hem Ortadoğu'daki Arap mücadelesinin Amerikan aleyhtarı olması dolayısıyla, sol tarafından ve hem de din faktörü dolayısıyla sağ kanat tarafından olumlu karşılanıyordu⁶²⁶. Ayrıca hükümetin Ortadoğu'daki bağımsızlık hareketlerine ılımlı yaklaşımı hem sol hem sağ kanat için önemliydi. İşte hükümet bir yandan akıllı bir dış politika izlerken diğer yandan izlenen bu dış politika iç siyasete de olumlu yansıyor. Ancak hükümetin Sovyetlerle ekonomik işbirliği çabaları sol yazarların bir kısmı için bir başarı sayılabılırsa de, yeterli değildi. Sovyetler'le ekonomik anlamda işbirliğinin getireceği

⁶²² Sirmen, Ali. (9 Ocak 1970). Akşam

⁶²³ Akşam. (8 Şubat 1970).

⁶²⁴ Devrim. (10 Şubat 1970). s.1

⁶²⁵ Aydınlik Sosyalist Dergi. (Mart 1969). Sayı.5, s.340

⁶²⁶ Kürkçüoğlu, Ömer. ((1972).Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası (1945-1970), AÜSBF Dergisi, s.140-141

yararlar sürekli dile getirilerek, Türkiye'nin bu fırsatı değerlendiremediği vurgulanmıştı. Avcıoğlu'na göre, Türkiye gözleri Amerika'ya çevrik politikacıların etkisiyle, Sovyetlerle geliştireceği ekonomik ilişkilerin yaratacağı imkanlardan yararlanamamıştı⁶²⁷.

Amerika'dan hemen ve tamamen kopmanın o kadar kolay olmayacağı aşırı sol kanattaki bazı yazarlar tarafından anlaşılmasa da, bir gerçektir ki; dış politikada Amerika'dan bağımsızlık yolundaki eğilimler ve politikalar artmasına rağmen, Amerika'ya o kadar bağlanılmış ki, tamamen kopmak mümkün olmamıştır. Bu gerçeği Çetin Altan şöyle ifade etmiştir: "...Bir memleketi dış politika da tek istikamet üzerinde dondurup taşlandırmak tehlikelidir. Dönüşler çok zor ve sert olur⁶²⁸."

1960'lı yılların sonunda Türkiye'de oluşan olumsuz Amerikan imajının ve Amerika'ya karşı Türk hükümetinin değişen yaklaşımının Amerika'yı endişelendirmesi, Türk basınında bazı yazarlar tarafından yeni iddiaların ortaya atılmasına neden olmuştur. Bu iddialar, Süleyman Demirel ve Türkiye'nin güvenilir müttefik olmasının yol açabileceği sonuçlar ile ilgiliydi.

3.8. 12 Mart Öncesi Tahminler, Yorumlar

Türkiye'nin 1965 sonrasında geçmişe oranla daha az bağımlı dış politika güderek Amerika'nın çizdiği değil, kendi çizdiği senaryoda rol almaya çalışması, Amerika'nın hükümete olan güveninin sarsıldığı yorumlarına yol açmıştı. Bu gelişmelerin Menderes'in sonunu hazırlayan dış politika değişiklikleriyle benzerliğine dikkat çekiliyordu. Ancak Demirel hükümeti uluslararası koşulların da etkisiyle Menderes'e göre daha cüretkar davranabilmişti.

Nitekim Türkiye Ortadoğu bunalımında Araplardan yana tavır almış, ABD-NATO üslerinin kullanımına sınırlamalar getirmiş, haşhaşın yasaklanması konusunda direnç göstermişti. Bu davranışlar Amerika'nın alışık olduğu türden değildi. İnönü bile demeçlerinde, özellikle Ortadoğu'da izlenen Arap yanlısı tutumun, Türkiye'de büyük bir belanın patlaması ihtimalini getirebileceğini dile getiriyordu. 12 Mart darbesi öncesi Ecevit de şu uyarıda bulunmuştu: "Türkiye'de bir dikta tehlikesi vardır ve bu ancak ordudan gelebilir ama

⁶²⁷ Avcıoğlu, Doğan. (13 Ağustos 1965). Yön, Sayı.124, s.3

⁶²⁸ Altan, Çetin. (29 Ağustos 1964). Kabahat Amerika'da Değil, Bizdedir, Milliyet.

Yunanistan'daki gibi yabancıların oyunu olur. Demokratik rejimde bile çok güçlü olan ekonomik çevreler, askeri diktada daha da güçlenirler. Bir askeri müdahale mümkün gözükmemektedir. Fakat bu ancak egemen zümrelerin yararına olur.”

Türkiye’den binlerce kilometre uzaktaki Amerika’da, Demirel hükümeti için cehennem kazanları kaynatıldığını yazan sol yazarlara göre, bu tepkiye en önemli sebep haşhaştı. Amerikan Adalet Bakanı, “Türkiye önlem almazsa cezalandırılmalıdır” diyordu. Bu açık bir işaretti. Türkiye dış politikasında, ABD’nin sadık müttefik rolünden verilen tavizler karşısında, ABD kaynaklı uyarılar hükümet tarafından boş bir tehdit olarak algılanmıştı. Hükümet ne olup bittiğini kavradığında ise artık çok geç olmuştu.

Devrim gazetesine göre, haşhaş konusunda yasaklamaya yanaşmayan Demirel’i zorlamak için siyasi geleceğini uyuşturucu sorununa bağlayan Nixon, Türkiye’ye şantaj yapılması yetkisini vermişti. Amerika, yardımın kesilmesinin Demirel hükümetinin düşmesine yol açabileceğini ve yerine Amerikan yanlısı bir hükümetin gelebileceğini planlamıştı⁶²⁹.

Sol basın ABD’nin, Türkiye’deki NATO ve Amerika karşıtı bu uyandırma ve bilinçlendirme eğilimlerini sona erdirmek için bir takım teşebbüslere giriştiğine inanıyordu. Türk Solu dergisi bu teşebbüsleri şöyle açıklamıştır: “Anti-emperyalist bilincin hızla yaygınlaşması ve ABD’nin içerdeki politikasını yürüten AP iktidarının bu gelişmeyi önlemekte yaya kalması ve hatta sallanmaya başlaması karşısında ABD’nin Türkiye’de çeşitli kapıları çaldığı bir kısım eşikleri aşındırdığı ve karşılıklı taviz esasına dayanan yeni dostluklar aradığı gözden kaçmamaktaydı⁶³⁰.”

YÖN dergisine göre, dış politikada değişiklik ihtiyacı, ister Kıbrıs’ta köşeye sıkışmanın verdiği isyan, isterse Kıbrıs buhranını bilinçli bir politika için vesile yapılması, her ne olursa olsun Amerika bu değişikliğin sonuçlarından fena halde ürkmüştü. Dergi ayrıca, Amerika’nın kendisine çok sıkı askeri politik ve ekonomik bağlarla bağlı olan az gelişmiş ülkelerde en ufak bir bağımsız davranışı hoş karşılamadığını, bunu önlemek için korkunç teşebbüslere girişmekten çekinmediğini yazıyordu⁶³¹. Türk dış politikasında değişiklik rüzgarlarının Amerika’da uyandırdığı

⁶²⁹ Devrim. (6 Ekim 1970). Türkiye–ABD Afyon Savaşı, s.7

⁶³⁰ Türk Solu. (2 Eylül 1969). NATO Halkımızın Düşmanıdır, Sayı.94, s.10

⁶³¹ Yön. (10 Şubat 1965). Sayı.98

etki hakkında Çetin Altan şu yorumu yapmıştır: “Amerikan kazığını durup dururken Türkiye’nin bağına saplamaş olanlar bile durumun farkındadırlar. Amerika’nın suyu ısınmıştır. Amerika bunu sezinlemektedir⁶³².”

İşte bu koşullar altında Türk siyasetinde her zaman yedek kişiler bulunduran Amerika’nın, neler yapabileceğini Ant dergisi yazarı şöyle açıklıyordu: “Halk Partisi iktidarda iken DP ile temasa geçmiş, DP iktidarda iken darbe hazırlayan subaylar ile ilgilenmiş, Milli Birlik iktidarda iken Demokratlardan arta kalanlarla bağlantı kurmuş, AP iktidarda iken de başka çevrelerle siyasi yoklamalarda bulunmuştur. Menderes siyasetinin halk arasında tepkiler uyandırdığı görülünce ve sosyalist ülkelerle anlaşmalara gidebileceği tahmin edilince Amerikan gizli servislerinin sondajlara giriştiği, olumlu cevap alınca tarafsız kalma yolunu seçtikleri yanlış mı? Bu gizli servisler Menderes’e haber vermeden bu darbeyi beklemişlerdir. Şimdi de Demirel dış ülkelere gezedursun gizli servislerin yeni adaylar peşinde olacaklarını düşünmemek için sebep yok⁶³³.” Ant dergisi’nin başka bir yazısında da, Amerika’nın Türkiye’deki statülere benzer statülerin hakim bulunduğu ülkelerde yıpranmış ve Amerika için tehlike getirebileceklerin karşısına çıkanları desteklediği gibi, Türkiye’de Demirel’e karşı Erbakan’ı desteklediği yazılmıştı⁶³⁴.

İşte 1960’lı yılların sonlarında Türkiye’de bir taraftan sol’un bir kesimi Demirel hükümetinin dış politika stratejilerinde değişikliğe gitmesinin ABD kaynaklı bir darbeye yol açacağı uyarılarını yaparken, diğer kesimi ise sosyalizme varacak bir askeri darbe hazırlığına girmişlerdi. Doğan Avcıoğlu ve İlhan Selçuk, Mümtaz Soysal vb. gibi isimlerin başı çektiği grup ve askeri kanadın üst düzey komutanları darbe hazırlığı içinde idiler. 68 kuşağı olarak bildiğimiz gençliğin eylemleri de bu darbenin kamuoyu hazırlığı olarak görülüyordu. Ancak 8-9 Mart gecesi planlanan bu darbe, Kara Kuvvetleri Kumandanı Orgeneral Faruk Gürler ve Hava Kuvvetleri Kumandanı Muhsin Batur’un genç ekip tarafından tasfiye edilecekleri korkusuyla Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç’a yaklaşımları nedeniyle

⁶³² Altan, Çetin. (24 Ocak 1970). Akşam, s.2

⁶³³ Abidin Dino. (31 Ekim 1967). Ant, Sayı.44, s.13

⁶³⁴ Ant. (6 Şubat 1968). Sayı.58, s.5

gerçekleşmemiştir. Böylece 9 Mart'ta yapılacak darbe, 12 Mart'ta emir kumanda zinciri uyarınca yapılmıştır⁶³⁵.

Böylece 12 Mart muhtırası ile bir taşla iki kuş vurulmuş oldu. Bir yandan Demirel hükümeti düşürülüp bir gece içinde CHP'den istifa ettirilen Nihat Erim'e tarafsız veya başka bir deyimle teknokratlar hükümeti kurduruldu. Diğer yandan da Türkiye'nin sosyalist bloğa kayma ihtimalinin önü kesildi. Ancak sol'un önemli fikir adamlarından olan ve 1960 darbesini de destekleyen Prof. Dr Nail Kubalı'ya göre ise, 12 Mart müdahalesi, 27 Mayıs'tan farklı olarak meşruluğunu Batılı dünya görüşüne sahip siyasi rejimimizin ve ülke-millet bütünlüğümüzün, milli değerlerimizin korunması zorunluluğundan, başka bir deyimle milletçe, meşru savunma hakkımızın da ordu eliyle kullanılmasından alan müdahaleydi⁶³⁶.

Nitekim 12 Mart öncesi Türkiye'yi sosyalizme götürecek askeri darbenin hazırlığını gerek kapalı kapılar arkasında, gerekse sokaklarda yapan sol, muhtıra sonrası gelişen hadiselerle büyük bir hayal kırıklığı yaşadı. 12 Mart öncesi sol gruplar, amaçladıkları sosyalist devrimin “bağımsızlık-demokrasi ve sosyalizm” hedeflerinin gerçekleşebileceği konusunda umutlanmışlardı. Ancak 12 Mart sonrası sol'un çeşitli kesimlerine karşı gerçekleştirilen balyoz hareketi ile sol kesimler sindirme ve bastırılmaya maruz kalmıştı. Öğrenciler tutuklandı, dergiler kapatıldı. İsmail Cem, 12 Mart öncesi Türkiye'de sol kesimin iç ve dış politika değerlendirmelerinde yaptığı bu yanlışları şöyle açıklamıştır: “Kendilerinin devrim adına harekete geçirecekleri asker bürokrasinin “devrimci” işlevle hükümeti yıkmasını beklerken, aynı hükümeti bizzat dış kuvvetlerin hem kendilerini hem de asker bürokratları kullanarak devirmekte olduğunu görememişlerdir. Asker bürokrasiden kaynaklanan darbe hareketinin bu bürokrasinin organik ilişkilerle bağlı olduğu NATO ve Amerika'dan bağımsızca yürütülebileceğini sanmışlardır⁶³⁷.”

Nitekim, 12 Mart öncesi Türkiye'sinde sol görünen kimi hareketin devletin resmi ajanlarınca kısıktıldığını, yönlendirildiğini belirten İsmail Cem, bu ajanlarla CIA arasında bağlantı olup olmadığını, ABD'nin CIA'yı, CIA'nın ise bizdeki ajanları 12 Mart müdahalesini oluşturmak için kullanmış olup olmayacağını, milli

⁶³⁵ Çavdar, Tefvik:a.g.e. s.204-205

⁶³⁶ Kubalı, Prof.Dr.Nail H. (7 Temmuz 1972). 12 Mart'ın Düşündükleri, Cumhuriyet, s.12

⁶³⁷ Cem, İsmail:a.g.e.,s.281

istihbaratımızın ABD eliyle uzaktan yönetilip yönetilmediğini yaptığı mülakatta Dışişleri Bakanı Çağlayangil'e sormuştur. CIA'nın organik bağlarıyla bunu yapabileceğini açıklayan Bakan ise, AP'ye ABD'nin tavrı ile muhtıra arasındaki bağ hakkında şunları söylemiştir:“Amerika bir memlekette demokratik veya şoven idare olup olmayacağına değil kendi politikasına ne dereceye kadar uydu haline gelebileceğine bakar. AP iktidarı Amerika'yı kendisine düşman edecek kasıtlı davranışlara girmediği gibi, dost kalayım, her fedakarlığı yapayım, hüviyetine de girmemiştir...Amerikalılar, afyon sorunundan dolayı bizden gayri memnundular. ve AP iktidarını kendilerine yakın ve yatkın bulmamışlardı⁶³⁸.” Demirel'in Devlet Bakanı Turhan Bilgin'in öne sürdüğüne göre ise, CIA, Brüksel'den NATO paravanası ardında ağlarını Türk hükümetini devirmek üzere kurmuştu⁶³⁹.”

12 Mart darbesi'nin konumuz açısından önemi iç ve dış nedenlerin karşılıklı etkileşimi içinde gerçekleşmiş olmasıdır. Bu nedenle, 12 Mart öncesi hükümeti devirmeye yönelik askeri hareket ortamının hazırlanmasında, dış güçlerin etkin bir rol oynadığı yorumları sürekli yapılmıştır. Sosyalist Barikat dergisi, 12 Mart muhtirasını genel olarak emperyalizmin III. Bunalım Dönemi'nin, özel olarak da, Amerikan ekonomisinin 1967'den beri içine girdiği krizin, Amerika'nın işgali altındaki ülkemize yansımaları olarak değerlendiriyordu. Ayrıca dergide, hakkında 9 Mart ile ilgisi bulunduğu iddiaları bulunan Mahir Çayan'ın 12 Mart ile ilgili şu değerlendirmesine yer verilmiştir: “Ülkemizdeki rejimin militarize olması ve saldırganlığını artırması, Amerikan emperyalizminin ekonomisinin askerleşmesini olağanüstü artırıp, içerde ve dışarıda terörü artırmasının “Küçük Amerika'da” yansımalarıdır⁶⁴⁰.”

Demirel de 12 Mart'ta, hükümeti'nin düşürülmesini yabancıların Türkiye'ye söz geçirmek istemesine ve kendi hükümetinin bunu kabul etmemesine bağlamaktaydı. Ortadoğu politikası, üslerin kullanımı ve haşhaş mücadelesi alanlarında Türkiye'ye söz geçirilememişti. Ayrıca Demirel'e göre, 1960'larda İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin Sovyetlerle ilişki kurmasına ses çıkarmayan Amerika'nın Türkiye ile Sovyetler arasındaki yakınlaşmasından da memnun değildi.

⁶³⁸ Cem, İsmail:a.g.e.,s.49-52

⁶³⁹ Cem, İsmail:a.g.e.,s.76

⁶⁴⁰ Seyhan, M. (Haziran 2003).Geçmişten Bugüne Yeni-Sömürgeci Yapı ve Türkiye'nin Sınıf İlişkileri-II, Sosyalist Barikat, Sayı.13

Ancak o dönem bir davranış göstermemişti. Demirel'in yıllar sonra Cüneyt Arcayürek ile yaptığı bir görüşmede bu konuyla ilgili Pakistan devlet adamı Ali Butto'nun şu sözünü hatırlatması oldukça ilginçtir: "Amerika bir deve gibidir. Kinini içine atar...Sonra bir gün ülkedeki bir yönetimin kamuoyuna duyurulan haklı gerekçelerle- kaydığını görürsünüz⁶⁴¹."

İşte Türkiye'de bir çok aydın ve politikacı tarafından 12 Mart ile ilgili olarak, Amerika'nın doğrudan olmasa bile dolaylı olarak kaosun oluşmasında ve darbeye katkısının olabileceği iddiaları öne sürülmüştür. İsmail Cem, Türkiye'deki iç siyasi gelişmeler ışığında, Amerika'nın 12 Mart'taki rolü ile ilgili şu değerlendirmeyi yapıyordu: "Altıncı filo'nun gönderilmesine, azıcık bana imkan ver, 3 ay sonra gönder diyen, sıkıntıda, bölünmüş bir hükümet var. Parlamento zayıflamış. Öyle bir şey ki; armudun olsun da yere düşmesini bekleyeceğine, Amerika silkelemeyi yaptı. Türkiye'de rejim ve hükümet değiştireyim demiyor ama bir silkeleyeyim diyor. Onu da yaptı. NATO rahatladı. NATO aleyhine şeyler anarşi ve sol kalktı. Haşhaş men edildi...⁶⁴²,"

Sol yazar ve politikacıların hatta devrik hükümetin Başbakanı ve Dışişleri Bakanı'nın açıklamalarından çıkan sonuç, Amerika açısından asker-sivil karışımı bir iktidarın o dönem için bir güvence olduğuydu. Aydınlık dergisi de, yaşadığı hayal kırıklığının etkisi ile ABD emperyalizminin özellikle ordu ve bürokrasiye hakim durumda olduğunu ve bu büyük burjuvazinin en Amerikancı kesiminin yaptığı 12 Mart darbesiyle durumunun daha güçlendiğini yazmıştır⁶⁴³. Nitekim, 21 Ocak 1972 tarihli İngiliz Daily Telegraph gazetesinde yayımlanan CIA'nın çeşitli ülkelerdeki darbelerini gösteren bir dünya haritasında, 27 Mayıs ve 12 Mart'ı CIA'nın yarattığına işaret edilmiştir⁶⁴⁴.

12 Mart'tan sonra gözaltına alınanlar arasında bulunan isimlere bakınca iki ortak özellik göze çarpmaktadır. Birincisi bu isimlerin yazılarında Amerika'yı hedef alması ve Türk dış politikasında değişiklik öneren güçlü isimler olması. İkinci özellik, 1961 anayasasını hazırlayanların da tutuklananlar arasında olması. Bu

⁶⁴¹ Arcayürek, Cüneyt (1984). Yeni Demokrasi, Yeni Arayışlar 1960-1965, İstanbul: Bilgi Yayınevi, s.312

⁶⁴² Cem, İsmail:a.g.e. s.68

⁶⁴³ Aydınlık. (10 Aralık 1974). Sayı.44, s. 6

⁶⁴⁴ Arcayürek, Cüneyt (1984).a.g.e. s.314

isimlerden bir kısmı Behice Boran, Doğan Avcıoğlu, Uğur Mumcu, Mehmet Soysal, İlhami Soysal, Muammer Aksoy gibi çalışmamızda görüşlerine sık sık yer verdiğimiz Amerikan karşıtı yazarlardır. Nitekim, sol çevreler 1971 ihtilalinin hedefinin, 27 Mayıs ve 1961 anayasası olduğunu her seferinde dile getirmişlerdi.

Doğan Avcıoğlu, Nihat Erim hükümetinin programında haşhaş ekiminin yasaklanması konusunda müjde vermesini ve NATO'nun güvenliğimizin en sağlam teminatı sayılmasını, ikili anlaşmalara tek bir kelime ile dokunulmamasını örnek göstererek, darbenin Amerika'nın işine ne derece yaradığını ve darbenin gerçekleşmesindeki payını açıklamaya alıřmıştır⁶⁴⁵. Yine Avcıoğlu'nun dikkat çektiği bir diğer nokta, Nihat Erim başkanlığındaki komisyonun CHP adına daha önce verdiği "NATO ve İkili anlaşmalar" raporunda ileri sürdüğü tekliflerin, hükümet programında yer almamasıydı⁶⁴⁶.

12 Mart sonrasında, Türkiye'nin askeri harcamaları yılda %30 oranında artmıştır. NATO içinde diğer devletlerle karşılaştırıldığında dikkat çeken silah ve uçak alımlarındaki bu artışın, Amerikan silah sanayinin zarar görmesini önlediği iddialarına yol açmıştır. İddialara göre, böylece Amerika hem kendisine yatkın olmayan bir hükümeti devirmiş, hem de silah sanayi için pazar payını genişletmişti.

Kısaca, 12 Mart muhtırası ile, Amerika'nın 11 yıl aradan sonra Türkiye demokrasisindeki bu ikinci kesintide rolü yeniden tartışılmaya başlamıştı. Sol grupların anti-emperyalist mücadelesi de 12 Mart'tan sonra yavaşlamıştır. Türk dış politikasındaki kendilerine rahatsızlık veren gelişmeler zerine, Amerika'nın Türkiye'yi bir kaosa sürüklediği, bunu da yine sol aydınları kullanarak yaptığı bugün bile üzerinde tartışılan bir konudur.

⁶⁴⁵ Devrim .(6 Nisan 1971).

⁶⁴⁶ Devrim .(6 Nisan 1971).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN SOL BASINDA TARTIŞMA YARATAN DİĞER BOYUTLARI

4.1. İkili Anlaşmaların İç Yüzü Tartışmaları

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarından başlayarak Türk hükümetlerinin, imzalanan her yeni anlaşma ile Atatürk ilkelerinden ve Türkiye'nin bağımsızlığından biraz daha uzaklaştığı konusu sol basındaki tartışmalarda diğer bir fenomendir. Uzun yıllar önce Türkiye'den kovulan emperyalizm ve kapitülasyonlar ABD'yle yapılan ikili anlaşmalar yoluyla geri dönmüştü. Sol basına göre, başlangıçta bu anlaşmaların sayıları az olduğundan bağımsızlığımızı kısıtlamaları ve yabancıların iç işlerimize karışmaları da o ölçüde az hissedilmişti. Fakat zamanla anlaşmaların sayıları ve getirdikleri ağır şartlar arttıkça, bozulan iktisadi durumun da etkisiyle, yardım perdesi altında Türkiye Amerika'nın silahına, buğdayına, teknik elemanına muhtaç bir duruma düşürülmüş ve siyasi, iktisadi, adli, askeri, kültürel bağımsızlığımız aşındırılmıştı⁶⁴⁷. İkili ilişki halinde olan ülkeler arasında güvenlik ve savunma ihtiyacı ile yapılan anlaşmalarda eşitlik ilkesi şarttı. Ancak, Türkiye ile yapılan anlaşmalarda bu noktaya dikkat edilmediği içindir ki; bu anlaşmalar, Türkiye'nin iç siyasetinde radikal söylemlerin konusunu oluşturmuşlardır.

Türkiye ile ABD arasında ilk anlaşma, 1945 tarihinde Amerika'nın "Ödünç Verme Ve Kiralama Kanunu" çerçevesinde yapılmıştır. Bu anlaşma Amerika ile yapılan daha sonraki anlaşmalarının ilk basamağını oluşturmuştu. 27 Şubat 1946'da Amerika ile mülkiyeti kendisine ait olan savaş artığı malzemeyi satın almak şartıyla 10 milyon dolarlık kredi anlaşması imzalanmıştır. İnönü döneminde yapılan 12 Temmuz 1947 tarihli Yardım Anlaşması ise, ulusal kurtuluş savaşı vermiş olan Türkiye'ye asla yakışmayan ve bağımsızlığıyla çelişmeleri dehşete düşüren bir anlaşma olarak, 1960'lı yıllarda sol görüşlü yazarlar tarafından 20 yıl sonra tartışmaya açılmıştır. Ataöv'e göre, 1947 Türk-Amerikan Ekonomik İşbirliği Anlaşmaları, Sovyet varlığının değil, Türk yöneticilerin tercihlerinin ve ödün vermeye hazır tutumlarının sonucu⁶⁴⁸.

⁶⁴⁷ Tunçkanat, Haydar. (2001). s.12-13

⁶⁴⁸ Ataöv, Türkkaya:a.g.e. s.197-198

Aybar'a göre, Türk-Amerikan ilişkilerine düşen ilk gölgeler Amerika ile imzalanan 1947 ve 1948 yardım anlaşmalarıyla başlamıştır. 12 Temmuz 1947 ve 4 Temmuz 1948 tarihli anlaşmalar ile Türkiye Amerika tarafından kendisine yapılacak yardımları, yardım amaçlarına uygun biçimde kullanmayı kabul etmiştir. Ayrıca bütçesini denkleştirmek, parasının değerini kararlı tutmak, dış ticaretteki engelleri kaldırmak, serbest rekabete zarar verecek teşebbüslerde bulunmamak, maden kömürümüzü Batı Avrupa memleketlerine, kromumuzu da sadece Amerika'ya satmak gibi bir takım taahhütlere girişmişti. Daha sonra imzalanan NATO anlaşması ve diğer ikili anlaşmalar ile Türkiye daha bağımlı hale gelmiştir. Bir devletin bağımsız varlık olmasını sağlayan temel haklar ve yetkiler yabancı bir devletin müdahalesine asla yer bulunmayan faaliyet alanları, bu anlaşmaların Amerika'ya tanıdığı haklarla sınırlanmış ve çığnemiştir⁶⁴⁹. Türkiye'nin çıkarları, Amerikan çıkarları açısından değerlendirilmiş, Amerikan çıkarlarına hizmet eden her şeyin Türkiye'nin de çıkarına olduğu kabul edilmiştir. Bu anlaşmalardaki yardımların uygulanmasını denetlemek ve hükümete tavsiyelerde bulunmak için Amerikan misyonları gönderilmiştir. Yardımların savunma, güvenlik, maliye, ekonomi gibi, devletin temel faaliyet alanlarını kapsadığı düşünülecek olursa, müdahalenin genişliği meydana çıkar⁶⁵⁰. ABD ikili anlaşmalara dayanarak iktisadi, kültürel, siyasi alanlarda Türkiye'deki nüfuzunu artırmaya çalışmıştır. Bu yardım anlaşmaları ile Türkiye tam bağımsızlığından ve Atatürkçü dış politika anlayışından tavizler vermeye başlamıştır.

10 Mart 1954 tarihli Kuvvetlerin Statüsüne dair anlaşma, NATO anlaşması gereğince taraflar arasındaki işbirliğini gerçekleştirmek için üye devletlerin birbirlerinin topraklarında tesis kurmak, askeri personel bulundurmamak ve bunların tabi olacağı yargı organının belirtmek amacıyla hazırlanmıştır. Bu anlaşmanın en çok eleştirilen maddesi, Amerikan askeri personelinin resmi görev sırasında işledikleri suçlardan dolayı Türk mahkemelerinde yargılanamayacağı hükmü olmuştur.

⁶⁴⁹ Aybar, Mehmet Ali. (1968):a.g.e. s.323

⁶⁵⁰ Aybar, Mehmet Ali. (1968):a.g.e. s.324

Türk kamuoyun uzun süre meşgul eden ikili anlaşmalar konusunun kökeni olan, 23 Haziran 1954 tarihli "Askeri Kolaylıklar Anlaşması", ise TBMM'den geçirilmeden imzalanmıştır ve 13 tane ikili anlaşma, gizli olan bu anlaşmaya dayanılarak yapılmıştır. Bu anlaşma ile Türkiye topraklarının, Amerika tarafından barışta ve savaşta kullanılması için her türlü kolaylık sağlanmıştır. Türkiye toprakları üzerinde üs, tesis ve çeşitli mevziler açılmış, buralara Amerikan askeri ve sivil personeli yerleştirilmiştir. Türk ordusu Amerikan ordusuna benzetilmeye çalışılmış, ordu Amerikanın eski savaş malzemeleriyle donatılmıştır. Ordunun teknik kısmı yanında eğitim ve taktik kuralları da değiştirilmiştir. Amerikan ordusunun ikmal, eğitim ve tabiye ile ilgili bütün kitapları (talimnameler) tercüme ettirilerek, aynen uygulamaya başlanmıştır. Hatta Doğan Avcıoğlu'na göre, Amerikan İdare Talimatnamesi'nde "PAPAZ" yazılan yere "Alay imamı" koyacak kadar tercümede sadık kalınmıştı. Kıyafetten, kara kazana kadar her şey değişmiş, bütün askeri okullarımız Amerikan askeri okullarına benzetilmiştir⁶⁵¹. 24 Haziran 1954 tarihinde imzalanan Vergi Muafiyetleri Anlaşması ise, Amerikan personelinin ithal ettiği eşyalardan, Amerikan tesislerinin elektrik, PTT, içki, sigara vergilerinden muaf tutulmasını getirmişti.

Türkiye'de tartışma yaratan bir diğer anlaşma ise, 15 Ocak 1957 tarihli İstimlak ve Müsadere Garanti Anlaşmasıdır. Bu anlaşma, Türkiye'de yatırım yapan Amerikan ve Türk şirketleri arasında çıkacak anlaşmazlıklarda ve Amerikan şirketinin yatırımı Türkiye tarafından istimlak edildiği durumlarda, Amerikan hükümetine müdahale etme hakkı tanıyordu.

1959 yılında imzalanan askeri işbirliği anlaşmasının doğrudan veya dolaylı saldırı durumunda ABD'nin silahlı yardımının sağlanacağı maddesi kamuoyunda tartışmalara konu olmuştur. Eleştiriler Türkiye'nin güvenliğinin NATO içinde sağlandığı öne sürülerek, bu anlaşmanın gereksiz olduğu üzerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca anlaşmadaki dolaylı saldırı hükmünün, Menderes hükümeti tarafından muhalefete karşı kullanılacağı iddiası geniş yer bulmuştur⁶⁵².

⁶⁵¹ Avcıoğlu, Doğan. (1969). Türkiye'nin Düzeni, Ankara:Bilgi Yayınevi, s.268; Sander, Oral (1979). A.g.e. s.107

⁶⁵² Çelik, Edip (23 Mart 1970).İkili Anlaşmalar, Cumhuriyet; Cumhuriyet (6 Şubat 1960).

Haydar Tunçkanat bu anlaşmayı, imzalayan ülkelerde yani İran, Pakistan ve Türkiye’de hükümetlere karşı yapılacak direnmeleri bastırmak amacı ile yapılan bir düzenleme olarak görmekte ve şöyle demektedir: “Bu anlaşma Ortadoğu’da İngiliz ve Amerikan çıkarlarını korumak amacıyla onlarla işbirliğinde bulunan ülkelerdeki hükümetleri iktidarda tutmak amacını gütmektedir⁶⁵³.” Dönüşüm dergisine göre, 5 Mart 1959 tarihli işbirliği anlaşması, kaynağını Amerikan iç hukukundan alan ve Amerikan yasalarına atıfta bulunan bir anlaşmadır. Bu anlaşma ile Amerikan iç hukukunda yapılan tek taraflı değişimler Türkiye’yi bağlamakta ve Eisenhower doktrinine atıfta bulunulmaktaydı. Doktrin iç işlerimize müdahale hakkı vermektedir⁶⁵⁴. Oysa devletler hukukunda iç hukuka atıf teamülden değildir. Ayrıca bu anlaşma zaten NATO üyesi olan Türkiye için bir yenilik getirmediği noktasında eleştirilmiştir.

Anlaşmaların eşitlik ve Türkiye’nin egemenliği ilkesine ters düşen maddeleri sol yazarlar tarafından incelenmeye alınmıştır. Onlara göre, askeri ve ekonomik anlaşmaların bu hükümleri Amerikan emperyalizminin misafirliğinin gerçek yüzünü bütün çıplaklığıyla yansıtıyordu. Johnson da mektubunda zaten anlaşmaların bu maddelerine dikkatleri çekmişti⁶⁵⁵. Ant dergisi ve diğer sol dergilerde sık sık yayınlanan belgeler, NATO’nun ve ikili anlaşmaların Türkiye’yi nasıl bağımlı duruma soktuğunu ortaya koyma amaçlıydı⁶⁵⁶.

Sol basında, Amerika ile Türkiye arasında NATO Antlaşmasınının 3. maddesine dayanılarak imzalanan ve meclis onayından geçirilmeyen bu yürütme anlaşmalarının, hak ve imtiyaz tanıyamayacakları üzerinde durulmuştu. Oysa bu anlaşmalarla Amerika’ya Türkiye’de birtakım ayrıcalıklar tanınmıştı. Behice Boran’a göre, bu ikili anlaşmalar Anayasaya ve Ceza Kanununun 125. maddesine de aykırıydı. Ayrıca devletler hukuku bakımından anlaşmalarda karşılıklı eşit haklar ve yükümlülükler varken, Türkiye’nin Amerika’da üsleri yoktu⁶⁵⁷.

Amerika ile imzalanmış, yayınlanmamış anlaşmaların da bulunduğu üzerinde önemle duran sol basında bu anlaşmaların gizliliği ve birçoğunun yazılı metinlerinin

⁶⁵³ Tunçkanat, Haydar (2001), s.132

⁶⁵⁴ Dönüşüm (20 Ocak 1967). Sayı.11, s.1

⁶⁵⁵ Selçuk, İlhan. (24 Eylül 1965). Yıkılmak ve Yapmak, Yön, Sayı.130, s.16

⁶⁵⁶ Özgüden, Doğan. (2 Ocak 1968).Uyduluğa devam! Ant, Sayı.53,s.1

⁶⁵⁷ Boran, Boran. (9 Şubat 1970). Emek, Sayı.21, s.4

bile bulunmaması polemik konusu olmuştur. Haydar Tunçkanat hukuki temeli olmayan bu anlaşmalar hakkında şunları yazmıştı: “Amerikalılar Türkiye’de işlerini yürütebilmek için her yolu denemişler ve hangisinden sözlü, yazılı bir vaat koparabilmişlerse onu hemen oldu-bittiye getirerek, bir anlaşma haline sokmayı becerebilmişlerdir. Amerikalıların bu tür hareketlerine karşı çıkanlar da, Amerikalıların şikâyetleri üzerine “Türk-amerikan ilişkilerini bozuyor” gerekçesiyle görevlerinden uzaklaştırılmışlardı⁶⁵⁸.”

Türkiye ile ABD arasında imzalanan 1954, 1964 ve 1980 anlaşmaları hep birer “agreement” yani “anlaşma” mahiyetinde idi. Amerika’lılar Türkiye’ye önem verdiklerini her fırsatta belirtmelerine rağmen Türkiye ile bir “treaty” yani “andlaşma” imzalamaya hiçbir zaman yanaşmamışlardır. Görünüşte Türkiye kadar önem vermedikleri ülkelerle, örneğin İsrail ve Filipinler ile aralarında imzalananlar ise birer “treaty” idi. Anlaşma, hükümetler arasında imzalanan bir mutabakat iken andlaşma, her iki ülkenin parlamantoları tarafından onaylanıyordu⁶⁵⁹.

Amerika ile ikili anlaşmaların çoğunun metninin bile olmamasını, hatta bazen sözlü taahhütlerde bulunulmasını, zaten hükümlerlik haklarımızı zedeleyen anlaşmaların daha fazla istismar edilmesine yol açtığı şeklinde eleştiren Devrim gazetesinde ise şunlar yazılmıştı: “Genelkurmay, bir anlaşmaya dayanmadan kullanılan Sinop ve Yalova havaalanları için, Amerikalılara “çıkın buradan” diyordu. Amerikalıların karşılığı, “bize müsaadeyi hükümet verdi.” oluyordu. “Peki gösterin anlaşmayı” denilince, Amerikalılar, “anlaşma yok” demekten başka cevap bulamıyorlardı⁶⁶⁰.”

Askeri anlaşmaların bir kısmı gizliydi fakat kurulan üs ve tesislerin saklanması imkân olmadığı için onlar açıktaydı ve faaliyetleri izlenebiliyordu. Sol yazarlar, ikili anlaşmaların Türkiye’yi yarı sömürge haline sokmasında ve metinlerinin halktan gizlenmesinde, 1960 ihtilalinden sonra da iktidar olan ve anlaşma dosyaları hakkında bilgileri olan CHP hükümetlerini suçlamışlardır. Mehmet Kemal’e göre, “CHP halkın yediği kazığı halka anlatmalıydı⁶⁶¹.”

⁶⁵⁸ Tunçkanat, Haydar. (2001):a.g.e, s.218

⁶⁵⁹ Çamlıbel, Ali. (2001). Yedi Veren Bağımsızlık Güllü, Türk-Amerikan İlişkilerinin Gölgede Kalan Yönleri, İstanbul: Akademik Düzey Yayınları, s.55

⁶⁶⁰ Devrim. (21 Ekim 1969).s.2

⁶⁶¹ Kemal, Mehmet. (10 Eylül 1965). Dar Geçide Doğru, Yön, Sayı.130, s.7

Menderes hükümeti zamanında imzalanan 5 Mart 1959 tarihli ikili anlaşmanın, “doğrudan veya dolaylı saldırı durumunda Amerikanın Türkiye’ye yardım edeceği” maddesi de eleştirilmişti. Sol basında bu madde Amerika’ya, hükümetin talebi üzerine Türkiye’ye müdahale hakkı tanımak olarak yorumlanmıştı. Aybar’a göre bu anlaşma, Amerika’nın iç işlerimize karışmasına imkan sağlıyordu. Amerika, askeri müdahalelerini dünyanın her yerinde bu ve benzer anlaşmaların gölgesinde yapmıştı. Aybar, “...terör kanunları çıkarmaya hazırlanan Demirel Hükümeti’nin (o zaman işbaşında olan), başı darda kalınca, 1959 anlaşmaya sarılmayacağından; hele Amerikan aleyhtarı akımların gelişmesi karşısında, Amerika’nın hükümeti bu yola sürüklemeye kalkmayacağından emin değiliz.” diyerek endişesini dile getirmiştir⁶⁶². Mehmet Kemal ise ikili anlaşmaların Türkiye’nin başına nasıl bir bela olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: “Ruslar, Varşova paktı var ya, biz ona dayanarak Çekoslovakya’ya girdik, diyorlar. Amerikalılar, ikili anlaşmalardan biri var ya, ona dayanarak biz zorla gireriz, diyebilirler. İşte ikili anlaşmalar böyle bir beladır⁶⁶³.”

Demirel hükümetinin, Dış İşleri Bakanlığı bütçesi raporunda geçen “ikili anlaşmaların toprak bütünlüğümüzü ve sosyal anlayışımızı savunmak için yapıldığı” cümlesi üzerine, Sadun Aren Ant dergisindeki köşesinde; “Bugün AP tarafından temsil edilen sosyal anlayış değişince, başka parti iktidara gelince Amerika silahlı müdahalede bulunacak mıdır?⁶⁶⁴” sorusunu sorarak, hükümetin ikili anlaşmalara bakışını eleştirmiştir. Bu eleştirilerle sol yazarlar, bu anlaşmaların Türkiye’nin güvenliğine ve bağımsızlığına tehlikeler getirdiğini, bu tehlikeleri ise Türk yöneticilerin anlayamadığını belirtiyordu. Ant dergisi yazarı Hüseyin Baş’a göre, Demirel hükümeti ise bu anlaşmaların kendi zamanında yapılmadığını ileri sürerek işin içinden sıyrılma yolunu seçmişti⁶⁶⁵. Doğan Özgüden, Dışişleri Bakanı Çağlayan’ın bütçe komisyonunda “ikili anlaşmaların Türkiye’nin hükümlerlik haklarını ihlal etmediğini” savunan konuşmasını, “Amerikan emperyalizmi ve onunla

⁶⁶² Aybar, Mehmet, Ali. (1967). Hodri Meydan, TİP Mecliste, Ankara, s.25-26

⁶⁶³ Kemal, Mehmet. (27 Ağustos 1968). Ne Amerika Ne Rus Çizmesi, Ant, Sayı.87, s.11

⁶⁶⁴ Ant. (10 Ocak 1967). Sayı.2, s.4

⁶⁶⁵ Baş, Hüseyin. (21 Şubat 1969). Salıncakta İki Kişi Yada İkili Anlaşmalar, Ant, Sayı.105, s.13

işbirliği halindeki çevreler hesabına, kamuoyunu aldatmak gayreti” olarak değerlendirmiştir⁶⁶⁶.

20 milyarı aşan ve 2000 yılının ötesine giden bu ikili iktisadi anlaşmalar bağına kırmanın sosyalistler için görev olduğu, sol basında sürekli vurgulanıyordu. Bu anlaşmalar bağımsızlığımıza vurulan bir kilit durumundaydılar ve emperyalizmle mücadelede en önemli kısım bu bağı kırılmasıydı. Ancak Haydar Tunçkanat'ın yorumuyla; go home yankee demekle, 6.Filo ve Commer Türkiye'den gider ama Türkiye'yi sömüren bu anlaşmalar gitmezdi⁶⁶⁷. Mehmet Ali Aybar'a göre, Türkiye ile Amerika arasındaki anlaşmaların Misak-ı Milli esasları ışığında bakılınca yürürlükten kaldırılması gerekiyordu. Ancak yazar bunun da Amerika ile dostluğumuzu devam ettiremeyeceğimiz manasına gelmeyeceğini ifade ediyordu⁶⁶⁸. Öyle ki, Amerika'nın Türkiye dışındaki NATO üyesi diğer devletlerin hiç biriyle bu sayıda ikili anlaşması mevcut değildi.

Anlaşmaların oluşturulmasındaki karmaşık, içinden çıkılması zor durum, uluslararası sistem ve bloklar arası ilişkilerdeki genel stratejik değişme ve Kıbrıs sorununa ilişkin gelişmelerini iki ülke ilişkilerine yansımaları sonucunda, giderek Türk kamuoyunun birincil önem atfettiği konulardan birisi haline gelmiş, gazeteler bu konulara ilişkin haberlerle dolup taşmaya başlamıştı. Türk kamuoyundaki genel hoşnutsuzluğunda etkisiyle, Türkiye'de gerek muhalefet partileri gerek basın gerekse Genel Kurmay Başkanlığı hükümetten bu anlaşmaların kapsam ve niteliğine ilişkin envanterin çıkarılmasının, ve ülkedeki ABD varlığı ile ilgili konuların da daha net biçimde düzenlenmesini istemeye başlamıştı⁶⁶⁹

Özellikle TİP parlamentoya girmesinden sonra, imzalanan bütün anlaşmaların gözden geçirilmesi ve Türkiye'nin egemenlik haklarıyla bağdaşmayanlarının feshedilmesi konusunda hassasiyet gösteriyordu. TBMM'deki ilk konuşmasında Aybar, bir soru önergesiyle Amerika ile imzalanan gizli anlaşmaların açıklanmasını istemişti. Türkiye'de sosyalist gazetelerin yoğunluk kazanması ile meselenin bütün açıklığıyla ortaya çıkarılması, kamuoyunun bu ikili anlaşmalardan haberdar olması ve hükümetin bu meseleyi ele alması sağlanmıştı. Kıbrıs sorununda yaşanan hayal

⁶⁶⁶ Özgüden, Doğan. (2 Ocak 1968).Uyduluğa Devam!, Sayı.53, s.1

⁶⁶⁷Tunçkanat, Haydar. (13 Mayıs 1969).Türk Solu, Sayı.78, s.10

⁶⁶⁸Aybar, Mehmet, Ali:a.g.e. s.339

⁶⁶⁹ Sönmezoğlu, Faruk: a.g.e. s.42-43

kırıklığının da etkisiyle Demirel, Amerika ile aramızdaki ikili anlaşmaları yeniden gözden geçirmeye karar vermek durumunda kalmıştır⁶⁷⁰.

Nitekim hükümet, bütün anlaşmaların gözden geçirilmesi, düzenlenmesi için bir taslağı ABD'ye sunmuştu. Demirel hükümetinin ikili anlaşmaların düzenlenmesi konusunda Amerika'ya götürdüğü teklif, Amerika tarafından da kabul edilmişti. İkili anlaşmaların sayısı, Süleyman Demirel'in açıkladığına göre, 91 taneydi. Bunlardan 16 tanesi kanunla onaylanan anlaşmalar, 12 tanesi harita anlaşmaları, 6'sı yürürlükten kalkmış anlaşmalar, 4'ü bilimsel, 26'sı yardım anlaşmaları, 14'ü NATO ittifakı içinde alınan kararlar gereğince yapılan anlaşmalar, 13'ü ise 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Anlaşmasından güç alan anlaşmalardır⁶⁷¹.

Ancak anlaşmalar dağınık bir haldeydi ve hukuki temelleri yoktu. Birçoğu gizliydi. Amerikalıların ellerinde bulundurdukları anlaşmaların metinleri Türk arşivlerinde bulunmuyordu. Bu nedenlerle hem sol kanat önderleri hem de Türk hükümeti işin zorluğunun farkındaydı. Hükümetin bu çabaları solcu yazar ve politikacılar için umut verici gözüküyordu. Hüseyin Baş, Amerika ile masaya oturarak sayısı bile bilinmeyen ikili anlaşmaları tartışmanın, ikiden birinin biz olduğumuzu iddia edebilmenin zorluğuna işaret ediyordu⁶⁷². Başbakan Süleyman Demirel ise, Amerika ile yapılan gizli anlaşmaları tümüyle kapsayan bir dosyanın bile olmadığını, küçük rütbeli bir subayın, yüzbaşı düzeyinde bir Amerikalının imzaladığı ve Türkiye'nin ABD'ye neler verdiğini içeren önemli anlaşmaların hiçbirinin metninin olmadığını belirterek ikili anlaşmaları gözden geçirmenin zorluğunu dile getiriyordu.

Amerika'nın ikili anlaşmaların tartışılması için Türkiye'nin çağrısına verdiği, "Sizin 3 ayda toparlayamadığınız anlaşmaları, biz nasıl 3 günde toparlarız? Bu iş için bize 6 ay gereklidir" cevabı da Ant dergisi yazarına göre, durumun vahimiyetini ortaya koyuyordu. Ayrıca Amerika'nın ikili anlaşmalar üzerine yapılan görüşmelerde, üslerin tamamen NATO emrinde olmasında direktmesi ve ikili anlaşma

⁶⁷⁰ Baş, Hüseyin. (21 Şubat 1969). Salıncakta İki Kişi Ya da İkili Anlaşmalar, Ant, Sayı.105, s.13

⁶⁷¹ Sander, Oral. (1979).a.g.e. s.103-104; Başbakan Süleyman Demirel'in Onyedinci Basın Toplantısı (7 Şubat 1970). Ankara, s.8

⁶⁷² Baş, Hüseyin. (21 Şubat 1969). Salıncakta İki Kişi Ya da İkili Anlaşmalar, Ant, Sayı.105, s.13

metinlerinin tümünü göndermemesi ise, “dostlar alışverişte görsün hesabı” olarak değerlendirilmiştir⁶⁷³.

Nihayet 30 Ocak 1969’da, 1954 Askeri Tesisler Anlaşmasının yerine geçen ve önceki bazı anlaşmaları değiştiren dolayısıyla Türkiye’deki Amerikan faaliyetlerini düzenleyen yeni bir anlaşma, “Ortak Savunma İle İlgili İşbirliği Anlaşması” imzalanmıştır. Türkiye’nin askeri faaliyet ve tesisler üzerindeki kontrolü sağlanmaya çalışılmıştır. Sol basında eleştirilerin hedeflerinden biri olan askeri tesislerin bir kısmı Türkiye’ye devredilmiştir. Ancak, bu “Temel Anlaşma”, sol yazar ve politikacıların gözünde yine de bir başarı değildi. İkili anlaşmaların düzenlenmesinden ve imzalanan “Temel Anlaşmadan” hayır gelmeyeceği ifade edilmişti. Çünkü Emek dergisine göre, bu işi kendi halkına üsleri tesis diye yutturmaya çalışan, kendisini Amerikan dalgasına kaptırmış iktidar yapmıştı⁶⁷⁴. Sol yazarlar, ikili anlaşmaların düzenlenmesini ve imzalanan “Temel anlaşma’yı” meseleyi başka bir biçimde kamuoyuna yutturma çabası olarak değerlendirmişlerdir. Avcıoğlu’na göre ikili anlaşmaların akıbeti, bir Amerikan ajanının dile getirdiği - üsler ve ikili anlaşmalar ile ilgili taleplerin mevcut durumu etkilemeyen ufak tefek değişikliklerle geçiştirileceği ve muhalefetin buna kanacağı - şeklinde olmuştu⁶⁷⁵. Doğan Avcıoğlu, Türkiye’nin ikili anlaşmalar yüzünden bir çok tehlike atlattığını ve bu yüzden Türk kamuoyunun, Temel Anlaşma’nın ABD’nin güvenliğine değil, Türkiye’nin güvenliğine öncelik tanınmasını istediğini yazmıştı. Savunulacak ülke Türkiye idi. O halde nerde, hangi tesisin kurulacağına Türkiye karar vermeliydi. Temel anlaşma bu noktada bir değişiklik getirmemişti. Bu kararları Amerika almaktaydı. Türk hükümetine bu kararları kayıtsız şartsız onaylamak kalmaktaydı⁶⁷⁶.

Bu temel anlaşmanın sol grupları tatmin etmeyen yönlerini Türk Solu dergisi şöyle açıklamıştır: “Türkiye’nin imzası alınmadan savunma tesisleri kurulmayacağı maddesi, işbirlikçi bir iktidarla yönetilen Türkiye için ne ifade eder? Mevcut Amerika ve NATO üsleri topraklarımızdan atılmadıkça, Türkiye emperyalizmin ileri karakolu olmaktan kurtulabilir mi? Üs değil de tesislerin Türkiye’nin kontrolünde olacağını belirten madde, kimi kandırabilir. En yüksek rütbeli subayların bile

⁶⁷³ Ant. (23 Mayıs 1967). Sayı.21, s.7

⁶⁷⁴ Erik, Şaban. (14 Temmuz 1969). İkili Anlaşmalar Yada Üs Yok Tesis Var, Emek, Sayı.6, s.15

⁶⁷⁵ Avcıoğlu, Doğan. (21 Ekim 1969). Türk Ordusu ve Amerika, Devrim, s.1.

⁶⁷⁶ Avcıoğlu, Doğan. (10 Şubat 1970). Demirel Neyi Savunuyor?, Devrim, s.1

giremediği üsler var oldukça. Milli olağanüstü hallerde Türkiye kısıtlayıcı tedbirler alabilecektir, maddesi, U-2 casusluk uçağını gizlice uçuran, bizdeki üslerinden nükleer silahını ateşleyebilecek Amerika'ya karşı Türkiye'nin güvenliğini pamuk ipliğine bağlamaktadır. İki memleket arasındaki ikili anlaşmaların yeri ufak değişikliklerle tespit olunmakta, biçimsel rasyonlarla yetinilmekteydi. Anlaşmaların NATO çerçevesinde işbirliği esasına dayanması, Amerika'ya karşı güvenliğimizde hangi garantiyi getirebilirdi. NATO'nun patronu bir numaralı Amerika olduğu sürece?^{677,}

İşte, Demirel hükümeti için başarı sayılabilecek ve geçmişe göre oldukça iyi sayılabilecek bu düzenlemeler, sol muhalefet için tatmin edici gözükme de, anlaşmalar konusunda yapılan eleştirilerin bir kısmına cevap olmuştur. Ayrıca sol basının “Amerikancı iktidar” diye adlandırdığı Demirel hükümeti, anlaşmaların Türkiye aleyhine olan bazı kısımlarının düzeltilmesi için Amerika'yla masaya oturabilmişti. Günümüzde de hala taşınan izleri olan, bu ikili anlaşmalarda, zaten radikal düzenlemelerin yapılması o günkü ortamda çok da mümkün değildi. Ayrıca, 10 yıl öncesine kıyasla tahmin bile edilemeyecek olan Türk dış siyasetindeki bu değişiklikler, sol gruplar tarafından kendilerinin bir başarısı olarak görülmüşse de, değişen uluslararası şartları ve Kıbrıs sorununun yarattığı yeni dış politika arayışının da bunda katkısının olduğu unutulmamalıdır.

4.2. Türkiye Solu'nun Bağımsızlık ile İlgili Görüş Ve Eleştirileri

Bağımsızlık tezi, 1920'lerde Galiyev tarafından ortaya atılmış, daha sonra da Çin, Vietnam ve benzeri birçok ülkede sınanmış bir tezdir. Lenin'in emperyalizm adlı savunmasındaki temel tezi de, esas çelişkinin emperyalizmle, geri kalmış halklar arasında olduğu şeklindedir. Devrimci mücadele emperyalizmin alanını daraltarak onu anavatanlarında mahkum etmeliydi. İkinci Enternasyonal'den farklı olarak bu tez sömürge ve bağımlı ülkelerin bağımsızlık hareketlerinin devrimci nitelik taşımasını öngörüyor ve emperyalizme karşı mücadelenin ana unsuru olarak değerlendiriyordu. Lenin'in bu tespiti Sovyetler Birliği'nde bire bir uygulanmasa da, bu tespitin yarattığı devrimci gelenek Çin, Vietnam ve Latin Amerika devrimlerinde yankısını bulmuştu⁶⁷⁸.

⁶⁷⁷ Türk Solu. (14 Ocak 1969). Sayı.61, s.4

⁶⁷⁸ Türk Solu. (7 Temmuz 2003). Sayı.36

Türk Solunda da bağımsızlık ve sosyalizm kavramları birbiriyle bağlantılı değerlendirilmiştir. Kimileri sosyalizme giden yolun tam bağımsız olmaktan geçtiğini savunurken, kimileri sosyalizm ve bağımsızlığın aynı aşamada gerçekleşmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Bağımsızlık konusunda yapılan tartışmalar, Türk dış politikasının tümü ile kamuoyunda sorgulanmasına yol açarak, memlekette dış politika konuları etrafındaki bilgisizliğin dağılmasına neden olmuştu. 1960'lı yıllarda bağımsızlık kavramı, Amerika ve NATO'dan kopma olarak tanımlanmaktaydı. Bağımsızlık kavramı ve Amerika hep yan yana anılmıştır. Sol'un bağımsızlık tartışmalarında kullandığı ikinci kavram ise "kalkınma" kavramıydı. Bağımsızlık için ekonomik kalkınma, kalkınma için Amerikan sömürsünden kurtulma, bunun içinde uyanık bir dış politika denklemi sol basındaki bağımsızlık yazılarının formülasyonudur. YÖN ve diğer dergilerdeki yazılarda, Amerikan çıkarları ile Türkiye'deki kalkınma, sanayileşme çabaları arasındaki uyumsuzluğu anlatan yazılar sıkça yazılmıştır. Sol basında bağımsızlık kavramının özdeşleştirildiği üçüncü kavram ise "sosyalizm" idi.

TİP milli bağımsızlık meselesini ön plana alarak, sosyalizmi bağımsızlık çerçevesi içinde değerlendirmekteydi. Aybar'a göre, milli kurtuluş için mücadele ile sosyalizm için mücadele madalyonun iki yüzüdür. Sadun Aren yanlılarına göre, anti-emperyalist ve anti-kapitalist mücadele'nin birlikte yürütülmesi zorunluydu⁶⁷⁹. Bunun tam karşısında yer alan Dev-Genç ve MDD'ciler gibi kendilerini dinamik devrimci güçler olarak nitelendiren güçler ise esas çelişkinin emperyalizmle olduğunu savunuyor ve mücadeleyi "Bağımsız Türkiye" sloganıyla formüle ediyorlardı⁶⁸⁰. Türk Solu dergisine göre, anti-emperyalist mücadele emperyalizm ve işbirlikçilerine karşı mücadeleydi ve bütün milli sınıfların çıkarındaydı. Anti-kapitalist mücadele ise yalnız işçi sınıfının davasıydı⁶⁸¹.

Atatürkçü dış politika, TİP çevresine mensup yazarlar ve YÖN dergisi yazarları tarafından bağımsızlığın şartı ve teminatı olarak görülmüştür. Atatürkçü dış politika, "Türkiye'nin herhangi bir ekonomik, politik, kültürel alanında yabancı

⁶⁷⁹ Alpay, Şahin. (2 Aralık 1969). Aybar Ve Aren Oportünizmi Neden Aynıdır?, Türk Solu, Sayı.107, s.10

⁶⁸⁰ Türk Solu. (7 Temmuz 2003). Sayı.36

⁶⁸¹ Alpay, Şahin. (2 Aralık 1969). Aybar Ve Aren Oportünizmi Neden Aynıdır?, Türk Solu, Sayı.107, s.10

nüfuzuna meydan vermeyecek bir politika” olarak tanımlanmıştı. Yazarlar, Türkiye’nin bağımsızlığını kaybettiği ve mücadelelerinin ikinci kurtuluş savaşı olduğunu dile getirmekteydiler. TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar da, yazılarında ve söylemlerinde Türkiye’nin işgal altında olduğunu ve TİP’in milli kurtuluş savaşı verdiğini ifade etmekteydi. Çünkü Mehmet Ali Aybar’ a göre, memleketin en can alıcı yerinden koparılmış 35 milyon metrekare toprağı, 50 bin Amerikan askeri, 55 kadar ikili anlaşma, petrol, maden imtiyazları, bakanlıklardaki Amerikalı uzmanlar, barış gönüllüleri, Amerika’dan almak zorunda bırakıldığımız uçak, tank ve başka askeri araçları ile Türkiye işgal altında idi⁶⁸².

Sosyalizmin milliyetçilik anlayışı “milli bağımsızlık” konusunda ön plana çıkmaktaydı. Doğan Avcıoğlu bu konuda, Türk halkının refahı için mücadele eden sosyalistlerin gerçek milliyetçiler olduğunu belirterek şöyle devam etmiştir: “Sosyalistlerin bir kısmı Amerikan boyunduruğuna da, Rusya’ya da karşıdılar. Ekonomik bağımsızlık tamamlanmadıkça siyasi bağımsızlığın fazla bir mana taşımayacağına inanırlar. Bu sebeple Amerika’dan fazla Amerikanlılık taslayan ağaların ve sözde milliyetçilerin vatanseverliklerinden şüphe ediyoruz⁶⁸³.” İlimli solcuların bağımsızlık anlayışı Rusya da dahil hiçbir devlete bağlanmamaktı: “Biz şu teslimiyet felsefesini temelden red ediyoruz: İki büyük devlet var; Amerika ve Rusya. Küçük bir devlet olarak bunlardan birine bağlanmak zorundayız. Rusya’ya bağlanamayacağımıza göre ister istemez Amerika’ya bağlanacağız...⁶⁸⁴”

“Batı ittifakı içinde bağımsızlık” mefhumu ise, bazı solcu yazarların makalelerinde ifade edilmişti. Bu yazarların düşünceleri şu şekilde toplanabilir:

a-Türkiye’nin Amerika ile münasebetleri karşılıklı menfaat ve eşitlik ilkesine dayanmalıdır. İttifakın konseylerinde Türkiye gerektiği taktirde muhalefette kalmalıdır.

b-Türkiye’nin Batı ittifakındaki yeri, Atatürk’ün bu memlekete verdiği batılı yönle, Rusya’nın İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra takındığı düşmanca tavrın neticesidir.

⁶⁸² Yön. (3 Eylül 1965). Sayı.127, s.4

⁶⁸³ Avcıoğlu, Doğan. (22 Ağustos 1962). Sosyalizm Anlayışımız, Yön, Sayı.36, s.3

⁶⁸⁴ Aybar, Mehmet, Ali. (23 Ocak 1968). Teslimiyet Politikasına Hayır!, Ant, Sayı.56, s.7

c-Türkiye'nin bütün dünya meseleleri ile daha fazla ilgilenmesi gerekmektedir⁶⁸⁵.

4.3. Sol'un CHP'nin Amerika İle İlgili Politikasına Yönelik Eleştirileri

Sol kesim CHP'yi, Amerikancı dış politika izlediği şeklinde eleştiriyordu. İnönü ve CHP, Amerika ile siyasi ve ekonomik bağılılığın temelini atan politikaların üreticileri olarak suçlanmışlardır. Onlara göre, CHP hükümetleri, iktidarları sonrasında da, bu karşılıksız ittifak ilişkisinin devamını sağlamışlardır. Sol eğilimli yazarlara göre, CHP'nin Genel Başkanları, Atatürk'ten sonra hep Amerikancıydı. CHP yöneticilerinin, 1960'lardan günümüze kadar Amerika'ya karşı bakışını, Türk Solu dergisi 2005 yılındaki sayısında şöyle özetlenmiştir: "Kıbrıs'ta Johnson'la restleşen İnönü, Türkiye'nin Amerikancı çok partili rejiminin baş destekçisidir. Sonraki Genel Başkan Ecevit, tüm halkçı ve devrimci yaftasına rağmen 70'lerde de Amerikan güdümündeydi, son hükümet döneminde de. Sonraki Genel Başkan Baykal da, 70'li yıllarda hızlı solculuk ve kamulaştırmacılık yaparken de Amerikancıydı, sonraki dönemlerde de. Dolayısıyla kimi zamanlarda ABD'ye cephe almalarına rağmen, CHP ve Genel Başkanları aslında ve özde Amerikan denetimi dışına çıkamazlar. Bu restleşmeler kimi zaman İnönü ve Ecevit'in Kıbrıs'taki tavrı kadar radikalleşebilir. İnönü'nün "Başka bir dünya kurulur biz de o dünyada yerimizi alırız" sözleri de, Ecevit'in son dönemdeki "ABD müttefikimiz olamaz" sözleri de, Baykal'ın "CHP içinde Atlantik ötesi operasyon yapılıyor" sözleri de bu tarihi gerçek içinde ancak sınırı biraz aşan davranışlardır. Ve bu davranışlar bir süre sonra ABD'yi karşıya almamak için törpülenir"⁶⁸⁶."

İnönü, çalışmamızın kapsadığı yıllar itibariyle iktidar veya muhalefet olarak hem Türkiye'nin en önemli siyasi figürü hem de Amerika ile bağları kuran ilk kişi idi ve bu sıfatla eleştirilerin hedefi olmuştur. Ali Sirmen, İnönü'nün Amerika politikasını Kaddafi'nin politikasından örnekler vererek eleştirmiştir: "24 yaşındaki Kaddafi bile bağımsızlığın toprakları üzerinde bir üssün bulunmamasıyla mümkün olacağını görmüş ve gerekeni yapmıştır. Kaddafi dünyaya gelmeden çeyrek yüzyıl önce ulusal bağımsızlık savaşı veren İnönü'nün gerçeği kavramasını engelleyen ne

⁶⁸⁵ Çamlı, İbrahim. (20 Şubat 1963).Batı İttifakı İçinde Bağımsız Türkiye, Yön, Sayı.53, s.11

⁶⁸⁶ Fırat, Gökçe. (24 Ocak 2005). Türkiye'de Amerikancılık. Türk Solu, Sayı.74

olacak ki?⁶⁸⁷” Avcıoğlu ise, İnönü’nün Kıbrıs buhranına kadar ABD ile ikili ilişkilerde özenli davrandığını belirtmiştir. Ancak ABD’nin, Truman doktrinini kabul ederek, kendisine Türkiye’nin kapılarını açan CHP’ye bütün bunlara rağmen tam güven göstermediğini düşünen Avcıoğlu, YÖN dergisinde şu değerlendirmeyi yapıyordu: “Metinleri bile bulunmayan ikili anlaşmalar imzalayacak kadar teslimiyet gösteren iktidarları, CHP’ye tercih etmiştir. Ama bir alternatif olarak CHP ile iyi ilişkiler sürdürülmüştür. Hele Menderes’in bir ekonomik çıkmaza saplanması ve CHP’nin güçlenmesi üzerine, Amerika CHP ile ilişkilerini düzeltmeye önem vermiştir⁶⁸⁸.” Bu yorumunda Avcıoğlu, özellikle 1947 tarihli ikili anlaşmayı CHP’nin onayladığını kabul etse de, Amerika ile ilişkilerin en yoğun olduğu ve sözlü anlaşmaların sayıca fazla olduğu 1950’li yıllarda hükümet olan Demokrat Parti’ye karşı CHP’yi yıpratmak istememişti.

Ancak, 1960’larda CHP içinde muhalefetin baş göstermesi, sol ideolojinin daha geniş kitlelere yayılma eğilimine girmesi, Amerikan karşıtı akımların yayılması, CHP’yi yeni saf belirlemeye itmişti. CHP’nin 1960’lardaki temel programı, yeni ortaya çıkmakta ve güç kazanmakta olan aşırı sol akımlara köylülerin işçilerin ve entelektüellerin kaymasını engelleyip, söz konusu gurupların siyasi desteğini elde etmektir. 1965 genel seçimlerinin arifesinde Genel Başkan İsmet İnönü, CHP çizgisinin “ortanın solu” olduğunu ilk kez dile getirmişti. Ortanın solu çizgisini benimseyen CHP de artık sol söylemleri dile getirmeye ve ekonomik bağımsızlık, petrol, madenler, yabancı sermaye konularında görüş açıklamaya başlamıştı. Türk-Amerikan ilişkilerinde ve Türkiye’nin siyasetinde yaşanan gelişmeler, CHP yönetimini NATO ve Amerika ile ilişkilerimizi gözden geçirmek ve bu ilişkilerde bazı değişiklikleri önermek zorunda bırakmıştı. Ortanın solu politikası bu çerçevede düşünülebilir⁶⁸⁹. Ancak, 1960’ların ikinci yarısında muhalefette oldukları dönemlerde ABD ve NATO’yla ilişkileri ve Kıbrıs konusunda ABD’yi eleştirmeleri, aşırı sol yazarların gözünde, CHP’nin Amerikancı politikasında değişiklik anlamına gelmiyordu.

⁶⁸⁷ Sirmen, Ali. (9 Ocak 1970).Akşam

⁶⁸⁸ Avcıoğlu, Doğan. (14 Nisan 1967).Ortanın Solu Ve Amerika,Yön, Sayı.211, s.11

⁶⁸⁹ Uslu, Nasuh. (2000a):a.g.e.,s.272; Kili, Suna. (1976). 1960-1975 Döneminde CHP’de Gelişmeler, İstanbul:Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, s..136-186; Keesing’s Contemporary Archives 1959-1960, C.12, s.17505

Sol yazarlar, CHP'nin "ortanın solu" politikasını, Amerika ve Batı dünyası ile ilişkilerde radikal değişikliklere gidilmediği noktasında eleştirmişlerdir. CHP'nin yayın organı olan Ulus gazetesi yazılarında, ısrarla Batı dünyasından uzaklaşmayacağı teminatını veriyordu. Bu durum bir yandan Türkiye'nin dost ve müttefiklerine, öte yandan içerde radikal tedbirler öneren çevrelere dış politika da köklü değişiklikler düşünülmediğini açıklamak amacını taşıyordu⁶⁹⁰. Çetin Altan, İnönü'nün ikili anlaşmalara ve Amerika'ya karşı çıkararak 1947'deki hatasını düzeltme umutları taşıdığını ve sola açılmak zorunluluğunu duyduğunu dile getirirken⁶⁹¹, M.Ali Aybar ise, CHP'yi Amerika ile ittifakın ve ikili anlaşmaların devamını istemekle suçlamaktaydı. Aybar'a göre, CHP'nin savunduğu şekilde bir yandan ittifak ve ikili anlaşmalar çerçevesinde kalınmaya devam edilirken, diğer yandan Amerika'nın imtiyazlarına son verilebileceğini söylemek milleti ham hayalle oyalamaktı. Amerika ile Türkiye'nin NATO içinde gerçekten eşit şartlara ve olanaklara sahip olabilmesi, Amerika'nın bu ittifaktaki yeri ve ağırlığına ters düştüğünden tabiat-ı eşyaya aykırıydı⁶⁹². Aydınlık Sosyalist dergi ise, CHP liderinin anti-emperyalist savaşın Kurtuluş Savaşı ile bitmiş olduğunu söylemesini ve Amerikan emperyalizmine karşı mücadeleyi reddetmesini, bu liderin temsil ettiği toplumla açık bir çelişme olduğunun göstergesi olarak yorumlamıştır⁶⁹³. Yine aynı dergiye göre, dün "Yeni dünya kurulur, Türkiye de o dünyada yerini alır" diyen İnönü, bir yandan "anti-emperyalizme soyunanlar, yabancı emellere hizmet ediyor" sözünü tekrarlarlarken, arabası yandığında Commer ile fotoğraf çekirtmekte bir sakınca görmemişti⁶⁹⁴.

Sol kesim CHP'yi emperyalizme boyun eğmekle ve emperyalizme karşı yeteri kadar mücadele etmemekle suçlarken, sol kesimin bu muhalefeti hakkında İnönü şunları söylemiştir: "Emperyalizmle mücadele metodumuz, bugün bize karşı aşırı sol tarafından haksız ve yanlış ölçülerde ne kadar insafsızca kullanılmak

⁶⁹⁰ Uslu, Nasuh. (2000a):a.g.e., s.272

⁶⁹¹ Altan, Çetin. (25 Ocak 1970). Büyük Hata, Akşam

⁶⁹² Aybar, Mehmet, Ali. (23 Nisan 1968). Ant, Sayı.70, s.7

⁶⁹³ Aydınlık Sosyalist Dergi. (Şubat 1969). Sayı.4, s.271

⁶⁹⁴ Aydınlık Sosyalist Dergi. (Mart 1969). Sayı.5, s.339

istenilirse istensin, bir tesir yapmayacaktır.” İnönü’ye göre, aşırı sol tarafından anti-emperyalist mücadele şekli altında tek taraflı bir batı düşmanlığı işletilmekteydi⁶⁹⁵.

CHP’nin Amerika ile ilgili politikasına yapılan eleştirilerin yanı sıra İsmet İnönü’nün kurtuluş savaşından gelen bir lider olması sebebi ile yukarıdaki görüşlerden farklı olarak, Türkiye’yi dış politika da dönemeç noktasına, bu konuda idmanlı bir manevra kabiliyetine sahip olan İsmet Paşa’nın getirdiğini dile getiren Mehmet Kemal gibi yazarlar da vardı⁶⁹⁶. İnönü’den sonra CHP lideri olan Ecevit’e de Kıbrıs Barış Harekatı’ndan sonra eleştiriler yöneltilmiştir. Sosyal demokrat kimliğini benimsemiş olmasına rağmen, Ecevit de Kıbrıs konusunda değindiğimiz eleştirilerin hedefi olmuştu. İnönü, Amerika’ya rağmen müdahale etmediği için, Ecevit ise müdahaleyi gerçekleştirdiği için eleştirilmişti. Türk Solu dergisine göre, Ecevit ortanın solu politikasını emperyalizme teslimiyet politikası haline getirmişti⁶⁹⁷.

4.4. Sol Basında ABD’nin Ekonomik Emperyalizmi

Sol kanat yazar ve politikacılar, Türk-Amerikan ilişkilerini, Türkiye’de Amerika’nın siyasi emperyalizmden daha etkili olan ekonomik boyutu ile de ele almışlardır. Çünkü iç ve dış politik kararlar, bu ekonomik emperyalizmin varlığından bağımsız alınamamıştır. Ekonomik emperyalizm, sol basında yardım, askeri ve ekonomik anlaşmalar, yabancı sermaye yatırımları, Amerikan mallarının ülkemize sokulması, tüketim kalıplarının değişmesi ve maden vb. etrafında incelenmiştir.

Sol yazarların ifadeleriyle, Amerika Türkiye’nin sanayileşmesine karşı idi. Dış yardımlar sanayileşmeyi engellemek amaçlıydı ve Türkiye dış yardım almaya başladıktan sonra sanayinin milli gelir içindeki payı yükselmemişti. Amerika 1945’ten 1953’e kadar dış ülkelere 6 milyar 346 milyon dolarlık özel sermaye ihraç etmesine karşılık, dış ülkelerdeki özel yatırımlardan sağladığı gelir 11 milyar 656 milyon dolardı⁶⁹⁸. Cumhuriyet gazetesi’ne göre, 1950’li yıllardan sonra yeni sömürgecilik altında, yabancı sermayenin az gelişmiş Türkiye ekonomisine egemen olması, yatırımların ağır sanayiye değil petrol, maden yada tüketim endüstrisi gibi

⁶⁹⁵ Cumhuriyet. (13 Ocak 1968). s.2

⁶⁹⁶ Kemal, Mehmet. (26 Şubat 1965). Başladığımız Yerden, Ant, Sayı.100

⁶⁹⁷ Türk Solu. (2 Eylül 1969). NATO Halkımızın Düşmanıdır, Sayı. 94, s.10; Türk Solu. (16 Aralık 1969). Sayı.109, s.3; Aydınlık (Aralık 1968). Sayı.2, s. 92

⁶⁹⁸ Naci, Fethi. (6 Ağustos 1965). Emperyalizm Nedir?, Yön, Sayı.118

kar getiren alanlara gitmesi, bu sermaye çok büyük kâr transferleri olanağını sağlamıştı⁶⁹⁹.

Türk ekonomisindeki gelişme Amerika tarafından istenmeyen bir şeydi. Türkiye'nin sanayileşme konusunda atacağı her adım, Amerika'yı korkutuyordu. Türkiye'de Demir-Çelik fabrikası yapılabilmesi için Amerikan yardımının söz konusu olduğu günlerde, Amerikan Senatosu'nda şu sesler yükselmişti: "Türkiye alıcı durumunda kalmalıdır. Bu Amerika yararına olan bir durumdur. Türkiye'de kurulacak böyle bir tesis yalnız Türkiye'yi yitirmek değildir, Amerikanın Orta Doğu'daki çıkarlarıyla oynamak demektir⁷⁰⁰."

Ereğli Demir-Çelik tesisinin yapımı, Türkiye solunun gündemini uzun süre meşgul etmiştir. Çünkü sol yazarlara göre Türkiye'deki ekonomik emperyalizmin en belirgin örneği bu işletmeydi. Nitekim Mehmet Ali Aybar, 1 milyardan daha az masrafla yapılabilecek Ereğli Demir- Çelik fabrikasının, 3 milyara mal edildiğini, alınan kredilerin faizleri ile ortaya çıkan açığın bu işletmenin ürünlerinin yüksek fiyatla piyasaya sürülerek karşılanacağını ve gümrük tarifeleriyle korunan bu işletmenin halkın sırtından kar sağlayacağı eleştirisinde bulunuyordu⁷⁰¹. Doğan Avcıoğlu ise, Ereğli Demir Çelik tesisinin yapımından yola çıkarak, Amerika'nın Türk parası karşılığında mal satışı yoluyla usta bir borçlandırma metodu bularak, Türkiye'yi sömürdüğünü ifade etmiştir: "Amerika'nın tarım artıklarının bedeli Türk parası ile ödenecek diye bol bol almaktayız. Ereğli Demir-Çelik kredisini de borcun önemli bir kısmı Türk parası ile karşılanacak düşüncesi ile hemen evet demiş ve Koppers Grubu'nun tesislerini pahalıya çıkartmasına göz yummuşuzdur. Amerika'nın elinde biriken Türk parasının yeni bir yardım olarak kabul edilmesi, bir adamın gölgesi ile birlikte iki kişi olarak sayılmasından farksızdır. Görülüyor ki; karşılık paralar, Amerika'nın Türkiye'de devlet içinde devlet haline gelmesini kolaylaştıran, döviz kaybına ve enflasyona yol açan sahte bir yardımdır⁷⁰²."

Ereğli Demir-Çelik tesisinden sonra petrol meselesi ile de kamuoyu, sol basın organları aracılığıyla tanışmıştı. Milli petrol kampanyası, sol basında geniş bir yankı bulmuştur. Petrol meselesi, sol basında Türkiye'nin dış ticaret yoluyla

⁶⁹⁹ Balcı, Ergün. (30 Eylül 1971). Dış Politikada Sorunlar, Cumhuriyet, s.6

⁷⁰⁰ Üstün, Nevzat:a.g.e. s.27-28

⁷⁰¹ Aybar, Mehmet, Ali:a.g.e.s.360

⁷⁰² Avcıoğlu, Doğan. (23 Nisan 1965).Sam Amca'nın Türkiye'deki Hazinesi, Yön, Sayı.108, s.2

soyuluşunun en açık örneği ve uluslararası sömürü aracı olarak değerlendirilmiştir. Petrol konusunda, pek çok köşe yazarı, petrolün ulusallaştırılması üzerine yazılar yazmıştır. Aybar'a göre, petrol kaynaklarımız, yabancı petrol şirketlerinin uzmanlarına hazırlattırılan petrol kanununun açtığı kapılardan, yabancı çıkarlar eline teslim edilmişti⁷⁰³. Petrol meselesi de emperyalizmle birlikte ele alınmıştır. Sol yazarlara göre, emperyalizm, Mobil'e, Shell'e bürünüp petrol diye görünmüştü. 1965'de emperyalizme savaşın somut ilkesi " Petrol millileştirilecektir" olmuştur. Hatta Fethi Naci'ye göre, emperyalizme karşı yada hizmetinde olmak, petrol meselesindeki davranışlarla ortaya çıkıyordu. Ayrıca, petrol emperyalizmin, Türkiye'deki gerici çevrelerle nasıl iş ve çıkar birliği yaptığını da gösteriyordu⁷⁰⁴. Mümtaz Soysal, Çetin Altan ve İlhan Selçuk, YÖN ve günlük gazetelerde yayınladıkları birçok yazılarında Amerikan şirketlerinin ve özellikle Mobil'in ülke menfaatlerine aykırı tutumuna işaret etmişler ve Mobilin Batı Raman'daki tutumunu örnek vermişlerdir. Yazarlara göre, bu sahada arama ruhsatnamelerini elinde bulunduran Mobil, bulduğu petrolü çeşitli bahanelerle gereği gibi işletmemekteydi⁷⁰⁵.

31 Mayıs 1968 tarihinde Türkiye ile ABD arasında imzalanan 30,5 milyon dolarlık "Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş" istikraz anlaşması ise basında "Bakır madenleri emperyalizme peşkeş çekiliyor!" başlığı altında verilmiştir. Ant dergisine göre, Ereğli Demir-Çelik'teki tatlı karlardan esinlenen Amerikan sermayesi petrol ve madenlerle ilgili sömürüsüne bakırı da eklemiştir⁷⁰⁶. Bu anlaşmanın sol basında yankı bulan maddeleri şunlardır:

1-Kredi ile sadece Amerika'dan mal satın alınacaktır.

2- Türk hükümeti, Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş adlı özel teşebbüsçü bir şirket kuracaktır.

3-Verilecek 30,5 milyon dolarlık kredi kurulacak özel teşebbüsçü şirkete devredilecektir.

4-Etibank'ın elindeki tüm bakır madenleri ve tesisleri bu yeni kurulacak şirkete devredilecektir.

⁷⁰³ Aybar, Mehmet Ali:a.g.e.s.360-361

⁷⁰⁴ Naci, Fethi. (6 Ağustos 1965).Emperyalizm Nedir?, Yön, Sayı.118

⁷⁰⁵ Yön. (13 Ağustos 1965). Sayı.119,s.8;Yön. (9 Temmuz 1965). Sayı.114, s.4

⁷⁰⁶ Ant. (27 Ağustos 1968). Sayı.87

Bu maddeler sol basında devlet işletmesi olan Etibank'ı güçsüz duruma sokma olarak yorumlanmıştır. Çünkü, "Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş" ,adı altında kurulan şirket, her yönden Amerika'nın sıkı kontrolü altında olacaktı. Şirketin her hareketi Amerikan'ın kontrol ve onayından geçecek ve Amerikalılar tarafından her an teftiş edilebilecekti⁷⁰⁷. İşte madenler üzerinde Amerika'nın bu geniş imtiyazları mitinglerindeki, pankartlardaki sloganlara "Petrol, bakır, krom bizde, yaşamak sizde!" şeklinde yansımıştır.

Amerikanın ekonomik sömürü metotlarından bir diğeri de, ABD'nin ihtiyaç fazlası malzeme ve teçhizat adı altında hurdalarını Türkiye'ye satmasıydı. Bunlar Türkiye'deki Amerikan askeri birlik ve kurumlarının kullanılamaz hale gelmiş araç ve öteberileriydi. YÖN dergisine göre, Amerika Türkiye'ye hurda ticareti yapmakla, süprüntülerini paraya çevirmekteydi⁷⁰⁸.

1960'lı yıllarda gazetelerde sıkça rastlana haberler arasında Amerika'dan buğday alımı vardı. 1950-1953 yılları arasında iyi hava şartları ve tarım arazisinin genişletilmesi, Kore Savaşı'nın yarattığı yüksek dünya konjonktürü sayesinde, dünyanın sayılı tahıl ambarları arasında sayılıyor ve Amerikan yardımını en etkili biçimde kullanan ülke olarak propaganda ediliyordu. Fakat Kore Savaşı'nın sona ermesi ile dünya şartlarının normal şartlara dönmeye başlamıştı. Türkiye'de tarım arazisini genişleme sınırlarının sonuna yaklaşmış ve hava şartları uygun gitmediği için tarım ürünlerinin üretimi azalmıştı. Ağırlaşan ekonomik şartlar, karşılaşılan dar boğazlar ve artan dış borçlar karşısında, daha birkaç yıl önce Amerikan yardımını faydalı kullandığı için dünyanın sayılı tarım ülkeleri arasında yükselişi propaganda edilen Türkiye, 1955'ten itibaren Amerika'dan tarım ürünleri satın almak için anlaşmalar imzalamıştır. Bu anlaşmalar ile Amerikan'ın Türkiye'deki pazarını genişletirken, Türk çiftçisini yoksulluğa itiliyordu⁷⁰⁹. Sol yazarların yazılarındaki vurgu, Amerika'nın yardım adı altındaki bu sömürü mekanizmasıydı. Sol'un 12 Kasım 1956 ve 25 Ocak 1957 tarihli Tarım Ürünleri Anlaşmalarına tepkilerinde, tahıl ülkesi Türkiye'nin Amerika'dan buğday istemek zorunda bırakılması çerçevesinde düşünüldüğünde .haklı yanlar fazlaydı. Bu dönem için bilinmesi

⁷⁰⁷ Tunçkanat, Haydar. (13 Mayıs 1969). Siyasi Ve Askeri Anlaşmalar, Türk Solu, Sayı.78

⁷⁰⁸ Yön. (19 Kasım 1965). Amerikan Eskileri Kazığı, Sayı.138, s.13

⁷⁰⁹ Tunçkanat, Haydar. (2001):a.g.e., s.42; Cumhuriyet. (27 Mart 1961). s.2.

gereken bir hadise de, Sovyetler Birliği'nin de Amerika'dan buğday alıcısı olmasıydı. Ancak sol basında ki yazılarda bu konuya hiç değinilmemiştir.

Amerika'nın hurdalarını ve ihtiyaç fazlası buğdayını Türkiye'ye vermesinin, yarattığı psikolojiyi, İlhan Selçuk şöyle anlatmıştır: “Eğer Amerika bize buğday vermese memleket aç kalır! Herkesin ağzında dolaşan bu sözde aynı zamanda bir minnettarlık ifadesi vardı. Şüphesiz Türkiye'nin dış yardım almadan ayakta kalacağına kimseyi inandırmak zordu⁷¹⁰.” Amerika'dan satın alınacak tarım ürünleri için Merkez Bankasına yatırılacak Türk liralari Amerikalılar tarafından Türkiye'deki kalkınma projeleri ve eğitim faaliyetlerinde kullanılıyordu. Bu durum karşısında Haydar Tunçkanat'ın yorumu “...Hala Amerika'nın Türkiye'ye yardım ettiğini iddia edenler bulunur mu?” olmuştur⁷¹¹.

Necati Ganioglu'nun yorumuyla, bir memleketi tutsak yapmanın yolu artık harp tekniğiyle sağlanır olmaktan çıkmış, bunun yerini daha ileri teknikler almıştı. Yardımlar bu modern tekniğin araçlarıydı ve yardımların arkasındaki gizli düşünce, o memleketin tüketim mallarına olan talebini artırmak, talebin yardım veren ülkenin ihraç mallarıyla karşılanmasını sağlamaktı. Böylece yardım alan ülke, yardım yapanın hem dostu hem pazarı oluyordu⁷¹². İşte Amerika'nın ekonomik emperyalizmi, Türkiye'nin tüketim alışkanlığını Amerikan ürünleri yönünde değiştirmek şeklinde de geliyordu. YÖN dergisine göre, Amerika'nın soya ve soya mahsullerine pazar hazırlamak için yürüttüğü kampanya sonunda soya yağı, zeytinyağı yerine Türkiye'de piyasaya sürülmüştü. Türkiye gibi bir tarım ülkesinde, tereyağı imalatını gerileten margarinin ham maddesi bile dışardan getiriliyordu⁷¹³.

21 Şubat 1963 tarihli, Zirai Maddeler Ticaretinin Geliştirilmesi hakkındaki ikili anlaşma ile ilgili olarak, ABD'nin verdiği bir nota ile zeytinyağı ihracatımız sınırlandırılıyordu. Eğer Türkiye'nin ihracatı bu miktarı aşarsa, Türkiye Amerika'dan aynı miktar nebati yağ satın almak suretiyle cezalandırılacaktı⁷¹⁴. Zeytinyağının sabun yapımında kullanılması yasaklanarak, yerine don yağı kullanılması zorunluluğu getirilmişti. Üstelik bu don yağının içinde domuz yağı olabileceği

⁷¹⁰ Selçuk, İlhan. (13 Eylül 1963). Cumhuriyet, s.5

⁷¹¹ Tunçkanat, Haydar. (2001a):a.g.e., s.62

⁷¹² Ganioglu, Necati. (2 Temmuz 1965). Amerikan Yardım Teşkilatı Nasıl Çalışır?, Yön, Sayı.118, s.8

⁷¹³ Avcıoğlu, Doğan. (2 Nisan 1965). Soya Emperyalizmi, Yön, Sayı.109

⁷¹⁴ Tunçkanat, Haydar. (2001a):a.g.e, s.61

ihhtimali nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede göz ardı edilmişti. Dış ticarete milli çıkarlarımıza göre değil, Amerika isteklerine göre hareket etmek alışılan bir durum olmuştu. YÖN dergisi, Türkiye'nin ticaret serbestisi adı altında bir açık pazar haline getirildiğini ifade ediyordu⁷¹⁵.

Sol dergilerin sayfalarını da uzun süre soya ve tarım emperyalizmi başlıklı yazılar doldurmuştu. Bu konuya geniş yer veren Ant dergisinde Mehmet Kemal, ekonominin Amerika'ya teslimini şöyle anlatıyordu: “Zeytinyağını satamazsın. Pamuklarını belli alıcıya vereceksin. Tütüne de Amerikan şirketleri el koymuş. İzmir'de hangi T.A.Ş.'nin altını kazısan Amerika çıkıyor⁷¹⁶.” Ant dergisi'nin iddiasına göre, Amerika Avrupa'nın Türkiye'den zeytinyağı almasını engellemek için, Türkiye'den İtalya'ya ihraç edilen zeytinyağları içinde madeni yağ bulunduğu gerekçesiyle geri çevrilmesini sağlayarak, yine oyununu oynamıştı⁷¹⁷. Aynı şekilde Fethi Naci, YÖN dergisindeki yazısında, Amerika hükümetinin, yürürlükten kaldırılan soya yağı anlaşmasını bize nasıl pahalıya ödettiğine değinmişti: “Soya yağı anlaşmazlığı zeytinyağı ihracımızı sınırlandırmaktaydı. Ama şimdi Amerikalılar “don yağıda vermeyiz.” diyerek soya yağının acısını çıkartmaktadırlar. Soya yağı satmak için don yağı silah olarak kullanılıyordu. Sam Amca'nın en ufak bir şekilde çıkarlarının zedelenmesine tahammülü yoktur⁷¹⁸.”

Amerika'nın Türkiye'deki sömürü mekanizmasında petrol, maden ve yardım dışında insanımızı yani Amerikan şirketlerinde çalışan işçileri de kullandığı sol basında işlenmiştir. 1967 Eylül'ünde Harp-İş Sendikasına bağlı işçilerin, emeklerinin karşılığı verilmediği ve kendilerine insanca davranılmadığı için yaptıkları grev kararları, solcu gruplar tarafından desteklenmiştir. Sol yazarlara göre, Amerikalılar Türk işçilerini sindirmek istiyorlardı. Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu ise grevin yalnız işverene karşı değil, Amerika'ya karşı yapılmasını istiyor, bütün devrimci güçleri birlik olmaya çağırıyordu. Amerikalıların işçilere karşı kaba hareketleri gündemi oluşturuyordu. Amerikalı bir teğmenin cipini grevcilerin üstüne sürmesi, grev gözcülerinin yanı başına yanlarında kurt köpekleri olan nöbetçilerin dikilmesi ve bu köpekleri işçilerin üstüne saldırtmaları, Lambert'in

⁷¹⁵ Naci, Fethi. (6 Ağustos 1965). Emperyalizm Nedir?, Yön, Sayı.118, s.8

⁷¹⁶ Kemal, Mehmet. (17 Eylül 1965). Her Taşın Altında, Yön, Sayı.130, s.7

⁷¹⁷ Ant. (5 Eylül 1967). Sayı.36, s.6

⁷¹⁸ Naci, Fethi. (16 Temmuz 1965). Yön, Sayı.115, s.6

bir işçinin yüzünde sigara söndürmesi⁷¹⁹ gibi iddialar örnek verilerek grevin kamuoyuna yayılması amaçlanıyordu.

Türkiye'deki Amerikan üsleri ve tesislerinde çalışan Türk işçileri tarafından gerçekleştirilen grevler, sol görüşlü grupların müdahalesi ve olaya sahip çıkıp kamuoyu önünde tartışmaya açmasıyla farklı bir boyut kazanmış ve Türk Amerikan ilişkilerini ilgilendirir hale gelmişti. Sol görüşlü grupların grevler sırasında öne sürdükleri iddia şuydu: Türk yöneticileri o derece Amerikan etkisi altında idiler ki, Türk işçilerinin çıkarlarını bir kenara bırakıp, öncelikle Amerikalı dostlarını çıkarlarını düşünebiliyorlardı. Bu nedenle Türk hükümeti, Amerikalıların işçiler üstünde baskı uygulamalarını önlemek için hiçbir şey yapmadığı gibi yabancı bir güce karşı kendi işçilerinin haklarının korunmasına çalışmadığı gerekçesiyle eleştirilmişti⁷²⁰. Ancak sağ basında bu grevleri, sol grupların iç politika da etkilerini artırmak için bir araç olarak kullandıkları iddia edilmiştir. Nasuh Uslu'ya göre, onlar açısından grevler, Türk yöneticilerini Amerikan uydusu olarak suçlamak için bulunmaz fırsattı. Ancak, Türk yöneticiler solcuların ekmeğine yağ sürmemişlerdi⁷²¹.

Sol basında gerek Amerika ile imzalanan iktisadi anlaşmalar, gerekse Amerika'nın Türkiye'nin ekonomisi yanında işçilerini de sömürdüğü iddiaları üzerine yazılan yazılarda ortak olan nokta, emperyalizmin tasfiyesinin ekonomik bağımsızlığın sağlanması için bir ön şart olarak kabul edilmesiydi⁷²².

4.4.1.Yardımların amacı ve Türkiye ekonomisi üzerine etkileri hakkındaki düşünceler

Sol kesim tarafından, Amerika'nın ekonomik ve siyasi emperyalizminin bir aracı olarak değerlendirilen dış yardımlar, Türk dış politikasının 1947'den günümüze kadar en önemli sorunlarından birini teşkil etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, ABD'nin Yunanistan ve Türkiye'ye yaptığı bu ödemeler, geri bıraktırlmış ülkeleri kendine bağımlı hale getirme politikası olarak değerlendiriliyordu. Sol yazarlara göre, Truman doktrini ve Marshall yardımları ile başlayan süreç yeni sömürgecilik anlayışında en önde gelen araç olmuştur.

⁷¹⁹ Üstün, Nevzat:a.g.e., s.96

⁷²⁰ Uslu, Nasuh. (2000a) :a.g.e., s.190; İpekçi, Abdi. (1 Ekim 1967). Ertelenen Grev, Milliyet, s.1

⁷²¹ Uslu, Nasuh. (2000a):a.g.e., s.191

⁷²² Emek. (8 Eylül 1969).Sayı.11, s.9

ABD'nin askeri ve ekonomik yardımlarının nedenleri şöyle özetleniyordu: a- ABD'nin Sovyetlere karşı güvenliğini sağlamak ve NATO içinde savunmayı güçlendirmek. b-Askeri yardımlarla ABD'nin silah sanayi için pazarlar yaratmak. c- Türkiye'nin siyasi ve dış politika kararlarını etkilemek ve kendi nüfuzunu ve prestijini artırmak ve dünya egemenliği konumunu sağlamlaştırmak. d- Kendi ideoloji ve kültürel değerlerinin yayılmasını kolaylaştırmak

Bu planda ABD, iktisadi ve askeri yardımları yaparken karşılıksız yardım ettiği intibasını uyandırmaya çalışmıştır. Ancak Türk aydınları ve politikacıları 1950'lerde bu şekilde uyutulsa da farkında olmadan aldığımızdan daha fazlasını ödediğimiz yardımların gerçek mahiyeti 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren uyanan basın ve siyasi çevreler tarafından anlaşılmaya başlamıştı. Bu uyanmada Johnson mektubunun önemli rolü olmuştu. Ancak, 1947'de Truman doktrinin ilanından itibaren bazı sol aydınları bu konuyu eleştirmişti. Hatta, Mehmet Ali Aybar'a göre, Amerikan yardımı teklif edildiği zaman, buna yalnız toplumcular ve gerçek Atatürkçüler hayır demiş ve Amerikan yardımının boğazımıza geçirilen altın suyuna batırılmış esaret zinciri olduğunu haykırışlardı⁷²³. Ancak 1964 öncesi genelde yazılar yardımların yetersizliği üzerinde yoğunlaşmıştı. Örneğin, Avcıoğlu 1962'de, "Sam Amca'nın" Türkiye 'ye yaptığı yıllık yardımın, bir Amerikan tümeninin yıllık masrafını bile karşılamadığını yazmaktaydı. Oysa 1964'ten sonra eleştiriler, yardımların Türk ekonomisine olumsuz etkileri üzerinde yoğunlaşmaktaydı⁷²⁴.

Hükümetlerin ileriki yıllarda gittikçe artan dış yardım sağlama çabalarına paralel olarak basında dış yardım konuları sık işlenmiştir. Yardımların Amerikan ekonomisini ayakta tutma amaçlı olduğu, sol yazarlar tarafından vurgulanmıştır. Amerikan yardımları, Amerika'nın üzeri küllenmeyen ve hararetinden hız kaybetmeyen önemli bir iç ve dış politika meselesi olarak tanımlamıştır⁷²⁵. Kayhan Sağlamer'e göre, Amerikan yardımları hibe değil, faizli borçtu ve iki tarafın da müsavi kazançlar sağladığı bir oyundu. Verenin mi, alanın mı daha fazla kazanç

⁷²³ Aybar, Mehmet Ali:a.g.e. s.332

⁷²⁴ Avcıoğlu, Doğan. (31 Ekim 1962). Füze Üsleri, Yön, Sayı.46, s.3

⁷²⁵ Yön. (15 Temmuz 1966). Sayı.172, s.4; ⁷²⁵ Sağlamer, Kayhan. (30 Nisan 1962). Dış Yardım ve Amerikan Halkı, Cumhuriyet, s3

sağladığı daima münakaşa edilebilecek bir konuydu⁷²⁶. Çünkü Türkiye 'ye yapılan yardımın %44'ü Amerikalılara kalıyordu. Az gelişmiş ülkeler bu yardımları kabullenmekle, Amerika sanayine hizmet ediyor ve yardımların görüldüğünden daha azını alıyor ve karşılığında ekonomik ve politik özgürlüklerini yitiriyorlardı⁷²⁷. Forum dergisi'ne göre ise, Amerikan yardımı söylendiği gibi altın halka değildi. O bedelini er-geç Türkiye'nin kanıyla ödeyeceği esaret zinciriydi. Amerika ile işbirliği kapitülasyonların katmerli şekilde geri verilmesiydi⁷²⁸.

Basında yardım konusuna geniş yer veren yazarlar arasında bulunan İlhan Selçuk ise konuyla ilgili, Amerikan yardımının sömürgeci ve emperyalist nitelikte olduğunu, bu yardımı kullanan işbirlikçi çevrelerin Türk ekonomisine zarar verdiğini, Türk iç ve dış politikasını etkilemeye çalıştıklarını ifade etmiştir⁷²⁹.

4.4.2. Amerikan yardımlarının Türk dış politikası üzerine etkileri

Türkiye solu, Amerika'nın yaptığı ekonomik yardımı Türkiye'yi Amerika'ya bağımlı kıldığı ve burjuvaziyi güçlendirdiği konusunda eleştirmişlerdir. Ekonomik yardım, Türkiye'nin dış politika konusunda bağımsız hareketini engelliyordu. Çünkü ABD, Türkiye'nin ekonomik alandaki zaafını baskı aracı olarak kullanıyordu. Amerikan çıkarlarına ters düşen herhangi bir girişimde, Kongre'de yardımı kesme tehditleri yankılanıyordu. Amerika, Türkiye'nin iç işlerine müdahale ederken ve Türkiye'deki Amerikan çıkarlarını korurken hep bu yardımları kullanmıştı. Üstelik Kayhan Sağlamer'e göre, yardım alan memleketlerin ne kadar bağımsız fikirli olursa olsunlar Amerika'ya karşı kendilerini borçlu, minnettar hissetmemelerine imkan yoktu ve bu durum, Rusya gibi bir rakibine karşı Amerika Dışişleri Bakanı'nın işlerini kolaylaştırıyordu⁷³⁰.

Amerikan yardımından Türkiye'de şükranla bahsedilmesini, Sovyet tehdidinin varlığına bağlayan Aybar, bundan şu neticeyi çıkarmıştır: "Bugün bir

⁷²⁶ Sağlamer, Kayhan. (8 Eylül 1963). Cumhuriyet, s.3; Sağlamer, Kayhan (30 Nisan 1962).Dış Yardım ve Amerikan Halkı, Cumhuriyet, s3

⁷²⁷ .Gönenc, M. (18 Nisan 1967).Amerikan Yardımının İç Yüzü, Ant, Sayı.16, s.9

⁷²⁸ Forum (1 Ağustos 1968).Sayı.344, s.11;Zincirli Hürriyet (5 Nisan 1947).

⁷²⁹ Selçuk, İlhan. (9 Ağustos 1965). 2000 Yılına Kadar, Cumhuriyet, s.2 ; Selçuk, İlhan. (12 Nisan 1965). Bayramlık, Cumhuriyet, s.2; Selçuk, İlhan. (7 Ocak 1966). Manzara-i Umimiye, Cumhuriyet, s.2; Selçuk, İlhan. (5 Kasım 1967). NATO'ya Göbeğimizden Bağlıyız, Cumhuriyet, s.2

⁷³⁰ Sağlamer, Kayhan. (8 Eylül 1963). Cumhuriyet, s.2

vehim uğruna istiklalimize veda ediyoruz, yarın başkaları hesabına ölmeyi şimdiden kabulleniyoruz⁷³¹.

Yardım anlaşmaları, Türkiye'yi içinden çıkılmaz çıkmazlara sürüklemişti. Yardımların ekonomik olduğu kadar siyasi bağımsızlığa da gölge düşürdüğü sol yazarlarca ifade edilmiştir. Onlara göre, emperyalizm bu kez yardım teklifinin yaldızlı paranası arkasına gizlenmişti. Çünkü yardımla beraber Türkiye'nin önüne şartlar da konulmuştu. Mehmet Ali Aybar, bu şartlar ve sınırlamaları şöyle anlatmıştır: "12 Temmuz 1947 ve 4 Temmuz 1948 tarihli anlaşmaları ile, Türkiye, Amerika tarafından kendisine yapılacak yardımları fiilen ve yardım amaçlarına uygun biçimde kullanmayı kabul etti. Ayrıca bütçesini denkleştirmek, parasının değerini kararlı tutmak, dış ticaretteki engelleri kaldırmak, serbest rekabete zarar verecek teşebbüslerde bulunmamak; maden kömürümüzü Batı Avrupa memleketlerine, kromumuzu da sadece Amerika'ya satmak gibi bir takım taahhütlere girişti. Bu taahhütlere girişmekle bağımsızlığımız zedelenmiş oldu. Amerika'nın yardım şartlarını değiştirmek ve dilediği anda yardımı kesmek hakkına sahip olması da, Türkiye'yi manevi baskı altında bulundurmasına, her istediğini bize kolayca kabul ettirmesine yol açmıştır⁷³²." Amerika yardımlar sayesinde Türkiye'nin kalkınmasından ziyade kendisine sadık bir müttefik yaratarak amacına ulaşmıştır. Yardımların, Amerika'nın askeri ve ekonomik çıkarlarına hizmet ettiği, diğer toplumların Amerikan değerlerini benimsemesini sağladığı bizzat Amerikalı uzmanlar tarafından da dile getirilmiştir⁷³³.

Dış yardımlar, Amerikan siyasi makamlarının ve geniş seçmen kitlesinin gözünde, hem de yabancı ülkelerdeki vatandaşları, hem de Amerikan halkının menfaatlerine uygun düşen bir politikanın sonucu idi⁷³⁴. Amerikan yardımının karşılıksız olmadığı, Sam Amca'nın verdiği her doların karşılığını misliyle almadan, tavizler verilmeden, kolunu kıpırdatmayacağı görüşü, sol gazete ve dergilerde örneklerle, belgelerle desteklenmiştir⁷³⁵. Amerika'nın dış yardımlarla kendi iktisadiyatını desteklediği, emniyetini satın aldığı ve siyasi menfaatler sağladığı dile

⁷³¹ Aybar, Mehmet Ali:a.g.e., s.102

⁷³² Aybar, Mehmet Ali:a.g.e., s.323-324

⁷³³ Güldemir, Ufuk. (1986). Çevik Kuvvetin Gölgesinde Türkiye 1980-1984, İstanbul: Tekin Yayınevi, s.17

⁷³⁴ Yön. (15 Ocak 1965). Sayı.94, s.5

⁷³⁵ Özgüden, Doğan. (4 Nisan 1967). Karanlık Hesaplar, Ant, Sayı.14, s.3

getirilmiştir. Yazarlara göre, dolarlar, alan ülkelere Amerika da harcanması şartıyla verildiğinden Amerikan dolarıyla kalkınma hedefi, sadece Amerika'yı kalkındırıyordu. Amerikan yardım uzmanlarının özelleştirme, turizm sektörünün canlandırılması ve ihracatın artırılması gibi politikalar yürütülmesi konusundaki tavsiyeleri, sol kanattaki siyasetçi ve yazarlar tarafından, Türkiye'nin ulusal sanayinin çökertilmesini hedefleyen girişimler olarak değerlendiriliyordu⁷³⁶.

Nitekim yapılan hesaplar da, Amerikan yardımının %80 oranında Amerika'ya döndüğünü gösteriyordu. Yardım alındığı iddiasının yüzeyde kalan bir görüş olduğunu belirten Ataöv, yardımlar hakkında şu ilginç benzetmeyi yapmıştır: “Amerika'nın Türkiye'ye yardımı zayıf bir adamdan kan emip sonra yardım diye birkaç damla kan enjekte etmeğe benzer⁷³⁷.” Ataöv, Amerikan hükümetinin yardım politikasının, silahlanma yarışı ve saldırgan siyasetinin, Amerikan mali oligarşisinin azami kar istekleriyle ilgisi olduğunu vurgulamıştır. Amerika büyük askeri harcamalarına ekonomik krizleri atlatma yolu olarak bakmaktaydı. Savunma Bakanlığı Amerikan endüstrinin en büyük alıcısı durumuna gelmişti. Amerikan tekelleri ve siyasi çevreleri uluslararası gerginliğin sürmesinde yararlar görürken, Türkiye gibi ülkeler bu oyuna alet edilmekteydi.⁷³⁸ Sosyalist Birlik gazetesine göre ise, bu yardımların bedeli Türk ordusunun Ortadoğu'da Jandarmalık yapması, Türk emekçilerinin savaşlarda kırdırılması, Türk halkının Amerikancı iktidarların altında ezilmesi idi.⁷³⁹ Amerika'nın Türkiye'ye yaptığı ekonomik yardımları azalırken, askeri yardımlarda azalmanın daha az olması da dikkat çekicidir.

Amerikan askeri malzemesi diğerlerine göre daha kalitesiz ve pahalı olduğu gibi, Türk ordusu da askeri yardımlar ile Amerika'ya daha bağımlı hale geliyordu. Amerikalılar verecekleri malzemeyi seçme hakkını ellerinde bulunduruyorlardı. Ant dergisinde bu konuda şu örnek verilmiştir: “Yıllar önce Amerikan askeri uzmanlarının teklifleriyle Kırıkkale yapımı silahlar toplatılmış, bunlar Amerikan yapımı olanlarla değiştirilmişti. Bunların mermileri Amerika'dan geldiği için, Kıbrıs

⁷³⁶Sağlamer, Kayhan. (30 Nisan 1962). Dış Yardım ve Amerikan Halkı, Cumhuriyet, s3; Naci, Fethi. (16 Temmuz 1965).Yön, Sayı.115, s.6; Oran, Baskın:a.g.e., s.700

⁷³⁷ Ataöv, Türkkaya:a.g.e. s.223

⁷³⁸ Ataöv, Türkkaya:a.g.e. s.149

⁷³⁹ Sosyalist Birlik. (17 Şubat 1975). Sayı.4,s.3

krizi sırasında orduda mermi bunalımı görülmüştür⁷⁴⁰.” Ayrıca Milli Birlik komitesi üyesi Orhan Erkanlı’ya göre, askeri malzeme alımı, Türk Silahlı Kuvvetleri’ni NATO’nun ileri bir karakolu telakki eden bir stratejinin icap ettirdiği cins ve miktarlardaydı⁷⁴¹.

Devrim gazetesinde, askeri yardımın devamlı şantaj silahı olarak kullanılacağı ve “Aman yardım” diyen yöneticilerimize her zaman boyun eğdirileceği yorumu yapıyordu. Dergide bu konu ile ilgili olarak, Amerika’nın 1970’deki Ortadoğu bunalımında İncirlik üssünü kullanma istekleri karşısında Türkiye’ye yaptıkları Amerikan yardımı hakkında bir Türk yetkilisi’nin; “Türkiye ‘ye Amerikan yardımı devam edecektir. Ama bunun derecesi, Türkiye’nin ikili ilişkilerindeki tutumuna bağlı kalacaktır. Türkiye’deki üslerin kullanılmasından, afyon konusuna kadar her şey, her an pazarlık konusu olabilecektir.” sözü hatırlatılmıştır⁷⁴². Amerika’dan alınan yardımların başlattığı borç krizi, her seferinde daha fazla bağımlılığı doğurmuştur. 1970 yılına gelindiğinde sahte yardımlarla ayakta duran Türkiye ekonomisinde gedikler açılmıştır. İMF’den borç istendiğinde karşımıza çıkan şart, haşhaş ekiminin yasaklanması olmuştur. Bu durum hala daha devam etmektedir.

Sol yazarlar, ABD’nin yaptığı yardımların ekonomik boyutu yanında ideolojik boyutu üzerinde de durmuşlardır. Kapitalist ideolojinin yardımlar aracılığıyla ülkemize yerleştirilmeye çalışıldığı ve sermaye ihracı yoluyla Türkiye’de Amerika için yeni kâr alanları oluşturulduğunu iddia etmişlerdir. Sol yazar İlhan Selçuk, Amerika’nın dış yardımı verirken kendi iktisadi rejimini de birlikte ihraç ettiğine işaret ederken⁷⁴³, Avcıoğlu’na göre, Amerika’nın dış yardım şartı, Türkiye’nin kapitalist kalkınma yolunu seçmesiydi⁷⁴⁴. Sol yazarlar, ABD’nin Türkiye’de kapitalizmin sömürü düzeni ve emperyalist çıkarları için uygun ortamı sağlamak amacıyla bu yardımları kullandığını savunuyorlardı. Onlara göre, yardımlar vasıtasıyla Türkiye kapitalist bloğun içine daha çok çekilirken, Sovyet Rusya’dan uzaklaşmaktaydı. Zaten yardımlar Türkiye’ye Sovyetlere karşı

⁷⁴⁰ Gönenç, M. (18 Nisan 1967). Amerikan Yardımının İç Yüzü, Ant, Sayı.16,s.9

⁷⁴¹ Yön. (19 Kasım 1965). Sayı.138, s.5

⁷⁴² Devrim. (6 Ekim 1970). s.7

⁷⁴³ Selçuk, İlhan. (13 Eylül 1963). Cumhuriyet, s.3

⁷⁴⁴ Avcıoğlu, Doğan. (1 Ocak 1965). Yabancı Sermaye Saltanatı, Yön, Sayı.92, s.16

güçlenmesi için verilmekteydi. Bu da, emperyalist politika'nın sonucuuydu. Nitekim Sovyetler Birliği'nin de Türkiye'ye ekonomik yardım ve işbirliğine istekli olduğunu hatta Demirel hükümeti döneminde Sovyet kredisiyle yatırımlar gerçekleştirildiği hatırlanacak olursa bu mantığın sadece Amerika'ya özgü olmadığı da bir gerçektir. Sovyetler de kendi ideolojik ve siyasi çıkarları için bu tekliflerde bulunmuştu.

Sol basında, iktisadi sömürgecilik ile ilgili yazılarda, ülkemizde yatırım yapan kapitalistlerin ekonomimizin bütün dallarına girdiği, bu yatırımların Amerikan çıkarlarına göre düzenlendiği vurgulanmıştı. Amerikan yardımının özel sektörün ve yabancı yatırımların teşviki, serbest piyasa ekonomisinin geliştirilmesi şartlarına bağlanması, sağ görüşlü yazarların ve politikacılar tarafından, ABD'nin Türkiye'de açık kapı politikası izlemekle suçlamalarına neden olurken, sol görüşlülerin de kapitülasyonların uyandırdığı şeklinde eleştirine neden olmaktadır⁷⁴⁵.

Mümtaz Soysal ise, 1960 ihtilali'nden sonra gelişen sosyalist uyanışın, Amerika'da uyandırdığı endişenin yardım politikasının belli yönlere çevrilmesine neden olduğunu yazmıştır. Amerika maddi yolları kullanarak sendikalar, eğitim kurumları, üniversite ve sanat çevreleri üzerinde ideolojik etkileme teşebbüslerine girişmişti⁷⁴⁶.

ABD yardım verdiği ülkelerde çeşitli yardım teşkilatları kurarak, yardımın istenen hedeflere yönlendirilmesini sağlıyordu. Örneğin, Amerika'nın AID(Amerikan Yardım Kurulu) vasıtasıyla Türkiye'nin ekonomisi ve kaynaklarını kendi çıkarları için kullandığı, solcu yazarlar tarafından sıkça gündeme getirilmiştir. Yardım karşılığı olarak askeri-siyasi alanda verdiğimiz tavizlerin yanı sıra, ekonomik politikalarımızın tespiti de yabancılara bırakılmıştı. Bu şekilde Duyun-i Umumiye'nin kapalı fakat çok daha etkili bir şekilde hortladığı görüşü hakim idi⁷⁴⁷. Emek dergisi, Türkiye'nin bütün iktisadi politikalarını AID'ye izah etmesinin, hükümet için bilgi verme ve izin alma anlamı taşıdığı şeklinde yorumluyordu. Osmanlı dönemindeki Duyun-i Umumiye ile 1960'lardaki AID karşılaştırılıyor ve "Duyun-i Umumiye zamanındaki gibi doğrudan doğruya işlere el koymaya ne gerek

⁷⁴⁵ Uslu, Nasuh. (2000a):a.g.e., s.103

⁷⁴⁶ Soysal, Mümtaz. (28 Kasım 1962). Birlikte Yaşama, Yön, Sayı.50, s.10; Cumhuriyet (28 Kasım 1962).s.3

⁷⁴⁷ Ganioglu, Necati. (2 Temmuz 1965). Amerikan Yardım Teşkilatı Nasıl Çalışır?, Yön, Sayı.118, s.8

var? AID, memurları, uzmanları ile Türk ekonomisinin bütün bilgilerine sahiptir⁷⁴⁸.” deniliyordu.

Dış yardımlar, Amerika ile ilişkilerinin hem başlamasında, hem kesintiye uğramasında hep ilk planda yer aldığı gibi, Amerika’yla askeri işbirliğinin de bir parçası idiler. Türkiye dış politikasını bu yardımlara göre ayarlıyordu. Amerikan yardımı devam ettiği sürece, Türkiye’ye karşı oynadığı oyunlar çoğu zaman dış politika yapıcılarının dikkatinden kaçıyor. Menderes’i iktidarının son yıllarında Amerika’ya ters düşüren de bu yardım faktörü değil miydi? Bütün bunlar yöneticilerin Amerikan yardımına fazla güvenmelerinden ve politikalarının bu yardıma göre ayarlamalarından kaynaklanmıştır.

4.4.3. Amerikan yardım politikasının Türk yöneticilerce algılanışı üzerine eleştiriler.

Türkiye açısından, Amerika ile çıkar beraberliği yalnız yardım noktasına inhisar etmişti. Gerçekten de, Türk hükümetleri yıllarca kalkınma için, NATO çerçevesinde dış yardım sağlama çabaları içinde olmuşlardır. Bazı yazarlara göre, Amerikan yardımı altında gizlenen hakikat Türk yöneticilerinin anladığından farklıydı. Türk hükümetlerinin amacı, Türkiye’nin savunulmasıydı. Yani Türkiye, ekonomik kalkınmasını ve askeri güvenliğini sağlamak için yardım alırken, buna karşılık ABD, kendi güvenlik çıkarlarını korumak için Türkiye’ye yardım etmekteydi. ABD’nin Türkiye’nin savunmasıyla ilgilenmesi de, Ortadoğu savunmasının bir parçası olarak düşünmesinden kaynaklanıyordu⁷⁴⁹.

Türkiye, bu dönemde ABD çıkarları ve beklentileri açısından Türkiye’nin önemini, kendisine yapılan yardımın miktarına göre tanımlıyordu. ABD’nin 1963’te dış yardım politikasında değişiklik sonucu, Türkiye’ye yaptığı yardımı “daha çok borç, daha az hibe” yönünde değiştirmesi hep bu açıdan yorumlanmıştı. Yorumlar, Türkiye’nin öneminin azaldığı üzerinde yapılmıştır. Reşit Ülker (CHP), Amerika’nın Türkiye’ye yardımın azaltulmasını “Acaba yeni silahların gelişmesi neticesinde stratejik bir değişiklik mi bahis konusu mudur ki, dış yardım değişti” şeklinde değerlendirmiştir⁷⁵⁰. Çetin Altan, dünyadaki stratejik değişimlerin, Rusya etrafındaki

⁷⁴⁸ Sönmez, Atilla. (9 Şubat 1970). Türkiye’de Yabancı Sermaye, Emek, Sayı.21

⁷⁴⁹ Avcıoğlu, Doğan. (1971). Devrim Üzerine, Ankara: Bilgi Yayınevi, s.174

⁷⁵⁰ Cumhuriyet. (5 Ocak 1962). s.1

800 havaalanının eski önemini azalttığını bu durumun Türkiye'nin dış politikasını havada bıraktığını, çünkü Türkiye'nin siyasetini kendi stratejik önemine ve dış yardımlara bağladığını belirtmiştir⁷⁵¹.

Amerika'da dış yardımlar Kongrenin yetkisindeydi. ABD yönetimi Türkiye ile ilişkileri bozmama gayretleriyle, yardımlar konusunda Kongre ile zaman zaman ters düşmüştür. Özellikle seçmenlerinin yoğun baskı ve uyarılarına maruz kalan Kongre üyeleri, yönetimden gelen önerilere daha tutucu bir gözle bakmış ya da engelleyici nitelikte bir role sahip olmuşlardır. Kongre üyeleri, yardım alan ülkelerin iç ve dış politikalarını etkileme arzularını, Amerikan halkının değerlerine uygun düştüğü iddia edilen, ABD'nin hayati çıkarlarının söz konusu olduğu alanlarda ısrarla gerçekleştirmeye çalışırlar. Bir dış politika ilkesi olarak dış yardım programlarının Kongrece her yıl yeniden düzenlenmesi ise, yardım veren ülkeye pazarlık gücünü artıran bir husustu⁷⁵².

1963 yılında Amerikan yardımlarının azaltılması ile ilgili Gruvening'in hazırladığı rapor, Türkiye'de gazetelerde geniş yer tutmuştur. Hem yazarlar hem Amerikalı senatör'ün ortak düşüncesi, Türkiye'nin Sovyet yardımına başvurabilme ihtimaliydi. Bu rapor ve Amerika'nın yardımı azaltma politikası hususunda Cumhuriyet gazetesi şu habere yer vermiştir: "Senatör Gruvening, Türkiye'ye iktisadi yardımın bazı şartlarla devamını istediği fakat azaltılmasını tavsiye ettiği raporunda ayrıca Türkiye'nin, Batı'dan gelen yardım miktarı 5 yıllık plan için lüzumlu görülen miktarın altına düşerse, Sovyetlerin yardım tekliflerini gözden geçirmeye karar verebileceğini belirtmiştir." Gruvening'in, raporda, yardım alan ülkelerin dış yardım anlayışlarının düzeltilmesinin gerektiğini⁷⁵³ vurgulanması ve ABD'nin yeni dış yardım görüşü, günümüz Türkiye'si için de geçerli olan şu sözlerle YÖN dergisinde şöyle değerlendirilmiştir: "Bir memleketin iç işlerine müdahale edilemeyeceği bahanesiyle, dış yardımları reformları gerçekleştirme şartına bağlamakta, bir cins müdahaledir⁷⁵⁴." Amerikalı yazar George Mc Ghee ise, bu yeni yardım politikasını, Türk hükümetlerinin aşırı yardım taleplerine karşı, Türkiye'nin

⁷⁵¹ Altan, Çetin. (26 Ağustos 1963). Dünya Ajansları Bildiriyor, Milliyet

⁷⁵² Arı, Önder. (1977). Amerika-Türkiye ilişkilerinde Çok Yönlü Etkenler, s.58-59; Ataöv, Türkkaya. (21 Şubat 1962). Amerika İktisadi Yardım Politikasında Gelişmeler, Yön, Sayı.10, s.17

⁷⁵³ Cumhuriyet. (18-20-23 Ekim 1963).s.5

⁷⁵⁴ Yön. (20 Şubat 1963).s.5

alacağı yardımı mümkün olan en yüksek miktara çıkarma ve koşullarını da elden geldiğince yumuşatma isteğinin, Türkiye’yi bir kukla, ABD’yi de bir enayi durumuna düşürmeden sağlanmaya çalışılması olarak özetlemiştir⁷⁵⁵.

İşte, Avcıoğlu’nun ifadesiyle, bir memleketin yöneticilerini uyuşukluğa ve dilenciliğe alıştırdığı ölçüde, verilen dış yardımlar fayda değil zarar getirmiştir⁷⁵⁶. YÖN dergisi ise , Türkiye’nin kalkınmasının Amerikan yardımlarına değil, “Türkiye satılık değildir.” diyecek güçlere bağlı olduğunu⁷⁵⁷ ifade ederek Amerikan yardımlarına güvenen Türk idarecilerini sert bir üslupla eleştirmiştir.

4.5. İçimizdeki Amerika: Uzmanlar ve Barış Gönüllüleri

Amerika’nın ikili anlaşmaların denetlenmesi için, Türkiye’ye gönderdiği uzmanlar, sol basında en çok işlenen diğer bir konudur. Uzmanlar, Türkiye’nin iç işlerine karışarak, Türkiye’deki siyasi hayatı da etkilemiş olmaları dolayısıyla önemliydi. Ayrıca, ikili anlaşmalara, Türkiye’de görev yapacak Amerikalıların Türklere düşman etnik gruplara mensup olmamaları şartının konulmamış olması dolayısıyla, Türklere düşman olan etnik gruplardan seçilmiş olmaları dikkat çekilen ikinci önemli nokta olmuştur. Amerika’nın Türkiye’ye gönderdiği asker ve sivillerin bir kısmını, ailesi Türkiye’den kaçmış veya çıkarılmış, etnik gruplara mensup (Rum, Ermeni), bilhassa Türklere düşman kimseler arasından seçmekteydi. Türkiye’ye uzman adı altında gönderilen bu ajanların asıl görevleri, Türkiye hakkındaki bütün bilgileri kendi hükümetleri adına öğrenmek, ve onlardan sonuçlar çıkarmaktı. Böylece Türkiye’nin geleceğindeki kendi durumlarını sağlamlaştırmayı amaçlıyorlardı. Haydar Tunçkanat’ın ifadesiyle, bu kimseler ikili anlaşmaların Amerikalılara tanıdığı geniş imtiyazlara dayanarak, Türkiye’deki özel görevlerini büyük bir serbesti içinde yaparak ve Türkiye’yi parçalamak, karıştırmak için yerli ortaklarıyla yerli örgütler kurarak, Türk siyasi hayatını etkiliyorlardı hatta hükümetleri düşürdükleri dahi söyleniyordu. Yazara göre, Türkiye’nin istihbarat örgütü solcuların nefes alışlarını dinlerken, bölücü faaliyetlerde bulunan bu yabancıları görmüyordu⁷⁵⁸.

⁷⁵⁵ Ghee, George Mc. (1992). ABD-NATO-Ortadoğu, Çev.Belkıs Çorakçı, Ankara:Bilgi Yayınları,s.280

⁷⁵⁶ Avcıoğlu, Doğan. (6 Kasım 1964). Milliyetçiliğin Yeniden Uyanışı, Yön, Sayı.84, s.10

⁷⁵⁷ Yön. (30 Temmuz 1965). Sayı.122, s.5

⁷⁵⁸ Tunçkanat, Haydar. (2001):a.g.e., s.40

Sol yazarların değerlendirmelerinde bu uzmanlar, sadece Amerikan görevlisi olmanın ötesinde bir anlam ifade ediyordu. Bağımsız dış politikayı engellemekte Amerikan yardımları kadar etkiliydiler. Amerika gönderdiği misyonlar aracılığıyla, Türkiye'nin iç işlerine karıřıyordu⁷⁵⁹. Bu uzmanlar, bazı yazarlar tarafından Amerikan dış politikasının "beşinci kolu" olarak tanımlanmıştı. TİP Başkanı Mehmet Ali Aybar, YN'de yer alan bir mülakatında, ülkemize gönderilen uzmanlar hakkında şunları söylemiştir: "Bugün hiçbir devlet dairesi yoktur ki, Amerika'nın gözü, kulağı, eli bulunmasın. Bugün hiçbir ekonomik sosyal faaliyet alanımız yoktur ki, Amerika'nın menfaatleri korunmasın. Bu sızma politikası ikili anlaşmalarla başlamıştır. Amerikan buyrukları çoğu zaman yardım heyetleri içinde bulunan uzman sıfatlı ajanların telkin, dayatma ve tavsiyeleri ile olmaktadır. Türkiye'mizde bugün Amerikan "Beşinci kolu"nun kaderimize hükmettiği, gizli ellerin her işe hakim olduğunu syleyebiliriz⁷⁶⁰."

Türkiye'deki Amerikalı uzmanlar, bir yandan Türk yüksek kademe personelini kendi görüşleri yönünden etkilemeye çalışırken, öte yandan ABD politikasını Türk idaresine hakim kılmayı denemektedirler. Doğan Avcioğlu bu uzmanların ülkelerinde gördükleri Amerikan sistemini uygulamaya çalışmalarının, Türk tecrübesini ve kurumlarını küçümseme anlamına geldiğine dikkat çekmiştir.⁷⁶¹ Ayrıca sol gazete ve dergiler, bu uzmanların aldıkları astronomik ücretleri araştırmışlar ve şu değerlendirmeleri yapmışlardır: "Devlet dairelerinde çalışan yabancı uzmanlara toplam 22 milyon lira ücret ödenmiştir. Tarım Bakanlığındaki bir uzman yılda 200 bin lira ücret almakta olduğuna göre, bu kimseler tarım uzmanı olmalarının dışındaki marifetleri için böyle astronomik ücretler kazanıyorlar⁷⁶²."

İstiklal harbinden sonra Lozan anlaşmasında esas mücadelenin uzmanlar konusunda verildiğini söyleyen muhalefetteki İnönü'ye göre, hudutlar meselesi fiili durumdu. O dönemde batılı devletler bir tek uzman vermek için büyük tavizler vermeye hazır dılar⁷⁶³. Amerika 30 yıl ardadan sonra istediğine ulaşmıştı. Türkiye'de 1966'daki 19 bakanlıktan sadece 5 tanesinde Amerikalı uzmanlar yoktu. Amerika'lı

⁷⁵⁹ etiner, Yılmaz. (17 Ekim 1964). Cumhuriyet.

⁷⁶⁰ Yn. (3 Eylül 1965).Sayı.127,s.4

⁷⁶¹ Avcioğlu, Doğan. (1969). Türkiye'nin Düzeni, Ankara:Bilgi Yayınevi s.946

⁷⁶² Yn. (15Temmuz 1966). Sayı.172, s.5 ;Yeni Gazete (10 Eylül 1968).

⁷⁶³ Yn. (15Temmuz 1966).Sayı.172,s.5

uzmanlar, siyasi polis ve Milli Emniyet teşkilatı içinde dahi yer alıyorlardı. Amerikalılar, Türkiye’de aydınların, kurumların, politika ile uğraşanların ne yapıp, ettiklerini iyice bilmek istiyordu. Polisteki fişleme yönteminden, Milli Emniyetin çalışma yöntemine kadar her şey, Amerika’daki FBI’ın kuruluşuna uygun biçimde değiştirilmişti⁷⁶⁴.

YÖN dergisinin yer verdiği bir mülakatta, daha bağımsız ve şahsiyetli dış politika izlenmesini savunanlara İnönü’nün verdiği cevap, uzmanların Türkiye’deki konumları, yetkileri ve devlet kademelerinde gittikçe artan sayıları hakkında önemli bilgileri içermektedir: “Daha bağımsız bir dış politika istiyorsunuz. Herkes aynı şeyden bahsediyor. Bu işi teknisyenlerime havale edeceğim. Yapabilirler mi bunu? Hepsinin etrafı Amerikalı uzmanlarla dolu. Bir görev veriyorum. Neticesi bana gelmeden Washington’un haberi oluyor. Sonucu memurumdan önce sefirden öğreniyorum... Personeli gelmiştir, teçhizatı, üsleri gelmiştir. Gitmezler. Amerika’yı kovmaya kalkarsak başımıza neler gelir kestiremem⁷⁶⁵.”

Ayrıca Amerikalılar kurdukları sosyal araştırma merkezi aracılığıyla bazı Türk aydınları ile bağ kurma yolları aramakta ve Türkiye hakkında bilgi toplamaya çalışmaktaydı. YÖN dergisi, Amerikan Haberler Merkezi’nin 500’e yakın köyde anketler yaparak, köylünün siyasi kanaatlerini tespit ettiğini bildiriyordu. Yön dergisine göre, büyükelçi Porter’in de Türkiye’de başbakan aramaya ve bu hususta köylünün siyasi nabzını tutmaya yönelik bu sözde bilimsel anketlere, devlet de paralar harcayarak yardımcı olmuştu⁷⁶⁶.

Bir de barış gönüllüleri meselesi vardır. Barış gönüllüleri, Türkiye’ye 27 Ağustos 1962 tarihli ikili anlaşmayla gelmişlerdi. Bu anlaşma karşılıklı mektup değiş-tokuşu biçiminde ve mektupların imzasıyla yürürlüğe girmiş sayılmıştı. Böylesine kabul edilen barış gönüllülerinin köy enstitülerini hala yasaklayan bir zihniyet tarafından ta köylerimize kadar sokulmalarına sol basında sürekli dikkat çekilmiştir. Türkiye’ye gelen bu barış gönüllülerinin çoğu ya İngilizce öğretmenliği yapmaktaydı yada köylülere tarımsal faaliyetlerinde yardımcı olmaktaydı⁷⁶⁷. Basında

⁷⁶⁴ Üstün, Nevzat:a.g.e.s.39

⁷⁶⁵ Yön. (15Temmuz 1966). Sayı.172, s.5

⁷⁶⁶ Kemal, Mehmet. (30 Temmuz 1965).Yön, Sayı.122, s.6; Yön. (13.Ağustos 1965). Sayı.124, yıl 4, s.5

⁷⁶⁷ Dönüşüm. (15 Aralık 1966), s.1

ve kamuoyunda bu barış gönüllülerinin Türkiye'deki çalışmalarına yönelik sert yorumlar yapılmaktaydı. Gönüllülerin özellikle Doğu Anadolu'da Kürtlerin yaşadıkları bölgelere dağılmaları ve bu bölgelerde içeriği bilinmeyen araştırmalar yapmaları sık sık eleştirilere hedef olmaktadır. Barış Gönüllülerinin buralarda CIA adına bilgi topladıkları iddialarının gündeme gelmekteydi⁷⁶⁸. Barış gönüllüleri, Amerikan emperyalizminin köylerimize kadar sızmış ajanları olarak⁷⁶⁹, emperyalizmin ideolojisini yayan, Amerikan dünya görüşünün propagandasını yapan ve ulusal kurtuluş hareketlerine cephe alan, özel olarak yetiştirilmiş siyasi misyonerler grubu olarak değerlendirilmişlerdir.

Sol grupların bu konudaki eleştirileri Amerika'da endişe uyandırmış ve Amerikan büyükelçisi Türk hükümetinden bu yayınların durdurulmasını ve barış gönüllülerine diplomatik nitelikte pasaport verilmesini istemiştir⁷⁷⁰. Bu uzman ve barış gönüllüleri şu sloganla Türkiye'ye uğurlanıyorlardı: "Amerika'nın daha iyi yaşanacak bir yer olması için ülkeyi terk et⁷⁷¹." Bu sözler, uzman ve barış gönüllülerinin Amerika için ne kadar önemli olduğunu göstermekteydi. Çünkü Türkiye'de her alana sızmış olan bu barış gönüllülerine, Türkiye'nin madenleri konusunda ders verilmeye bile kalkışılmıştı⁷⁷². Sol eğilimli yazarlar, bu grupların Türkiye'de Amerikan hayranlığını yaydıkları görüşündeydiler. Ayrıca Türkiye'nin emekçi halkının eliyle endüstrileşmesi gereği açıkken, gittikleri yerlerde "Türkiye'nin ihtiyacı tavukçuluktur, turizmdir" diye yanlış telkinlerde bulunuyorlardı. Bunlara rağmen bu kişilerin Türkiye'deki faaliyetlerine karşı hiçbir tedbir alınmamıştı. Mehmet Kemal ise, Türkiye'nin AID görevlileri, bilim adamı adı altında topraklarına dolan ve sayıları 30 bine yaklaşan Amerikalı ile yarı sömürge olmanın baskısı altında olduğunu ve 20 yıldan beri Amerika ve Amerikalılarla içli dışlı olan Türk yöneticilerin ise bundan kurtulmayı akıl edemediklerini yazıyordu. Aynı yazara göre, bu Amerikalılara karşı mücadelenin sağcılıkla, solculukla ilgisi yoktu⁷⁷³.

⁷⁶⁸ Oran, Baskın. (2001). Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar, C.1, İstanbul: İletişim Yayınları, s.696

⁷⁶⁹ Ataöv, Türkkaya:a.g.e.,s.236-237

⁷⁷⁰ Ataöv, Türkkaya:a.g.e., s.239

⁷⁷¹ Yalçın, Soner:a.g.e.,s.115.

⁷⁷² Mehmet Kemal. (30 Temmuz 1965). Sayı.122, s.6; Yön. (13.Ağustos 1965). Sayı 124, s.5

⁷⁷³ Kemal, Mehmet. (15 Temmuz 1966). Laf Ögütme, Yön, Sayı.172, s.7

Uzmanlar yanında eleştirilen diğer Amerikalılar da, Türkiye’deki Amerikan polisi olmuştur. Nahit Arda, “Türkiye’de Amerikan Askeri Polisi” başlıklı yazısında, “Amerikan askeri polisi bir işgal kuvveti gibi faaliyet göstermektedir. Amerikan plakalı araçları, silahı ve cop taşıyan polisleri vardır. Amerikan polisine tanınan tavizler zamanla olaylara sebep olmuştur. Olay yaratan suçlu Amerikalıların koruyucusu haline gelmişlerdir. Bir memlekette başka devletin polisleri kol geziyorsa, hükümlük ve bağımsızlık üzerine gölge düşürülmüştür.” diyordu.⁷⁷⁴ 1947 anlaşmasından sonra Türk Silahlı Kuvvetleri içine dağılan Amerikan subay ve erleri de, Türk Silahlı Kuvvetlerini silahlardan, eğitimlerine, teşkilatına kadar her yönde Amerikalılaştırmak için uğraşmışlardı.

ABD’nin Türkiye’nin iç siyasetini kontrol etme çalışmalarında, uzmanlar ve barış gönüllüleri yanında sol’un “yerli işbirlikçiler” diye tanımladığı kişileri de kullandığı sol basında sıkça yer alan diğer bir konuydu. Cumhuriyet Senatörü Haydar Tunçkanat konu ile ilgili olarak bir belgeyi tartışmaya açmıştır. Sol basında, uzun yıllar tartışılan bu gizli raporlarda, yerli bir CIA ajanı tarafından, Albay Dickson’a Türkiye’nin iç işlerinin rapor edildiği ve AP iktidarı adına “biz” diye bahsedildiği iddia ediliyordu. Bu rapor, iktidara yakın belki de iktidarda olan birinin Türkiye aleyhine ajanlık yaptığı, Amerika’nın çıkarlarını koruduğu, Amerika’nın Türkiye’nin içine ne derece girdiğinin bir göstergesi olarak sol basın tarafından AP iktidarı aleyhine kullanılmıştır. Ayrıca, sol basına göre bu belge, Amerika’nın Türkiye içindeki en küçük olaylara bile el koymak isteğinin ve Lozan Konferansı ile Türkiye’ye girmelerine engel olduğumuz uzmanların artık Türkiye’nin içinde cirit oynattıklarının da göstergesiydi⁷⁷⁵. Uğur Mumcu’nun yorumuyla belge, CIA’nın “Atatürkçü dış politika”nın yeniden söz konusu olmasını büyük bir tehlike olarak gördüğünün ve ikili anlaşmalar ve Amerikan üsleri konularını can sıkıcı sorunlar olarak nitelediğinin kanıtıydı. Mumcu, belgeden ortaya çıkan diğer bir sonuç, olarak CHP’nin sol eğilimlerden oluşan birlik yaratmasını, CIA’nın endişe ile izlediğini ve bu durumda sol eğilimlerin oluşturacağı birliğin boğulmasının da önerildiğini vurgulamaktaydı⁷⁷⁶. Aydınlik Sosyalist Dergi ise, bu raporu Türkiye’de milli uyanış

⁷⁷⁴ Arda, Nahit. (16 Aralık 1966). Türkiye’de Amerikan Askeri Polisi, Yön, Sayı.194, s.10

⁷⁷⁵ Üstün, Nevzat:a.g.e.,s. 64

⁷⁷⁶ Mumcu, Uğur:a.g.e.,s.25

güçlenirken, Amerika'nın millici hareketleri sindirmek için hazırlıklara başladığının kanıtı olarak değerlendirmiştir⁷⁷⁷.

İşte bu rapordan da yola çıkan bazı yazılarda Amerika ile ilişkilerin ve bağımlılığın bir unsuru olarak, sol kesimin “egemen sınıflar” şeklinde tanımladığı kesimler yoğun bir şekilde tartışma konusu edilmiştir.

4.6. Sol Basında Egemen Sınıflar Ve Amerika İttifakı'na Dair İddialar

Sol basının emperyalizmle mücadele kapsamında üzerinde durduğu diğer bir hususta, dış yardım maskesi altında ülkemize giren Amerikan sermayesinin Türkiye'ye girmesi sonucunda ülkemizde solcuların deyimiyle “kendine uşaklık eden” bir sınıf bulduğu veya yarattığı konusuydu. Bunlar burjuvazi ve feodal ağalardı. Sol kesim, mücadelenin üçüncü ayağı olarak bu sınıflarla mücadeleyi ve emperyalist işbirlikçi-burjuvazi-feodal ağa takımı ittifakını bozmayı hedeflediğini açıklıyordu.

Niyazi Berkes'e göre, Türkiye'nin bağımlı hale gelmesi ile batıya bağlanmadan, dilenmeden her meseleyi batı çıkarlarına göre çözüme bağlamadan bir ulusun yaşayamayacağını düşünen burjuva sınıfı ortaya çıkmıştı.(Milli dilencilik teorisi)⁷⁷⁸ Uğur Mumcu ise, “burjuvazi kim ilişki kurarsa ona teslim olur.” diyordu. Tanzimat'ta Fransızlar'a, Meşrutiyet'te Almanlar'a, Mütareke'de İngilizler'e ve çok partili hayatımızda da Amerikalılara teslim olmuştu⁷⁷⁹. Yani bu bağımlı sınıf sol yazarlara göre, batılılaşma çabaları neticesinde ortaya çıkmıştı ve emperyalizmin içerdeki kolu olmuştu.

Sol basında burjuvaziyle mücadele, emperyalizmle mücadele demekti. Sol basında bu emperyalizm-egemen sınıflar ittifakı ve bunlarla mücadele hakkında ifade edilen düşünceler şöyle özetlenebilir: Emperyalizm Türkiye'ye ne silah zoru, ne aldatmaca ile girmişti. Emperyalizmi Türkiye'ye burjuvazi davet etmişti⁷⁸⁰. Emperyalizm yerleştiği bütün ülkenin olanaklarını, ekonomik çıkarlara dayalı ittifaklar ağı ile kendine bağlamıştı⁷⁸¹. Emperyalizm, egemenliğini kendi öz malı adamlarla yürütemeyeceğinden, Amerika göze görünmemenin şartı olarak, sömürü

⁷⁷⁷ Aydınlık Sosyalist Dergi. (Mart 1969). Sayı.5, s.338

⁷⁷⁸ Berkes, Niyazi. (1965). Batıcılık-Ulusçuluk-Toplumsal Devrimler, İstanbul:Yön Yayınları, s.1

⁷⁷⁹ Mumcu, Uğur:a.g.e.s.39

⁷⁸⁰ Emek. (12 Ocak 1970). Sayı.19,s.4

⁷⁸¹ Kılıç, Zeki. (30 Mart 1970). Emek, Sayı.24

ilişkisinde sömürülen ülkenin insanlarını bulundurmaktaydı⁷⁸². Türkiye’de iktidara esas olan hakim güç, ABD işbirlikçileriydi. ABD emperyalizmi, özellikle ordu ve bürokrasisine hakim durumdaydı ve bu büyük burjuvazinin en Amerikancı kesiminin yaptığı 12 Mart darbesiyle durumu daha güçlenmişti. Amerikan emperyalizmi Türkiye’deki hakimiyetini, bu işbirlikçi olan ağa-komprador-Amerikancı bürokrat takımının eliyle yürütmekteydi. Türkiye’deki egemen çevreler aynı zamanda emperyalizmin Türkiye şubesi olduğundan emperyalizme karşı mücadele aynı zamanda bu işbirlikçilere karşı mücadeleyi de gerekli kılmaktaydı. Bu durum Türkiye de iç ve dış sömürünün birbirinden ayrılmadığını göstermekteydi. Emperyalizme karşı savaş aynı zamanda sosyalizm içindi⁷⁸³.

Sol gruplara göre, Amerikan emperyalizmiyle, işbirlikçilerinin çıkarları üzerinde yaşadıkları toprakları emperyalist çıkarların hizmetine soktukları oranda artmaktaydı. Türk Solu dergisine göre, bu sınıfların emperyalist çıkarları milli çıkarlardan üstün tutmalarının ana nedeni böylesine bir çıkar ilişkisinde yatmaktaydı⁷⁸⁴. Sol kesimin görüşüne göre, Amerikancıların çıkarları ile Türkiye’ninkiler çatışmaktaydı. Biri sömürücüden kurtulmak isteyen, diğeri sömürü düzenin devamını isteyen taraftı. Türk dış politikasında Amerikan ağırlığı bu işbirlikçi kesim sayesinde artıyordu.

Sadun Aren, Amerika’nın, Türkiye’nin müttefiklikten çıkmaması, kendisine muhtaç durumda kalması ve iç politik gelişmelerin Türkiye’yi kendisinden koparmasının önlemek, böylece görünürde halkı memnun etmek amaçlarıyla hakim sınıflara ekonomik yardımda bulunduğunu yazmıştır⁷⁸⁵. Emperyalizmin, kamuoyunda kendi aleyhine bir hava yaratılmasına rağmen yine de kendisine bağlı güçleri bütünleştirmek üzere uygun ideolojiyi oluşturmakta, oyunlar tezgahlamakta olduğunu yazan Emek dergisi yazarı Zeki Kılıç da, Sadun Aren ile aynı görüşü paylaşıyor ve Amerika’nın Türkiye’de yaratılan bağımsızlık ve anti-amerikancı ortamı bertaraf etmek için bu egemen sınıfları kullandığını düşünüyordu.⁷⁸⁶ Cumhuriyet gazetesi, bu ekonomik çıkarlara dayalı ittifaklar ağı ile ilgili olarak

⁷⁸² Emek. (20 Ekim 1969). Sayı.13

⁷⁸³ Aydınlik. (10 Aralık 1974). Sayı.44, s.6; Şahin, Zülküf. (27 Ağustos 1968). Sosyalist Eylem ve Gençlik, Ant, Sayı.87,s.7; Kılıç, Zeki. (30 Mart 1970). Emek, Sayı.24, s.1

⁷⁸⁴ Türk Solu. (11 Şubat 1969). 6.Filoya Karşı Direnelim!, Sayı.65, s.6

⁷⁸⁵ Aren, Sadun. (1 Mayıs 1969). Emperyalizmin Türkiye’deki Amaçları, Emek, Sayı.2, .

⁷⁸⁶ Kılıç, Zeki. (30 Mart 1970). Emek, Sayı.24

Vehbi Koç'un şu sözlerini vermiştir: “Amerika, Türkiye'nin samimi olarak kalkınmasını isteyen büyük bir dosttur. İnkılabtan sonra yeniden kredi vermesi ve 130 milyon dolarlık bu ikinci demir-çelik sanayinin kredisi bunun delilidir⁷⁸⁷.” Solcuların eleştirdiği konuları, Ford, general Motor vb. gibi Amerikan şirketlerinin Türkiye'deki ortağı olan Vehbi Koç, Amerikan dostluğunun bir göstergesi olarak görmekteydi.

Türk solu'nun 1960'dan sonra Türkiye'de başlayan anti-emperyalist ve anti-amerikancı mücadelesinin iç ayağını bu sınıflarla mücadele oluşturmaktaydı. Sol yazarlara göre, Amerika Türkiye'yi askeri maksatları uğrunda kullanabilmek için iktidarı kendine bağımlı kılmıştı. Bu gerçekten hareket edince, emperyalizm'den kurtulmanın yolu bu bağımlılıktan kurtulmaktı. 6.filoya, üslere, NATO'ya, yabancı sermayeye karşı yapılan mücadele yalnız emperyalizme değil, aynı zamanda mevcut siyasi iktidara ve Amerikancı ortaklara karşı mücadeleydi.⁷⁸⁸

4.7. Amerikan Emperyalizminin Kültürel ve Kurumsal Boyutları

Amerikan emperyalizmi sol basında sadece askeri, ekonomik ve siyasi yönüyle değil, kültürel boyutuyla da mercek altına alınmıştır. Bu konuda en fazla eğitim yoluyla yapılan emperyalizme önem verilmiştir. Çünkü eğitim Amerika'nın siyasi hedeflerinde araç olarak kullanılmaktaydı. Amerika, Türkiye'deki eğitim politikası ve eğitimle ilgiliymiş gibi görünen kurumları ile kendi dış politik çıkarlarına hizmet etmekteydi.

Mehmet Kemal, “Hangi ulusal çıkarımıza eğilsek, altından bir Amerikan parmağı çıkıyor.” derken⁷⁸⁹, İlhan Selçuk ise, Amerika'nın Türkiye'deki kurumsal varlığını şöyle yazmıştır: “ Bu Amerika gittikçe Türkiye'ye daha fazla yayılmakta. Bankasıdır, şirkettir, kültür merkezidir, oteldir, kitaplığıdır, haber organıdır, barış gönüllüsüdür, uzmanıdır, otomobildir, piyadesidir⁷⁹⁰.”

Amerika Türkiye 'de kültür emperyalizmi kurmak için ilk önemli tavizi 27 Aralık 1949 tarihli anlaşma ile elde etmiş, Türkiye'de eğitim adına Amerikan kültür emperyalizmine hedef olunmuştu. Bu anlaşmada ABD, Türkiye'de eğitim

⁷⁸⁷ Cumhuriyet. (4 Ocak 1961). s.2.

⁷⁸⁸ Aren, Sadun. (1 Mayıs 1969). Emperyalizmin Türkiye'deki Amaçları, Emek, Sayı.2; Olgaç, Ersen. (16 Haziran 1969). Milli Kurtuluş Savaşları ve Sosyalizm, İleri, Sayı.6,s.7

⁷⁸⁹ Kemal, Mehmet. (17 Eylül 1965). Her Taşın Altında, Yön, Sayı.129, s.7

⁷⁹⁰ Selçuk, İlhan. (17 Ağustos 1965). Sivri, Cumhuriyet, s.2

komisyonu adı altında bir organ kurmuştur. Devrim gazetesine göre, bu komisyon Türk parası ile Türk hükümetinin denetimi dışında, Türk eğitimi hakkında araştırma yapmak, bilgi toplaması için gerekli Amerikan memurlarını uzman, araştırmacı adı altında okul ve üniversitelere yerleştirmişti⁷⁹¹.

Sol basında Amerikan parmağının sızdığı eğitim kurumları ve programlarının objektiflikten, bilimsellikten yoksun, kültürel propaganda araçları haline geldiği iddia edilmiştir⁷⁹². Amerika'ya özellikle milli eğitim personeli gönderilmesi ve bu personelin seçiminin Amerika'ya bırakılması da eleştirilere hedef olmuştur⁷⁹³. Devrim gazetesi, kendi nüfuz alanına dahil ettiği Türkiye'de iyice yerleşip sömürsünü sürdürebilmek için Amerika'nın eğitim yolunu nasıl kullandığını şöyle açıklıyordu: “Amerika tarafından tespit edilen niteliklere uygun olanlar arasından seçilen kimseler Amerika'ya gönderilirdi. Dönerler iki gruba ayrılmaktaydı. Birinci grup, Amerikan hayranı olup Amerikanlılaşanlardı. Bu gruba dahil olanların devletin önemli yerlerine tayinleri yapılır, yükselme imkanı sağlanırdı. Bu suretle Amerikalıların Türkiye'deki işbirlikçileri zaman içinde çoğalırdı. İkinci grup ise bu grubun dışında kalanlardı⁷⁹⁴.” Türkiye 1952-1965 döneminde ABD'ye 1104 lise öğrencisi göndermişti. Nitekim Devrim gazetesinde, Amerika tüketim toplumunun gereklerine alışan bu öğrencilerin Amerikalılara hissi olarak bağlanıp, Amerikan politikasının Türkiye'nin çıkarlarına uymayacağı gerçeğine inanamaz duruma geldikleri yazılmıştır⁷⁹⁵. Ayrıca Amerikan diplomasi temsilcilikleri ise verdikleri burslarla da bu siyasal hedefe hizmet etmekteydiler.

YÖN dergisi, Amerika'nın üniversitelere de el koyduğu görüşündeydi. Bu memleketten sömürülen paraların bir kısmıyla gerçekleştirilen bol ödenekli geziler ve verilen burslar, öğretim üyelerinin Amerika'yla münasebetlerini perçinlemek amacıyla kullanılmakta idi. Yine tatlı kar getirecek işler için de Türk mühendis, doçent ve profesörlerinden faydalanmaktan geri kalmamaktaydı. Bu konuda örnek olarak, petrol davası hususunda İTÜ'den bir profesör'ün “...kendi petrolümüzü

⁷⁹¹ Devrim. (6 Ocak 1970). s.8

⁷⁹² Ataöv, Türkkiye:a.g.e. s.231

⁷⁹³ Naci, Fethi. (6 Ağustos 1965). Emperyalizm Nedir?, Yön, Sayı.123, s.8

⁷⁹⁴ Devrim. (6 Ocak 1970).s.8

⁷⁹⁵ Özbalkan, Müslim. (2 Aralık 1969). Devrim, s.8

işletecek yeteneklere sahip değiliz...”ifadelerini içeren beyanı verilmiştir⁷⁹⁶. Ayrıca YÖN dergisinde, 1961-1963 yıllarında AID Kamu Yönetimi Danışmanı olan Richard Padol’un, solcu yazarların yıllardır dile getirdikleri bu iddiaları doğrularcasına; “Amerikan değerlerini benimsemiş Türk yöneticisi yetiştirme işi başarıya ulaşmıştır⁷⁹⁷.” şeklinde beyanatta bulunduğu yazılmıştır.

Sol basının üzerinde durduğu diğer bir husus da Amerika’nın beyin yıkama ve beyin avcılığı faaliyetleri olmuştur. Bu faaliyetler arasında, Devrim gazetesine göre, Amerikancı Türk gazetecilerinin Amerika’ya götürülüp, bol keseden nutuklar dinletilmesi ve bu gazetecilerin de bu nutukları manşetlerle duyurmaları en başta geliyordu⁷⁹⁸. Beyin avcılığı, ABD’nin sömürgecilik bağlarını korumak biçimindeki emperyalist stratejisinin bir yanı olarak tanımlanmıştır⁷⁹⁹. Emek gazetesine göre, beyin yıkama işlemleri arasında; bilimsel amaçlarla Amerikan propaganda filmleri göstererek, devrimci teorilerin saçma olduklarını ispata çalışmak, anti-emperyalist davranışların yardım alan insanların aşağılık duygularından doğduğunu iddia etmek gibi davranışlar da yer almaktaydı⁸⁰⁰. Aydınlık dergisi de, emperyalizmin, burjuvaziye Amerikancı değerleri aşlamak için kovboy ve gangster kültürünü kullandığını ve sinemasıyla, müziğiyle burjuvazinin milli kurtuluş bilincine ulaşmasına engel olduğunu yazmıştır⁸⁰¹. İlhan Selçuk, gerek Merkez Bankası’nda Amerika’nın elinde bulunan yüz milyondan, gerekse Amerika’ya bağlı sermaye gruplarının ellerindeki yüz milyona kadar paranın onların elinde bulunmasının, Türkiye içinde geniş oyunlara imkan verdiğini yazıyordu. Yazara göre, 25 yıllık propagandayla beyinleri yıkananlar ise Amerika peykliğine yatkın olduklarından bu oyunun oyuncularındılar. Türkiye’nin Rusya’yla tarihi ilişkileri, bu oyun sahnelerinin düzenlenmesinde etkiliydi⁸⁰².

Sol basındaki yazılarda Türk eğitimi ve bürokrasisi yanında işçi sendikaları da, ABD’nin başından beri ilgilendiği teşekküller arasında gösterilmiştir⁸⁰³. Hatta

⁷⁹⁶ Yön. (16 Temmuz 1965).Sayı.120, s.5

⁷⁹⁷ Avcıoğlu, Doğan. (1969):a.g.e., s.945

⁷⁹⁸ Devrim. (17 Kasım 1970). Türkiye Üzerinde Yeni Amerikan Oyunları, s.7

⁷⁹⁹ Devrim. (30 Mart 1971).s.7

⁸⁰⁰ Emek. (6 Ekim 1969). Sayı.12, s.15

⁸⁰¹ Aydınlık. (Kasım 1968).s.26

⁸⁰² Selçuk, İlhan. (9 Temmuz 1965). Ham Hayallerin Sahipleri, Yön, Sayı.119, s.3

⁸⁰³ Avcıoğlu, Doğan. (1969):a.g.e.,s.949

Ant dergisinde, Türk-İş, Amerikanın ve Amerikan işçilerinin hizmetinde olmakla suçlanmıştır⁸⁰⁴. TİP milletvekilleri ise AID'in faaliyetlerinin Meclis tarafından tartışılması için verdikleri önergede; bütün devlet dairelerinde ne olup bittiğini izleyen ve çeşitli konularda araştırmalar yaptırmakta olan AID'nin işçi sendikalarına da el attığını ve Türk-İş Konfederasyonuna yaptığı yardımlar vesilesiyle, Türk işçi hareketini kontrol etme ve kendi isteklerine uygun yöne sevk etme çabaları içine girdiğini iddia etmişlerdir⁸⁰⁵.

Sol yazarlar, Amerikanın emperyalist emelleri için kullandığı diğer bir kesim olarak “ordu” üzerinde durmuşlardır. Doğan Özgüden, Amerika'nın zaten kendi emir komutasında olan ordunun komutanlarına maddi imkan ve imtiyazlar tanıyarak, OYAK'ı yabancı şirketlerle karlı ticaret işine sokarak kendi halkından koparmak istediğini yazmaktaydı⁸⁰⁶.

Amerika'nın tüm bu emperyalist metotlarını “anti-komünizm” gölgesi altında sürdürdüğü sol yazarlarca dile getirilmiştir. Anti-komünizm ateşi, ABD'de yaşamın tüm alanlarına ekonomi, siyaset ve ideolojiye kadar yayılmıştı. Sosyalizmi yenmek için propaganda ve saldırı yöntemlerini kullanıyorlardı⁸⁰⁷. Mehmet Ali Aybar'a göre, milli kurtuluş ve sosyalizm akımı güçlenmeye başlayınca, emperyalistler içerdeki adamlarını, ortaklarını harekete itmiş ve komünizm umacasını canlandırarak, dış tehlikeden söz açmışlardı⁸⁰⁸. Nitekim, sol yazarlarda, Türkiye'deki komünizm tehdidinin Amerika tarafından yaratılan suni bir tehdit olduğu düşüncesi hakimdi.

Sol yazarlarca anti-komünizm, emperyalizmin ihraç metası ve kökü dışarıda bir akım, sömürgecilerin saldırdığı korku olarak tanımlanmıştır. Onlara göre; komünizmle mücadele altında yapılanlar, Türk halkının uyanışını geciktirmek, Türk halkını yabancılarla ortak olarak sömürmek içindi. Bu maske altında Amerika sömürgeciliğini sürdürmekteydi. Anti-komünizmin masraflarını Amerika'daki Rockefeller ve Ford Vakfı'nın ödediği ve bu yolda Türkiye'deki bilimsel kurumlara yardım yapıldığı, bir takım yayınların finanse edildiği iddia edilmekteydi. Oysa

⁸⁰⁴ Ant. (6Haziran 1967). Sayı.23, s.11

⁸⁰⁵ Uslu, Nasuh. (2000a):a.g.e., s.39; Millet Meclisi Tutanak Dergisi (1 Mart 1968). Dö.2, Ot.3, C.27, s.29

⁸⁰⁶ Özgüden, Doğan. (25 Nisan 1967). Ant, Sayı.17,s.3

⁸⁰⁷ Hoca, Enver. (1998). Emperyalizm ve Devrim, Çev.M.Murat, İstanbul:Evrensel Basım Yayın, s.15

⁸⁰⁸ Aybar, Mehmet Ali. (1967). Hodri Meydan, Ankara: Ankara Basım,s.7

Türkiye’de kominizm tehlikesine karşı koyacak olan Amerika’nın üs ve istihbarat servisleri değil,Türk polisi ve ordusuydu⁸⁰⁹. İlhan Selçuk’un makalelerinde, Türkiye de kurulan Komünizm İle Mücadele Derneğinin maksadının, Türkiye de zaten kanunlarla yasaklanmış olan komünizm ile mücadele olmadığını, amacın halk uyanışını sağlayanlara bazı kesimlerin hücumlarını hazırlamak olduğunu şöyle dile getirilmiştir: “Türkiye’de sosyal fikirlerin gelişmesinden korkan Amerika’nın politika piyasasına sürdükleri Demirel’in Marrison temsilciliğinden başbakan yardımcılığına sıçraması, Türkiye’de oynanan oyunların kavranmasına sebep oldu. Bu uyanış karşısında, kapitalizmin temsilcileri cadı kazanını kaynattılar. Kahrolsun komünizm kampanyası başlattılar⁸¹⁰.” İşte sol basında komünizm tehdidi, Amerika’nın Türkiye’deki ekonomik ve siyasi emperyalizminin kapısını açan, hem de gelişmesini sağlayan bir unsur olarak değerlendirilmiştir.

Amerikan emperyalizminin kültürel ve siyasi boyutlarını içimize Türkiye’ye yerleştiren diğer bir unsur ise Türkiye’deki batılılaşma çabaları olmuştur. Cahit Tanyol, YÖN dergisindeki yazısında bunu şöyle ifade etmiştir: “Batılılaşma hareketi devleti uçurumdan kurtaramamış, bizde sadece bir sömürge halkı yatkınlığı uyandırmıştır. 150 yıldan beri Türkiye’de oynanan dram, batılılaşma adı altında Türk halkını sömürgecilerin kucağına atmaktır. Bu çabalar İkinci Dünya Savaşından sonra daha da hızlandı. Batının dışında olmak, gerisinde olmak anlamına gelmez⁸¹¹.”

Nitekim, bir devlet üzerinde özellikle eğitim ve kültür kanallarını kullanarak bu şekilde sürdürülmeye çalışılan hakimiyet, bir binanın direklerinin yıkılmaya çalışılması yada bir hastaya kendi kanından başka uyumsuz bir kan verilmesi gibidir. Bu nedenle sol basındaki yazılarda haklılık payı fazla ise de, bu konunun dile getirilmesi de eleştiriye dayalı çözümsüzlükten öteye gitmemiştir. Oysa kültürel emperyalizm, bir dış politika sorunu olduğu kadar, hem sol hem sağ kesimde dönemin bütün politikacılarının, yazarlarının ciddiyle eğilmesi ve sosyolojik ve ekonomik olarak ele alınması gereken ve geçmişteki sonuçlarının da masaya

⁸⁰⁹ Naci, Fethi. (2 Temmuz 1965). Kökü Dışarıda Bir Akım:Anti-kominizm, Yön, Sayı.118, s.6; Tanyol, Cahit. (30 Temmuz 1965). Tehlike Çanı, Yön, Sayı.122, s.7; Türk Solu (26 Ağustos 1969).Amerikan Casusluk Teşkilatının Gizli Raporları, Sayı.93,s.13

⁸¹⁰ Selçuk, İlhan. (20 Ağustos 1965). Kökü Dışarıda Bir Dernek, Yön, Sayı.125, s.5; Selçuk, İlhan. (9 Temmuz 1965). Ham hayallerin Sahipleri, Yön, Sayı.119, s.3

⁸¹¹ Tanyol; Cahit. (30 Temmuz 1965). Tehlike Çanı, Yön, Sayı.122, s.7

yatırılmasını gerektiren bir konu idi. Öyle ki, bu emperyalizm metodu günümüzde de etkisini yitirmiş değildir.

4.8. CIA (Amerikan Merkezi İstihbarat Ajansı)

CIA Amerikan dış politikasının en önemli dayanaklarından biridir. Sol yazarlar CIA'nın Amerika'nın Türkiye'deki emperyalist faaliyetlerinin bir aracı olduğu ve Türkiye'nin iç işlerine karıştığı üzerinde sıkça durmuşlardır. Sol yazarlara göre her taşın altında Amerika ve CIA vardı. 27 Mayıs'ın, 1963 Ocak ve Mayıs aylarında Talat Aydemir liderliğindeki başarısız darbe girişimlerinin, 12 Mart'ın arkasında bile CIA vardı.

Mümtaz Soysal'ın tanımıyla CIA, Mc Carthy'ci anlayışla yönetilen, Amerika'dan bağımsız her hareketi komünistlikle suçlayan, hükümet darbeleri tertipleyen büyük bir casusluk teşkilatı idi. Soysal, CIA'nın 27 Mayıs'taki rolü hakkında şunları söylemiştir: "CIA, 27 Mayısı önceden öğrenmiş fakat Menderes Moskova'ya gitme kararı aldığı için bu bilgiyi kendisine saklamıştır. Amerika dostu Menderes Moskova seyahatine kalkışmasaydı, CIA'nın 27 Mayısı istihbaratı ile nasıl değerlendireceğini düşünmek bile dehşet verici⁸¹²."

Cumhuriyet gazetesindeki yazıda da CIA'nın faaliyetleri ve gücü hakkında şunlar yazılıyordu: "CIA, Amerika'dan Yakın Doğu'ya, Afrika'dan Ortadoğu'ya kadar türlü işler çevirmiş, Amerikan çıkarlarının devamı için başka ülkelerin iç işlerine karışmış, hükümet devirmiş bir örgüttür. CIA, Başkan Kennedy zamanında fiyasko ile sonuçlanan Domuzlar körfezi çıkarmasını planlamış, 1954 yılında United Fruit Company ile birlikte Guatelama'daki Arbenz hükümetinin devrilmesinde rol almıştır. 500 milyon dolardan fazla bütçesi ile Birleşik Amerika'da devlet içinde devlettir⁸¹³."

Nevzat Üstün ise, "CIA ile Hilton otelinde karşılaşacağımız gibi, gecekondularda bile CIA ile karşılaşmak olanaklıdır⁸¹⁴." diyerek, CIA'nın Türkiye'de varlık alanını çizmiştir. Yine Nevzat Üstün bu konuyu şu örnekle açıklamıştır: "Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı, CIA'nın kötülüklerini anlatan bir afişi bastırmışlardı. Daha mürekkebi kurumadan polisler basımevine dolmuşlardı. Afişlere

⁸¹² Soysal, Mümtaz. (6 Ağustos 1965). Yön, Sayı.123, s.4.

⁸¹³ Balcı, Ergün. (7 Ağustos 1971).Cumhuriyet, s.3

⁸¹⁴ Üstün, Nevzat,a.g.e. s.102

el konulmuştu. Anayasamıza aykırı olarak polisi kendi kendine böyle bir davranışta bulunmaya iten güçler vardı. CIA, Türkiye’de böylesine açıktan açığa korunacak kadar güçlüydü⁸¹⁵.”

Nitekim MİT istihbarat Başkan yardımcısı iken CIA hesabına casusluk yapmaktan yakalanan Albay Sabahattin Savaşman anılarında, MİT’in 1950’lerden beri CIA ile çalıştığını ve personelinin Amerikalılar tarafından eğitildiğini, her türlü bilgi alış-verişi yapıldığını ve bunların karşılığı olarak milyonlarca doların aktığını yıllar sonra dile getirmiştir. Savaşman’a göre, MİT-CIA ilişkisinde toplanan bilgiler, CIA’ya gönderilmekteydi⁸¹⁶. Yine Ecevit’e göre adını bile bilmediği Özel Harp Dairesi’nin ihtiyaçları ABD tarafından karşılanıyordu. Bülent Ecevit Ulus gazetesinde, CIA’nin, seçimlerde ABD yanlısı partilerin işbaşına gelmesini sağlamak için para yardımı yaptığını, hatta sandık hilelerine başvurduğunu; ABD aleyhtarı muhalefeti bastırmak için komünist tehlikeyi ileri sürdüğünü iddia etmiştir⁸¹⁷. Ayrıca Amerikan haber alma merkezinin, Türk-İş Konfederasyonu’nu rakiplerine karşı desteklediği ve CIA’nin, eğitim ile ilgili kurumlara para aktardığı iddia edilmiştir⁸¹⁸.

Kısaca CIA, Amerika’nın siyasi, ekonomik bütün politikalarında etkili bir araç olmuş ve etkisini Türkiye’de de hissettirdiği sol yazarlarca sürekli gündeme getirilmiştir. Sol yazarlarda, CIA’nın Türkiye’de güçlenmekte olan solu yok etmeyi amaçladığı düşüncesi hakimdi.

4.9. Amerikancı Politikanın Eleştirisi

1960’lı yıllarda sol yazar ve politikacıların üzerinde en çok görüş bildirdikleri, eleştirdikleri konuların başında, Türkiye’nin Amerika ile ilişkilerdeki bağımlı politikası gelmekteydi. Türkiye’nin Amerikanın uydusu haline geldiği iddiasında bulunulmuştu. Pek çok yazar ve politikacı, 1947’deki Truman doktrininden itibaren, Türk dış politikası’nın Amerikan devlet adamlarının arzu ve kararlarına tamamen bağımlı hale getirildiğini iddia etmişlerdi. Yazarlar, Türkiye’nin özellikle 1950’lerde, sanki Batı ittifakı dışında hiçbir dış politika çıkarı yokmuş gibi

⁸¹⁵ Üstün, Nevzat, a.g.e.s.109-110

⁸¹⁶ Savaşman, Sabahattin, 3.Adam Anlatıyor: MİT-CIA İlişkisi, İstanbul:Kaynak Yay.

⁸¹⁷ Ecevit, Bülent. (21 Haziran 1966). Ulus

⁸¹⁸ George, Harris S:a.g.e.s.137

davrandığını ve Batılı müttefiklerinin karar ve davranışlarını takip etmekten başka bir politika izlemediğini dile getirmekteydiler⁸¹⁹.

Türkiye'nin Amerikanın uydusu haline gelmesinde geleneksel, batıcı, pasif, dış politika izleyen Türk yöneticilerinin hatası olduğu solcu yazarların yazılarında sürekli yinelenmiştir. Bu konuda Ecevit hariç döneme damgasını vuran bütün yöneticiler Amerikancı iddialarından nasibini almıştır. Ecevit'e de Kıbrıs müdahalesinden sonra eleştiriler olmuşsa da, Demirel ve İnönü'yle kıyaslandığında daha az ölçüdedir. Avcıoğlu'nun deyiimiyle “Yurtta Amerika, cihanda Amerika” politikasında, Türk yöneticilerin katkılarını ise Ant dergisi şöyle anlatmıştır: “1947'lerden sonra, Amerika'ya bazı yöneticilerimiz “aman yurdumuza gelin.” diye kucak açmışlardır. Ödünç Verme Ve Kiralama Kanunları, Marshall yardımları bunun için biçilmiş kaftan olmuştur. 1950'de iktidar değişince, yurdumuzu “küçük Amerika” yapacağız diyen sorumlular çıkmıştır. Yurdumuzu “küçük Amerika” yapmak demek, Amerika sömürgesi yapmak demektir. Fakat buna karşı çıkanlara Türkiye'yi Amerika güdümünde ülke haline getirenler vatan haini gözüyle bakmışlardır. Kore'ye asker gösterme rezaleti de üstüne tüy dikmiştir⁸²⁰.”

Sol gruplara göre, 1950'li, 1960'lı yıllarda Türkiye, birçok politikasında ABD'den bir talep gelmemesine rağmen, ABD'yi memnun etmeye çalışmış ve ABD'nin yolundan ayrılmamıştır. Türkiye bu dönemdeki dış politikasında kendi ulusal çıkarları gözetmek yerine, Amerika'ya bağlılığını göstermeyi birinci plana almıştır. Kore'ye asker göndermesi, Küba ve Kıbrıs krizlerindeki davranışları, BM'de oy kullanırken Amerika lehine kullandığı oylar bu tek taraflı dostluğun ve sadakatin birer örnekleri olmuştur. Ayrıca Türk solu Türkiye'nin ABD'nin etkisinde olduğunu iddia ederken özellikle Türkiye'nin Çini 1971 yılına kadar tanımamış olması üzerinde durmakta ve bunun yegane nedenini, ABD'nin gözüne hoş görünmeye bağlamaktaydı. Sol görüş taşımayan başka yazar ve politikacılar da, Çini tanımının Türkiye'ye yarar getireceğini söyleyerek bu konuda takip edilen politikanın anlamsızlığına dikkat çekmekteydiler. ABD'nin Çini tanımama yönünde Türkiye'den açık bir talebi olmamasına, ya da Türkiye'ye açık bir baskı uygulamamasına rağmen Türk yöneticilerinin bu hareketi, kör bir politika takip

⁸¹⁹ Uslu, Nasuh. (2000a):a.g.e.,s.37

⁸²⁰ Kemal, Mehmet. (29 Ekim 1968). Amerikan Emperyalizmi, Ant, Sayı.96, s.11

ederek, kendi çıkarlarını dikkate dahi almadan Amerikalıları memnun etme davranışı olarak tanımlanmaktaydı⁸²¹.

Türk iç ve dış politikasında Amerika'nın ve Amerikancı politikanın uygulamaları hakkında, sol yazarların makalelerinden şu örnekleri verebiliriz: Mesela Cumhuriyet gazetesinde Sadi Kocaş “ Amerika, karşı blok ile ticari münasebetlerde bulunulmamasını istedi. Bu isteği en ciddi uyanların başında biz vardık. Amerika, Ortadoğu meselelerine kendi çıkarları zaviyesinden müdahale etti. En yakın işbirliğini bizden gördü. Amerika teknik, stratejik zaruretlerle Türkiye topraklarından faydalanmak istedi. Bir ittifak anlayışından da ileri cömertliği yine biz gösterdik. Amerika Küba yüzünden bir savaşı göze aldı. Bu ciddi karara ilk uyan biz olduk.”⁸²² diyordu. Abdi İpekçi ise, “NATO'ya girmek, Amerikan yardımını artırmak için her çareye başvurmuşuz. Kore'ye asker göndermeye biz hevesli olmuşuz. Önümüze konulan ikili anlaşmaları metnini incelemeye lüzum görmeden imzalamışız. Amerika, ülkemize asker gönderdikçe, üs kurdukça, uzman yolladıkça memnun olmuşuz. Amerikan sermayesini daha fazla çekebilmek için kanunlar çıkarmışız. Uluslararası toplantılarda Amerika'nın gözünün içine bakmışız. Amerika teklifi daha oya koymadan elimizi kaldırmışız⁸²³.” eleştirisini yapıyordu. Fethi Naci'nin eleştirirleri de aynı mealde idi: “İlk milli kurtuluş savaşı veren ülke olduğumuz halde, BM'de diğerlerine karşı emperyalist ülkeleri tutmak zorunda kalmışız. Milli eğitimimize Amerikan Yardım Teşkilatı (AID) istediği gibi karışmaktadır. Amerika'dan uzmanlar getirilip, Amerika'ya milli eğitim personeli gönderilmiştir. Bu personel seçimi Amerika'ya bırakılmıştır⁸²⁴.” Abdi İpekçi ise Türkiye'nin bu sadık müttefik rolüne karşı Amerika'nın tavrını şöyle yazmıştı: “Amerikalılardan ne istedikse; hay hay demişler. Petrolünüzü verirsiniz olur. Ordunuzu emrimize verirsiniz olur. Üsler verirsiniz, ikili anlaşmalar imzalarsanız olur. Amerikan temsilcisi firmanın müteahhidini parti başkanı yaparsanız olur⁸²⁵.”

Görüldüğü gibi, sol basın sadece Amerika'nın Türkiye'ye uydu devlet muamelesini eleştirmemiş, bu politikaya meydan veren ve ülkemiz dış siyasetini

⁸²¹ Uslu, Nasuh. (2000a):a.g.e.,s.44; Millet Meclisi Tutanak Dergisi. (20 Şubat 1968). Dö.2, Ot.3, C.25, s.469; Çamlı, İbrahim. (17 Nisan 1971). Cumhuriyet.

⁸²² Kocaş, Sadi. (3 Ağustos 1966). Dostlarımızı Uyarma, Cumhuriyet, s.2

⁸²³ İpekçi, Abdi. (19 Mayıs 1970). Görüntüyü Azaltmak, Milliyet, s.11

⁸²⁴ Naci, Fethi. (6 Ağustos 1965). Emperyalizm Nedir?, Yön, Sayı.123, s.8

⁸²⁵ Kemal, Mehmet. (30 Temmuz 1965).Tarihin Doğruladığı, Yön, Sayı.122, s.6

Amerika'nın eline bıraktığını iddia ettikleri politikacı ve aydınlara da eleştiriler yönelmiştir.

SONUÇ

Türkiye ve Amerika arasında 1947’lerde başlayan ilişkiler, Kıbrıs olayına kadar hemen hemen sorgulanmadan devam etmiştir. 1950’li yıllardaki ABD-Türkiye ilişkilerindeki balayı döneminin ardından gelen 1960 darbesi, Türk demokrasisinde kesintiye sebep olurken, Türk-Amerikan ilişkilerinde hiçbir kesinti yaratmamıştı. Menderes’in Amerika’ya yönelik politikası askeri yönetim ve sonra gelen sivil hükümet tarafından devam ettirilmişti. Fakat bu yeni dönemin tek farkı, Türk-Amerikan ilişkilerinin politikacıların tekelinden çıkararak, kamuoyunda da tartışılmaya başlanması idi.

Bu yıllarda artık dış ilişkilerin düzenlenmesinde önemli bir iç öge haline gelen kamuoyunun oluşturulması sürecinde gerek devletler gerekse ülke içindeki sosyal gruplar, basını etkin bir şekilde kullanma çabasına girmişti. 27 Mayıs’ın açılışını yaptığı dönem yeni bir politik kültürün oluşmasına tekabül ederken, basın organlarının kamuoyu yaratmadaki etkinliği artmıştır. Artık basın iç ve dış politika da dikkate alınan bir baskı grubu aracı olmuştur 1960 anayasasından sonra sol grupların rejimin temellerini ve dış politika konularını sorgulayıp eleştirmeye başlamalarıyla birlikte gazete ve dergiler, solcu düşüncenin tartışma platformu haline gelmişti. Sol basın organlarının daha özgürce tartışma formu yaratmaları için imkanların doğmasına paralel olarak sol gazete ve dergilerin sayıları da artmıştır. Ayrıca, Lenin’in, “Devrimci teori olmadan, devrimci hareket olmaz” sözü de sosyalist kitap, gazete ve derginin 27 Mayıs sonrasında bu kadar çok sayıda çıkartılmasının nedenini açıklayabilir.

Sol yazar ve politikacılar arasında sosyalizmin teorisi konusunda ayrışmalar olsa da, dış politika ile ilgili fikirlerde ortaklıklar mevcuttu. Hepsinin dış politika yazılarında ortak zemin ”Amerika ve NATO’ya hayır” politik söylemiydi. Bu söylemlerin bulunduğu nokta Türkiye’nin Amerikan uydusu olduğuydu. Ancak 1965 yılına kadar sol basında daha ılımlı yazılar yer alıyordu. Eleştiriler daha çok Türkiye’nin Amerika’ya bağımlı politikası ve Türkiye’nin Üçüncü Dünya ve Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerinin geliştirilmesi üzerinde yoğunlaşmıştı. Sol kesimlerin, Türkiye’nin ABD ve NATO ile bağlarını koparması yönünde radikal

çıkışlar yapmaları Kıbrıs sorunundan sonra başlamış ve Türk dış politikasındaki her konu Amerika ile ilişkiler çerçevesinde ele alınmıştır.

1960'lı yılların ortalarından itibaren sol basında tartışmaların kalkış noktası, Amerika'nın Türkiye politikası çerçevesinde yaşanan hayal kırıklıkları ve Amerika ile Türkiye arasındaki ekonomik ve askeri ilişkiler olmuştur. Bu politikalar patron-uydu devlet ilişkisinin tezahürü şeklinde aktarılmıştı. Onlara göre, Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkileri inceleyen bazı burjuva yazarlarının ileri sürdüğü gibi ilişkiler, dostluk temelleri üzerine kurulmamıştı. ABD ile Osmanlı arasında başlayan ve Cumhuriyet döneminde devam eden ilişkiler sürekli bir sorun kaynağı olmuştu.

Türkiye'nin Amerika ile ilişkilerini eleştiren yazarlardan bir kısmı, ABD ve NATO'yla bağlantılara son verilmesini savunurken, bir kısmı ise NATO ve ABD'yle ilişkilerin gözden geçirilmesini yani ittifak içinde kalıp ancak bağımsız bir dış politikayı savunmaktaydılar. Birinci gruba giren yazarlara göre, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra izlediği ABD'ye ve NATO'ya bağımlı dış politika, Türkiye'nin güvenliğini ve bağımsızlığını tehdit etmekteydi. İkili anlaşmalar feshedilerek Türkiye üzerindeki Amerikan sömürüsüne son verilmeliydi. İkinci gruba giren yazarlara göre, Türkiye kişilikli ve gerçekçi bir dış politika izlemediğinden, savunma konusunda verdiği tavizlerden dolayı ABD'nin nüfuzu altına girmişti. Bağımsızlık, eşitlik ilkeleri içinde ilişkiler ve anlaşmalar gözden geçirilmeliydi. İki devlet arasında yaşanan bazı olaylar sol basının, Amerika ve NATO ile ittifakının Türkiye'nin bağımsızlığı ve güvenliğine gölge düşürdüğü iddialarını haklı çıkarmıştı. Bu haklılık solcuların eleştirilerinin dozajını daha ağırlaştırmıştı.

Türkiye'nin ABD ile artan problemleri ve hayal kırıklıklarının yarattığı tartışma ortamı, Kıbrıs davasında ABD'nin Türkiye'ye destek vermemesi, radikal sol akımların ABD ve NATO karşıtı eğilimleri güçlendirmişti. Yazarların en fazla üzerinde durduğu ulusal mesele Kıbrıs kriziydi. Bu kriz, Türk-Amerikan ilişkilerinin her yönüyle incelenmesine neden olmuştu. Amerika ile Türkiye arasındaki ikili anlaşmalar gibi diğer sorunların da tartışılmasının kapısını Kıbrıs sorunu açmıştır, diyebiliriz. Türkiye'yi sadece Amerika değil, Üçüncü Dünya Ülkeleri ve Sovyetler de yalnız bırakmıştı. Bu sonuç geleneksel Türk dış politikası'nın eleştirilmesini beraberinde getirmekteydi. Sol basının Kıbrıs'ı ele alması kamuoyunun duyarlı olduğu ulusal bir mesele olmasından ve Amerikan'ın Türkiye üzerindeki baskılarının

yoğunlaşmasından kaynaklanıyordu. Johnson mektubu Türkiye'deki sol aydınları ve basını, Türk-Amerikan ilişkilerini daha yakından incelemeye iten önemli bir koz idi. Sol basın için Kıbrıs sorunu seslerini duyurmaları için bulunmaz bir fırsat olmuştu. Kıbrıs konusu gibi milli bir konudaki eleştirileri kamuoyunda ilgi görmüş ve siyasi olarak sol bu krizden kazançlı çıkarak, 1965 seçimlerinde parlamentoya girmişti.

Ancak sol basının ve yöneticilerinin Kıbrıs konusunda tutarlı bir çizgiye sahip olduğunu söylemek güçtür. Mesela, Kıbrıs krizinin başlarında, "Misak-ı Milli sınırları dışında davamız yoktur." diyen Mehmet Ali Aybar'ın daha sonraları milliyetçi bir üslup kullandığı görülmüştür. Yine sol basında 1964'te Kıbrıs'a müdahaleden yana yazılar yer alırken ve müdahalenin engellenmesinde Amerika'nın baskısı olduğu iddiaları gündeme gelirken, 1974'de de Ecevit'in Kıbrıs'a askeri hareketi eleştirilerek, yine Amerika'nın rolü olduğu yazılmıştı. Kıbrıs konusunda yapılan tartışmalarda alternatif çözümler içeren yazılara az rastlanılmaktadır. Genelde tartışmalar sorunun NATO ve ABD ittifakı dışında halledilmesi gerektiği üzerineydi. Ayrıca sol basında Kıbrıs krizinde Amerika'nın politikasını genel dış politika tercihleri içinde değerlendiren yazılara daha az rastlanmaktadır. Ancak Kıbrıs ve özellikle Küba krizi sırasında topraklarında bulunan füzeler sebebiyle uluslararası mücadelenin ortasında kalması ile ilgili yapılan tenkitlerde, bu olayların ulusal onur meselesini ilgilendirmelerinden ve uluslararası hiçbir politika ilkesiyle açıklanamayacaklarından, haklı unsurlar fazlaydı.

1970'li yıllarda en fazla eleştiri ve hayal kırıklığı yaratan konulardan biri haşhaş ekimi sorunu olmuştur. Amerika'nın Türkiye'ye uyguladığı baskılar neticesinde 12 Mart yönetimi ekimi yasaklamıştı. Demirel hükümetinin direndiği ve Ecevit hükümeti'nin ise askeri yönetimin yasakladığı ekime yeniden izin vermesi, bu konuda eleştirileri siyasilerden çok Amerikan politikasına yöneltmişti. 1971 darbesi sonunda sol gazetelerin çoğunun kapatılması sonucunda sol basının Türk iç ve dış politikasında etkinliği azalmasına paralel olarak haşhaş sorununa ilgi azalmıştır. Ancak Türkiye 1973 yılında tekrar sivil hükümetler tarafından yönetilmeye başladığında, 1960'lı yıllardaki yoğunluğa erişemese de Türk-Amerikan ilişkileri haşhaş ve Kıbrıs sorunları çerçevesinde tekrar basında ele alınmaya başlamıştır. 1975 yılında alınan ambargo kararı Amerikan karşıtlığını sol gruplara özgü olmaktan çıkarmış ve sağ parti ve yazarlar da konuya duyarlı yaklaşmışlardır. Ülkeler

arasındaki ilişkilerde hiçbir zaman devamlı dostluk-düşmanlık olamayacağı, tek kriterin milli menfaat olduğu⁸²⁶, Amerika örneğinden hareketle hem sol hem de bazı sağ görüşlü yazarlar tarafından vurgulanmıştır.

Sol gazete ve dergiler, Türk dış politikası ve özellikle Amerika ile ilişkilerde yaşanan gelişmeleri ele alarak ve bu konuda eleştiri ve gözlemlerde bulunarak Türk dış hatta iç siyasi hayatını etkilemeye çalışmışlardır. Günümüzde bile tirajları 50 bini aşmayan sol yayın organlarının o yıllarda 200 bin tiraja sahip olduğu düşünülürse, bu etkinin büyüklüğü anlaşılabilir. Bazı gerçeklerin gün ışığına çıkarılmasında ve Türk dış politikasının tümü ile kamuoyunda tartışılmasını sağlayarak, memlekette dış politika konuları etrafındaki bilgisizliğin dağılmasında önemli katkıları olmuştur. Dış politika'nın politikacıların tekelinden çıkıp, kamuoyuna da mal olmasında rolleri yadsınamaz. Belki 1960'lı yıllarda sayıları ve tirajları gittikçe artan sol basın olmasaydı, Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan bir çok hadise sadece politikacıların zihinlerinde kalacaktı.

Hükümetlerin de, bu yıllarda politikalarını belirlerken bu baskı grubunu yani basını göz ardı ettiklerini söylemek mümkün değildir. Nitekim, sol gruplar basın aracılığıyla, Türk-Amerikan ilişkilerinin yeniden yapılandırılması ve çok yönlü dış politika uygulanması için Türk hükümetleri üzerinde baskı yapmışlardır. Uluslararası sistemde yaşanan gelişmelerin ve iki devlet arasında yaşanan olayların yanı sıra sol grupların gerek basın aracılığıyla gerek eylem ve protestolarla gösterdiği tepkilerin kamuoyunda yankı bulmasının da sonucu olarak, Türk dış politikasında yeni arayışlara girilmiştir. Türkiye 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren yalnızlıktan kurtulmaya çalışmış ve 1950'li yıllardaki tek taraflı politikalarını telafi etmeye çalışmıştır. 1923'ten itibaren Türk dış politikasının tek özelliği olan ABD ve Batı ile yakınlaşmanın Türkiye'nin çıkarlarına uygun olduğu ve ulusal çıkarlarını Amerikan çıkarlarına uydurma, onunla özdeş görme eğiliminden yavaş yavaş uzaklaşmaya başlanmıştır.

Özellikle 1965 yılında sağ görüşlü AP'nin iktidara gelmesi ile eleştiriler daha çok hükümetin dış politikasına yönelmişti. Bu eleştirilerde en büyük payı sol yazarlar tarafından Amerika'nın ücretli adamı olarak lanse edilen Demirel almıştı.

⁸²⁶ Yavuzalp, Ercüment (1998). Dış Politikada Oyunun Kuralları, Ankara: Bilgi Yayınevi, s.147

Demirel'in Amerika tarafından iktidara getirildiği ve Amerikancı olduğu iddiaları O'nu daha dikkatli bir politika izlemeye itmişti. Süleyman Demirel'in 1960'lı yılların sonlarına doğru dış politika değişikliğine gitmesinde Amerika ile ilişkilerde yaşanan hayal kırıklığının yanında sol basının da tetikleyici rolü olmuştur. Nitekim hükümet ABD'den bağımsız hareket edilebileceği yönünde girişimlerde bulunmuştur. Ancak bu girişimler hiçbir zaman Amerika ve NATO ile bağları koparma noktasına getirilmemiştir.

Ayrıca Amerikan yöneticileri bile Türkiye'de sol basında başlayan bu anti-amerikancı kampanyadan endişelerini zaman zaman dile getirmişlerdir. Çünkü Amerikan ulusal çıkarları ile Türkiye'deki ulusal uyanış çelişmekteydi. Türkiye'deki bu iç siyasi gelişmeler Türkiye'yi Sovyet cephesine kaydırabilirdi ya da en azından Türkiye yıllarca devam eden sadık müttefik rolünden tavizler vermek zorunda kalabilirdi. Öyle ki, Türkiye'nin hiçbir zaman Amerika'dan kopmasa da, sadık müttefik rolünden tavizler verdiği yaşanan bazı hadiselerde görülmüştür.

1960-1975 yılları arasındaki dönemde sol basının eleştiri ve görüşlerine zaman zaman ideoloji ve haksız unsurlar da girmiştir. Bu sebeple olaylar bazen abartılmıştır. Uluslararası politika kuralları ve Türkiye'nin gücü düşünülmeden yapılan eleştiriler de mevcuttur. Örneğin, Kıbrıs krizlerinde 1974'e kadar müdahale'nin ertelenmesi konusunda yapılan eleştiriler, Türkiye'nin askeri ve savunma gücü gücündeki eksiklikler düşünülmeden, realiteler görülmeden yapılmıştır. Ayrıca sol grupların 27 Mayıs darbesi, 12 Mart muhtırası, Kıbrıs'a 1964 ve 1967'de müdahalenin engellenmesi gibi önemli olaylarda Amerika'nın parmağı olduğu, ve Amerika'nın iç politikada sağcı grupları desteklediği gibi iddialarının büyük çoğunluğu o dönem için yeterli delillerden yoksundu. Bu iddiaların bir kısmı dönemin politikacı ve askeri liderlerinin yıllar sonra kitaplarında, anılarında yazdıkları ile biraz daha somut delillere kavuşmuştur.

Ayrıca, sol görüşlü aydın, politikacılar ve basın Türk-Amerikan ilişkileri konusunda sadece ideolojik unsurların ağır bastığı eleştiriye dayanan argümanlar kullanmış, fakat makul çözüm önerileri sunmamışlardır. Bazı haberlerin verilmesi, propagandaya yönelik yönlendirme ve eleştiri boyutunu aşmamıştır. Sosyalist aydın, politikacı ve yazarların anti-empyralist mücadeledeki bu eksiklikleri yine sosyalist bir yayın organında yer alan şu tanımlama ile uygulamanın karşılaştırılması

sonucunda daha iyi anlaşılabilir. “Hataları görmek ve sosyalist ideolojiyi savunmak devrimciliğin yeter şartı değildir. Devrimci, teoriyi eylemleriyle uygulayan kişidir.”⁸²⁷ Sol basında slogana ve propagandaya dayalı yöntemler izlendiğinden ulusal çıkarlar ve Türkiye’nin güvenliği için en doğru yol aranırken çözüm noktasında fazla gayret göstermedikleri veya gösteremedikleri anlaşılıyor.

1968’lerde Türkiye’de sol çeşitli eylemlere giriştiğinde ise dış politika sol kesimin iç politikadaki etkilerini artırmak için kullanılmıştır. Sol basındaki yazılarda dikkat çeken diğer bir özellik bunların sosyalist olduğu kadar milliyetçi bir üslup taşımasıdır. Öyle ki, Türkiye’de 1965’ten önce Amerika ve NATO karşı olmak vatan hainliği olarak, 1965’ten sonra milliyetçilik olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca sol basındaki yazılarda tarafsızlık ve objektiflik ölçülerinden zaman zaman uzaklaşıldığı görülmektedir. Bu hem ABD ve Sovyetler Birliği, hem Türk liderler hakkındaki yazılarda görülmüştür. Mesela İnönü’ye yönelik eleştiriler, 1947’de anlaşmalara imza koyan taraf olmasına rağmen, Menderes ve Demirel ile kıyaslandığında daha az ölçüdedir. Hatta Demirel Hükümeti’nin dış politikadaki bağımsızlık yönündeki çabaları sol basındaki yazılara çok az yansımıştır. Demirel hakkında yapılan eleştirilerde bazen haklı unsurlar olsa da, üslup ta nezaket kurallarının aşıldığı sezilmiştir. Ancak Demirel’e yöneltilen eleştirilerin Demirel ve AP iktidarı için faydaları da olmuştur. Demirel, kamuoyunda yaratılan tartışma ortamının da etkisiyle Doğulu devletler ve 3.dünya ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye yönelmiştir. Amerika desteğiyle geldiği iddia edilen lider bile, kamuoyundaki Amerikan aleyhtarlığının etkisinde kalarak yüzünü başka tarafa çevirebilmiştir.

1960–1975 döneminde dış politikada, özellikle Türkiye’nin Amerika ile ilişkilerinde yaşanan gelişmelerde hem Türk diplomasisi, hem yöneticiler açısından alınması gereken birçok ders vardır. Bu dönemde Türkiye’de sosyalistler ve savundukları fikirlerin sınavdan geçtiği bir dönemdir. Sosyalizmin Türkiye’de en parlak çağını yaşarken Türk iç ve dış siyasetine etkilerinin olumlu ve olumsuz yanları tartışılabilir de, Türkiye’de Amerika’ya karşı tepkilerle başlayan 68 olaylarının terör boyutuna ulaşip, 12 Mart darbesine yol açması kamuoyunda sosyalistlere karşı oluşan tepkiyi artırarak, söylemlerinin anlaşılmasına ve

⁸²⁷ Aydınlık Sosyalist Dergi. (Ocak 1969). Sayı.3, s.181

güvenirliliklerine darbe vuracaktır. Bu yıllardaki yoğun anti-amerikancı akım ise, zamanla yerini Türkiye’de sessizliğe bırakmıştır. Bunda 12 Mart 1971 darbesinin yarattığı ortamın etkisi olmuştur. Amerika’ya verilen bu tepkiler, diplomatik yollardan ziyade eylem ve protestolarla verildiğinden Türkiye iç istikrarı açısından olumsuz neticelerle sonuçlanmıştır. Bu eylemlerin asıl amacının Türkiye’de sosyalizmi gerçekleştirecek bir askeri darbe olduğu ile ilgili sonradan ortaya çıkan iddia ve ileri sürülen kanıtlar da oldukça anlamlı olup, günümüzde yaşanan kimi olaylara ders verici niteliktedir. Ancak Türkiye için bu dönemin günümüzde Amerika ile ilişkilerinde pek dikkate alındığı pek söylenemez. Johnson mektubu da unutulmuştur, Küba krizi de, ambargo da. Hatta şunu söyleyebiliriz ki, o dönemde “Amerika’ya hayır” diye haykıranların bir çoğu şimdi belki çoktan Amerika’ya yerleşmiştir, ya da çocuklarını Amerika’da okutmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- Ahmad, F.(1994).*Demokrasi Sürecinde Türkiye, 1945-1980*, Çev.Ahmet Fethi, İstanbul: Hil yayınları.
- Ahmad, F. (1977). *The Turkish Experiment in Democracy 1950-1975*, Boulder Colorado: Westview Pres.
- Akarşlan, M.(1994).*Değişen Dünya Dengeleri, Rusya Federasyonu: Yakın Çevre Politikası ve Türk Cumhuriyetleri*, Bursa:Ezgi Kitabevi.
- Alpat, İ.(1998).*Popüler Türk Solu Sözlüğü*, Ankara.
- Altan, Ç.(1971).*Ben Milletvekili İken*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Altan, Ç.(1967).*Onlar Uyanırken*, İstanbul: Ararat Yayınları.
- Altındal, A. (1970). *Haşhaş ve Emperyalizmi*, İstanbul: Havas Yayınları
- Ambrosa, S.E.(1992).*Dünyaya açılım, 1938'den günümüze Amerikan Dış politikası*, Çev.Rucihan Tul, Ankara:Dış Politika Enstitüsü Yayınları.
- Arar, İ. (1968). *Hükümet Programları (1920-1965)*, İstanbul:Burçak Yayınevi,
- Arcayürek, C.(1984).*Yeni Demokrasi, Yeni Arayışlar (1960-1975)*, Ankara: Bilgi Yayınları.
- Arcayürek, C.(1985). *Çankaya'ya Giden Yol (1971-1973)*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Armoğlu, F.(1993). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Cilt.1, Ankara: İş Bankası yayınları.
- Arı, Ö.(1977). *Türk-Amerikan İlişkilerinde Çok Yönlü Etkenler*, İstanbul: İ.Ü Yayınları.
- Arı, S. vd, (2004). *Amerika Özgürlük Havarisi Mi? Yoksa Günah Keçisi Mi?* Ankara: Platin Yayınları
- Arı, T.(1992). *Basra Körfezinde Güç Dengesi 1978-1991*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi
- Arı, T.(1994). *Global Politika Ve Güney Asya*, İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Armaoğlu, F (1991). *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Aslan, E. (1992). *Tartışma Süreci Yazıları 1, Sosyalizm, Dünya Ve Türkiye Üzerine*, İstanbul: Birleşim Yayınları,
- Ataöv, T.(1969). *Dünya-Amerika-Türkiye*, Ankara: Aydınlık Yayınevi. Avcıoğlu, Doğan.(1971). *Devrim Üzerine*, Ankara: Bilgi yayınevi.

- Avcioğlu, D.(1969). *Türkiye'nin Düzeni*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aybar, M.A.(1968). *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm, Seçmeler:1945-1967*, Ankara: Gerçek Yayınevi.
- Aybar, M.A.(1971).*12 Marttan Sonra*, Ankara: Sinan Yayınları.
- Aybar, M. A. (1967). *Hodri Meydan, TİP Mecliste*, Ankara
- Aydemir, T.(1968). *Talat Aydemir'in Hatıraları*, İstanbul: May Yayınları
- Aydinoğlu, E.(1992). *Türk Solu, Eleştirisel Bir Tarih Denemesi (1960-1971)*, İstanbul: Belge Yayınları.
- Başbakan Süleyman Demirel'in 17. Basın Toplantısı. (7 Şubat 1970).*Ankara
- Baykam, B.(1994). *27 Mayıs İlk Aşkımızdı*, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Behram, N.(1976). *Darağacında Üç Fidan, Anılar*, İstanbul: Everest Yayınları.
- Behram, N.(1977). *Sol Kendini Anlatıyor*, İstanbul: May Yayınları..
- Beinstein, B. J.(1980). *The Cuban Miissile Crisis:Dealing With The Problems Of The Reviseted*, Newyork:St.Martin's Pres.
- Bekata, H. O.(1975). *Dış Politika Ve Türkiye*, Ankara: Kardeş Matbaası.
- Belge, M (1989). *Sosyalizm, Türkiye Ve Gelecek*, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Berkes, N.(1967). *Türk Düşününde Batı Sorunu*, İstanbul:Bilgi yayınevi.
- Belli, M. (1970). *Yazılar (1965–1970)*, Ankara
- Birand, M.A.(1971). *Diyet, Türkiye ve Kıbrıs Üzerine Uluslararası Pazarlıklar*, İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi.
- Birand, M. A.(1976). *30 Sıcak Gün*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Birand, M. A.vd, (1994). *12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, Ankara:İmge Kitabevi.
- Boran, B.(1970). *Türkiye'de Sosyalizmin Sorunları*, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Bostancioğlu, B.(1999). *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Bölükbaşı, S. (2001). *Barışçı Çözumsuzlük, Ankara'nın ABD ve BM İle Kıbrıs Macerası*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Cem, İ.(1980). *Tarih Açısından 12 Mart*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- CHP Programı.(1961). Ankara: Ankara Basımevi.
- Coşkun, S. vd. (1995). *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler*, İstanbul: Alan Yayınları
- Çamlı, İ.(1966). *Dünya-Amerika-Türkiye Ve Diğer Dış Politika Yazuları*, İstanbul: Köprü Yayınları.

- Çavdar, T.(2000). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, (1950-1995)*, Ankara:İmge Kitabevi.
- Çubukçu, A.(2002). *Bizim 68*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Ecevit, B.(1967). *Dış Politika*, Ankara: Yarın Yayınları.
- Enginün, İ. (1994). *Amerika ve Halide Edip Adivar, 500 yılında Amerika*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Erhan, Ç. (2001). *Türk- Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Erhan, Ç.(1996). *Beyaz Savaş, Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Erhan, Ç. (1999). *1830 Osmanlı-Amerikan Gizli Antlaşması'nın Gizli Maddesi ve Sonuçları*, Ankara: TTK Basımevi.
- Erkanlı, O..(1972). *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, İstanbul: Baha Kitabevi.
- Erim, N.(1975). *Bildiğim Ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ankara: Ajans Türk Matbaası.
- Eriş, M.(1974). *Amerikan-Rus Emperyalizmi*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gevgili, A. (1987). *Yükseliş ve Düşüş*, İstanbul: Bağlam Yayınları
- Ghee, G. M.(1992). *ABD-NATO-Ortadoğu*, Çev. Belkis Çorakçı, Ankara: Bilgi Yayınları
- Giritli, İ.(1968). *Neden NATO'ya Evet?*, İstanbul:Ak Yayınları
- Gönen R.vd, (2000a).*Türkiye'nin Dış Politika Gündemi:Kimlik-Demokrasi Ve Güvenlik*, İstanbul:Liberte Yayınları.
- Gönen, R. (2000b).*Amerika kışkacında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası*, İstanbul:Liberte Yayınları.
- Gönlübol, M.(1993). *Uluslararası Politika, İlkeler, Kavramlar, Kurumlar*, Ankara: Atilla Kitabevi.
- Gönlübol, M.(1996). *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara: Siyasal Kitabevi
- Güldemir, U. (1986). *Çevik Kuvvetin Gölgesinde Türkiye (1980-1984)*, İstanbul: Tekin Yayınevi
- Gürün, K (1983). *Dışişleri ve Türk Politikası*, Ankara: AÜSBF Yayınları
- Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları (Mayıs 1994). *Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünü-Bugünü- Yarını*, İstanbul.

- Harris, G. S.(1972). *Troubled Alliance:Turkish-American Problems İn Historical Perspective, (1945-1971)*, Washington:American Enterprise İnstitute.
- Hoca, E. (1998). *Emperyalizm ve Devrim*, Çev.M.Murat, İstanbul:Evrensel Basım Yayın
- İçli, T. (2005). *Demokratik Sol Hareket ve Demokratik Sol Felsefe Nedir?*, Ankara: Başak Matbaacılık
- İlhan, A (1970).*Hangi Sol, Anılar-Acılar*, Ankara: Bilgi Yayınları
- Kayalı, K.(1994). *Türk Düşünce Dünyası I*, Ankara: Ayyıldız Yayınları.
- Kaplan, M. (1969). *Variants on six Models of he International System* , James N.Roscnav ed.*International Politics and Foreign Policy*, New York:The Free Pres, Keesing's Contemporary Archives.(1959-1960). Keesing's Publications Limited of Bristol, C.12
- Kışlalı, A T.(1974). *Öğrenci Ayaklanmaları*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kıvılcımlı, H.(1970). *27 Mayıs Ve YÖN Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi*, İstanbul: Ant Yayınları.
- Kıvılcımlı, H.(1978). *Opurtunizm nedir? Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması, Demokratik Zorlama*, İstanbul:Derleniş Yayınları.
- Kıvılcımlı, H. (1995). *Sosyalist Gazete Yazıları*, İstanbul: Derleniş Yayınları.
- Kili, S. (1976). *1960-1975 döneminde CHP'de gelişmeler*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Kongar, E.(2000). *21. Yüzyılda Türkiye*, İstanbul: Remzi Yayınevi.
- Küçük, Y.(1987). *Türkiye Üzerine Tezler*, Ankara:Tekin Yayınevi.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1972). *Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası 1945-1970*, AÜSBF Yayını.
- Maliye Bakanlığı Yayınları.(1968). *Türkiye'ye Amerikan İktisadi Yardımları, (1945-1968)*, Ankara.
- Mango, A.(1976).*Turkey: Delicately Poised Ally* ,Colifornia: Beverley Hills.
- Mengüç, Y. K. (1998). *Türkiye Sol Hareketinde Yasadışı Örgütlenmeler ve İdeolojide Ayrışma (Basılmamış Master Tezi)*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mumcu, U. (2002). *Bütün Yazıları: Amerika Küsmesin*, Ankara: Um-ag vakfı yayınları.
- Mülayim, Z.G.(1973). *Bağımsız Dış Politika*, Ankara: Halkevleri Basımevi.

- Okman, C. (1987). *NATO Stratejileri Ve Türkiye*, Ankara: Dış Politika Enstitüsü.
- Olgun, A. (1991). *Kıbrıs Gerçeği (1931–1990)*, Ankara: Demircioğlu Matbaacılık.
- Oran, B. (2002). *Türk Dış Politikası*, C.1, İstanbul: İletişim Yayıncılık
- Orkunt, S. (1978). *Türkiye-ABD Askeri İlişkileri*, İstanbul:Milliyet yayınları.
- Özdemir, H.(1986). *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı:YÖN Hareketi*, Ankara:Bilgi Yayınevi.
- Özdemir, H.(1993). *1960'lar Türkiyesi'nde Sol Kemalizm:Yön Hareketi*, İstanbul: İz yayıncılık.
- Özgen, M.İ.(1989). *Türkiye'de Şiddet Hareketleri Kaynakları ve Hedefleri*, Ankara: Yeni Forum Yayıncılık.
- Perinçek, D.(1996). *Avrasya Seçeneği: Türkiye İçin Bağımsız Dış Politika*, İstanbul: Analiz Basımevi.
- Sander, O.(1994). *Siyasi Tarih 2*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Sargın, N.(2001). *TİP'li Yıllar*, Ankara: Felis Yayınları.
- Sarıca, M. vd, (1975). *Kıbrıs Sorunu*, İstanbul: İ.Ü Yayınları.
- Sarınay, Y. (1988). *Türkiye'nin NATO'ya Girişi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Savaşman, S. *3.Adam Anlatıyor:MIT-CIA İlişkisi*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Sayılgan, A.(1976). *Türkiye'de Sol Hareketler*, İstanbul
- Sezer, D.(1972). *Kamuoyu Ve Dış Politika*, Ankara: AÜSBF Yayınları.
- Songar, A.(1975). *Haşhaş Meselesi Ve Türkiye*, İstanbul: Hareket Yayınları.
- Sosyalizm Ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi.
- Sönmezoğlu, F.(1987). *ABD'nin Türkiye Politikası*, İstanbul: Der Yayınları.
- Şahin, H.(2002). *Johnson Mektubu*, İstanbul:Gendaş A.Ş.
- Şahinbaş, F. (1968). *Türkiye-ABD İlişkileri Konferans Notları*, Dış işleri Akademisi.
- TİP Tüzüğü*.(1962). İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Toker, M.(1971). *Sağda Solda Vuruşanlar: Türkiye'de İki Yönlü İhtilalin Anatomisi*, Ankara: Akis Yayınları.
- Tunçay, M.(1991). *Türkiye'de Sol Akımlar I*, Ankara: BDS Yayınları.
- Tunçkanat, H.(1996). *27 Mayıs 1960 Devrimi: Diktadan Demokrasiye*, İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Tunçkanat, H.(2001). *İkili Anlaşmaların İç Yüzü*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

- Turner, M.A.(1976). *The International Politics of Narcotics:Turkey and U.S.*(Basılmamış Doktora tezi), Kent State University
- Uslu, N.(2000a). *Türk-Amerikan İlişkileri*, Ankara:21.Yüzyıl Yayınları.
- Uslu, N.(2000b). *Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*, Ankara:21.Yüzyıl Yayınları.
- Üstün, N. (1968). *Türkiye'deki Amerika*, İstanbul: Var Yayınları.
- Yalçın, S. (2004). *Bay Pipo*, İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Yavuzalp, E. (1998). *Dış Politikada Oyunun Kuralları*, Ankara: Bilgi Yayınevi,
- Yetkin, Ç. (1970). *Solda Bölünmeler, 1960–1970, Tartışmalar, Nedenler, Çözüm Önerileri*, Ankara: Toplum Yayınevi.
- Yetkin, Ç. (1995). *Türkiye'de Askeri Darbeler Ve Amerika*, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Yıldırım, A. (1988). *Belgelerle FKF, Dev-Genç 1965–1971*, Ankara: Yurt Kitap Yayıncılık.
- Yıldırım, K. (1997).*Basın- İktidar İlişkileri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi
- Yılmaz, M. (1991). *THKP/Cephe Eleştirisi*, Ankara.
- Yürüten, H. (1986). *Türk Basınında Batı Ülkelerine İlişkin Dış Politika Yaklaşımlarının Karşılaştırmalı İncelenmesi*, İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Master Tezi.

Makaleler

- Akarcılı, S. (Ocak- Haziran 1989). Basının Görevleri ve Basın Özgürlüğü, Ankara: *AÜSBF Dergisi*.
- Akbaş, V. (Haziran-Temmuz- Ağustos 2005). *Bizim Külliye*, Sayı.24, s.28
- Aklan, M. Ö.(4 Ekim 2003). Türkiye'de Amerikan İmajının Değişimi, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı.118
- Armaoğlu, F. (24 Haziran 1967). Türk-Amerikan Münasebetleri, *Son Çağ Dergisi*, Sayı.24
- Çeçen, A. ABD Süper Güç Olarak Kalabilir Mi?, *Avrasya Dosyası, ABD Özel Sayısı*, C,6, Sayı.2.
- Çubukçu, A. (Haziran 2001). *Özgürlük Dünyası*, Sayı.111,
- Fırat ,G. (24 Ocak 2005). Amerikancılık,*Türk Solu*,sayı.74

- Gönlübol, M. (Aralık 1971).Türk-Amerikan İlişkileri Ve Dış Politika,*Foreign Policy*, Cilt:1,No:4.
- Graw M.(1988).*International Relations* “The Global Condition İn Late Twentieth Century”, Hill Publishing Company.
- İleri-Hacettepe Üniversitesi Sosyalist Fikir Kulübü.(11 Mart 1969). *Tarihi Gelişimi Hızlandırılm*, Sayı.3.
- Kurat, N. A, Türkiye ile Amerika Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Vesikaları (1967). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara: Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, C.5
- Kürkçüoğlu, Ö. (Mart- Haziran 1978).Türk Demokrasisinin Kuruluş ve İşleyişinde Dış Etkenler, AÜSBF Dergisi, Cilt.33, No.1-2.
- Kürkçüoğlu, Ö. (Ocak-Aralık 1980). Dış Politika Nedir? Türkiye’de Dünü ve Bugünü, *AÜSBF Dergisi*, C.35, No:1-4.
- Özerenkulu, A. (1997). Kıbrıs Sorunu Ve Darbe Yorgunu İki Ülke, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı.16.
- Parlar, S. (Temmuz-Ağustos 2004).Emperyalizm Tekelci Kapitalizmden Bağımsız Kavranamaz. *Bilinç Ve Eylem*, Sayı.1
- Seyhan, M. (Haziran 2003).Geçmişten Bugüne Yeni-Sömürgeci Yapı Ve Türkiye’nin Sınıf İlişkileri, *Sosyalist Barikat*, Sayı.13
- Sol Dergisi*. (10 Ağustos 2001). ABD Karşıtlığı Yükseliyor, Sayı.145
- Soysal, İ. (Nisan 1977). Türk- Amerikan Siyasal İlişkilerinin Ana Çizgileri, *Belleten*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı.162
- Taşhan, S. (1979)...Turkey’s Relations With U.S.A, *Foreign Policy*, C.8,No.1–2
- Toker, M. (12 Haziran 1964). Aptal Dostu Olmaktansa, *Akis*.
- Turkish Time*. (15 Ağustos 2003).İlişkilerde Düğüm Noktası.
- Uysal, H. (15 Ocak 1966) Tehlikeli Alakalar, *Akis*.
- Ülman, A.H. (1967) Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947), *AÜSBF Dergisi*, No:14
- Ülman, A.H. (Aralık 1967). NATO Ve Türkiye, *AÜSBF Dergisi*, No.22,
- Yurdakul, E. (8 Ocak 2004).Türk Solu Geleneği, *Türk Solu Dergisi*, Sayı.1

Gazete ve Dergiler

- Aksiyon. (7 Temmuz 2005).
- Akşam Gazetesi. (1968–1969).
- Ant Dergisi. (1967-1969).
- Aydınlık Dergisi. (1968, 1970, 1974).
- Aydınlık Sosyalist Dergi. (1969).
- Cumhuriyet Gazetesi. (1960-1975).
- Devrim Gazetesi. (1969-1971).
- Dönüşüm Gazetesi (1965,1966).
- Emek Gazetesi. (1969-1971).
- Forum Dergisi (1960, 1964, 1968).
- Hürriyet. (5 Ocak 1971).
- Kurtuluş Gazetesi. (1970).
- Milliyet Gazetesi. (1963–1970).
- Posta Gazetesi. (2 Şubat 2004, 30 Mart 2004)
- Son Havadis Gazetesi (1964-1969).
- Sosyal Adalet Dergisi. (1963).
- Sosyalist Gazetesi. (1970).
- Sosyalist Birlik Gazetesi. (1974–1975).
- Sosyalist Barikat Dergisi (2002).
- Tercüman Gazetesi (1968-1975).
- Türk Solu Dergisi. (1967–1969).
- Ulus Gazetesi. (1963–1964).
- Yarın Dergisi. (Haziran 2002).
- Yeni Halkçı Gazetesi (1974)
- Yeni Ortam. (9-21 Ağustos 1974).
- YÖN Dergisi. (1961–1967).
- Zincirli Hürriyet (5 Nisan 1947).

Belleten ve Tutanaklar

- Dışişleri Bakanlığı Belleteni.(1968).
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi. (1965,1968,1971,1975).

İnternet alıntıları

www.marksist.com.tr (16.Temmuz.2005-sa.20.10)

y.durukan@aksiyon.com.tr (18. Ocak 2005-sa.15.15).

ÖZGEÇMİŞ

Adı : Tülay

Soyadı : Arpa

Doğum Yeri : Elazığ

Doğum Tarihi:10.10.1977

Eğitim : Uludağ Üniversitesi Uluslar arası İlişkiler Bölümü

Yabancı Dil : İngilizce